

LIETUVOS KARIUOMENĖS APRŪPINIMAS (1921–1940)

Doc. dr. Vytautas Lesčius

Sėkmingai pasibaigusios kovos dėl Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės 1918–1920 metais neužtikrino mūsų tautai ramaus, ilgalaikio atkuriamojo darbo likviduojant Pirmojo pasaulinio karo, vokiečių okupacijos ir minėtų kovų padarinius. Kai kurių valstybių, visų pirma Lenkijos, agresyviai Lietuvos atžvilgiu nusiteikę valdantieji sluoksniai ir toliau pasienyje žvangino ginklus, rezgė įvairias intrigas bei provokacijas ir siekė revanšo.

Dėl šių aplinkybių Lietuvos vyriausybė ir kariuomenės vadovybė buvo priverstos ir toliau atidžiai sekti įvykius valstybės pašonėje, telkti gausias karines pajėgas, kurioms išlaikyti reikėjo daug lėšų. Jų labai reikėjo ir kitoms gyvybiškai svarbioms valstybės reikmėms tenkinti. Tačiau atsižvelgiant į tai, jog pagrindinis nepriklausomybės garantas buvo kariuomenė, imtasi tiek organizacinių, tiek kitų priemonių jai toliau stiprinti, visų pirma gerinant jos materialinį aprūpinimą. Tokios pozicijos buvo laikomasi beveik visą nepriklausomos Lietuvos valstybės gyvavimo laikotarpį.

Pagrindinė centrinė įstaiga kariuomenės tiekimo, ūkio administracijos ir organizacijos srityje buvo Tiekimo valdyba. Ji buvo atsakinga kariuomenės vadovybei už tinkamą krašto parengimą ekonominiam karui ir veikiančiosios kariuomenės aprūpinimą. Jos viršininko aplinkraščiai ir nurodymai tiekimo klausimais buvo privalomi visai kariuomenei. Savo darbą tiekimo viršininkas derino su kariuomenės vado reikalavimais. Aptariamojo laikotarpio pabaigoje kariuomenės tiekimo viršininkui buvo pavaldūs ginklavimo viršininkas, karo intendantas, karo butų, karo sanitarijos ir karo veterinarijos viršininkai. Kaip matyti, tai buvo gana plačios ir itin reikšmingos veiklos kryptys.

Nors nagrinėjama tema gana aktuali, iki šiol mūsų istoriografijoje šios centrinės kariuomenės įstaigos veikla domėtasi mažai. Tarpukario Lietuvos periodinėje spaudoje pasirodė keletas nedidelės apimties plk. ltn. R. Bukevičiaus straipsnių šios įstaigos veiklos dešimtmečiui paminėti¹. Vertingos medžiagos apie Tiekimo valdybos ir ypač Intendantūros veiklą randame

¹ Plk. ltn. R. Bukevičius, Kariuomenės Tiekimo valdybos 10 metų sukaktis (1926 01 01–1936 01 01), *Karys*, 1936, Nr. 1, p. 11–13; Kariuomenės Tiekimo valdybos 10 metų sukaktis, *Kardas*, 1936, Nr. 1, p. 6–9.

1986 m. JAV išleistoje Vytenio Statkaus knygoje². Gaila, kad autorius, negalėdamas pasinaudoti archyvine ir kita dokumentine medžiaga, apsiribojo tik kai kuriais minėtų įstaigų veiklos aspektais. Nedaug buvo nuveikta šioje srityje ir per pastaruosius 20 nepriklausomos Lietuvos gyvavimo metų. Minėta tematika daugiausia domėjosi Jonas Vaičenonis. Jis paskelbė du vertingus straipsnius apie Lietuvos kariuomenės uniformos raidą 1918–1940 metais³.

Skaitytojui pateikiamo straipsnio tikslas ir yra, pasirinkus gausią archyvinę medžiagą, kurios dauguma į mokslinę apyvartą įtraukiama pirmą kartą, periodine spauda, atskirų autorių darbais ir kitais šaltiniais, parodyti minėtos centrinės kariuomenės institucijos – Tiekimo valdybos – ir jai pavaldžių įstaigų – Intendantūros ir Karo butų valdybos – vietą ir vaidmenį Lietuvos kariuomenės gyvenime, kartu nusakant ir jose vykusius organizacinius pokyčius.

I. TIEKIMO VALDYBA

Lietuvos kariuomenės ūkio sistemai kuriantis ir plėtojantis itin didelę įtaką turėjo mūsų tautos ilgamečio istorinio bendradarbiavimo su Rusijos valstybe laikotarpiu galioję pastarosios įstatymai. Juos iškart pakeisti ir visiškai pritaikyti atsikūrusios Lietuvos sąlygomis kurį laiką nebuvo fizinių galimybių. Todėl ir vėlesniais metais mūsų kariuomenės ūkis ir jo atskaitomybė buvo tvarkomi formaliai vadovaujantis tik laikinosiomis taisyklėmis. Ši taisyklių ypatybė buvo labai glaudžiai susijusi su tomis sąlygomis, kuriomis kariuomenei teko kurtis. Pradiniame organizaciniame etape (1918–1922 m.), t. y. valstybės kūrimo ir nepriklausomybės laikotarpiu, pritaikyti kariuomenės ūkiui kokias nors pastovias įstatymų normas buvo neįmanoma.

Kariuomenės ūkis visur turėjo atitikti individualias vietos aplinkybes, kurios kasdien keitėsi. Tačiau vadovybės skelbiami įsakymai kariuomenei pasirodydavo praktiškai nepritaikomi, todėl reikėjo juos kuo skubiausiai keisti. Dėl šių aplinkybių visiškai pasiteisino minėtos laikinosios taisyklės, ir tas laikinumas ne tik atitiko to meto sąlygas, bet ir turėjo teigiamą reikšmę vėlesniais metais.

Dar 1920 m. spalio 23 d. krašto apsaugos ministras plk. lt. K. Žukas patvirtino kariuomenės dalių ūkio srities darbo tvarkos ir atskaitomybės taisykles⁴, kurios iš esmės buvo ne kas kita, kaip Rusijos įstatymų rinkinio XIX ir XX knygų ir jų priedėlių glaustos santraukos. Vadovaujantis šiais

² V. Statkus, *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 metais*, Chicago, 1986, p. 484–486, 555–603.

³ J. Vaičenonis, Lietuvos kariuomenės uniformos raida 1918–1940 metais, *Karo archyvas*, t. 14, V., 1997, p. 100–112; Lietuvos kariuomenės uniformos istorija 1918–1940 m., *Lietuvos archyvai (Apie Lietuvos kariuomenę)*, V., 1999, p. 49–63.

⁴ Krašto apsaugos ministro plk. lt. K. Žuko 1920 10 23 įsakymas kariuomenei Nr. 462, LCVA, f. 384, ap. 1, b. 23, l. 309.

įstatymais atskirų kariuomenės dalių ūkis ir jo atskaitomybė buvo tvarkomi laikantis senos Rusijos karo įstatymų nustatytos tvarkos. O naująją tvarką nuo senosios skiriančios ypatybės buvo neesminės, daugiausia susijusios tik su atskaitomybės formomis.

Kariuomenės tiekimo funkcijas vykdžiusios įstaigos pavadinimas ne kartą keitėsi. Nagrinėjamo laikotarpio pradžioje ši institucija buvo vadinama *Tiekimų valdyba*. Jai dar nuo 1920 m. liepos 16 d. vadovavo mjr. Stasys Zaskėvičius⁵. Jo vyresnysis padėjėjas buvo mjr. J. Vyšniauskas, jaunesnysis padėjėjas – kpt. J. Sutkus, valdybos Inžinerijos skyriaus viršininkas – inž. J. Sližys, Centrinų kariuomenės dirbtuvių prižiūrėtojas – mjr. Juozas Leščiuokaitis, Statistikos dalies viršininkas – lt. D. Šidlauskas, Artilerijos skyriaus viršininkas – plk. lt. A. Jansonas, Kanceliarijos viršininkas – karo vald. J. Grybauskas⁶.

Tiekimų valdyba vadovavosi l. e. krašto apsaugos ministro pareigas mjr. A. Merkio dar 1920 m. kovo 2 d. patvirtintais etatais. Pagal juos valdyboje turėjo būti 10 karininkų, 5 karo valdininkai, 2 viršilos, 4 vyr. puskarininkiai, 4 j. puskarininkiai, 4 eiliniai kareiviai ir 4 laisvai samdomi tarnautojai⁷.

Pažymėtina, jog 1921 m. pradžioje Lietuvos ūkio padėtis buvo nepaprastai sunki. Pirmasis pasaulinis karas, užsitęsusi vokiečių okupacija ir Nepriklausomybės kovos visiškai nualino krašto gyventojus. Pagrindinis kariuomenei tiekiamų maisto produktų šaltinis tebebuvo rekvizicijos. Buvo rekvizuojami iš gyventojų (kariuomenę tuo metu sudarė beveik 50 000 karių⁸) grūdai, mėsa, bulvės, pašarai ir dalis riebalų. Produktai, kurie Lietuvoje nebuvo gaminami (cukrus, druska, pipirai, silkės, ryžiai ir kt.), buvo perkami užsienyje. Dalis daržovių buvo perkamos savo krašte, dalis – užsienyje. Karių drabužiai, baltiniai, avalynė, pakinktai, balnai, lauko virtuvės, gurguolės vežimai ir arklių kaustymo priemonės buvo perkamos užsienyje. Savame krašte buvo pradėta gaminti avalynė, šiek tiek gelumbės (iki 20 proc.) ir dalis gurguolės vežimų. Atsisakyti rekvizicijų ir pirkimų valstybė dar negalėjo. Esant neaiškiai politinei padėčiai ir neturint pakankamai lėšų supirkti laisvomis kainomis kariuomenei reikalingą produktų kiekį, nuolat kintant rinkos kainoms, mažai valstybei buvo neįmanoma.

Ginklai taip pat buvo perkami užsienyje, daugiausia Vokietijoje, kontrabandos būdu. Tokio pirkimo rezultatai buvo visai nežymūs. Nė viena panašioje padėtyje buvusi Baltijos valstybė nerodė iniciatyvos steigti bendras

⁵ Krašto apsaugos ministro 1920 07 20 įsakymas kariuomenei Nr. 63 § 6, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 21, l. 14.

⁶ Tiekimų valdybos darbuotojų sudėtis 1921 m. pradžioje, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 131, l. 1–2.

⁷ Patvirtinti etatai kariuomenėje (1919–1920 m.), *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 1, l. 101–102.

⁸ *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 292, l. 13.

ginklų dirbtuves sudarius tarpusavyje ekonominę karinę konvenciją, kadangi neturėjo nei savų žaliavų, nei technikos (mašinų) gamybai plėtoti. O kad tai būtų pasiekta, reikėjo milijonų auksinų. Vis dėlto Lietuvoje tuo metu jau buvo brandinamas sumanymas įsteigti šovinių gamybos dirbtuves⁹.

Paskirtas Tiekimų valdybos viršininku, mjr. S. Zaskevičius greitai įsitikino, jog, perkant užsienyje prekes, įsivyravo didžiausias chaosas. Tuo tikslu (prekių pirkti užsienyje – V. L.) dar 1920 m. pabaigoje buvo pasiūstos kelios komisijos, kurios, skubotai dirbdamos ir nepasiekusios teigiamų rezultatų, susilaukė Steigiamojo Seimo narių kritikos. 1921 m. sausio mėn. ginklų pirkti į užsienį (Vakarų Europą – V. L.) buvo pasiūstas Steigiamojo Seimo narys kpt. P. Ruseckas. Tačiau ir jam vadovaujant buvo perkama skubotai, neturint tam tikros sistemos, t. y. atsitiktinės prekės, kurios dažnai pasirodydavo niekam tikusios.

Tokia padėtis likti negalėjo – reikėjo ieškoti naujų įmonių. Mjr. S. Zaskevičius dėl šio reikalo raštiškai kreipėsi į krašto apsaugos ministrą plk. lt. K. Žuką net tris kartus. Pasitarus su kariuomenės intendantu karo vald. V. Grudzinsku ir Valstybės kontrolės revizijos departamento direktoriumi, buvo nutarta ne vėliau kaip 1921 m. sausio mėn. pabaigoje, paaiškėjus tų metų kariuomenei skiriamų kreditų dydžiui, pasiūsti į Londoną specialią 3 asmenų komisiją. Ją turėjo sudaryti Tiekimų valdybos atstovas (komisijos pirmininkas), Intendantūros ir Valstybės kontrolės atstovai. Ši komisija, susipažinusi su Prekybos skyriaus prie Lietuvos pasiuntinybės Berlyne darbuotojais, turėjo nuvykti į Londoną ir bent mėnesį studijuoti rinką, užmegzti ryšius su firmomis ir parengti reikalingą pirkimui atlikti medžiagą. Paaikškėjus situacijai, komisija turėjo atsiųsti pasiūlymus į Lietuvą, kur jie būtų apsvarstyti ir pasiūstas aukštesnysis valdininkas sutartį pasirašyti ir tiekimą organizuoti. Taip tikėtasi atsikratyti visokių spekuliantų ir užmegzti platesnius ekonominius ir prekybos ryšius su užsieniu, be kurio nebuvo galima pasiekti norimų rezultatų. Kreipdamasis į krašto apsaugos ministrą, mjr. S. Zaskevičius prašė principingo tam pritarimo ir po to norėjo gauti Ministrų Kabineto sutikimą. Manyta, jog skubiausiai reikėtų pirkti Anglijoje bent 2 500 vienetų šrapnelių (18 svarų) ir 1 500 granatų¹⁰.

Tuo metu Steigiamajame Seime buvo intensyviai svarstomas valstybės, taip pat ir karo, biudžeto klausimas. Kariuomenei išlaikyti ir stiprinti reikalingos lėšos turėjo būti skiriamos kasmet iš valstybės biudžeto, tuo metu dar vadinamo karo biudžetu. Krašto apsauga, nepriklausomybės ir taikos užtikrinimas tuo metu buvo vienas iš svarbiausių valstybės uždavinių. Tuo

⁹ Tiekimas 1921m., *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 82, l. 44.

¹⁰ Mjr. S. Zaskevičiaus 1921 01 12 slapta pareiškimas Nr. 15 krašto apsaugos ministrui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 146, l. 63.

niekas neabejojo. Daugelis manė, jog krašto apsaugos reikalams, t. y. karo biudžetui, iš bendro valstybės biudžeto turi būti skiriama tiek lėšų, kiek reikia, o ne tiek, kiek galima.

Svarstant 1921 metų valstybės biudžetą Steigiamajame Seime kilo aistringos diskusijos. Dalis Steigiamojo Seimo narių teigė, jog, pasibaigus Nepriklausomybės kovoms, ypatingą dėmesį būtina skirti krašto ūkiui atkurti ir socialinėms reformoms vykdyti. Tuometis Ministras Pirmininkas K. Grinius Steigiamojo Seimo sesijos 55-ajame posėdyje pareiškė, jog būtina „sumažinti iki minimumo išlaidas, surištas su kariuomene ir jos apginklavimu, ir palikti kariuomenės tik tiek, kiek būtinai reikia kraštui apginti. Tai yra didžiausios svarbos principai, kurių vyriausybė laikysis finansų srity“¹¹.

Valstybės biudžeto, kartu ir karo biudžeto, kitaip dar vadinamo Krašto apsaugos ministerijos pajamų–išlaidų sąmata, svarstymas užsitęsė iki 1921 m. pabaigos. Steigiamojo Seimo jis buvo priimtas tik 1921 m. gruodžio 21 d. Tų metų KAM išlaidoms buvo skirta 491 042 819 auksinų, arba 54,75 proc. visų Lietuvos Respublikos išlaidoms padengti skirtų lėšų¹².

Tiekimų valdybos viršininkas mjr. S. Zaskevičius susirūpinęs nuolat informuodavo krašto apsaugos ministrą plk. lt. K. Žuką apie kariuomenės aprūpinimo apranga sunkumus. 1921 m. vasario 20 d. jis prašė kuo skubiausiai komandiruoti į Londoną ir Berlyną po vieną karo atašė tartis dėl bendrų kariuomenės 1921 metų pirkimų. Jis prašė leisti susisiekti su Lietuvos pasiuntiniu Londone ir pavesti jam ištirti šiuo klausimu padėtį vietoje, kol atvyks karo atstovas mjr. S. Zaskevičius, taip pat duoti jam leidimą susisiekti su Finansų ministerija, kad ši skirtų 12 mln. auksinų deryboms su Rytų valstybių bendrovėmis vesti¹³. Reaguodamas į mjr. S. Zaskevičiaus pareiškimą, krašto apsaugos ministras plk. lt. K. Žukas įsakė sudaryti komisiją iš aviacijos, intendantūros, butų skyriaus, inžinerijos ir Centrinų kariuomenės dirbtuvių atstovų, dalyvaujant kpt. J. Sutkui ir karo vald. T. Peteriui, komandiruotės sąlygoms parengti¹⁴. Tiekimų viršininko jaunesniojo padėjėjo kpt. J. Sutkaus vadovaujama komisija, kurią sudarė karo valdininkai V. Augustauskas ir T. Peteris, dalyvaujant Valstybės kontrolės atstovui ir revizoriui V. Bulotai, 1921 m. vasario 25 d. apsvarsčiusi siuntimo į užsienį karo prekybos atstovų klausimą, nutarė:

¹¹ *Steigiamojo Seimo darbai*, 1921 m. sausio 17 d. I sesijos 55-asis posėdis, p. 530.

¹² *Vyriausybės žinios*, 1922 01 17, Nr. 77, p. 2–6.

¹³ Tiekimų valdybos viršininko mjr. S. Zaskevičiaus 1921 02 20 slapta skubus pareiškimas Nr. 52 krašto apsaugos ministrui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 146, l. 3.

¹⁴ *Ten pat*.

1. Išsiaiškinti vietoje reikalingų Krašto apsaugos ministerijai prekių pirkimo sąlygų ir parengiamųjų pirkimo darbų atlikti pasiūsti į Londoną ir Berlyną karo prekybos atstovus.

2. Tiesioginėje tiekimų viršininko žinioje buvę karo prekybos atstovai užsienyje turi būti globojami diplomatinėse atstovų ir savo veikloje su jais palaikyti glaudžius ryšius.

3. Karo prekybos atstovai užsienyje turi veikti kaip privatūs asmenys, o prireikus – kaip pasiuntinybės darbuotojai. Šį klausimą prekybos atstovai turėjo reguliuoti aptarę su diplomatinio atstovu ir atsižvelgdami į politinę situaciją.

4. Informacijos rinkimo srityje, bendraudami su įvairiomis firmomis, prekybos atstovai galėjo veikti savarankiškai. Diplomatinis atstovas šiuo atveju turėjo atlikti tik bendrą priežiūrą.

5. Buvo nustatytos veikimo sritys: Berlyno atstovai galėjo veikti Vokietijoje, Londono – Anglijoje. Prekybos atstovai susipažinti su minėtų šalių rinkomis galėjo vykti į įvairius Anglijos ir Vokietijos miestus. Kelionei reikalingus leidimus turėjo išduoti diplomatiniai atstovai. Tiekimų viršininko atskiru įsakymu prekybos atstovai galėjo vykti ir į kitas valstybes.

6. Karo prekybos atstovai galėjo gauti iš tiekimų viršininko visus tais metais Krašto apsaugos ministerijai reikalingų prekių sąrašus.

Prekybos atstovas, susisiekęs su firmomis, turėjo išsiaiškinti: kiek ir kokiomis sąlygomis galima prekių įsigyti, per kokį laiką firma galėtų šias prekes pristatyti, prekių rūšį, kokios sutarties įvykdymo garantijos suteikiamos ir t. t.

7. Prekybos atstovai apie savo darbą privalėjo kuo plačiausiai informuoti tiekimų viršininką, atsiųsti jam prekių pavyzdžius. Tai turėjo būti atliekama pasitelkus diplomatinis kurjerius, telegrafu ir kitais būdais.

8. Prekybos atstovai turėjo prižiūrėti, kaip vykdomos Krašto apsaugos ministerijos sudarytos sutartys. Firmai neįvykdžius sutarties, padedant diplomatiniam atstovui, jie turėjo imtis atitinkamų žygių.

9. Valstybės lėšomis turėjo būti apmokamos telegrafo, telefono, tramvajų, vežėjų, geležinkelių, automobilių ir kitų rūšių transportu susisiekimo su firmomis išlaidos. Šiomis lėšomis taip pat buvo apmokamos ir kt. išlaidos, susijusios su tarnybos reikalais: laikraščių, prekių pavyzdžių įsigijimo, susisiekimo su tiekimų viršininku ir t. t.

10. Karo prekybos atstovas prieš diplomatinės atstovybės turėjo savo raštinę su baldais. Kuru ir šviesos šaltiniais jį turėjo aprūpinti diplomatinė atstovybė.

11. Karo prekybos atstovams, atsižvelgiant į jų einamas pareigas, buvo mokami atlyginimai ir dienpinigiai: Londone – 30 šilingų, Berlyne – 100 auksinų.

12. Išvykstantiems į užsienį karo prekybos atstovams iš karto avansu buvo išmokamas mėnesio atlyginimas ir dienpinigiai tarnybos reikalams. Prekybos

atstovui Berlyne išduodamas dienpinigių avansas sudarė 6 000 auksinų, tarnybos reikalams taip pat buvo skiriama 6 000 auksinų. Prekybos atstovui Londone dienpinigių avansas siekė 21 000, o tarnybos reikalams – 12 000 auksinų¹⁵.

Šis nutarimas–aktas tą pačią dieną buvo išsiųstas krašto apsaugos ministrui plk. lt. K. Žukui¹⁶. Tačiau jis tik 1921 m. balandžio 7 d. patvirtino prekių pirkimo komisiją, jos pirmininku paskyrė karo vald. V. Grudzinską, o inž. mjr. J. Sližį ir kpt. J. Sutką – nariais. Kartu su šia komisija Anglijoje reikalingoms kariuomenei aprūpinti medžiagoms pirkti kaip Valstybės kontrolės atstovas buvo pasiųstas valdininkas Bratanavičius¹⁷. Tam tikslui Ministrų Kabinetas 1921 m. balandžio 14 d. Krašto apsaugos ministerijai skyrė papildomą 10 000 000 auksinų avansą tų metų sąmatos sąskaita.

Nuvykęs į Londoną ir susipažinęs su padėtimi vietoje, prekių pirkimo kariuomenei komisijos pirmininkas karo vald. V. Grudzinskas balandžio 19 d. telegramoje Ministrui Pirmininkui pranešė, jog kreditavimo klausimas neaiškus, painus. Reikėjo valstybės garantijų, ir prekių įsigijimo klausimas galėjo būti išspręstas tik po mėnesio. Už pervestus pinigus nieko vertinga nebuvo galima nupirkti, todėl jis prašė skubiai pervesti visus šiam reikalui skirtus pinigus arba nurodyti, ką komisija galėtų toliau daryti.

Pažymėtina, jog, nuvykusi į Londoną, komisija per mėnesį turėjo nupirkti kariuomenei aprangos, ekipuotės ir inžinerijos priemonių mažiausiai už 29 mln. auksinų. Būnant Londone iš Lietuvos atstovo Anglijoje T. Naruševičiaus buvo sužinota, jog anglai reikalauja 70 proc. kredito nuo pusės iki 3 metų laikotarpiui. Tokiu būdu komisija anglams grynaisiais turėjo sumokėti 8 700 000 auksinų, o likusius 20 300 000 auksinų – paėmę paskolą. Tačiau pirkimo komisija, užuot sumokėjusi 29 mln. auksinų, būtų įstengusi sumokėti tik 6 mln., nes Finansų ministerija 8 700 000 auksinų skirti negalėjo.

Susidarė be galo rimta padėtis: atėjus vasarai ir įvykus galimoms karinėms operacijoms, kareiviai galėjo likti be reikalingos aprangos, dalis kuopų – be lauko virtuvių, kai kurios gurguolės ir artilerija – be pabūklų, o kariuomenės technikos dalys – iš dalies be susisiekimo priemonių. Liko dvi išeitys: arba žūt būt nusiųsti minėtai komisijai dar 23 mln. auksinų, arba Lietuvos atstovui Londone išspręsti kreditavimo klausimą. Neišsprendus šio klausimo, grėsė katastrofa¹⁸.

¹⁵ Tiekimų viršininko jaunesniojo padėjėjo kpt. J. Sutkaus 1921 02 25 pareiškimas-aktas Nr. 48 tiekimų viršininkui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 146, l. 54–55.

¹⁶ *Ten pat*.

¹⁷ Krašto apsaugos ministro plk. lt. K. Žuko 1921 04 07 slaptas įgaliojimas Nr. 3132, *LCVA*, F.1, AP. 1, B. 141, L. 5.

¹⁸ Krašto apsaugos ministro prof. J. Šimkaus 1921 04 20 labai skubus slaptas pareiškimas Nr. 162 Ministrui Pirmininkui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 147, l. 51.

Esant sunkiai finansinei padėčiai ir siekiant sparčiau gerinti kariuomenės materialinį aprūpinimą, reikėjo sustiprinti ir jai skiriamų lėšų naudojimo kontrolę, kuri iki tol buvo palyginti silpna. Tam tikslui 1921 m. gegužės 29 d. buvo įsteigtas savarankiškas, tiesiogiai krašto apsaugos ministrui pavaldus Kontrolės skyrius. Jo paskirtis buvo stebėti, kad tinkamai būtų tvarkoma pinigų, medžiagų ir kitų ūkio priemonių apskaita, atliekami turto patikrinimai, revizijos ir kt.¹⁹ Šio skyriaus viršininku buvo paskirtas plk. J. Koreva²⁰. Skyrių sudarė Revizijos ir Ataskaitų dalys.

Revizijos dalies darbuotojai privalėjo susipažinti su kariuomenės dalių ir karinių įstaigų ūkiu ir jų organizavimo tvarka, nagrinėjo jų išakymus, mėnesines pinigų, maisto, pašaro, kuro, benzino, tepalų ir kt. įvairių medžiagų ataskaitų žinias, mėnesiui ir metams sudarytų komisijų surašytus aktus, Valsybės kontrolės darbuotojų revizijų aktų nuorašus, atlikdavo įvairias revizijas, tikrino apyskaitų dokumentus ir visą atskaitomybės tvarką. Apie pastebėtą ūkiuose netvarką ir neteisėtumo faktus buvo pranešama Kontrolės skyriaus vadovybei, tikrintų dalių bei įstaigų vadams ir viršininkams. Ataskaitų dalies darbuotojai, gavę iš kariuomenės dalių ir karinių įstaigų finansines ir kitas svarbias ataskaitas, prirėkusių vykdavo į vietas padėti tvarkyti būtinų reikalų. Be to, nemažai laiko ir darbo pareikalavo tuo metu kai kurių išformuojamų kariuomenės dalių ir karinių įstaigų dokumentacijos tvarkymas.

Tenka pabrėžti, jog kariuomenės ūkį reikėjo nuolat prižiūrėti, tikrinti, todėl Kontrolės skyriaus tarnautojai beveik visą laiką būdavo komandiruotėse. Didžiausia netvarka minimu laikotarpiu dažniausiai ir buvo ūkio srityje: apleista, nesutvarkyta atskaitomybė, supainioti dokumentai, įvairios bylos ir pan.

Tobulinant kariuomenės ūkio valdymą pamažu buvo artėjama prie Tiekimų valdybos likvidavimo ir jos funkcijų perdavimo kitoms naujai kuriamoms dalims. 1921 m. lapkričio 18 d. buvo sukurta savarankiška KAM Centrinė buhalterija²¹. Pagal tą dieną Steigiamajame Seime patvirtintus aktus joje turėjo būti 2 karininkai, 6 karo valdininkai, 2 vyr. puskarininkiai, 1 j. puskarininkis ir 1 eilinis kareivis²². Nuo šios dienos Centrinės buhalterijos vyr. buhalteriu buvo paskirtas karo vald. V. Tarasevičius. Kartu buvo panaikinta Kontrolės skyriaus ataskaitų dalis. 1921 m. gruodžio 13 d. buvo paskelbtos KAM Centrinės buhalterijos pareigos. Jos vyr. buhalteris tiesiogiai

¹⁹ Krašto apsaugos ministro 1921 06 11 įsakymas Nr. 133 § 1, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 37, l. 173.

²⁰ Krašto apsaugos ministro 1921 05 29 įsakymas kariuomenei Nr. 125 § 4, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 37, l. 167.

²¹ Krašto apsaugos ministro 1921 12 07 įsakymas kariuomenei Nr. 281, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 37, l. 343.

²² Steigiamąjo Seimo 1921 11 18 patvirtinti Laikinieji KAM Centrinės buhalterijos etatai Nr. 71, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 77, l. 72.

buvo pavaldus krašto apsaugos ministrui ir atliko šias pareigas:

1. Rengė Krašto apsaugos ministerijos bendrą metinę sąmatą, viršijančių sąmatą kreditų reikalavimus ir bendrai sąmatai tobulinti reikalingas pataisas.

2. Išreikalaudavo Krašto apsaugos ministerijai numatytus kreditus.

3. Rengė naujus projektus bendros sąmatos sudarymo, naudojimo ir atskaitomybės būdams numatyti, taip pat įvairias žinių teikimo formas.

4. Tvarkė Krašto apsaugos ministerijos depozitų apyskaitą, visų skyrių kreditorių sąrašus ir saugojo kreditus jiems patenkinti.

5. Tvarkė bendrą naudojamą sąmatos sąskaitą ir sąskaitas tų skyrių, kuriems pagal atskirus sąmatos paragrafus ar straipsnius buvo suteikti kreditai.

6. Nustatytu laiku teikė krašto apsaugos ministrui žinias apie sąmatos kreditus, atliktus pirkimus, einamųjų metų pajamas ir išlaidas ir kitas buhalterijos žinias.

7. Krašto apsaugos ministrui teikė periodines buhalterijos žinias apie gautą maistą, pašarą ir kitų rūšių turta, išlaidas ir tų dalykų apyvartos, apskaitos ir atsargų būklę.

8. Gaudavo kariuomenės dalių pinigų, asignuotų iki 1919 m. lapkričio 1 d. per Tiekimų skyrių, ataskaitas ir prireikus vykdavo į kariuomenės dalis padėti šias ataskaitas tvarkyti.

9. Tikrindavo minėtas ataskaitas ir pristatydavo Valstybės kontrolei, imdavosi atitinkamų žygių Valstybės kontrolės išskaitoms, tikrinant 8 punkte minėtas pinigų sumas, likviduoti.

10. Tikrindavo išformuotų kariuomenės dalių likvidavimo komisijų sudarytus aktus.

11. Tikrindavo Krašto apsaugos ministerijos centrinių įstaigų buhalterijų tvarką ir darbą²³.

1921 m. pabaigoje vienas iš pagrindinių Centrinės buhalterijos uždavinių buvo sudaryti KAM 1922 m. sąmatą. Be to, tuo metu Centrinė buhalterija, remdamasi dar carinėje Rusijoje galiojusiomis taisyklėmis, taip pat ir mūsų šioje srityje įgyta praktine patirtimi, suderinusi su Valstybės kontrole ir Finansų ministerija, parengė kreditų valdymo ir jų atskaitomybės tvarkymo taisykles, išleido šiam darbui atlikti reikalingas knygas ir blankų formas²⁴.

Vos pusmetį veikęs Kontrolės skyrius 1921 m. pabaigoje buvo pavadintas Krašto apsaugos ministerijos Ūkio inspekcija. Pagal laikinuosius šios įstaigos etatus joje turėjo būti 9 karininkai, 1 karo valdininkas, 1 viršila ir 3

²³ KAM Centrinės buhalterijos darbuotės 1921 m. santrauka kanceliarijos viršininkui, *LCVA*, f. 384, ap. 2, b. 333, l. 31–32.

²⁴ KAM Centrinės buhalterijos darbuotės 1921 m. santrauka kanceliarijos viršininkui, *LCVA*, f. 384, ap. 2, b. 333, l. 31–32.

vyr. puskarininkiai²⁵. Ši institucija tokiu pavadinimu taip pat veikė neilgai.

Iki tol jau praradusiai įtaką Tiekimų valdybai galutinai likviduoti 1921 m. gruodžio 28 d. buvo sudaryta komisija. Jos pirmininku buvo paskirtas tiekimų viršininkas mjr. S. Zaskevičius, nariais – kariuomenės intendantas, karo vald. A. Glemža ir Krašto apsaugos ministerijos Centrinės buhalterijos vyr. buhalteris karo vald. V. Tarasevičius bei Valstybės kontrolės atstovas. Tiekimų valdybos funkcijos buvo pavestos atitinkamiems skyriams ir valdyboms, kurios jas turėjo perimti iki 1922 m. sausio 1 d.

Minėtos komisijos 1921 m. gruodžio 28 d. nutarimu ūkio dalis, atliekanti visas turto ir pinigų operacijas ir likviduojanti senas piniginių paskolų bylas, nuo 1922 m. sausio 1 d. buvo perduota KAM kanceliarijos viršininkui, Tiekimų valdybos inventorius – steigiamai KAM Ūkio daliai, kuri jį turėjo paskirstyti ministerijos įstaigoms pagal poreikį. KAM ir Generalinio štabo centrinių įstaigų turtas, kurio bendra atskaitomybė iki tol buvo tvarkoma Tiekimų valdybos ūkio dalyje, buvo perduota ministerijos Ūkio daliai. Užbaigtos ir tinkamai sutvarkytos bylos turėjo būti perduotos KAM Centriniam archyviui, o neužbaigtos – jos kanceliarijai. Į jų užbaigimo darbą turėjo būti įtraukti ir buvę Tiekimų valdybos tarnautojai. Prie Tiekimų valdybos veikusi Terminologijos komisija buvo likviduota ir įsteigta prie Intendantūros. Pašalpų komisija buvo pavesta Karo invalidų komitetui. Tiekimų valdybos Statistikos dalis panaikinta.

Kaip matyti, nagrinėjamo laikotarpio pradžioje kariuomenės vadovybė tiekimo srityje atliko nemažai įvairių organizacinių pertvarkymų, siekdama kuo sparčiau ir geriau patenkinti krašto ginkluotųjų pajėgų poreikius. Kartu pažymėtina, jog 1921 m. pačiai Lietuvos valstybei pavyko sustiprinti savo padėtį užsienyje; ji buvo priimta į Tautų Sąjungą nare ir daugelio valstybių pripažinta nepriklausoma ne tik *de facto*, bet ir *de jure*.

Stiprinant mūsų padėtį užsienyje ir atkakliai kovojant su nepriklausomybės priešais tautai teko padėti daug pastangų, kad vidaus reikalai būtų sutvarkyti. Steigiamajam Seimui įstatymu patvirtinus etatus, valstybės aparatas ne tik padidėjo, bet ir patobulėjo – jame atsirado naujų patyrusių darbuotojų.

Žymiausią vietą valstybės gyvenime ir toliau užėmė kariuomenė. Didėjant karių, taip pat ir išsilavinusių, skaičiui, gerėjo ir jos drausmė. Pamažu viskas pradėjo įeiti į normalias nusistovėjusias valstybės kariuomenės vėžes.

Nepaisydami itin sunkios padėties, kurioje atsidūrė mūsų kraštas kritus vokiečių markės kursui ir Lietuvai dėl jos atpigimo vien per paskutinius penkis 1921 m. mėnesius patyrus apie 30 mln. dolerių nuostolių, dėl ko vi-

²⁵ Laikinieji Krašto apsaugos ministerijos Ūkio inspekcijos etatai Nr. 6, LCVA, f. 929, ap. 5, b. 77, l. 10.

sai visuomenei, taip pat ir kariams, teko daug ko atsisakyti kenčiant sunkią krizės naštą, jie parodė nepaprastą patriotizmą, gyvendami viltimi, kad tuo metu finansų srityje vykstančios reformos padės pagerinti šalies būklę²⁶.

Kaip jau minėjome, 1922 m. sausio 1 d. buvo įsteigta KAM Ūkio dalis. Pagal patvirtintus etatus joje buvo tik vienas karininkas, 2 karo valdininkai, 4 vyr. puskarininkiai, 3 jaunesnieji puskarininkiai ir 5 eiliniai kareiviai. Dalis turėjo 4 važiuojamus arklius ir 2 vežimus²⁷.

Jos pareigos buvo šios:

1. Aprūpinti visų rūšių asignavimo pinigais, maistu (arba maisto kortelėmis), pašaru ir raštinės reikmenimis Krašto apsaugos ministeriją, kariuomenės vadą, Generalinį štabą ir jo skyrius – Operacijų ir Rikiuotės, karinį cenzorių, kariuomenės inspektorių, Lietuvos karo atstovybes užsienyje, geležinkelių karo viršininką, KAM Centrinę buhalteriją, Mobilizacijos skyrių, Karo mokslo skyrių, Šaulių sąjungos vyr. karo instruktoriaus štabą, Aukštuosius karininkų kursus, karinę krautuovę ir KAM rūmų komendantą.

2. Centrinį įstaigų raštininkų kuopą aprūpinti apranga, pinigais, arklių pašaru ir kitais nustatytais reikmenimis, rasti jai patalpas.

3. Priimti iš Valstybės išdines pinigus, Krašto apsaugos ministerijai asignuotus ar paaukotus, saugoti juos ir išduoti nustatyta tvarka ir krašto apsaugos ministro nurodymu.

4. Vykdyti KAM ūkio ir išdo atskaitomybę, kontroliuoti jos skyrių, neturinčių savarankiškų ūkių, turto ataskaitas.

5. Parūpinti kariuomenei Vyčio (buv. *Vyties*) Kryžių, garbės raštų ir išduoti juos nustatyta tvarka²⁸.

Nuo to laiko iki 1924 m. sausio 1 d. bendro vadovaujančio atskiroms tiekimu įstaigoms organo nebuvo: šios įstaigos tvarkėsi savarankiškai, jos tiesiogiai buvo pavaldžios krašto apsaugos ministrui. KAM išlaidos tuo metu buvo skirstomos į paprastąsias ir nepaprastąsias. Paprastosios, arba nuolatinės, išlaidos buvo lėšos, skiriamos kasdieniams kariuomenės reikalams – algoms, maistui, aprangai ir t. t. įsigyti, o nepaprastosios, arba vienkartinės, – reikalingai karo atveju atsargai sudaryti ir įvairiems technikos patobulinimams atlikti. Iki 1924 m. Lietuvoje nepaprastosios karo biudžeto išlaidos nebuvo griežtai skiriamos nuo paprastųjų – iki tol jokio plano ir sistemos nebuvo.

Padėtis kariuomenės tiekimo srityje ėmė keistis 1924 m. Vadovaujantis tų metų etatais, sausio 1 d. buvo sukurta Ūkio ir tiekimų valdyba. Jos viršininku

²⁶ Iš A. Stulginskio kalbos iškilmingame Steigiamojo Seimo I sesijos posėdyje 1922 02 16, p. 14.

²⁷ Laikinieji Krašto apsaugos ministerijos ūkio dalies etatai Nr. 75, patvirtinti Steigiamojo Seimo 1921 11 18, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 77, l. 76.

²⁸ Krašto apsaugos ministro J. Šimkaus 1921 12 13 įsakymas Nr. 288 § 2, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 37, l. 350.

buvo paskirtas krašto apsaugos ministro padėjėjas mjr. Juozas Papečkys. Šioje valdyboje tiekimo sritis ir vėl buvo centralizuota ta prasme, kad atskiri tiekimo organai, tokie kaip Kreditų valdyba, priklausė jau nebe tiesiogiai ir ne atskirai krašto apsaugos ministrui, bet jo padėjėjui. Šis savarankiškai sprendė visus principinius ūkio ir finansų klausimus, galutinai parengdavo Krašto apsaugos ministerijos sąmatas, prižiūrėjo, kaip jos vykdomos, pirkimus, analizavo kondicijas ir tvirtino galutinius varžytinių ir sutarčių aktus. Į Ūkio ir finansų valdybos sudėtį buvo įtraukta iki tol buvusi savarankiška Krašto apsaugos ministerijos inspekcija, ir iš dalies perėjo Intendantūros ir buvusios Centrinės buhalterijos funkcijos (kreditų valdymo ir leidimų priežiūra). Pabrėžtina, jog 1924 m. sausio 1 d. KAM įsteigtos Ūkio ir finansų valdybos svarbiausias tikslas buvo prižiūrėti, kad kariuomenės sąmata būtų vykdoma tikslingai, vadovaujantis iš anksto parengtais kreditų skyrimo planais²⁹.

Kariuomenės sąmata buvo vienas iš svarbiausių valstybės dokumentų, laikytinų didžiausioje paslapyje. Joje buvo tiksliausias žinios apie viską, ką kariuomenė atitinkamu laikotarpiu turėjo ir ko jai reikės ateityje. Iš sąmatos duomenų buvo galima kuo tiksliausiai nustatyti mūsų karo pajėgų dydį, jų organizacinę struktūrą, sudėtį, ginklų ir medžiagų išteklių kiekį ir materialinio aprūpinimo galimybes. Būtų pakakę priešininkui gauti šios sąmatos nuorašą, ir jis kaip ant delno būtų turėjęs viską, ko jam reikia.

Atsižvelgdama į tai, KAM dėjo visas pastangas, kad karo paslaptys ir sąmata būtų tinkamai saugomos. Tai lėmė nemažai priežasčių. Visų pirma kalbamuoju laikotarpiu mūsų šalis dar negalėjo gyventi taikos meto gyvenimą. Nors kovos nevyko, dėl kaimyninės Lenkijos valdančiųjų sluoksnių priešiškos Lietuvai pozicijos taikos sutartis su ja nebuvo pasirašyta, diplomatiniai santykiai neužmegzti. Neturėta ir tarptautinės teisės garantijų nepriklausomybei užtikrinti. Karo veiksmai tarp lietuvių ir lenkų galėjo prasidėti bet kuriuo metu, pastariesiems net neperspėjus mūsų vyriausybės ir visiškai nesilaikant nustatytų taisyklių. Nebuvo paslaptis, kad lenkams netikėtai puolus, mūsų kraštui ir ypač laikinajai sostinei būtų grėsęs didžiausias pavojus.

Lietuvos karinei žvalgybai gerai buvo žinoma, kad tiek rusų komunistai, tiek lenkų agentai tarp palankių jiems gyventojų ir „dviveidiškai“ nusiteikusios inteligentijos turėjo „savų“ žmonių, kurie rinko tikslias ir smulkias žinias apie mūsų karo paslaptis, pranešdavo visa tai bolševikų valdžios atstovams ir Lenkijos kariuomenės generaliniam štabui. Todėl nenuostabu, kad Lenkijos ir Rusijos spaudoje neretai buvo skelbiami ne tik tikslūs mūsų kariuomenės vienetų ir karo įstaigų etatų, taip pat bendrieji sąmatos duo-

²⁹ KAM Ūkio ir finansų valdybos 1924 11 18 slaptas raštas Nr. 182 Vyr. štabo operacijų skyriaus viršininkui, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 452, l. 94.

menys, bet ir smulkios žinios apie kariuomenės sudėtį, mūsų atsargas ir medžiaginius išteklius.

Vadovaujantis tuomete tvarka KAM sąmata buvo rengiama trimis egzemplioriais, pirmiausia įteikiama Finansų ministerijai ir peržiūrima jos Finansų departamente bei Biudžeto patikslinimo komisijoje. Šį darbą atlikdavo paprasti eiliniai valdininkai ir buhalteriai, iš kurių ne visi buvo atsakingi darbuotojai. Taip KAM po didžiausiais užraktais laikytos ir sargybų saugomos sąmatos, patekusios į Finansų ministeriją, faktiškai nebe priklausė KAM kompetencijai ir nebebuvo saugomos. Pažymėtina, jog tokioje pat padėtyje atsidurdavo visi šie duomenys, patekę ir į Valstybės kontrolės kompetenciją. KAM sąmatos duomenys figūravo bendruose Finansų ministerijos biudžeto memorialuose greta kitų žinybų sąmatų, ir jau nebelikdavo garantijų, kad jos bus apsaugotos nuo visiškai pašalinių, su krašto gynimo reikalais nesusijusių asmenų. Esant tokiai tvarkai, nebuvo jokių galimybių išsaugoti valstybės paslaptis.

Tenka pridurti, jog, svarstant sąmatą Finansų ministerijos tikrinimo komisijoje, kur su savo sąmatomis dalyvaudavo ir kitų ministerijų atstovai, kurių sąmatos nesudarė ypatingos paslapties, KAM privalėjo pateikti smulkiausias duomenis, išsamius skaičiavimus, ginklų pirkimo, atsargų sudarymo planus, pristatyti darbus, dargi kartais atskleisti operatyvinius uždavinius (to buvo reikalaujama vadovaujantis tuomete tvarka – V. L.) ir paaiškinti išlaidų tikslus.

Panaši procedūra buvo taikoma ir svarstant etatų klausimą Biudžeto patikrinimo komisijoje, Seime ir Valstybės kontrolėje. Pažymėtina, jog tuo metu pastaroji neturėjo aiškios nuomonės dėl KAM statuso. Šioje srityje nebuvo laikomasi ir buvusios Rusijos įstatymų tvarkos, kuria remiantis Krašto apsaugos ministerijos padėtis buvo išskirtinė.

Neturėdama pakankamai lėšų savo spaustuvei įrengti, KAM buvo priversta spausdinti net slapčiausius įsakymus valstybinėje viešojoje spaustuvėje. Taigi ir ten mūsų įsakymai negalėjo būti saugūs. Pakako kuriam neatšakingam asmeniui nors vieną nuorašą paslėpti, ir jis už tai galėjo iš lenkų ar kitų Lietuvos priešų gauti gerą atlygį.

Dėl tokios padėties krašto apsaugos ministras plk. T. Daukantas 1924 m. liepos 24 d. kreipėsi į Respublikos Prezidentą ir Ministrą Pirmininką. Jis pabrėžė, jog šios aplinkybės sudaro didžiausią pavojų, o pati ministerija neturi galimybės šių nenormalių apraiškų pašalinti, nes tai ne jos valioje. Respublikos vadovai buvo prašomi išleisti atitinkamus nurodymus dėl karinių paslaptių apsaugos. Tam buvo siūloma reorganizuoti KAM sąmatos ir etatų svarstymo tvarką ir nustatyti Valstybės kontrolės kompetenciją šios ministerijos atžvilgiu. Plk. T. Daukantas siūlė tam tikslui sudaryti komisiją, kuri

parengtų taisyklės ir dėsnius ir nustatytų atitinkamą privalomą ministerijos sąmatos ir etatų, taip pat struktūros svarstymo tvarką³⁰.

Dėl 1925 metų sąmatos sudarymo plk. T. Daukantas siūlė neatidėliojant imtis šių priemonių:

1. Sąmatą siųsti Finansų ministerijai, joje pateikti tik bendrus skaičius. Visus pateisinamuosius dokumentus palikti Krašto apsaugos ministerijoje ir tik būtinai prireikus pateikti įgaliotiems Ministrų Kabineto ar Seimo prezidiumo atsakingiems asmenims susipažinti ar patikrinti. Už šių dokumentų tikrumą ir saugumą visą atsakomybę privalėjo prisiimti asmeniškai krašto apsaugos ministras.

2. Krašto apsaugos ministerijos sąmatą išskirti iš bendrų valstybės biudžeto memorialų ir tvarkyti ją atskirai, esant atitinkamai apsaugai, viešai operuoti tik bendrais skaičiais.

3. Perkelti Revizijos departamentą iš Valstybės kontrolės į Krašto apsaugos ministerijos aparatą reorganizuojant jį remiantis karo drausmės įstatymais ir paliekant Valstybės kontrolieriui prižiūrėti.

4. Išskirti Finansų ministerijos ir Valstybės kontrolės senesnius ir šiuo metu visai neaktualius slaptus dokumentus, susijusius su karo paslaptimis, ir perduoti juos saugoti Krašto apsaugos ministerijos archyvui, užtikrinant jų karinę apsaugą, tačiau kartu palikti ir minėtų įstaigų žinioje.

5. Neatidėliojant įrengti atskirą Krašto apsaugos ministerijos spaustuovę.

Minėto raporto pabaigoje krašto apsaugos ministras plk. T. Daukantas pareiškė, jog, neįgyvendinus minėtų dėsnių, jis neturėsias moralinės teisės būti atsakingas už karo paslapčių išlaikymą³¹.

Seimo nutarimu 1925 m. Krašto apsaugos ministerijai buvo skirta 47 787 000 litų. Tai sudarė 18,42 proc. viso tų metų valstybės biudžeto³². Tų metų sausio 20 d. krašto apsaugos ministro plk. T. Daukanto įsakymu buvo paskelbtos kreditų valdymo ir jų atskaitomybės vykdant sąmatą taisyklės. Vyriausiasis sąmatos vykdytojas buvo pats krašto apsaugos ministras. Visus su šia sritimi susijusius įsakymus ir nurodymus jis teikė Ūkio ir finansų valdybai, kurios viršininkas buvo krašto apsaugos ministro padėjėjas mjr. J. Papečkys. Šioje valdyboje tiekimo sritis vėl buvo centralizuota ta prasme, kad atskiri tiekimo organai, kaip Kreditų valdyba, buvo pavaldūs jau nebe tiesiogiai krašto apsaugos ministrui, bet jo padėjėjui, kuris: a) savarankiškai sprendė visus principinius kariuomenės ūkio ir finansų klausimus

³⁰ Krašto apsaugos ministro plk. T. Daukanto 1924 07 22 visiškai slaptas raportas Nr. 131 Respublikos Prezidentui ir Ministrui Pirmininkui, *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 397, l. 42.

³¹ *Ten pat*, l. 42–43.

³² *Vyriausybės žinios*, 1925 02 14, Nr. 182.

mus; b) galutinai rengė KAM sąmatą ir prižiūrėjo jos vykdymą; c) prižiūrėjo KAM pirkimus, peržiūrėdavo kondicijas ir galutinai tvirtino varžytinių ir sutarčių aktus. Į Ūkio ir finansų valdybos sudėtį buvo įtraukta buvusi iki tol savarankiška KAM Ūkio inspekcija ir jai iš dalies buvo perduotos Intendantūros ir buvusios Centrinės buhalterijos funkcijos (kreditų valdymo ir leidimų priežiūra). Artimiausias kreditų valdymas buvo patikėtas ministerijos skyriams, kaip antriniams kreditų valdytojams, šia tvarka: Vyr. štabo viršininkui, kariuomenės intendantui, aviacijos viršininkui, artilerijos viršininkui, karo technikos viršininkui, Karo sanitarijos skyriaus viršininkui, Karo mokslų skyriaus viršininkui, Vyr. štabo Susisieikimo skyriaus viršininkui (vykdymo sritys pagal nurodytą sąmatos paragrafą). Kiekvienu atveju atsakomybė už lėšų asignavimą teko kreditų valdytojui, savo parašu patvirtinusiame atitinkamą paraišką³³. Likvidavus KAM Ūkio ir finansų valdybą, vietoje jos 1926 m. sausio 1 d. buvo įsteigta Tiekimų valdyba³⁴. Dar 1925 m. lapkričio 27 d. buvo patvirtinti jos etatai Nr. 4 (žr. 1 lentelę).

1 lentelė³⁵Tiekimų valdybos taikos meto etatai Nr. 4 (santrauka)

Eil. nr.	Pareigybės ar padalinio pavadinimas	Karinkų	Karo vald.	Kareivių					Arklių		Vežimų
				Viršilių	Vyr. pusk.	J. pusk.	Grandinių	Eilinių	Jojamųjų	Važiuojamųjų	
	Tiekimų viršininkas	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Ūkio inspektorius	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
I.	Tiekimų valdyba	7	-	2	4	-	-	-	-	-	-
II.	Intendantūra	84	86	17	77	22	33	198	8	110	101
III.	Karo techn. statybos sk.	15	1	-	3	2	-	1	-	2	1
IV.	Karo tech. tiekimo sk.	18	1	-	10	6	-	10	-	-	-
V.	Artilerijos tiekimo sk.	22	1	2	20	16	15	176	-	4	3
	Iš viso	148	89	21	114	46	48	385	8	116	105

³³ Krašto apsaugos ministro plk. T. Daukanto 1925 01 20 įsakymas Nr. 6 § 1, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 70 (lapas nepažymėtas – V. L.).

³⁴ Tiekimų viršininko karo vald. V. Grudzinsko 1926 01 12 įsakymas Nr. 1 § 1, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 183, l. 1.

³⁵ Lentelė sudaryta remiantis *LCVA*, f. 384, ap. 2, b. 409, l. 152.

Šie etatai įsigaliojo nuo 1926 m. sausio 1 d. Lentelėje matyti, jog Tiekimų valdybai, be viršininko ir ūkio inspektoriaus, dar priklausė Intendantūra, jos skyriai ir įstaigos, Karo technikos statybos, Karo technikos tiekimo, Artilerijos tiekimo skyriai, o nuo 1927 m. birželio 15 d. – ir Centrinės kariuomenės dirbtuvės.

Kariuomenės Tiekimų valdybos viršininko pareigas nuo 1926 m. sausio 1 d. pradėjo eiti karo valdininkas Vladas Grudzinskas. Tiekimų valdybą sudarė kanceliarija (viršininkas – mjr. Juras Kubilius), Ūkio inspekcija (inspektorius – plk. lt. A. Zubrys) ir Sąmatos dalis (vedėjas – plk. lt. V. Bizokas). Kanceliarijos viršininkas Tiekimų valdybos ūkio srityje veikė kaip atskiros dalies vadas. Jam buvo pavesta leisti įsakymus kanceliarijai rikiuotės ir ūkio klausimais. Kanceliarija turėjo ir ūkio dalį, kuri mokėjo algas ir kitus piniginius atlyginimus visiems Tiekimų valdybos skyrių tarnautojams, aprūpino valdybą ir jos skyrius kanceliarijos ir ūkio reikmenimis³⁶. 1926 m. pabaigoje plk. lt. Antaną Zubrį, ėjusį ūkio inspektoriaus pareigas, pakeitė plk. lt. Liudas Butkevičius, sąmatos referentas buvo mjr. Romanas Bukevičius, buhalteris – mjr. Andrius Pridotkas, Ūkio dalies viršininkas – karo vald. Vincas Duoba ir kt.³⁷

To meto sąlygomis kariuomenės tiekimų viršininko pareigos buvo itin sunkios ir svarbios. Įstatymų jam buvo suteikti dideli įgaliojimai kariuomenės ūkio tvarkymo srityje. Kartu iš jo buvo reikalaujama nepaprastai didelės atsakomybės už valstybės turto globą ir saugojimą ir netoleruojami suteiktų įgaliojimų viršijimo ar neveiklumo atvejai. Šis atsakomybės principas tiek valstybei, tiek jos kariuomenei atkuriamuoju laikotarpiu buvo svarbiausias.

Pažymėtina, kad ne aukščiausio kultūros lygio tuometė mūsų tauta ilgus metus Lietuvai būnant carinės Rusijos imperijos sudėtine dalimi perėmė iš jos gyventojų ir valdžios atstovų netinkamą požiūrį į valstybės turtą – jo visiškai nebrangino. Civiliai gyventojai, stokodami atsakomybės, nesidrovėdami jį naikino. Daugybė bylų Kariuomenės teisme, Valstybės kontrolės aktai rodo, jog ir mūsų kariuomenėje aptariamuoju laikotarpiu šios ydos buvo labai išsisknijusios, todėl su jomis reikėjo atkakliai kovoti. Visa atsakomybė už turto kariuomenės organizacijoje, ypač periferijoje, naudojimą gulė ant viršilos pečių – jis buvo šio turto galutinis tvarkytojas ir saugotojas. Tačiau tuomečiai viršilos nebuvo aukšto intelekto. Kuopų vadams išleidus ūkio tvarkymą iš savo rankų, tuoj prasidėdavo valdiškų daiktų naikinimas,

³⁶ Tiekimų viršininko karo vald. V. Grudzinsko 1926 01 12 įsakymas Nr. 1 § 8, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 183, l. 1.

³⁷ Tiekimų valdybos karininkų ir karo valdininkų sąrašas, 1926 12 27, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 207, l. 20.

pardavinėjimas, pablogėdavo karių maistas ir arklių pašaras³⁸.

Tiekimų viršininkas siūlė krašto apsaugos ministrui apibrėžti vadovybės ir administracijos teisinius santykius tobulinant karo įstatų rinkinį ir kai kuriuos tarnybos statutus. Tačiau iškart to padaryti nebuvo galima. Pertvarkant kariuomenės ūkio organizaciją buvo siūloma, kad Vyr. kariuomenės štabo rikiuotės skyriaus viršininkui nebebūtų pavaldus administracijos aparatas, nustatyti jo pareigybių hierarchiją, kad atsakingi už kariuomenės turtą administracijos pareigūnai negalėtų vykdyti neatsakingo už tą turtą rikiuotės viršininko nurodymų. Pritaikius tokią sistemą, ūkio tarnautojų skaičius būtų smarkiai padidėjęs. Jo nuomone, toliau pertvarkant kariuomenės ūkį, reikalai šioje srityje tikrai pagerėtų³⁹.

Tuo metu padėtis kariuomenės aprūpinimo srityje tebebuvo itin sunki ir neaiški. Antai per visus 1926 metus Tiekimų valdyba net neįstengė parengti bendro tiekimo mobilizacijos atveju plano, neištyrė šalies išteklių: nežinota, kiek ir kokių maisto produktų ir arkliams pašaro turima, iš kur jų būtų galima gauti; kokios įmonės, kokių mastu ir kokių rūšių karo reikmenis galėtų gaminti Lietuvoje ir ką reikėtų pirkti užsienyje. Visai nebuvo tvarkomi transporto reikalai, nenumatyta, ką ir kur reikės gabenti. Beveik neturėta maisto atsargų. Kilus kariniam konfliktui, jau antrą dieną karinės dalys ne tik nebūtų galėjusios jo vežti gurguolėmis, bet ir įdėti į karių kuprines. Nebuvo sprendžiamas ir rekvizicijų klausimas. Visus tiekimo ir gamybos darbus atlikdavo karinių dalių tiekimo skyriai. Jų atstovai kaltino tiekimų viršininką, kad šis nieko naudingo nėra padaręs: nei nurodymų, nei instrukcijų, nei taisyklių išleidęs, nors atskaitomybės sistemoje buvusi netvarka padariusi daugiausia nuostolių – tiek, kad net skelbti nebuvo galima. Tai liudijo daugybė teismo sprendimų ir senų nelikviduotų bylų. Jų nuomone, tiekimų viršininkas labiausiai rūpinosi kariuomenės sąmata, kuri buvusi be reikalo išpūsta. Išpūsti buvo ir tiekimo įstaigų etatai. Anot jų, tiekimų viršininkas „savo tiesioginių uždavinių neišpildęs ir negalėjo to padaryti dėl siauro karo dalykų srityje akiračio“⁴⁰. Atskaitomybę kariuomenėje atidžiai stebėjo Valsybės kontrolė. Jos atstovai reikalavo iš dažnai besikeičiančių KAM vadovų griežtų nurodymų kariuomenės dalims ir centrinėms tiekimo įstaigoms turto bei medžiagų atskaitomybės taisyklėms nustatyti ir jų tiksliai laikytis⁴¹.

³⁸ Tiekimų viršininko plk. ltn. V. Grudzinsko 1927 06 20 raportas Nr. 3460 krašto apsaugos ministrui, *LCVA*, f. L1, ap. 1, b. 219, l. 138.

³⁹ *Ten pat.*

⁴⁰ 1927 m. raštas Vyr. štabo viršininkui „Apie Tiekimų valdybos viršininko darbuotę“, *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 521, l. 4–5.

⁴¹ Valsybės kontrolieriaus 1927 09 30 raštas Nr. 1603 krašto apsaugos ministrui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 209, l. 131.

Pažymėtina, jog tokių taisyklių projektas buvo parengtas dar 1925 m. ir Vyr. štabo nurodymu perduotas Technikos ir organizacijos komitetui prie Kariuomenės intendantūros apibendrinti. Šis komitetas 1926 m. šias taisykles patobulino ir, pasirėmęs kariuomenės dalių atstovų pasiūlymais ir Valstybės kontrolės pataisomis, parengė jų galutinę redakciją. Tačiau šios kariuomenės dalių bei karo įstaigų turto ir medžiagų atskaitomybės taisyklės nebuvo galutinai patvirtintos ir liko neįgyvendintos. Taip kariuomenės dalių ir karinių įstaigų turto atskaitomybė ir toliau buvo grindžiama senąja rusiška tvarka, nustatyta 1919–1924 m. apyskaitoms likviduoti⁴².

Tačiau kariuomenės organizacijos tobulėjimas, visai skirtingos mūsų ekonominės ir finansinės sąlygos, bendra ūkio ir atskaitomybės pažanga parodė, jog toli gražu ne visi buvusių Rusijos karinių įstatymų dėsniai tiko Lietuvos kariuomenės ūkiui tvarkyti. Pavyzdžiui, rikiuotės viršininkus ūkio reikalai per daug atitraukdavo nuo tiesioginio darbo, o tai turėjo neigiamos įtakos kariuomenės parengčiai. Be to, senoji pinigų laikymo tvarka (apsaugos saugomose dėžėse – V. L.) buvo nuostolinga valstybei, nes didelės pinigų sumos nebuvo įtrauktos į apyvartą, t. y. tiesiog gulėjo dalyse: reikėjo didinti sargybų skaičių – daug karių atitraukti nuo rikiuotės ir dėl to kiek įmanoma sutrumpinti jų mokymo laiką, skirti tokias pareigas, kurias puikiai galėjo atlikti vienas atsakingas asmuo. Trečia, atskaitomybės tvarka buvo pernelyg sudėtinga ir nelanksti, todėl netiko tokio masto kaip mūsų kariuomenė organizacijai. Tad nors nuo 1923 m. kariuomenė ir gyveno taikos sąlygomis, nors jos ūkis ir atsakomybės formos lyg ir stabilizavosi, tačiau kariuomenės organizacijos pažangi pertvarka, kita vertus, minėtieji karo įstatų rinkinio trūkumai vertė ieškoti naujų kariuomenės ūkiui ir jo atskaitomybei tobulinti, o kartu ir gyvenimui tinkamų formų. Tačiau tokių formų iškart rasti buvo neįmanoma, nes jos buvo glaudžiai susijusios su visa karo įstatų rinkinio sistema, kuriai pakeisti reikėjo laiko ir patirties, tad kariuomenės ūkį tvarkant lygiagrečiai kurį laiką teko naudotis šiuo rinkiniu, vyriausybės išleistomis laikinosiomis instrukcijomis ir įsakymais.

Atsakydamas Valstybės kontrolieriui į 1927 m. rugsėjo 30 d. raštą Nr. 1603 dėl kariuomenės dalims ir centriniams tiekimo įstaigoms parengto turto ir medžiagų atskaitomybės taisyklių projekto, krašto apsaugos ministras plk. T. Daukantas pažymėjo, jog jame akcentuota reikalingų reformų esmė, o pačios taisyklės galėtų būti laikinos, kaip bandomasis objektas kariuomenės struktūros diferenciacijos metu. Pripažinęs šių taisyklių projekte buvus trūkumų, kurie prieš atiduodant jas spausdinti turėjo būti ištaisyti, plk. T. Daukantas paprašė Valstybės kontrolierių leisti parengtas taisykles

⁴² *Ten pat.*

nuo 1928 m. sausio 1 d. praktiniais tikslais taikyti kariuomenėje ne daugiau kaip trejus metus, turint galvoje, jog kartu bus atliekami patirtimi pagrįsti atitinkami karo įstatų pakeitimai ir teikiami jų papildymai⁴³.

Prastas kariuomenės materialinis aprūpinimas kėlė nerimą jos vadovybei. Įtampą didino nesutaikomo priešininko iš pietų pozicija Lietuvos atžvilgiu. O jo ir Lietuvos valstybės siena buvo ilgiausia ir nenatūraliai atvira. Po Nepriklausomybės kovų vykusių demobilizacijų ne visos sudėties kariuomenė toli gražu negalėjo užtikrinti valstybės saugumo. Vyr. štabo vadovybės nuomone, tokios neleistina blogos padėties priežastys buvo labai įvairios: ginkluotosioms pajėgoms skiriamų lėšų stoka, plačių visuomenės sluoksnių abejingas požiūris į krašto apsaugos reikalus, neišspręsti ginčijami klausimai su kaimyninėmis valstybėmis, patogių karinių konvencijų su kitomis šalimis ir kokios nors realios tarptautinės jėgos, galinčios garantuoti Lietuvai neliečiamybę, nebuvimas.

Vyr. štabo viršininko gen. št. plk. P. Plechavičiaus ir Gen. štabo valdybos viršininko gen. št. plk. P. Kubiliūno 1927 m. rugsėjo 19 d. visiškai slaptame raporte krašto apsaugos ministrui buvo teigiama, jog turėti tokią demobilizuotą kariuomenę esant neaiškiai politinei padėčiai gali sau leisti valstybės, turinčios dideles teritorijas, tačiau ir jos pasienio kariuomenes sustiprino, kad būtų beveik karo meto sudėties. Karo vadovybė teigė suprantanti, kokia nepaprastai sunki finansinė našta prislėgė mūsų kraštą siekiant tinkamai išlaikyti savo kariuomenę, bet šiuo atveju sprendžiamas klausimas, *būti Lietuvai ar nebūti*. Norint *būti*, vienaip ar kitaip reikėjo rasti lėšų tokioms karinėms pajėgoms, kurios galėtų tą buvimą garantuoti, išlaikyti⁴⁴.

Tuometė kariuomenės vadovybė tvirtai laikėsi nuomonės, jog mūsų šalies padėtis neleisdžia būti pasyviems, nes tai iš esmės būtų prilygę nusiginklavimui priešiško mums ir jau ne kartą parodžiusio savo apgaulingą būdą kaimyno akivaizdoje. Pasak Vyr. štabo vadovų, patvirtinus 1927 m. KAM sąmatą (38 241 060 Lt, o tai sudarė tik 16,66 proc. biudžetinių metų valstybės lėšų – V. L.), „visiškai nurimome beilsėdami ant laurų, pasirūpinę tik sau šiokias tokias algas sumokėti bei pamaitinti kareivius, net neatsižvelgdami į tai, kokioje pastogėje gyvenome“⁴⁵. Tuomet Tiekimo valdybos veiklos sritį sudarė kariuomenės ginklavimas, aptarnavimas, rengimas,

⁴³ Krašto apsaugos ministro plk. T. Daukanto 1927 10 22 raštas Nr. 5811 Valstybės kontrolie riui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 209, l. 130.

⁴⁴ Vyr. štabo viršininko gen. št. plk. P. Plechavičiaus ir Gen. št. valdybos viršininko gen. št. plk. P. Kubiliūno 1927 09 17 visiškai slaptas raportas Nr. 21574 krašto apsaugos ministrui, *LCVA*, f. 3, b. 581, l. 88.

⁴⁵ *Ten pat*, p. 88–89.

maitinimas ir statybos. Ginklų ir technikos buvo įsigyjama užsienyje. Juos remontuodavo Centrinės kariuomenės dirbtuvės. Lietuviško tipo gurguolė taip pat buvo gaminama Centrinės kariuomenės dirbtuvėse, odos dirbiniai (balnai, pakinktai, įvairūs diržai, avalynė) – Intendantūros dirbtuvėse iš vietoje apdirbtos odos, pirktos iš fabričių varžytinių būdu. Medžiaga milinėms, mundurams ir baltiniams buvo gaminama vietos fabrikuose, visa ši apranga siuvama Intendantūros dirbtuvėse. Grūdai ir maisto produktai buvo perkami iš ūkininkų organizacijų, o šienas ir šiaudai – rinkoje⁴⁶. Šiems darbams vadovauti ir kontroliuoti reikėjo aukštos kvalifikacijos specialistų. O tuo metu Lietuvos kariuomenėje tarnavo tik 3 specialųjį aukštąjį išsilavinimą turintys intendantūros karininkai ir dar vienas 1928 m. aukštąjį mokslą baigęs karininkas. Tiek aukštos kvalifikacijos specialistų buvo per mažai.

Nemažai svarbių taikos ir karo meto kariuomenės aprūpinimo sričių, kuriose reikėjo spręsti opius tikslesnio, patogesnio ir pigesnio kariuomenės aprūpinimo, šalies ekonomikos rengimo mobilizacijai, krašto išteklių tyrimo, tiekimo karo metu ir kitus klausimus, iki tol buvo tiek teisiškai, tiek materialiai apleistos. Šiam darbui dar taikos metu reikėjo turėti tinkamai parengtų, specialius mokslus baigusius karininkų.

Tuo metu vien pagal Tiekimų valdybos etatus aukštąjį intendantūros mokslą turėjo būti išėję mažiausiai 5 karininkai: tiekimų viršininkas, sąmatos referentas – KAM ir karo išlaidų sąmatos klausimams spręsti ir šalies ištekliams tirti, ūkio inspektorius – kariuomenės ūkiui revizuoti ir prižiūrėti. Technikos ir organizacijos komitete turėjo būti įvairių tarnybų ir specialųjį techninį išsilavinimą turinčių karininkų ir bent vienas intendantūros mokslą išėjęs karininkas. Taip pat reikėjo bent vieno ypatingųjų reikalų karininko įvairiems klausimams, kurie nepriklausė tiesioginei karininkų kompetencijai, spręsti. Kilus karui, jis galėjo būti paskirtas divizijos intendantu arba jo padėjėju. Vyr. štabo tarnybų skyriui reikėjo nors vieno aukštąjį specialųjį išsilavinimą įgijusio karininko operatyviniams įsakymams, direktyvoms ir nurodymams bei išaiškinimams rengti. Be to, jame turėjo būti tiekimo srities specialistas – išsimokslinęs intendantas, kuris taikos metu palaikytų glaudų ryšį su visais kariuomenės aprūpinimo organais ir atitinkamai galėtų referuoti kariuomenės tiekimo viršininkams⁴⁷. Panašias mintis Ministrų Kabinetai išdėstė ir tuometis vyriausybės vadovas, laikinai ėjęs ir krašto

⁴⁶ Tiekimas kariuomenei 1928 m., *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 239, l. 152.

⁴⁷ Tiekimo viršininko int. plk. lt. V. Grudzinsko 1928 04 11 raportas krašto apsaugos ministru Nr. 201, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 238, l. 84.

apsaugos ministro pareigas, prof. A. Voldemaras⁴⁸.

1928–1929 m. tiekimo srityje įvyko nemažai organizacinių permainų. Int. plk. lt. V. Grudzinskas 1928 m. liepos 30 d. buvo atleistas iš tiekimų viršininko pareigų ir išleistas į atsargą⁴⁹. Laikiniai šias pareigas ėjo kariuomenės intendantas plk. Jonas Sutkus ir int. plk. Jonas Acus-Acukas. Nuo 1929 m. gegužės 1 d. Tiekimų valdyboje buvo įsteigta naujų etatų. Iki tol Kariuomenės intendantūrai priklausęs Technikos ir organizacijos komitetas su plk. J. Acu-Acuku priešakyje buvo perkeltas į Tiekimų valdybą⁵⁰. Tų pačių metų lapkričio 28 d. plk. J. Sutkus buvo paskirtas tiekimų viršininku⁵¹.

20 a. 3-iojo deš. pabaigoje kariuomenės Vyr. štabas paskelbė nemažai mobilizacinio pasirengimo planų ir direktyvų. Štabe buvo sprendžiami visi mobilizacijos klausimai, susiję ne tik su gyventojų šaukimu į kovotojų eiles, bet ir su šalies medžiaginių išteklių panaudojimu galimo karo tikslams. Neatsitiktinai minėtu laikotarpiu mobilizacijos finansavimo klausimai keletą kartų buvo keliami ir Tiekimų valdyboje. Tačiau kad ir kaip dažnai buvo dėl to susirašinėjama, šioje srityje kurį laiką nieko konkretaus nebuvo pasiekta. Taigi, kol galutinai nebuvo išspręstas mobilizacijos kreditavimo, taip pat kiti su kariuomenės medžiaginiu aprūpinimu karo metu susiję klausimai, pasirengimas buvo tik teorinis.

Siekiant to išvengti, tiekimų viršininkas int. plk. J. Sutkus 1930 m. balandžio 25 d. pasiūlė Vyr. štabo viršininkui mobilizacijos planą rengti derinant su tuomečiais kariuomenės ištekliais. Tik atsižvelgiant į faktinį tiekimo organų ir KAM ūkinį pajėgumą būtų buvę galima šį planą įgyvendinti. Iškėlęs mobilizacijos finansavimo klausimą, tiekimų viršininkas prašė Vyr. štabo viršininką nurodyti, kad jau išleistos ir naujai leidžiamos instrukcijos būtų suderintos atsižvelgiant į KAM žinioje esančius išteklius, arba dėti visas pastangas, kad jis būtų išspręstas kompetentingų įstaigų⁵².

Vyr. štabo viršininkas, susipažinęs su tiekimų viršininko projektais, mobilizacijos išlaidų skaičiavimais ir pinigų mobilizacijos reikalams reikalavimo ir asignavimo taisyklių projektu, iš principo su jais sutiko. Buvo nurodyta, jog, skaičiuojant mobilizacijos išlaidas, būtina vadovautis galiojančiais mobilizacijos tvarkaraščiais. Pažymėta, kad visos nurodytos išlaidos neabejotinai reika-

⁴⁸ Prof. A. Voldemaro 1928 04 19 skubus raštas Nr. 2446 Ministrų Kabinetai, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 241, l. 32.

⁴⁹ Krašto apsaugos ministro 1928 07 30 įsakymas kariuomenei Nr. 58 § 1, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 79, l. 296.

⁵⁰ Krašto apsaugos ministro 1929 12 23 įsakymas Nr. 89 § 6, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 92, l. 185.

⁵¹ Krašto apsaugos ministro 1929 11 28 įsakymas Nr. 87 § 1, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 91, l. 184.

⁵² Tiekimų viršininko int. plk. J. Sutkaus 1930 04 25 slaptas-asmeniškasis raštas Nr. 291 Vyr. štabo viršininkui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 296, l. 88.

lingos ir būtinos. Bet negalima manyti, jog jas visas valstybė galėsianti mobilizacijos metu padengti. Nurodyta mobilizacijos finansavimo išlaidas paskirstyti skubos tvarka keleriems metams, rūpestingai parengti tikslų finansavimo planą, kurį vyriausybė galėtų patvirtinti atitinkamu įstatymu. Mobilizaciją paskelbus, už paimamą karo reikalams privatų gyventojų turtą turėjo būti atsilyginama iškart jo ėmimo vietoje. Piniginiai reikalavimai, orderiai ir kiti piniginiams operacijoms atlikti reikalingi dokumentai turėjo būti parengti iš anksto.

Kadangi pinigų skaičiavimas ir išdavimas kreditų valdytojams ir atskiroms kariuomenės dalims būtų atėmęs daug laiko, nurodyta, jog specialiai karo metui pagaminti piniginiai ženklai (kupiūros) Lietuvos banko skyriuose turi būti iš anksto parengti, suskaičiuoti, pagal kariuomenės dalių reikalavimus suskirstyti ir laikomi drauge su kitais mobilizacijos dokumentais, kad prirėikus juos būtų galima kariuomenės dalių išdininams skubiai išduoti. Šiam tikslui atitinkamas kiekis piniginių ženklų turėjo būti išleistas remiantis atitinkamu įstatymu⁵³.

Vykdydamas kariuomenės vadovybės nurodymus, l. e. tiekimų viršininko pareigas int. plk. lt. K. Navakas labai skubiu ir slaptu raštu 1930 m. lapkričio 5 d. kreipėsi į finansų direktorių, prašydamas supažindinti visų 20 Lietuvos banko skyrių apskrityse direktorius su pinigų mobilizacijos reikalams reikalavimo ir asignavimo taisyklių projektu, kad jie, neskaitant medžiaginių mobilizuotos kariuomenės papildymų, pirmosiomis karo dienomis būtų pasirenge skirti 32 350 000 litų (šiam rašte kiekvienam banko skyriui buvo nurodytos atitinkamos pinigų sumos – V. L.). Nurodytoji suma buvo apytikslė, pažadėta tikslesnes žinias Finansų ministerijai pateikti vėliau⁵⁴.

Tiekimų valdyba 1930 m. pabaigoje pagal mobilizacijos tvarkaraštį Nr. 10 (kai mobilizacija visuotinė ir staigi – V. L.) parengė ikimobilizacinių, mobilizacijos vykdymo, karo reikmenų įsigijimo ir vieno karo mėnesio išlaidų sąmatą atsižvelgdama į tuometį mūsų šalies pajėgumą. Vadovaujantis realaus pajėgumo principu, į šią sąmatą buvo įtrauktos tik būtinausios ir neišvengiamos išlaidos, be kurių nei pasiruošimas mobilizacijai, nei ji pati negalėjo vykti. Pažymėtina, jog ir atsisakius kai kurių reikalingų išlaidų, vis dėlto susidarė suma, kurios mūsų valstybės išdas išsyk nebūtų galėjęs pakelti. Atsižvelgiant į tai ši sąmata buvo suskirstyta į 3 dalis.

I (mobilizacijos parengimo) sąmatos dalyje buvo išvardytos visos išlaidos, kurioms pinigai iš anksto (tuo metu) turėjo būti asignuoti ir išduoti

⁵³ Generalinio štabo valdybos viršininko gen. št. plk. Z. Gerulaičio 1930 10 01 slaptas-asmeniškasis raštas Nr. 4203 tiekimų viršininkui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 296, l. 89.

⁵⁴ L. e. tiekimų viršininko pareigas int. plk. lt. K. Navako 1930 11 05 labai skubus, slaptas-asmeniškasis raštas Nr. 354 Finansų departamento direktoriui, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 85, l. 9.

atitinkamiems tiekimo organams, kad jie nurodytus reikmenis spėtų įsigyti. Šios rūšies išlaidos: Intendantūrai buvo numatyta skirti 7 410 644 Lt, inžinerijai – 8 000 000 Lt, Ginklavimo valdybai – 42 922 400 Lt ir aviacijai – 4 000 000 Lt, iš viso susidarė 62 333 044 Lt. Iš šios sumos pirmiausia siūlyta skirti lėšų Intendantūros reikmenims įsigyti, nes, neparengus jos mobilizacijai, nebuvo galima naudoti ir turimo inžinerijos bei Ginklavimo valdybos turto, nekalbant jau apie numatytąjį įsigyti. Anksčiau reikėjo sutvarkyti ir pasiruošti naudoti tai, kas turima, ir tik tada įsigyti reikalingos ginkluotės. Minėtos sumos būtiniausiems reikmenims įsigyti buvo minimalios, be šių lėšų nebuvo galima apsieiti. Pagal tiekimo organų pristatytas trūkstamo turto žinias šiam tikslui reikėjo skirti kur kas daugiau lėšų: Intendantūros reikmėms – apie 22 000 000 Lt, inžinerijai – apie 15 000 000 Lt ir t. t.

II (mobilizacijos vykdymo) sąmatos dalyje buvo nurodytos mobilizacijai prasidėjus laukiančios išlaidos. Šios rūšies išlaidoms finansuoti, remiantis kukliausiais skaičiavimais, reikėjo iš viso 9 349 028 Lt. Tam numatytas lėšas įsisavinti planuota ne iš karto, o dalimis, pagal poreikį. Jos turėjo būti KAM rezervuotos ir laikomos Valstybės išde iki pareikalavimo.

III sąmatos dalyje buvo apskaičiuotos išlaidos, atsirasiančios įsigyjant rekvizuotą iš vietos gyventojų maistą, pašarą, arklius, gurguolės vežimus, pakinktus. Iš viso tam skirti buvo numatyta 19 141 553 Lt. Atlyginimas už rekvizuotą inžinerijos turtą, kaip anai: autobusus, sunkvežimius, automobilius ir kt. reikmenis – į šią sąmatos dalį čia nebuvo įtrauktas, nes jo kiekio numatyti ir apskaičiuoti iš anksto buvo neįmanoma. Už rekvizicijų būdu paimtą iš gyventojų privatų turtą tuojau atsilyginti grynais pinigais nebuvo numatyta. Rekvizuojant daiktus turėjo būti išduodami atitinkami kvitai, pagal kuriuos gyventojai atlyginimą turėjo gauti vėliau⁵⁵.

Tai buvo pirmoji Vyr. štabo nurodymu sudaryta mobilizacijos sąmata. Atsižvelgiant į didėjančią įtampą Europoje ir kaimyninių valstybių agresyvią poziciją Lietuvos atžvilgiu, kariuomenės vadovybės planuose mobilizacijos problemai buvo skiriama vis daugiau dėmesio. Dar 1930 m. sausio 1 d. Tiekimų valdyboje buvo suformuota Mobilizacijos dalis, o jos vedėju paskirtas adm. plk. lt. Jonas Šlepetys⁵⁶. Pažymėtina, jog minėtoje kariuomenės Vyr. štabo iniciatyva pagal mobilizacijos instrukcijas ir tvarkaraščius sudarytoje mobilizacijos sąmatoje buvo numatyta šalies gyvųjų pajėgų mobilizacijos kilus karui tvarka, bet siekiant, kad šios pajėgos būtų tinkamai ir laiku panaudotos,

⁵⁵ Tiekimų viršininko int. plk. J. Sutkaus pasiruošimo mobilizacijai, jos vykdymo, karo reikmenų įsigijimo ir vieno karo mėnesio išteklių sąmatos 1930 m. aprašymas, *LCVA*, f. 929, ap. 1, b. 85, l. 10–11.

⁵⁶ KAM Tiekimų valdybos karininkų sąrašas, 1931 01 01, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 311, l. 18.

šis planas negalėjo turėti praktinės reikšmės, kol galutinai nebuvo išspręstos KAM problemos, susijusios su mobilizacija ir karo reikalais.

Atsižvelgdami į tai, krašto apsaugos ministras plk. Balys Giedraitis ir tiekimų viršininkas int. plk. J. Sutkus 1931 m. balandžio 14 d. Ministrui Pirmininkui išdėstė savo požiūrį pagrindiniais mobilizacijos klausimais. Jie teigė, jog, paskelbus mobilizaciją, neišvengiamai turi vykti šie procesai: 1) gyvųjų pajėgų telkimas ir organizavimas į tam tikrus padalinius, 2) šių pajėgų visokeriopus aprūpinimas karo reikmenimis.

Pirmasis procesas neįmanomas be antrojo, t. y. be karo išteklių mobilizacija negalėjo vykti numatyta tvarka. Todėl būtinai reikėjo, kad šių išteklių mobilizacinė atsarga būtų paruošta iš anksto – dar taikos metu. KAM numatyti biudžeto pinigai, išskyrus nepaprastosios sąmatos lėšas, buvo skiriami ne karo reikmenų atsargai įsigyti, o taikos meto kariuomenei išlaikyti ir mokyti. Jeigu kartais iš tų pinigų ir buvo įsigyjama bent maža turto atsarga, tai tik siekiant sutaupyti. Tai, kad mobilizacinio turto atsargos buvo kaupiamos atsitiktinai, neatitiko nei strateginės situacijos sąlygų, nei mobilizacijos plano principų. Buvo pažymėta, jog mūsų ypatingomis sąlygomis net ir nepaprastosios sąmatos lėšas ne visuomet pavykdavo panaudoti mobilizaciniam turtui įsigyti. KAM vadovybės teigimu, žymią asignuojamų nepaprastosios sąmatos lėšų dalį teko skirti įvairioms statyboms ir kitam nekilnojamajam turtui tvarkyti: aerodromo įrengimo išlaidoms apmokėti, poligonui įrengti, karo ligoninei išplėsti, Panevėžio kareivinėms statyti, ramovės pastatui pirkti ir pan. Tokiu būdu KAM grynai mobilizaciniam turtui įsigyti iki tol negalėjo skirti tiek lėšų, kiek vyriausybei atrodė.

Kariuomenės vadovybės teigimu, dėl nurodytų priežasčių tuometė pasirengimo mobilizacijai padėtis tiekimo klausimais buvo maždaug tokia: 1) trūko aprangos ir avalynės mobilizuotiems pagal mobilizacijos tvarkaraščius atsarginiams kariams, 2) nebuvo gurguolės vežimų, raštinės, ūkio ir kitų reikmenų, inventoriaus naujiems formuojamiems vienetams, 3) nebuvo rezervuota pinigų numatytiems pašaukti atsargos kariams už atsineštus nuosavus drabužius, avalynę atlyginti, pašalpoms išmokėti ir kt. mobilizacijos reikalams, 4) trūko artilerijos pabūklų, kulkosvaidžių, sviedinių ir kitų šaunamųjų ginklų bei sprogstamųjų medžiagų; visų jų išteklius reikėjo neatidėliojant papildyti, 5) trūko tabelinio karo technikos turto ne tik karo, bet ir taikos meto sudėties kariuomenei aprūpinti, 6) nebuvo lauko kepyklų ir sandėlių, 7) buvo nepakenčiamos kai kurių kariuomenės dalių gyvenimo sąlygos skurdžiuose ir savo amžių jau atgyvenusiuose pastatuose⁵⁷.

⁵⁷ Krašto apsaugos ministro plk. B. Giedraičio ir Tiekimų valdybos viršininko int. plk. J. Sutkaus 1931 04 14 slaptas-asmeniškasis raštas Nr. 522 Ministrui Pirmininkui, *LCA*, f. 1, ap. 1, b. 296, l. 98.

Teigta, jog visas mobilizacinis pasirengimas gali būti tinkamas tik tada, jei yra paremtas ne tik teoriniais skaičiavimais, bet ir būtinais realiais ištekliais, kuriais KAM jau turėtų disponuoti, nes, mobilizaciją paskelbus, nebūtų nei laiko, nei galimybių įsigyti turto, kurio Lietuvoje apskritai nėra. Būtiniausioms karo reikmėms patenkinti ir mobilizacijai pasirengti reikia gana didelių pinigų sumų, o visų jų valstybė negalės iškart skirti. Krašto apsaugos ministerija, atsižvelgdama į mūsų krašto finansinį pajėgumą ir stengdamasi kuo ekonomiškiau ir pigiau pasirengti mobilizacijai, priėjo išvadą, kad be 65 mln. litų sumos, kuri turėtų būti panaudota tik karo reikmėms, mobilizacijai pasirengti neįmanoma⁵⁸.

Pabrėžta, jog krašto gynimo ir mobilizacinio pasirengimo reikalas skubus ir negali būti vilkinamas, todėl reikia, kad KAM, be pinigų taikos meto kariuomenei išlaikyti ir mokyti, kasmet būtų skiriama daugiau lėšų mobilizacijai pasirengti. Jeigu KAM iš anksto žinotų, jog jai 5 metus kasmet bus skiriama po 61 mln. litų, mobilizacijai pasiruošti būtų galima gerokai greičiau, nelaukiant net 5 metų, nes daugumą reikmenų buvo galima įsigyti kreditan artimiausiu metu. Darant šiuos skaičiavimus turėta galvoje, kad ateityje KAM nebeturės išlaidų, kurios mobilizacijos atsargai sudaryti ir jai pasirengti labai menkai padeda arba visai nepadeda, kaip, pavyzdžiui, įvairių statybų, skolų ir pan. Kadangi šis svarbus ir neatidėliotinas klausimas buvo susijęs ne vien su KAM, jie prašė Ministrą Pirmininką pateikti jį svarstyti Ministrui Kabinetui ir nutarti, kad KAM nuo 1932 metų per 5 metus paprastosioms ir nepaprastosioms išlaidoms kasmet būtų skiriama ne mažiau kaip 61 mln. litų⁵⁹.

Didėjant Europoje naujo karo grėsmei, Lietuvos kariuomenės vadovybė gerai svokė, kad nepakanka pasirengti vien tik mobilizacijai. Be daugybės svarbių mobilizacinio rengimo reikalų, buvo būtina iškart rezervuoti tam tikras sumas už rekvizuotą mobilizacijos metu karo reikalams privatų gyventojų turtą bent iš dalies atlyginti. Esant tokiai padėčiai, krašto apsaugos ministras plk. B. Giedraitis 1931 m. balandžio 20 d. slaptame rašte finansų ministrui nurodė, jog mobilizacijai atlikti reikės 7 000 000 litų. Į šią sumą įėjo pašauktiesiems atsarginiams susirinkimo punktuose, kol jie nepateko į savo dalis, skirti maistpinigiai, atlyginimas už atsineštus nuosavus drabužius, vienkartinės pašalpos pašauktiesiems ir tikrosios tarnybos karininkams, įvairūs avansai naujoms suformuotoms dalims ir kitos smulkesnės sumos. Šie pinigai KAM turėjo būti iš anksto rezervuoti ir laikomi Lietuvos banko skyriuose.

Be šios sumos, Lietuvos banko Kauno skyriuje KAM turėjo būti rezervuota dar bent 10 000 000 Lt gyventojams už rekvizuotą turtą atlyginti. Kadangi

⁵⁸ *Ten pat.*

⁵⁹ *Ten pat.*, l. 59.

tuo metu dar neturėta rekvizicijų įstatymo, apskaičiuoti, kiek reikės tam pinigų, buvo labai sunku. Viena buvo aišku – be rekvizicijų mobilizacijos karo metu išsiversti nebus galima. Kariuomenei aprūpinti buvo numatyta rekvizuoti arklius, gurguoles, pakinktus, maistą, pašarą, įvairias medžiagas, techninių turtą ir pan. KAM vadovybei buvo aišku, kad už visa tai mokant tikrąją rinkos kainą būtų susidariusi suma, gerokai viršijanti 10 000 000 Lt. Šios sumos būtų pakakę mobilizacijos metu būtinoms rekvizicijoms surinkti sklandžiau ir be didelių netikėtumų. Krašto apsaugos ministras plk. B. Giedraitis priminė Finansų ministerijai, jog karo metu jau per trumpą laiką reikėsia daug lėšų. Iš anksto atlikti skaičiavimai didelės praktinės reikšmės neturėsia tol, kol nebus teigiamai išspręstas klausimas dėl lėšų mobilizacijai vykdyti ir rekvizicijoms apmokėti skyrimo. Jis prašė KAM skirti 7 mln. litų ir laikyti juos Lietuvos banko skyriuose, o dar 10 mln. litų rezervuoti rekvizicijų reikalams Lietuvos banko Kauno skyriuje⁶⁰. Tačiau Lietuvos vyriausybė šių KAM prašymų neįstengė įvykdyti. 1931 m. jai buvo skirta 56 813 000, o 1932 m. – 50 949 000 litų⁶¹. Pirmuoju atveju skirtos nepaprastosios išlaidos sudarė 16,5 proc., antruoju – tik 9,49 proc. visos tais metais skirtos sumos⁶².

1932 m. buvo parengtas detalus KAM nepaprastosios sąmatos planas 5 metų laikotarpiui. Juo remiantis, 1933 metų paprastosioms išlaidoms prašyta 41 413 000, o nepaprastosioms – 10 500 000, t. y. iš viso 51 913 000 litų. Tačiau, tų metų valstybės biudžetą sumažinus, toks pat likimas ištiko ir nepaprastųjų išlaidų sąmatą – jos klausimas liko atviras. Kartu Vyr. kariuomenės štabo viršininkas, įvertinęs tarptautinę padėtį, nurodė Tiekimų valdybai sparčiau tvarkyti kariuomenės ūkį, kad prirėikus būtų galima paskelbti ir vykdyti mobilizaciją. Tiekimų viršininkas gen. ltn. J. Sutkus apie susidariusią padėtį informavo krašto apsaugos ministrą plk. B. Giedraitį. Jis teigė, kad, esant tokiam kariuomenės aprūpinimui, apginklavimo sunkumų ir prastai bendrai ūkio padėčiai, mobilizaciją atlikti būtų nepaprastai sunku, nes neįmanoma panaudoti tų priemonių, kurias kariuomenė jau turi. Norint išvengti tokios nenormalios būklės, svarbiausiomis kariuomenės ūkio sritims sutvarkyti būtinai reikėjo skirti tam tikras pinigų sumas⁶³.

Dar tų metų gegužės 1–3 d. Vyr. štabo atstovai gen. ltn. Z. Gerulaitis ir gen. št. plk. V. Žadeika su atitinkamais kreditų skirstytojais aptarė ka-

⁶⁰ Krašto apsaugos ministro plk. B. Giedraičio 1931 04 20 slaptas-asmeniškasis raštas Nr. 523 finansų ministrui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 296, l. 132–133.

⁶¹ *Vyr. žinios*, 1931 03 2 Nr. 350 ir 1932 07 04 Nr. 390.

⁶² **Plk. ltn. R. Bukevičius**, *Karo biudžetas...*, p. 500.

⁶³ Tiekimų viršininko gen. ltn. J. Sutkaus 1933 05 04 slaptas-asmeniškasis raportas krašto apsaugos ministrui Nr. 184, *LCVA*, f. L, ap. 1, b. 296, l. 136.

riuomenės apginklavimo ir aprūpinimo reikalus, įvertino juos mobilizacijos požiūriu ir priėjo išvadą, jog, negavus tais metais vienkartinį asignavimų – 19 212 000 litų, neįmanoma tvarkingai vykdyti mobilizacijos ir panaudoti net tų priemonių, kuriomis tuo metu kariuomenė disponavo. Minėtoji suma buvo paskirstyta taip:

ginklams ir dujokaukėms įsigyti –	13 500 000 Lt
technikos reikalams –	2 453 000 Lt
aviacijos reikmėms –	904 000 Lt
Intendantūros reikmėms –	2 355 000 Lt
Iš viso –	19 212 000 Lt

Pranešdamas ministrui apie padėtį, tiekimų viršininkas gen. lttn. J. Sutkus prašė jį imtis atitinkamų žygių, informuoti apie tai vyriausybę ir išrūpinti kariuomenei reikalingas lėšas⁶⁴. Krašto apsaugos ministro plk. B. Giedraičio rezoliucija buvo tokia: „Skubu. Ministrui pirmininkui, plk. Giedraitis, 1933 V 5“⁶⁵.

Plk. B. Giedraitis 1933 m. birželio 1 d. papildomame slaptame rašte Ministrui Pirmininkui ir finansų ministrui patikslino, kad iš reikalingos kariuomenei sutvarkyti 19 212 000 litų sumos KAM įstengsianti tais metais panaudoti tik apie 10 200 000 litų, o likę 9 012 000 litų bus išleisti 1934 m. Prašyta suma 1933 metais buvo paskirstyta taip:

ginklams įsigyti –	7 800 000 Lt
karo technikai įsigyti –	1 000 000 Lt
aviacijai –	700 000 Lt
Intendantūrai –	700 000 Lt
Iš viso –	10 200 000 Lt

Be to, Finansų ministerija 1933 metais jau buvo leidusi KAM įtraukti į nepaprastųjų išlaidų sąmatą Gaižiūnų poligono tvarkymo darbams (kurie jau buvo baigiami – V. L.) skirtus 200 000 litų ir 800 000 litų, numatytus Tauragės kareivinių statybai, iš viso 1 000 000 litų. Į šiuos KAM pageidavimus daugmaž buvo atsižvelgta⁶⁶.

Galimam karo grėsmės atvejui buvo parengtas ir nusiųstas Ministrų Kabinetai Natūraliųjų karo prievolių įstatymas. Jame buvo nurodyta, jog karo metu turi veikti centrinės tiekimo įstaigos, o jų viršininkai turėti nemažai teisių

⁶⁴ *Ten pat.*

⁶⁵ *Ten pat.*

⁶⁶ Krašto apsaugos ministro plk. B. Giedraičio ir tiekimų viršininko gen. lttn. J. Sutkaus 1933 06 01 slaptas raštas Nr. 219 Ministrui Pirmininkui ir finansų ministrui, *LČVA*, f. 1, ap. 1, b. 296, l. 92.

vykdymą gyventojų turto rekvizicijas ir sekvestrus. Jie turėjo būti atsakingi už savo darbo sritis. Be šių centrinių tiekimų įstaigų planingai kariuomenę aprūpinti ir aptarnauti būtų buvę neįmanoma. Visiems turėjo būti aišku, jog tokiu atveju reikės pasitenkinti vien tik savo šalies ištekliais. Taigi, centrinės tiekimo įstaigos per karą tik tuomet galėjo save pateisinti, jeigu jau taikos metu būtų pačios parengusios detalius savo būsimo darbo planus. Kad karo metu nebūtų suvaržyta kariuomenės organizacija, Natūralių karo prievolių įstatyme šios tiekimo įstaigos nebuvo įvardytos. Tačiau dirbant parengiamąjį kariuomenės aprūpinimo karo metu darbą būtinai reikėjo jau iš anksto tas kariuomenės tiekimo įstaigas įvardyti ir paraginti jas nedelsiant remiantis Natūralių karo prievolių įstatymu parengti savo srities pertvarkos planus.

Dėl tiekimo įstaigų, kurių funkcijos buvo visiškai aiškios jau taikos metu, pavyzdžiui, Kariuomenės intendantūros, Ginklavimo valdybos, Karo butų skyriaus, abejonių nekilo. Tačiau buvo kariuomenės aprūpinimo sričių, dėl kurių mobilizacijos ir karo metu būtų buvę daug neaiškumų ir nesusipratimų. Pavyzdžiui, Vyr. štabo išleistose instrukcijose mobilizacijai vykdyti (M-1, M-2 ir M-3 ir mobilizacijos planams rengti slaptoje direktyvoje Nr. 3366) nebuvo nurodytas pareigūnas, kuriam būtų tekusi prievolė rūpintis kariuomene, jos aprūpinimu arkliais vykstant mobilizacijai. Taikos metu šį darbą atliko „arklių remonto“ komisija, kurios pirmininkas buvo kavalerijos viršininkas. Komisijos santykiai su Tiekimų valdyba apsiribojo vien tuo, kad, komisijai prašant, tam tikrais laikotarpiais buvo asignuojami kreditai arkliais pirkti. Per karą „arklių remonto“ komisija, reikia manyti, nebūtų veikusi, nors arklių „suėmimo“ darbas būtų gerokai pasunkėjęs. Pagal minėtas mobilizacijos instrukcijas tai turėjo atlikti apskričių komendantai, o pasirengimą ir šio darbo priežiūrą užtikrinti divizijų vadai. Netenka abejoti, jog, nesant centrinės įstaigos, kuri iš anksto būtų numaciusi arklių komplektavimo visai kariuomenei tvarką, jų skaičių bent apytikriai padalijusi apskritims, parengusi instrukcijas, kokie būtent arkliai rekvizuojami, kaip jie apžiūrimi, įkainojami ir t. t., šis darbas būtų gerokai skyręsis ne tik atskirose divizijose, bet ir apskrityse, priklausančiose tai pačiai divizijai. Dėl to būtų kilę nemažai nesusipratimų, pasipylę skundų ir nebūtų buvę kam jų nagrinėti ir referuoti vadovybei⁶⁷. Panašiai galima įvertinti ir karo sanitarijos, aviacijos, Spaudos ir švietimo skyriaus darbuotė. Neanalizuodamas jų eventualių uždavinių tiekimo srityje mobilizacijos atveju, tiekimų viršininkas pažymėjo, jog savo srities aprūpinimas turi būti pačių įstaigų iš anksto suplanuotas ir, mobilizaciją paskelbus ir karui prasidėjus,

⁶⁷ Tiekimų viršininko gen. ltn. J. Sutkaus 1933 04 13 slaptas raštas Nr. 273 Vyr. štabo viršininkui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 296, l. 134.

planingai atliekamas. Jis, be taikos metu veikiančių tiekimo įstaigų vadovų, paskelbus mobilizaciją, siūlė laikyti tiekimo įstaigų viršininkais dar ir šiuos pareigūnus – karo veterinarijos viršininką, karo sanitarijos viršininką, aviacijos viršininką bei Spaudos ir švietimo skyriaus viršininką. Šių viršininkų priklausomybė karo atveju būtų buvusi dvigyba, bet minėtam darbui nekliudytų, nes jau taikos metu šios įstaigos pačios tvarkė savo aprūpinimą, tik šioje srityje turėjo palyginti nedaug teisių. Taigi visą kariuomenės aprūpinimą ir aptarnavimą karo metu būtų turėję atlikti šie pareigūnai: kariuomenės intendantas, ginklavimo viršininkas, Karo butų skyriaus viršininkas, karo veterinarijos viršininkas, karo sanitarijos viršininkas, aviacijos viršininkas, Spaudos ir švietimo skyriaus viršininkas. Buvo kai kurių neaiškumų karo technikos srityje. Pripažįstant karo technikos tiekimo viršininką tiekimo įstaigos viršininku, numatytu Natūralių karo prievolių įstatymo § 9, technikos srities klausimai būtų buvę aiškūs. Tačiau taikos metu Karo technikos tiekimo skyriaus viršininkas šiame darbe neprilygo kitų tiekimo įstaigų viršininkams.

Motorizuotųjų susisiekimo ir transporto priemonių naudojimo ir skirstymo kariuomenės dalims klausimus sprendė Gen. štabo valdybos IV skyriaus viršininkas. Maždaug taip pat buvo tvarkomasi ir skirstant kitą techninį turtą (telefonus ir kt.). Todėl buvo kilęs klausimas, kaip Vyr. štabas nusistatęs vertinti šio skyriaus darbą mobilizacijos ir karo metu. Pažymėtina, jog kariuomenės Vyr. štabo mobilizacijos instrukcijose (M-3), kaip ir arklių „suėmimo“ klausimu, nenumatyta steigti jokio centrinio organo, kurio pareiga būtų iš anksto pasirūpinti motorizuotųjų susisiekimo ir transportavimo priemonių paėmimu. Tokio organo reikėjo dėl anksčiau minėtų argumentų arklių paėmimo klausimu. Toks centrinis tiekimo organas galėjo būti Karo technikos tiekimo skyriaus arba karo technikos viršininkas. Kadangi karo technikos viršininkas paskelbus mobilizaciją galėjo turėti daugiau užduočių karo veiksmų zonoje, o ne krašto gilumoje, tiekimų viršininkas pasiūlė Natūralių karo prievolių įstatymo § 9 nurodytu tiekimo įstaigos viršininku technikos tiekimo reikmenimis aprūpinti laikyti Karo technikos tiekimo skyriaus viršininką. Taigi visą kariuomenės aprūpinimą ir aptarnavimą mobilizacijos ir karo metu būtų atlikę 8 pareigūnai. Kadangi šiame rašte buvo iškeltas labai aktualus pareigūnų veiklos klausimas, tiekimų viršininkas paprašė Vyr. štabo viršininko savo nuomonę pareikšti artimiausiu laiku⁶⁸.

Pažymėtina, jog kalbamuoju metu visą Lietuvos ūkinį gyvenimą, taip pat ir kariuomenės aprūpinimą, paveikė 1928 m. Šiaurės Lietuvą užklupęs nerderlius ir ypač 1929 m. prasidėjusi pasaulinė ekonominė krizė. Ūkininkai

⁶⁸ *Ten pat*, I, 134–138.

labai nukentėjo dėl žemų ūkio produktų kainų. Valdžia stengėsi sušvelninti krizę. Žemės ūkio produktų kainoms palaikyti kai kuriems iš jų buvo priimama iš valstybės išdo. 1934 m. spalio 30 d. Ministrų Kabinetas, atsižvelgdamas į ilgalaikę sunkią žašų rinkos padėtį, nutarė įpareigoti kiekvieną valstybės tarnautoją iki tų metų gruodžio 31 d. nupirkti iš ūkininkų arba akcinės bendrovės „Maistas“ tam tikrą žašų skaičių šia tvarka:

I. Karininkai ir civiliai tarnautojai, einantys karininkų pareigas, gaunanys atlyginimą pagal kategorijas:

I kategorijos – 18 žašų, II – 17, III ir IV – 16, V ir VI – 15, VII ir VIII – 14, IX – 13, X – 12, XI – 10, XII – 9 žašis.

II. Likstiniai puskarininkiai: viršila – 3 žašis, vyr. pusk. ir j. pusk. – 2.

III. Civiliai tarnautojai, neinantys karininkų pareigų: I kategorijos – 1 žašį, II – 2 žašis, III – 3 ir t. t.

Už šia tvarka perkamas žašis turėjo būti mokama: po 5 litus – už penėtas ir po 4 – už nepenėtas.

Perkant žašis iš pardavėjų turėjo būti paimti Žemės ūkio ministerijos nustatytos formos kvitai ir iki 1935 m. sausio 10 d. pateikti Tiekimų valdybos ūkio viršininkui, kuris, patikrinęs, ar karininkų, liktinių puskarininkų ir civilių tarnautojų pateiktų kvitų skaičius atitinka minėto aplinkraščio nustatytas normas, sudarydavo pirkėjų sąrašą ir jį kartu su kvitais nusiųsdavo divizijų intendantomams. Pastarieji surinktus iš kariuomenės dalių ir galutinai patikrintus kvitus siuntė Žemės ūkio rūmams, o Tiekimų valdybai pranešdavo, kiek žašų kiekvienoje kariuomenės dalyje nupirkta⁶⁹.

Nuo 1935 m. sausio 1 d. Tiekimų valdybos organizacijoje įvyko nemažai svarbių pokyčių. Visų pirma Tiekimų valdyba buvo pavadinta Kariuomenės tiekimo valdyba. Jos viršininkas liko gen. lttn. J. Sutkus. Šiai valdybai priklausę Technikos ir organizacijos komitetas (pirmininkas – adm. plk. J. Acus-Acukas) vėl buvo perduotas Intendantūros žinion. Tiekimo viršininkui nebebuvo pavaldus Karo techniko tiekimo skyrius, jis buvo perduotas karo technikos viršininkui. Už tai tiekimo viršininko žinioje dabar buvo, be anksčiau pavaldžių Ginklavimo valdybos, Kariuomenės intendantūros, Karo butų valdybos, Karo sanitarijos ir Karo veterinarijos valdybų, Kariuomenės tiekimo valdybos sudėtį papildė Vyr. štabui priklausę Pensijų ir Ūkio skyriai ir krašto apsaugos ministrui buvęs pavaldus Karo invalidams šelpti komitetas.

Kariuomenės tiekimo valdybą nuo to laiko sudarė: 1. Ūkio inspekcija, 2. Sąmatos dalis, 3. KAM kanceliarija, 4. KAM Pensijų skyrius, 5. Ūkio sky-

⁶⁹ Tiekimų valdybos 1934 11 18 aplinkraštis, Nr. 9, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 372, l. 25.

rius, 6. Mobilizacijos skyrius ir 7. Ūkio būrys⁷⁰. Kariuomenės tiekimo viršininko teisės ir pareigos buvo nustatytos Kariuomenės vadovybės įstatymo. Vadovaudamasis šiuo įstatymu kariuomenės tiekimo viršininkas tvarkė ir prižiūrėjo kariuomenės tiekimą. Jo aplinkraščiai ir nurodymai tiekimo srityje buvo privalomi visai kariuomenei. Savo darbą jis derino su kariuomenės vado reikalavimais. Sąmatos vykdymo srityje jam priklausė visi KAM kreditų valdytojai⁷¹. Ūkio inspekcijos priešakyje buvo inspektorius adm. plk. Liudas Butkevičius, kariuomenės tiekimo viršininko padėjėjas kariuomenės ūkiui tvarkyti, instrukuoti ir kontroliuoti. Sąmatos daliai vadovavo vedėjas adm. plk. ltn. Romanas Bukevičius. Jis tvarkė visus su kariuomenės finansavimu susijusius reikalus. KAM kanceliarija kartu buvo ir Kariuomenės tiekimo valdybos kanceliarija. Ji tvarkė ministerijos susirašinėjimą. Kanceliarijos viršininko pareigas nuo 1930 m. rugpjūčio 15 d. ėjo adm. plk. ltn. Andrius Pridotkas. KAM Pensijų skyriaus darbą sudarė karių ir jų šeimų aprūpinimas pensijomis ir pašalpomis. Jis kaip atskiras skyrius egzistavo nuo 1926 m. sausio 1 d. ir iki 1935 m. sausio 1 d. priklausė Vyr. štabui. Pensijų skyriaus viršininkas buvo adm. plk. Juozas Katinskas. Ūkio skyrius (viršininkas – adm. plk. ltn. Vytautas Augustauskas) tvarkė kariuomenės būstinės ir Tiekimo valdybos ūkinius reikalus. Mobilizacijos dalies uždavinys buvo tvarkyti kariuomenės tiekimo ir krašto ekonomikos mobilizacijos reikalus, spręsti šios srities klausimus ir rengti reikalingus jai teisinių normų projektus. Mobilizacijos dalies vedėjo pareigas ėjo adm. plk. ltn. Kazys Pažemeckas. Kariuomenės tiekimo valdyboje buvo 15 karininkų, 1 liktinis viršila ir 39 civiliai tarnautojai, einantys ne karininkų pareigas. Ji turėjo 4 arklius⁷².

Tuo metu įvyko pokyčių ir aukščiausioje kariuomenės vadovybėje. Didėjant naujo karo Europoje grėsmei, naujoji kariuomenės vadovybė (kariuomenės vadas gen. št. plk. S. Raštikis ir kt. – V. L.) ėmėsi ryžtingų priemonių permainoms visose kariuomenės veiklos srityse įgyvendinti. Sunkiausias, o kartu ir vienas iš svarbiausių klausimų buvo kariuomenės aprūpinimas, pirmiausia – jos apginklavimas. Trūko ir ginklų, ir šaudmenų. Tarnybų (ginklavimo, intendantūros, karo sanitarijos ir karo butų) pasirengimas mobilizacijai buvo nevienodas, tačiau dėl lėšų stokos visos jos tiekimo srityje buvo nepakankamai pasirengusios. Ginklais ir Intendantūros turtu apskritai ka-

⁷⁰ Kariuomenės tiekimo viršininko 1935 02 08 įsakymas Nr. 4 §§ 1–3, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 389, l. 5; KAM 1935 02 11 slaptas įsakymas kariuomenei Nr. 4, *LCVA*, f. 514, ap. 1, b. 236, l. 24.

⁷¹ *Vyr. žinios*, Nr. 465, eil. 3250.

⁷² Kariuomenės tiekimo valdybos karininkų ir tarnautojų sąrašas, *LCVA*, f. L, ap. L, b. 419, l. 1–2.

riuomenė buvo aprūpinta tik šiek tiek daugiau kaip 50 proc.⁷³ Ypač trūko ginklų ir šaudmenų: priešlėktuvinės artilerijos, šarvuočių, tankų, prieštan-
kinių pabūklų, minosvaidžių ir kt. Šaudmenų būklė buvo tiesiog tragiška. Daug senų šaudmenų, likusių dar iš Pirmojo pasaulinio karo laikų, buvo pasenę ir iššovus nesprogdavo. Kai kurių artilerijos pabūklų šaudmenų atsargos 1934 m. būtų pakakę tik šešioms šaudymo valandoms⁷⁴.

Dėl didėjančios valstybei grėsmės kariuomenės vadovybei reikėjo imtis skubių priemonių galimai mobilizacijai vykdyti ir dar taikos metu pasiruošti gynybai. Nedidelei, finansiškai nepajėgiai valstybei šis klausimas buvo ypač svarbus. Tuometis krašto apsaugos ministras plk. inž. Stasys Dirmantas 1935 m. gruodžio 5 d. informavo finansų ministrą, kad kariuomenės dalių mobilizacijai atlikti reikės apie 7 mln. litų, o atlyginti gyventojams už rekvizuotas susisiekimo priemones – apie 29 mln. litų. Kariuomenės dalims numatyta suma (apie 7 mln. litų) turėjo būti rezervuota jau taikos metu ir paskirstyta atitinkamiems Lietuvos bankų skyriams, nes, mobilizaciją paskelbus, tuos pinigus tuojau pat būtų reikėję išmokėti. Atlyginimą už rekvizuotas susisiekimo priemones buvo galima išdėstyti pagal atitinkamus laikotarpius, tačiau šie išdėstymo būdai ir apmokėjimo tvarka turėjo būti numatyta iš anksto. Mobilizaciją atlikus ir karo veiksmams prasidėjus, turėjo būti skirtos reikalingos lėšos padidintai kariuomenei išlaikyti, ginklų nuostoliams papildyti, pašauktų karių šeimoms šelpti ir t. t.⁷⁵

Buvo apskaičiuota, kad vieno karo mėnesio KAM išlaidos galėtų siekti apie 61 mln. litų. Žymi šios sumos dalis (apie 23 mln. litų) būtų išleista kariuomenei išlaikyti, apie 8 mln. litų būtų skirti už rekvizuotus maisto produktus ir susisiekimo priemones atlyginti ir apie 30 mln. litų užsienio valstybėms už ginklus sumokėti. Pažymėta, jog nežinant, kokia bus politinė padėtis, kai vyks mobilizacija ir prasidės karo veiksmi, iš anksto sunku numatyti, ar apskritai ūkinės operacijos su užsienio šalimis tuo metu bus įmanomos. Todėl ir sumokėti užsienio valstybėms anksčiau minėtą sumą tuo metu atrodė sunku. Prie minėtų 7 mln. litų, skirtų mobilizacijai organizuoti, ir 23 mln. litų pirmojo karo mėnesio išlaidoms padengti prašyta dar pridėti bent dalį lėšų už rekvizicijas sumokėti. Iš viso mobilizacijai vykdyti ir per pirmąjį karo mėnesį reikėjo išleisti apie 38 mln. litų, neskaitant išmokų užsienio šalims, pasauli-

⁷³ Tiekimo valdybos viršininko gen. lttn. J. Sutkaus 1935 11 20 slaptas-asmeniškasis raštas Nr. 206 kariuomenės štabo viršininkui, *LČVA*, f. 929, ap. 5, b. 468, l. 173.

⁷⁴ S. Raštikis, *Kovose dėl Lietuvos*, t. 1, Los Angeles, 1956, p. 327–328.

⁷⁵ Krašto apsaugos ministro plk. inž. S. Dirmano ir kariuomenės tiekimo viršininko gen. lttn. J. Sutkaus 1935 12 05 slaptas-asmeniškasis raštas Nr. 230 finansų ministrui, *LČVA*, f. 929, ap. 9, b. 134, l. 125.

tųjų šeimoms šelpti ir likusių 80 proc. atlyginimo už paimtas rekvizicijas.

Be tiesioginių KAM reikalų, mobilizaciją paskelbus, nemaža rūpesčių valstybei galėjo sukelti ir privačių kreditų rinka. Paprastai tokiais atvejais panikos apimti indėlininkai puldavo į kredito įstaigas savo indėlių atsiimti. Kad karo metu būtų išvengta privataus kreditų sektoriaus suirutės, reikėjo iš anksto numatyti tam tikras finansines priemones ir jas taikyti piliečių tarpusavio piniginiams santykiams reguliuoti: skelbti moratoriumą ar numatyti kitus būdus tiek kreditorių, tiek debitorių interesams apdrausti. Buvo siūloma Finansų ministerijai susirūpinti tokiais memorandumais, kurie galėtų kelti grėsmę finansiniams valstybės reikalams karo metu, ir nelaukiant numatyti būdus ir priemones gyvenimui sureguliuoti⁷⁶.

Nelaukdamas, kol bus išleistos Natūralių karo prievolių ir Rekvizicijų įstatymams vykdyti taisyklės, krašto apsaugos ministras plk. inž. S. Dirmantas sutiko, kad laikinai, atliekant mobilizacijos parengiamuosius darbus, turto surašymas vyktų ir numatytos rekvizicijos būtų renkamos šia tvarka:

1. Vadovaujantis Natūralių karo prievolių įstatymu (*Vyr. žinios*, Nr. 513), krašte buvusio kariuomenei reikalingo turto ir įmonių registracija ir krašto parengimo gynybai reikalais pavesta rūpintis tarnybų viršininkams – kiekvienam savo srities. Vienodos rūšies turtą ir įmones paskirstyti tarnyboms turi Kariuomenės tiekimo valdyba.

2. Remiantis Rekvizicijų ir nepaprastųjų mokesčių įstatymo § 8 (*Vyr. žinios*, Nr. 56), reikalingų kariuomenei reikmenų rekviziciją mobilizacijos metu turėjo vykdyti kariuomenės dalys ir įstaigos dalyvaujant savivaldybių atstovams. Rekvizuoti buvo numatyta tik tą turtą, kurio natūra (arba pinigų jam įsigyti) nepateikė atitinkama tarnyba. Taigi rekviziciją buvo galima vykdyti atskiros dalies ar įstaigos viršininko įsakymu, paremtu atitinkamos tarnybos viršininko raštišku tam skirtu pranešimu. Rekviziuojamas vietoje turtais privalėjo būti įkainotas pagal vidutinę rinkos kainą, kuri turėjo būti nurodyta turto savininkui išduotame kvite.

3. Rekvizuotas turtas galėjo būti iš anksto surašomas arba nurodomi kiekvienai kariuomenės daliai ar įstaigai rekvizicijų vykdymo rajonai ir objektai. Šį surašymą turėjo prižiūrėti ir rajonus bei objektus paskirstyti apskričių komendantai. Rekvizuotiną turtą privalėjo surašyti pačios kariuomenės dalys ir įstaigos, suderinusios su apskričių komendantais⁷⁷.

Kadangi dar 1920 m. patvirtintas Rekvizicijų įstatymas (paskelbtas *Vyr.*

⁷⁶ *Ten pat.*

⁷⁷ Kariuomenės tiekimo viršininko gen. ltn. J. Sutkaus 1936 01 17 slaptas raštas Nr. 265 kariuomenės dalims ir įstaigoms, *LCVA*, f. 514, ap. 1, b. 274, l. 10.

žin., Nr. 56) jau buvo pasenęs ir nelabai tiko taikyti aptariamuoju laikotarpiu, kariuomenės vadovybė parengtą naują Rekvizicijų įstatymo projektą 1936 m. kovo 20 d. nusiuntė Ministrui Pirmininkui, prašydama jį pateikti vyriausybei tvirtinti. Rašte buvo pareikšta, jog karo atveju kariuomenei trūkstami reikmenys turėtų būti gaunami iš krašte esančių išteklių, tačiau visa tai reguliuojant įstatymiškai. Pažymėta, kad senajame 1920 metų Rekvizicijų įstatyme numatyti kolektyviniai organai – Rekvizicijų taryba ir rekvizicijų komisijos – netiko skubiam kariuomenės tiekimo darbui organizuoti, nes buvo per daug griozdiški ir nelankstūs. Senajame įstatyme taip pat nebuvo numatyta darbo prievolė, įmonių rekvizicija, rekvizicijos karo operacijų ruože ir kt. Reikėjo naujo Rekvizicijų įstatymo, labiau pritaikyto pakitusioms sąlygoms⁷⁸.

1936 m. birželio 11 d. įvyko istorinis Valstybės gynimo tarybos posėdis, jame pirmininkavo Respublikos Prezidentas A. Smetona. Jo dalyviams Ministrui Pirmininkui ir finansų ministrui J. Tūbeliui, krašto apsaugos ministrui plk. inž. S. Dirmeikiui, vidaus reikalų ministrui ats. gen. ltn. J. Čaplikui, kariuomenės vadui gen. št. plk. S. Raštikiui, kariuomenės tiekimo viršininkui gen. ltn. J. Sutkui ir štabo viršininkui gen. št. plk. J. Černiui apsikeitus nuomonėmis, buvo priimti šie nutarimai:

1. Kariuomenei apginkluoti ir aprūpinti nustatyta laiką sutrumpinti. Finansų ir užsienio reikalų ministrams pavesti ieškoti užsienyje kreditų arba paskolų ginklavimo reikalams finansuoti.

2. Jau tais pačiais metais leisti Krašto apsaugos ministerijai išleisti iki 3 mln. litų avansu 1937 m. nepaprastosios sąmatos sąskaitos lėšų.

3. Leisti Krašto apsaugos ministerijai sudaryti sutartis orientuojantis į nepaprastosios 1937, 1938, 1939 ir 1940 metų sąmatos lėšas.

4. Leisti Krašto apsaugos ministerijai iš Ginklų fondo lėšų pirkti 10 000 šautuvų.

5. Finansų ministrui pavesti parūpinti lėšų kariuomenės mobilizacijai vykdyti.

6. Imtis konkrečių žygių autosunkvežimių skaičiui krašte didinti. Ypač skatinti įsigyti autosunkvežimių, kurie galėtų naudoti vietinius degalus.

7. Visus Krašto apsaugos ministerijos užsakymus ir pirkimus užsienyje Finansų ministerijai ir Valstybės kontrolei sankcionuoti pirmiausia.

Šį protokolą pasirašė visi Valstybės gynimo tarybos posėdyje dalyvavę minėti asmenys. 1936 m. birželio 18 d. jį patvirtino Respublikos Prezidentas

⁷⁸ Krašto apsaugos ministro inž. plk. S. Dirmanto 1936 03 20 raštas Nr. 292 Ministrui Pirmininkui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 402, l. 174.

A. Smetona⁷⁹.

Jau kitą dieną Ministrų Kabinetas priėmė KAM 1936 metų išlaidų sąmatą:
Paprastosios išlaidos, lėšos skirtos:

1. Karininkams išlaikyti –	14 415 000 Lt
2. Kareiviams ir civiliams tarnautojams ne karininkų vietose išlaikyti –	11 280 000 Lt
3. Maistui ir pašarui –	8 358 000 Lt
4. Arkliams pirkti –	330 000 Lt
5. Dangai ir aprangai –	5 480 000 Lt
6. Gurguolei	432 000 Lt
7. Ūkio ir kanceliariinėms išlaidoms –	721 000 Lt
8. Transportui –	505 000 Lt
9. Ginklams –	845 000 Lt
10. Karo technikai –	1 117 000 Lt
11. Karo aviacijai –	1 063 000 Lt
12. Kariuomenės butams –	3 237 000 Lt
13. Karo sanitarijai ir veterinarijai –	673 000 Lt
14. Kariuomenės spaudai ir švietimui –	610 000 Lt
15. Specialiosioms išlaidoms –	837 000 Lt
16. Netikėtoms išlaidoms –	75 000 Lt

Iš viso paprastųjų išlaidų – 50 000 000 Lt

Nepaprastosios išlaidos, lėšos skirtos :

1. Ginklams –	12 500 000 Lt
2. Karo technikai –	2 000 000 Lt
3. Aviacijai –	2 700 000 Lt
4. Statyboms –	5 000 000 Lt
5. Intendantūrai –	1 400 000 Lt
6. Karo sanitarijai –	400 000 Lt
7. Arkliams pirkti –	1 000 000 Lt

Iš viso nepaprastųjų išlaidų – 25 000 000 Lt

Iš viso KAM skirta 75 000 000 Lt⁸⁰

Minėtame istoriniame Valstybės gynimo tarybos posėdyje buvo pažymėta,

⁷⁹ Gynimo tarybos posėdžio 1936 06 18 protokolai, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 398, l. 23.

⁸⁰ Ministrų Kabineto 1936 06 19 priimta KAM 1936 metų išlaidų sąmata, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 423, l. 1–3.

jog Krašto apsaugos ministerijos nepaprastosioms išlaidoms apmokėti skiriama 175 mln. litų išdėstomi septyneriems metams, skiriant kasmet po 25 mln. litų⁸¹. Turint tokį rimtą pagrindą, atsirado galimybė pradėti planingai stiprinti kariuomenę. Kartu buvo sudarytas teisinis, moralinis ir medžiaginis pagrindas, leidžiantis pradėti naujus didelius darbus. Šios permainos visų pirma buvo didelis tuomečio kariuomenės vado gen. št. plk. S. Raštikio nuopelnas.

KAM įsteigus naujų etatų, gerokai pasikeitė Kariuomenės tiekimo valdybos sudėtis, išsiplėtė tiekimo viršininko kompetencijos sritis. Kaip jau minėjome, jo žinion perėjo Karo sanitarijos ir Karo veterinarijos valdybos, o kartu ir jų viršininkai, Arklių remonto eskadronas, karo invalidų komitetai ir įsteigtas Ginklų fondas. Be to, prie Tiekimo valdybos buvo priskirti Pensijų skyrius, Ūkio skyrius ir Krašto apsaugos ministerijos kanceliarija.

Pakitus kariuomenės sudėčiai, padidėjo KAM sąmata, kurią vykdyti ir kontroliuoti turėjo Tiekimo valdyba. Taip pat buvo nustatytos naujos valstybės ūkio (valiutų leidimų, licencijų ir kt.) tvarkymo sąlygos. Dėl šių pokyčių kariuomenės tiekimo viršininko ir Tiekimo valdybos darbų mastas keleriojai išaugo, tačiau valdybos centro etatai liko tie patys ir dėl padidėjusios darbų apimties ir kompetencijos nebeatitiko reikalavimų. Tokiomis aplinkybėmis būtinai reikėjo Tiekimo valdyboje įsteigti daugiau etatų.

Pasikeitusiomis sąlygomis kariuomenės tiekimo viršininkas nuolat turėjo daug kanceliarinio, administracinio darbo ir negalėjo iš valdybos niekur pasitraukti. Tačiau vadovaujantis Kariuomenės vadovybės įstatymo § 19, kariuomenės tiekimo viršininko pareiga buvo kariuomenės tiekimą ne tik tvarkyti, bet ir *prižiūrėti*. Vadinasi, jis privalėjo tikrinti, kaip vykdomos kariuomenės ūkio funkcijos, lankytis atitinkamose įstaigose ir tarnybose. Daug laiko teko sugaišti rengiant kariuomenės statutus, posėdžiaujant Karo taryboje, Pensijų komisijoje ir kt. Norint, kad kariuomenės tiekimo viršininkas galėtų atsitraukti nuo nuolatinio kabinetinio darbo, reikėjo turėti etatinį padėjėją brigados vado teisėmis⁸².

Ūkio inspektorius adm. plk. L. Butkevičius buvo kariuomenės tiekimo viršininko neetatinis padėjėjas kariuomenės ūkiui tvarkyti, instrukuoti ir kontroliuoti. Jam priklausė Ūkio inspekcijos personalas, o ūkio veiklos ir jo kontrolės srityse – divizijų intendantai, kariuomenės dalių ir ūkio viršininkai ir kt. ūkio pareigūnai. Jis tikrino kariuomenės dalių ir įstaigų ūkį, stebėjo, kaip jis tvarkomas, instruktavo kariuomenės dalis ir įstaigas ūkio klausimais,

⁸¹ S. Raštikis, *Kovose dėl Lietuvos*, t. 1, Los Angeles, 1956, p. 345–346.

⁸² Kariuomenės tiekimo viršininko gen. ltn. J. Sutkaus 1936 10 31 slaptas raportas Nr. 413 krašto apsaugos ministrui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 402, l. 91.

aiškino tiekimo srities įsakymus ir įvairių tiekimo bei atskaitomybės taisyklių taikymo niuansus, kontroliavo, ar tikslingai tvarkomas kariuomenės ūkis, kaip rengiami kariuomenės dalių ūkio pareigūnai, referuodavo kariuomenės tiekimo viršininkui tiek apie kariuomenės dalių ūkio padėtį, tiek apie pareigūnų tinkamumą pareigoms, tikrino viso turto faktinę būklę, jo sąskaitybą ir kt. Daugybė reikalų dažnai neleisdavo jam atsitraukti nuo kabinetinio darbo. Tačiau naujoms įkurtoms kariuomenės dalims, tos pačios kariuomenės dalies atskirai, įvairiose įgulose, įkurdintiems daliniams kaip tik tuo metu reikėjo inspekcinės priežiūros, buvo būtina instrukuoti jų personalą.

Šamatos dalies vedėjas adm. plk. lt. R. Bukevičius rengė ir tvarkė visus KAM pajamų ir išlaidų sąmatų projektus, stebėjo, kaip naudojami kreditai, kiek tai buvo suderinta su patvirtintais antraeilių kreditų valdytojų pirkimo ir sąmatų vykdymo planais, rengė sąmatų pakeitimus, nuolatinių ir kt. avansų kariuomenės dalims ir įstaigoms paskirstymo projektus, tvarkė pajamų ir išlaidų sąmatos nomenklatūrą, prižiūrėjo depozitų ir pajamų sąmatos atskaitomybę.

KAM Pensijų skyriaus darbas buvo aprūpinti karius ir jų šeimas pensijomis ir pašalpomis. Šio skyriaus viršininkas adm. plk. lt. J. Katinskas tvarkė karininkų, karo kapelionų, civilių tarnautojų, einančių karininkų pareigas, gailėstingųjų seserų, liktinių puskarininkų, kareivių, šaulių, partizanų ir šių asmenų šeimų pensijų ir pašalpų, taip pat buvusių Rusijos kariuomenės karo invalidų pensijų, pensijų komisijų reikalus, pensininkų ir pašalpų gavėjų sąrašus ir jų atskaitomybę, rinko statistines žinias apie minėtus asmenis ir kt.⁸³

Ūkio skyriaus viršininkas adm. plk. lt. V. Augustauskas tvarkė kariuomenės būstinės, Tiekimo valdybos, taip pat joms priskirtų įstaigų ūkio reikalus: rūpinosi jų būtinosiomis reikmėmis, reikalingų daiktų tiekimu ir jų laikymo sąlygomis, prižiūrėjo su tuo susijusią atskaitomybę, ūkio pareigūnų darbuotę.

KAM kanceliarijos (viršininkas – adm. plk. lt. A. Pridotkas) darbo sritis buvo šios ministerijos susirašinėjimo tvarkymas. Kanceliarijos viršininkas registravo raštus ir pagal priklausomybę skirstė juos įvairioms įstaigoms, tvarkė įsakymų, aplinkraščių kariuomenei, Kauno įgulos dalių korespondencijos ekspediciją, rengė kariuomenės tiekimo viršininko įsakymų, aplinkraščių ir kitų raštų projektus, išduodavo kelionės dokumentus ir transporto veiklos leidimus, tvarkė kariuomenės įsakymus ir „Vyr. žinių“ atsargų sandėlių, saugojo KAM antspaūdą, atlikdavo kitus su kanceliarijos darbu susijusius reikalus, aptarnavo juriskonsultą ir karo padėties referentą⁸⁴.

Daugėjant kariuomenės ūkio ir krašto ekonominės mobilizacijos parengiamųjų darbų buvo numatyta praplėsti ir Mobilizacijos dalį, kurios vedėjas

⁸³ Kariuomenės tiekimo valdyba 1936 m., *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 435, l. 17–18.

⁸⁴ *Ten pat.*

buvo adm. plk. ltn. K. Pažemecas. Šioms funkcijoms vykdyti reikėjo kolegialaus organo⁸⁵. Nors Tiekimo valdybai darbų padaugėjo, o jos vadovybė dėl to kreipėsi į Kariuomenės štabą, šios įstaigos darbuotojų skaičius beveik nepasikeitė. 1937 m. sausio 1 d. šioje valdyboje dirbo 17 karininkų, 38 civiliai tarnautojai, einantys ne karininkų pareigas, ir 1 liktinis viršila. Ji turėjo 2 arklius⁸⁶.

Tačiau atsižvelgiant į galimo karinio konflikto grėsmę kraštui Tiekimo valdybai ir jos įstaigoms keliami reikalavimai didėjo. Kariuomenės vadovybei, be kitų probleminių klausimų, nerimą kėlė ir turimos maisto bei aprangos atsargos. Šio nerimo priežastis buvo tiekimo viršininko gen. ltn. J. Sutkaus 1936 m. lapkričio 18 d. pateikta slapta informacija kariuomenės vadui apie tuo metu turimas palyginti nedideles grūdų atsargas:

	Laikyta atsargoje (tonų)	Vieno mėnesio norma mobilizuotai kariuomenei (tonų)
Rugių –	apie 1 000	2 800
Kviečių –	apie 200	150
Miežių –	apie 50	540 arba
Žirnių –	apie 200	380
Avižų –	apie 500	6 000
Iš viso –	apie 2 000	10 000
Vertė litais –	350 000	1 600 000

Be šios atsargos, sandėliuose laikytų ir apyvartoje buvusių grūdų kiekis buvo nepastovus, tačiau apytikriai prilygo minėtai grūdų atsargai. Be to, „Lietūkio“ sandėliuose ir kariuomenės dalyse laikyta dar apie 500 tonų. Taip metams kviečių, miežių ir žirnių nuolat turėta kiek daugiau negu karo meto mėnesinė norma, rugių – apie 20 dienų, avižų – apie 12 dienų norma. Tačiau iki naujo derliaus nuėmimo buvo likusi beveik tik vien anksčiau nurodyta neliečiama atsarga. Atsižvelgiant į tai, kad rekvizicijos aparatui išplėsti trūko laiko, o grūdų atsargų vasarą nebuvo įmanoma sukaupti (ir rekvizicijų aparatas čia mažai ką tegalėjo pagelbėti), reikėjo turėti didesnę grūdų atsargą. Tačiau didesnės atsargos laikymas buvo susijęs su didelėmis išlaidomis. Už 1 tonos grūdų saugojimą „Lietūkiui“ buvo mokama po 2,5 Lt per mėnesį. Maždaug tiek pat kainavo grūdų laikymas Intendantūros san-

⁸⁵ Kariuomenės tiekimo viršininko gen. ltn. J. Sutkaus 1936 10 31 slaptas raportas Nr. 413, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 402, l. 91.

⁸⁶ Kariuomenės tiekimo valdybos žmonių ir arklių sudėties žinios, 1937 01 01, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 445, l. 2.

dėliuose. Grūdų atsargos laikymas būtų kainavęs 25 000 Lt per mėnesį arba 300 000 Lt per metus, atsargos atnaujinimas (transportas ir paskirstymas) – dvigubai daugiau (1 tonos – apie 5 Lt). Taigi grūdų atsargos laikymo viena mėnesį visos išlaidos galėjo siekti apie 900 000 Lt per metus⁸⁷.

Ankstesniais metais grūdų atsargai laikyti buvo skirtos patalpos: Kaune – apie 2 500, Šiauliuose – 1 500, Panevėžyje – 50, iš viso – 4 050 tonų. Tais metais turėtose patalpose buvo galima saugoti mobilizuotos kariuomenės pusės mėnesio grūdų normą. Kaip matyti, dauguma šių patalpų buvo Kaune. Tačiau grūdų atsargas sutelkti vienoje vietoje nebuvo pageidautina saugumo požiūriu. Todėl buvo numatyta šiems tikslams skirtų patalpų skaičių padidinti, nes tose vietose, kur buvo numatyta statyti karo meto Intendantūros sandėlius, „Lietūkis“ jau statė nemažai 500–1000 tonų talpos sandėlių. 1937 m. ši statyba jau turėjo būti baigta. Minėtuose sandėliuose buvo numatyta sutalpinti apie pusę karo meto mėnesinės grūdų normos. Ši grūdų atsargos dalis turėjo būti išskaidyta mažais kiekiais visame krašte. Tai būtų buvę tikslingiau. Kita vertus, šiuose sandėliuose laikomų grūdų atsargos atnaujinimas būtų padidinęs transporto išlaidas apie 30 000 litų per metus. Prieita prie išvados, kad vieno karo mėnesio grūdų atsargai laikyti patalpų pakaksia laikant pusę atsargos tuo metu naudojamose patalpose (elevatoriuose ir Intendantūros sandėliuose) Kaune ir Šiauliuose, o kitą pusę – „Lietūkio“ sandėliuose (įvairiose vietose)⁸⁸.

Kadangi kariuomenės medžiaginių išteklių dydis ir jų dislokacija priklausė nuo numatytų karinių operacijų, tiekimų viršininkas paprašė kariuomenės vadą nurodyti, kokio dydžio grūdų atsargą esamomis sąlygomis reikėtų laikyti taikos metu ir kuriose vietose ši atsarga turėtų būti⁸⁹. Reaguodama į Kariuomenės štabo pastabas ir pasiūlymus, Tiekimo valdyba kartu su Kariuomenės intendantūra mobilizacijos planą patobulino. Mitybos klausimas jame buvo išspręstas patenkinamai: mobilizacijos ir koncentracijos laikotarpiams ištekliai buvo paruošti. Tačiau iki tol nebuvo parengta tinkamų vietos išteklių karo metu naudojimo teisinių normų. Senasis Rekvizicijų įstatymas dar nebuvo pakeistas, o jo numatyti gremėzdiški kolektyviniai organai beveik neatliko savo paskirties. Tiesa, tuo metu naujas Rekvizicijų įstatymo projektas jau buvo parengtas ir nusiųstas Valstybės Tarybai tvirtinti. Jį buvo numatyta sujungti su kitais panašiais įstatymais ir parengti bendrą mobili-

⁸⁷ Tiekimo viršininko gen. ltn. J. Sutkaus 1936 11 18 slaptas raštas Nr. 424 kariuomenės vadui, LCVa, f. 929, ap. 9, b. 171, l. 123.

⁸⁸ *Ten pat.*

⁸⁹ *Ten pat.*

zacijos įstatymą.

1936 m. gruodžio mėn. pabaigoje aprūpinimo mobilizacijos atsargos ištekliais pagal atskiras turto rūšis padėtis buvo tokia:

A. Mobilizacinė atsarga:

a) *Drabužiai*. Aptariamuoju laikotarpiu karo meto sudėties kariuomenei trūko apie 40 000 milinių komplektų (turėta 85 000 – V. L.). Trūkstamas milines numatyta pasiūti 1939–1941 metais. Dėl lėšų stokos trūkstamų drabužių įsigyti nenumatyta. Dalis kareivių turėjo dėvėti nuosavus drabužius. Tais metais visi atsarginiai buvo įpareigoti atsinešti gerus viršutinius drabužius, žiemos metu – kailinukus arba šiltus megztinius ir 3 poras autų, už juos planuota atlyginti. Užnugario įstaigų – komendantūrų, Intendantūros sandėlių – darbuotojai taip pat turėjo nešioti nuosavus drabužius. Kartu, nežiūrint įpareigojimų, ne visi atsarginiai nurodytus daiktus galėjo atsinešti. Tuo metu daug Lietuvos gyventojų dėvėjo ne batus, o pusbačius, todėl galima buvo spėti, jog batus atsineš apie 30 proc., o baltinius ir tinkamus drabužius – apie 50 proc. atsarginių.

b) *Kareivių apranga*. Trūko apie 40 000 komplektų. Dalį buvo numatyta pagaminti 1937, kitą dalį – 1938 ir 1939 metais.

c) *Gurguolė*. Trūkstamų vežimų ir pakinktų (apie 7 000 vnt.) buvo numatyta įsigyti rekvizicijų būdu. Trūko apie 400 vienašių sanitarijos vežimų. Jų tiekimu turėjo rūpintis karo sanitarijos viršininkas. Kol bus pagaminti trūkstami vežimai, prireikus vietoj jų buvo numatyta naudoti atitinkamai pritaikytus ūkininkų porinius ilgavežimius.

Trūkstamų balnų (8 800 vnt.) gamybos iš vietinių žaliavų galimybė turėjo paaiškėti patikrinus susisiekimo priemones ir kartu išsiaiškinus gyventojų turimų balnų skaičių ir rūšį. Pusę trūkstamų balnų buvo numatyta pagaminti 1937–1939 metais⁹⁰.

B. Karo meto ištekliai:

Kol nebuvo sukaupta mobilizacinė turto atsarga, karo meto turto ištekliai pradėti gaminti sąlygų nebuvo. Apskritai visų kare reikalingų išteklių pagaminti taikos metu buvo neįmanoma. Karo meto gamyba buvo organizuojama ir žaliavų atsargos sudaromos daugiausia pasitelkus privačias įmones. Mūsų intendantūros srities pramonės mobilizacijos klausimas turėjo būti baigtas tirti iki 1937 m. sausio 1 d. Baigus šį darbą, mobilizacijos planas atitinkamai turėjo būti papildytas. Tačiau į tai, kad mūsų kariuomenė bus aprūpinta karo metu privačios pramonės gaminiais, negalima buvo dėti daug vilčių. Visos

⁹⁰ Kariuomenės tiekimo viršininko brg. gen. J. Sutkaus 1936 12 17 slaptas-asmeniškasis raštas Nr. 464, *LCV*, f. 929, ap. 9, b. 468.

stambiosios mūsų pramonės įmonės buvo sutelktos Kaune ir Klaipėdoje. Tik oda daugiausia buvo išdirbama Šiauliuose. Karo veiksmams prasidėjus, šių įmonių darbas greičiausiai būtų buvęs sutrukdytas. Už minėtų ribų buvo vienintelė stambesnė tekstilės įmonė Juodupėje (Rokiškio apskr.), tačiau šios vienos įmonės gamyba visam tiekimui didesnės reikšmės negalėjo turėti.

Pramonės įmones panaudoti buvo daugiau galimybių perkėlus gamybos bazes į Šiaurės rytų Lietuvą, tačiau ekonomiškai tai buvo neįmanoma. Panaši buvo ir Intendantūros dirbtuvių padėtis, todėl ir jų dislokacijos klausimą reikėjo iš naujo svarstyti. Apskritai daug lėšų reikalaujančią karo meto gamybą organizuoti reikėjo tolimame saugiam užnugaryje, o Lietuvoje jo, taip pat tinkamų sąlygų mūsų krašte padidinti gamybą karo metu panaudojant privačią pramonę nebuvo. Prasidėjus karo veiksmams, gamybos mastas galėjo tik sumažėti.

Atsižvelgdamas į tai, tiekimo viršininkas brg. gen. J. Sutkus kreipėsi į kariuomenės vadą, prašydamas pareikšti savo nuomonę ir duoti nurodymus šiais klausimais:

1. Ar priimtina kariuomenėje karo metu dėvėti nuosavus drabužius ir kuriose kariuomenės dalyse jie galėtų būti dėvimi?

2. Ar galima karo metu bazuoti gamybą Kaune, Klaipėdoje ir Šiauliuose esančiose pramonės įmonėse?

3. Kuris Lietuvos teritorijos plotas galėtų būti panaudotas pramonės ir medžiaginių išteklių bazėms kurti?⁹¹

Galvęs šį raštą, kariuomenės vadas gen. št. plk. S. Raštikis įpareigojo štabo vadovybę ir kai kuriuos kitus aukštesnius karininkus jį nuodugniai apsvastyti ir pateikti konkrečius pasiūlymus, kaip pagerinti padėtį. Svarstymas užtruko apie 5 mėnesius. 1937 m. gegužės 24 d. parengtas raštas, aprobus kariuomenės vadui, buvo pateiktas kariuomenės tiekimo viršininkui brg. gen. J. Sutkui. Rašte pripažinta, jog mobilizuojamoms karinėms dalims labai trūksta drabužių ir kad šis klausimas bus išspręstas tik tada, kai mobilizacinę darbų atsargą sudarys 102 000 komplektų. Trūkstant mobilizacinės drabužių, reikalingų visoms karinėms dalims aprengti, atsargos buvo nurodyta:

1. Pagal mob. tvarkaraštį Nr. 4 mobilizuojamas dalis aprūpinti tik kepurėmis, diržais apsijuosti, šovinytais ir iš dalies batais.

2. Priedangos dalims, mobilizuojamoms pagal mob. tvarkaraštį Nr. 11, mobilizacinės drabužių atsargos sudaryti nereikia. Šios dalys savo dalinius ir atsarginius turi aprengti iš taikos metais naudojamų atsargos išteklių. Jeigu, pavojui kilus, taikos metu naudojamos drabužių atsargos dėl nepalankių papildymo

⁹¹ *Šis klausimas buvo iškeltas dar 1935 m., tačiau nieko konkrečiai nebuvo padaryta – V. L. *Ten pat*, l. 182.

sąlygų negalima visos sunaudoti, reikia numatyti jų evakuaciją į atitinkamus sandėlius. Kadangi jau tuo metu kai kurios priedangos dalys turėjo sukauptus po 3 komplektus, reikia kontroliuoti, kad jos šiuo turtu neapsikrautų.

3. Visos kitos kautynių dalys, mobilizuojamos pagal tvarkaraštį Nr. 12, drabužiais turi būti visiškai aprūpintos.

4. Nuosavus drabužius gali dėvėti užnugario, ginklavimo, Intendantūros, karo sanitarijos, karo veterinarijos ir meteorologijos tarnybų bei teismo įstaigų pareigūnai.

5. Senus drabužius reikia panaudoti pirmiausia atsargos dalims aprengti.

6. Pašaukti atsarginiai turi būti įpareigoti atsinešti 2 kg duonos, ilgus batus, 2 poras baltinių ir lininių maišelį nuosaviems drabužiams susidėti. Pabrėžta, jog daugiau įpareigojimų jiems užkrauti negalima.

7. Nespecializuotų gurguolių atsarga rūpintis nereikia.

8. Kariuomenės dalys ir tarnybos turi turėti specialią gurguolę (tačiau jos krašte nebuvo). Vis dėlto specialiai gurguolei turi būti pagaminti bent pakinktai.

9. Trūkstant apie 8 850 balnų komplektų, krašte buvo užregistruoti 4 023 balnai, tačiau jie buvo prastos kokybės ir kautynių dalims netiko. Užregistruoti balnai turėjo būti naudojami tik atsargos dalyse ir vietinėje kariuomenėje.

10. Tuo metu saugaus užnugario nebuvo. Turint galvoje ypatingas mūsų krašto geopolitines sąlygas, Lietuvos teritorija greičiausiai būtų buvusi operacinis ruožas.

Pramonės ir medžiaginių išteklių bazėms steigti geriausiai tiko Joniškis, Šiauliai, Radviliškis, Panevėžys ir Rokiškis.

Karo metu gamybos plėtra Lietuvos sąlygomis nebuvo esminis dalykas. Kilus pavojui, ką nors gaminti būtų neįmanoma. Teigta, jog kiek taikos metu bus pagaminta, tiek ir turėsime. Nurodyta visame valstybės plote tirti ir apskaičiuoti krašto aprūpinimo ir gamybos pajėgumus.

11. Pasionio apsaugos batalionų aprūpinimas maistu ir pašaru turėjo būti organizuotas neatsižvelgiant į jų turimas priemones maistui ir pašarui gabenti.

Tačiau, Kariuomenės štabo viršininko gen. št. plk. J. Černiaus nuomone, tiekimo įstaigų vadovybės parengtas mobilizacinis planas buvo priimtinas⁹². 1937 m. pabaigoje dar nebuvo išspręstas mobilizuotinos kariuomenės aprūpinimo pinigais klausimas. Mobilizacinės sąmatos Ministrui Pirmininkui ir finansų ministrui buvo pateiktos tvirtinti dar 1931, 1935 ir 1936 metais, prašant sąmatose nurodytas pinigų sumas laikyti įvairiose Lietuvos vietose (Lietuvos

⁹² Kariuomenės štabo viršininko gen. št. plk. J. Černiaus 1937 05 24 slaptas-asmeniškasis raštas Nr. 333 60 kariuomenės tiekimo viršininkui, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 468, l. 201.

banko skyriuose), kur stovėjo kariuomenės dalys. Prie šių sąmatų buvo pridėtas ir kreditų paskirstymo įguloms planas. 1937 m. balandžio mėn. kariuomenės tiekimo viršininkas int. div. gen. J. Sutkus dar kartą asmeniškai kreipėsi į finansų ministrą, tačiau iki tų metų rudens iš jo jokio atsakymo nesulaukė⁹³.

Tomis dienomis kariuomenės tiekimo srityje įvyko personalo sudėties pokyčių. Lapkričio 16 d. kariuomenės tiekimo viršininkas div. gen. J. Sutkus buvo išleistas iš tikrosios karo tarnybos į atsargą pačiam prašant. Naujuoju kariuomenės tiekimo viršininku buvo paskirtas brg. gen. Zenonas Gerulaitis⁹⁴. Pačioje Tiekimo valdyboje didesnių pokyčių neįvyko. 1938 m. sausio 1 d. duomenimis, ūkio inspektoriumi tapo int. plk. ltn. Vaclovas Šliogeris, Ūkio skyriaus viršininku – plk. ltn. Jonas Josiukas⁹⁵.

Naujojo kariuomenės tiekimo viršininko brg. gen. Z. Gerulaičio pastangomis kariuomenės aprūpinimas per trumpą laiką pastebimai pagerėjo. Remiantis kariuomenės dalių pranešimais, 1939 m. sausio 1 d. jų aprūpinimas atrodė maždaug taip:

	Pėstininkų divizijų dalys ir įstaigos	Pėstininkų divizijų teritorijose esančios tarnybos ir įstaigos
Danga (drabužiais ir baltiniais) –	– 100 proc.	apie 60 proc.
Apranga (išskyrus kuprines) –	– 100 proc.	apie 50 proc.
Lauko virtuvėmis –	– 100 proc.	apie 90 proc.

Kautynių dalims ir įstaigoms racionaliai buvo paskirstyti ir kiti daiktai. Pažymėtina, jog joms beveik visas turtas buvo skirtas iš vartojamųjų išteklių⁹⁶.

Toliau didėjant karo Europoje grėsmei, 1939 m. balandžio 17 d. kariuomenės vadovybė patvirtino vieno (pirmojo) karo mėnesio išlaidų sąmatą (žr. santrauką Nr. 1989).

⁹³ Kariuomenės tiekimo viršininko int. div. gen. J. Sutkaus 1937 10 22 slapta-asmeniškas raštas Nr. 1686 Kariuomenės štabo viršininkui, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 468, l. 207.

⁹⁴ Krašto apsaugos ministro brg. gen. inž. S. Dirmanto 1937 11 16 įsakymas kariuomenei Nr. 65 § 1 ir 2, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 126, l. 204.

⁹⁵ Kariuomenės tiekimo valdybos 1938 01 01 karininkų sąrašas, *LCVA*, f. 384, ap. 2, b. 1026, l. 1.

⁹⁶ Kariuomenės tiekimo viršininko brg. gen. Z. Gerulaičio 1939 04 06 slapta-asmeniškas raštas Nr. 1970 Kariuomenės štabo viršininkui, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 468, l. 224.

Krašto apsaugos ministerijos vieno (pirmojo) karo mėnesio išlaidų sąmata:

1. Intendantūrai –	11 721 454 Lt
2. Ginklavimui –	61 100 000 Lt
3. Karo technikai –	16 919 000 Lt
4. Karo aviacijai –	7 458 000 Lt
5. Statyboms –	470 000 Lt
6. Karo sanitarijai –	267 250 Lt
7. Karo veterinarijai –	1 435 000 Lt
8. Spaudai ir švietimui –	129 000 Lt
9. Specialiosioms išlaidoms –	341 000 Lt
Iš viso –	99 840 704 Lt

Iš šios sumos buvo numatyta skirti apie 78 657 640 litų būtiniausioms priemonėms (ginklams ir kt.) įsigyti užsienyje ir apie 7 298 629 litus gyventojams už rekvizuotus išteklius atlyginti⁹⁷.

Didėjant naujo karo Europoje grėsmei, 1939 m. įvyko Baltijos valstybių konferencija. Joje buvo nutarta sudaryti ekspertų komisiją, kuri turėtų nustatyti, kokiais tiekinais šios šalys galėtų apsikeisti viena su kita pavojaus atveju. Kadangi kiekvienos iš jų oficialioji statistika šių duomenų neskelbė, buvo siekiama juos išgauti per Užsienio reikalų ministeriją, pateikiant pastarajai konkrečius pageidavimus. Kariuomenės tiekimo viršininkas div. gen. Z. Gerulaitis 1939 m. birželio 23 d. kreipėsi į Kariuomenės štabo II skyriaus viršininką gen. št. plk. K. Dulksnį, prašydamas pagal pridėtą sąrašą per mūsų karo atstovą Rygoje surinkti žinias, ką iš sąrašo paminėtų tiekinių Latvija ir Estija karo metu galėtų eksportuoti⁹⁸. Deja, šio straipsnio autoriui duomenų apie tolesnę šių įvykių eigą nepavyko gauti.

Tuo metu politinė ir karinė įtampa Lietuvoje sparčiai augo. 1939 m. rugpjūčio 24 d. krašto apsaugos ministro brg. gen. K. Musteikio įsakymu iš atostogų buvo atšaukti visi tarnybų viršininkai ir svarbiausių įstaigų pareigūnai ir jiems nurodyta būti pasirengusiems vykdyti skubias užduotis. Šis įsakymas buvo skirtas Ginklavimo valdybai, Kariuomenės intendantūrai, Karo butų,

⁹⁷ Krašto apsaugos ministro brg. gen. K. Musteikio ir tiekimo viršininko brg. gen. Z. Gerulaičio 1939 04 17 patvirtinta vieno (pirmojo) karo mėnesio slapta išlaidų sąmata Nr. 1989, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 472, l. 58–61.

⁹⁸ Kariuomenės tiekimo viršininko div. gen. Z. Gerulaičio 1939 06 23 skubus, slaptas asmeniškasis raštas Nr. 2117 Kariuomenės štabo II skyriaus viršininkui gen. št. plk. K. Dulksniui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 511, l. 14.

Karo sanitarijos, Karo veterinarijos valdyboms ir kt. tarnybų vadovams⁹⁹.

1939 m. rugsėjo 1 d., prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, buvo pavirtinta kariuomenės tiekimo įstaigų mobilizacijos sąmata. Kreditų valdytojų žinion buvo skirtos šios lėšos:

Kariuomenės intendantui:
 11 § 1 str. – 2 854 184,28 Lt
 11 § 2 str. – 3 225 277,24 Lt
 11 § 3 str. – 208 459,52 Lt
 Iš viso – 6 287 921,04 Lt

Ginklavimo viršininkui:
 12 § 1 str. – 54 800,00 Lt
 Karo butų viršininkui:
 15 § 1 str. – 293 130,00 Lt
 Karo sanitarijos viršininkui:
 16 § 1 str. – 26 350,00 Lt

Iš viso – 6 682 201,01 Lt

Už mobilizacijos metu rekvizuotas susisiekimo priemonės atlyginti skirta:

Kariuomenės intendantui:
 11 § 2 str. už vežimus ir pakinktus atlyginti – 1 115 000,00 Lt
 Karo technikos viršininkui:
 13 § 1 str. už autopriemonės atlyginti – 2 559 700,00 Lt
 Karo veterinarijos viršininkui:
 17 § 2 str. už arklius atlyginti – 5 750 000, 00 Lt

Iš viso – 9 424 700, 00 Lt

Int. plk. ltn. K. Pažemeckas (parašas)
 Mobilizacijos reikalų vedėjas¹⁰⁰

Prasidėjus karo veiksmams, kariuomenės tiekimo viršininkas brg. gen. Z. Gerulaitis įpareigojo kariuomenės skaidinio tarnybų viršininkus, be kariuomenės aprūpinimo, prižiūrėti ir visos valstybės bei gyventojų aprūpinimą. Šie viršininkai (kiekvienas savo srityje) turėjo:

1. Rinkti ir nuolat kaupti žinias apie valstybei ir gyventojams reikalingų ir turimų išteklių kiekį, kokybę, trūkumą ir jų įsigijimo bei gamybos galimybes.

2. Rinkdami ir nuolat kaupdami reikiamas žinias, kontroliuoti, kaip tu-

⁹⁹ Tiekimo valdybos 1939 08 24 skubus-slaptas raštas Nr. 872 įstaigų viršininkams, *LCVA*, f. 3, ap. 1, b. 445, l. 68.

¹⁰⁰ Krašto apsaugos ministerijos 1939 09 02 paskirta sąmata Nr. 2192, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 472, l. 23.

rimi ištekliai paskirstomi ir naudojami.

3. Stebėti, kad valstybės ir gyventojų aprūpinimas būtų tvarkomas nedarant žalos kariuomenės aprūpinimui.

4. Savo iniciatyva įsikišdami į valdžios įstaigų ir privačių įmonių veiklą, reikalauti žinių apie jų atliktus ar numatomus atlikti darbus, kai reikia, teikti savo pasiūlymus gėrybių gamybos, gaminių paskirstymo bei prekybos ir viešųjų tarnybų (pvz., transporto) tvarkymo klausimais.

Tais atvejais, jei tarnybų intervencija neduotų norimų rezultatų, pastarieji turėjo pateikti kariuomenės tiekimo viršininkui atitinkamus pasiūlymus.

Ypač svarbūs klausimai, kuriuos kuruoti turėjo tarnybų viršininkai ir prireikus paraginti ar pakreipti tinkama kryptimi, buvo šie:

- a) kariuomenės naudojamų priemonių gamybai reikalingų medžiagų išteklių registravimas,
- b) atsargų sudarymas,
- c) ne karo tikslams naudojamų medžiagų normavimas,
- d) gamybai reikalingų įmonių ir jų pajėgumo rodiklių registravimas,
- e) raginimas steigti įmones ir jų dislokavimas,
- f) prekybos (ypač importo) reikalai.

Šis darbas turėjo būti tarnybų organizuotas ir nuosekliai dirbamas. Žinias apie padėtį, daromus žygius, pasiektus rezultatus ir aukštesniam skaidiniui būtinus atlikti žygius Mobilizacijos skyrius turėjo teikti Tiekimo valdybos viršininkui¹⁰¹.

Lietuvos pašonėje plečiantis karo veiksams ir didėjant grėsmei būti įtrauktiems į konfliktą, Kariuomenės tiekimo valdybos mobilizacijos reikalų vedėjas int. plk. lt. K. Pažemeckas parengė Tiekimo valdybos naujo – Organizacijos – skyriaus sukūrimo projektą ir jį 1939 m. rugsėjo 14 d. įteikė savo viršininkui. Šiame projekte buvo nurodytos minėto skyriaus personalo vykdytinos funkcijos:

1. Skyriaus viršininkas prižiūri ir derina kariuomenės ir krašto ūkio parengimo darbą, tarnybų organizavimą, mokymą ir komplektavimą. Šiais klausimais referuoja kariuomenės tiekimo viršininkui ir atsako už šios srities tvarkymą.

2. Krašto ūkio referentas tvarko žemės ūkio, pramonės, prekybos ir krašto išteklių parengimo reikalus.

3. Kariuomenės ūkio referentas tvarko kariuomenės medžiaginio ir tarnybų parengimo reikalus.

4. Organizacijos referentas tvarko tarnybų organizavimo, mokymo ir komplektavimo reikalus.

¹⁰¹ Kariuomenės tiekimo valdybos viršininko div. gen. Z. Gerulaičio 1939 09 09 slaptas raštas Nr. 2227 tarnybų viršininkams, *LČVA*, f. 1, ap. 1, b. 540, l. 175.

5. Statistikos vedėjas renka ir tvarko visą skyriaus darbuotei reikalingą medžiagą ir, be to, eina skyriaus raštvedžio pareigas.

Šio projekto autoriaus nuomone, tuo metu tai būtų buvęs būtinas šiai darbo sričiai personalas. Kita vertus, krašto ūkio parengimo srityje skyriaus darbuotė galėjo būti sėkminga tik tuomet, jei būtų buvęs sukurtas bendras visos valstybės ūkio parengimo organas arba bent šios funkcijos būtų griežtai paskirstytos ministerijoms¹⁰². Deja, kariuomenės vadovybė šio projekto nepatvirtino. Daug lėšų pareikalavusi (nors ir trumpalaikė!) dalinė mobilizacija, Vilniaus miesto ir jo krašto atgavimas, didelės jo administravimo ir kariuomenės dalinių išlaikymo išlaidos ir kitos aplinkybės privertė kariuomenės vadovybę keisti daugelį savo sumanymų. Tačiau pavojui Lietuvos valstybingumui nepraėjus, vyriausybė savo 1939 m. spalio 24 d. posėdyje, svarstydama Krašto apsaugos ministerijos pirkimų klausimą, nutarė leisti jai sudaryti ateinančių metų išlaidų sąmatą ir skirti tam 50 proc. metinių kreditų¹⁰³.

Pagal 1939 m. spalio 10 d. sudarytos su SSRS sutarties III straipsnį buvo su ja vedamos derybos dėl Lietuvos kariuomenei reikalingų tiekinių įsigijimo geresnėmis sąlygomis. Jų kiekiui nustatyti, kad mobilizaciniai ištekliai būtų tikslingai ir pagrįstai papildyti, esamo Tiekimo valdybos pareigūnų skaičiaus nepakako¹⁰⁴. Atsižvelgiant į tai buvo patvirtintas Kariuomenės tiekimo valdybos taikos metų etatų Nr. 94 2-as variantas, daugiau atitinkantis to laikotarpio reikalavimus. Remiantis juo, valdyboje, be viršininko, dar buvo Krašto apsaugos ministerijos kanceliarija, Ūkio skyrius su raštine ir Ūkio būriu, Mobilizacijos skyrius, Valstybės ūkio parengimo karui dalis, Sąmatos dalis ir Ūkio ekspedicija, kurią sudarė Revizijos ir Nuostatų dalys. Visas valdybos personalas: 25 karininkai, 23 civiliai tarnautojai ir 19 karių. Šie etatai įsigaliojo nuo 1940 m. sausio 1 d.¹⁰⁵

Šią Tiekimo valdybos organizacinę pertvarką ir jos darbuotojų skaičiaus padidėjimą lėmė 1939 m. spalio 10 d. pasirašyta Lietuvos–Sovietų Sąjungos savitarpio pagalbos sutartis. Remiantis jos 4 straipsniu vėliau mūsų krašte įkurdintas sovietines įgulas reikėjo aprūpinti maistu ir pašaru ir įgyvendinti

¹⁰² Mobilizacijos reikalų vedėjo int. plk. lt. K. Pažemecko 1939 09 14 raportas kariuomenės tiekimo viršininkui Nr. 2246, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 540, l. 111.

¹⁰³ MT 1939 10 24 posėdis, VII p., Krašto apsaugos ministerijos pirkimų klausimas, *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 1294, l. 199.

¹⁰⁴ Kariuomenės tiekimo viršininko div. gen. Z. Gerulaičio 1939 11 10 skubus slaptas asmeniškasis raštas Nr. 2572 tarnybų viršininkams, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 508, l. 38.

¹⁰⁵ Krašto apsaugos ministro brg. gen. K. Musteikio patvirtinti Kariuomenės tiekimo valdybos taikos metu etatai Nr. 94 (2-as variantas), *LCVA*, f. 836, ap. 1, b. 177, l. 52.

kitas programą. Tai iš kariuomenės vadovybės ir tiekimo įstaigų pareikalavo didelių pastangų. Dar 1939 m. lapkričio 9 d. Ministrų Tarybos nutarimu iš Finansų, Krašto apsaugos ir Žemės ūkio ministerijų atstovų buvo sudarytas specialus komitetas minėtoms įguloms maistu ir pašaru aprūpinti. Šio komiteto pirmininku buvo paskirtas Finansų ministerijos atstovas, o Krašto apsaugos ministerija jį paskyrė int. plk. lt. B. Svilą¹⁰⁶.

Sovietinėms įguloms, kaip žinome, buvo užleistas Alytaus kareivinių rajonas, Prienų kareivinės, Gaižiūnų poligonas ir Naujosios Vilnios kareivinės. Kai kurie Rusijos pulkai liko Vilniuje. Be to, buvo numatyti plotai sovietų aerodromams įrengti. Savo karinėse įgulose sovietai pradėjo dideles statybas ir remonto darbus. Įguloms reikėjo darbo jėgos, statybinių ir kitų medžiagų. Jie mūsų tiekimo organams ir karinių dalių vadams ėmė kelti įvairius reikalavimus, pradėjo savavališkai. Greitai baimė ir nusivylimas apėmė visą kraštą. Pradėjo irti ūkinis gyvenimas. Visa tai neigiamai paveikė ir mūsų kariuomenę. Kai kurie kariuomenės dalių ir įstaigų vadovai į ūkinę veiklą ėmė mažai kreipti dėmesio, nevykdė įstatymų ir nuostatų nustatytų pareigų, netaupiai naudojo valdišką turtą, dėl ko atsirado įvairių trūkumų, skundų ir t. t. Atsižvelgdamas į ūkinio gyvenimo sunkumus ir pablogėjusią padėtį, krašto apsaugos ministras brg. gen. K. Musteikis su kariuomenės tiekimo viršininku div. gen. Z. Gerulaičiu 1940 m. balandžio 15 d. pakvietė visus karius padėti taupyti brangų valdinį turtą žinant, jog šiame darbe visų jų pastangų nebūsią per daug¹⁰⁷.

Taigi, nežiūrint nemažų sunkumų, Lietuvos valstybės tarpukario laikotarpiu Tiekimo valdyba buvo viena iš svarbiausių ginkluotųjų pajėgų struktūrinių institucijų. Ji vykdė itin sudėtingus kariuomenės aprūpinimo būtiniausiais reikmenimis uždavinius, nuo kurių sėkmingo sprendimo iš esmės priklausė kariuomenės pajėgumo lygis ir jos autoritetas tautoje. Pažymėtina, jog Kariuomenės tiekimo valdybos veiklos sėkmė priklausė ne tik nuo jos darbuotojų. Bene didžiausią reikšmę šioje srityje nagrinėjamu laikotarpiu turėjo kariuomenei skiriamos lėšos (žr. 2 lentelę).

¹⁰⁶ MT generalinio sekretoriaus V. Mašalaičio 1939 11 10 raštas Nr. 1094, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1091, l. 93.

¹⁰⁷ Krašto apsaugos ministro brg. gen. K. Musteikio 1940 04 15 įsakymas kariuomenei Nr. 30, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 138, l. 95.

2 lentelė¹⁰⁸ Kariuomenės lėšos 1921–1940 m.

Budž. metai	„Vyr. žinių“ nr. ir data	Iš viso skirta lėšų budž. metams	KAM skirta metams	%
1921	Nr. 10 1922. I. 17	896 927 036 (auksinų)	491 042 819	54,75
1922	Nr. 115 1922. XI. 13	4 312 280 089 (auksinų)	1 839 723 960	42,66
1923	Nr. 137 1923. VIII. 18	198 663 156 (litų)	59 063 307	29,73
1924	Nr. 152 1924. III. 1	205 372 363	42 000 000	20,45
1925	Nr. 182 1925. II. 14	259 254 513	47 787 000	18,42
1926	Nr. 217 1926. II. 25	241 935 375	44.964 000	18,58
1927	Nr. 257 1927. VIII. 17	229 535 702	38 241 060	16,66
1928	Nr. 274 1928. V. 16	253 000 000	49 126 027	19,42
1929	Nr. 299 1929. V. 15	300 862 822	49 354 000	16,40
1930	Nr. 322 1930. III. 21	320.254 655	56 070 000	17,50
1931	Nr. 350 1931. III. 21	327 806 282	56 813 000	17,30
1932	Nr. 390 1932. VII. 4	292 196 389	50 949 000	17,43
1933	Nr. 421 1933. VIII. 8	250 818 547	49 500 000	19,75
1934	Nr. 451 1934. VII. 17	249 922 488	52 000 000	20,81
1935	Nr. 484 1935. VI. 6	269 131 840	69 465 000	25,81
1936	Nr. 540 1936. VII. 28	284 447 597	75 000 000	26,36
1937	Nr. 578 1937. VI. 5	303 440 109	81 085 000	26,72
1938	Nr. 612 1938. VI. 24	346 808 039	90 000 000	25,95
1939	Nr. 701	363 336 165	88 046 972	23, 24

1939 m. biudžeto įstatymas iš pradžių buvo paskelbtas 1939 m. balandžio 12 d. „Vyriausybės žinių“ 639 numeryje ir pakeistas, kaip paskelbta „Vyriausybės žinių“ 701 numeryje. Remiantis pakeitimu, KAM skirta suma buvo sumažinta 1 653 028 litais.

II. INTENDANTŪRA

Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovų metu atliko sunkiausią darbą, apgynusi krašto laisvę ir nepriklausomybę. Jai išlaikyti naudojantis tik vietiniais ištekliais reikėjo daug lėšų. Tai buvo itin sunkus išbandymas tiek nualin-

¹⁰⁸ Lentelė sudaryta remiantis 1921–1940 m. „Vyriausybės žiniomis“.

tai karų mūsų tautai, tiek besikuriančiai Kariuomenės intendantūrai, kurioje, be milžiniško tiekimo darbo, vyko ir sudėtingas vidaus organizacinis darbas. 1921 m. pradžioje Intendantūros veikla tapo šiek tiek lengvesnė, nes visos jos įstaigos ir atskiri vadovaujamas pareigas einantys pareigūnai jau buvo įsitraukę į savo darbo sritis ir įgiję šio tokio patyrimo.

Kariuomenės intendanto pareigas dar nuo 1920 m. liepos 21 d. ėjo karo valdininkas Vladas Grudzinskas¹⁰⁹. Kariuomenės intendantu jis buvo patvirtintas tų pačių metų rugsėjo 22 d.¹¹⁰ Remiantis 1921 m. lapkričio 23 d. patvirtintais Kariuomenės intendantūros bendraisiais dėsniais:

1. Kariuomenės intendantas nuo 1921 m. lapkričio 20 d. tiesiogiai pavaldus krašto apsaugos ministrui, bet Intendantūros reikmenų tiekimo klausimais vykdo ir kariuomenės vado įsakymus.

2. Kariuomenės intendantūra tiekia kariuomenės dalims ir karinėms įstaigoms maistą, pašarą, uniformas, ekipuotę, apavą, muilą, gurguolės reikmenis, arklius, knygas, blankus, rašomąją medžiagą ir tenkina pinigų reikalavimus.

3. Kariuomenės intendantui priklauso: a) apskričių intendantai, b) maisto sandėliai su gyvulių bandomis, c) prekių, daiktų sandėliai, d) duonos kepyklos, e) garo malūnai, f) skerdyklos, g) muilo dirbtuvės, h) Intendantūros transportas, i) Intendantūros dirbtuvės, j) kariuomenės arklių depas.

4. Svarbiausiems ūkio klausimams svarstyti sudaryta Intendantūros taryba: kariuomenės intendantas – pirmininkas, jo padėjėjas, vienos divizijos intendantas, vienos iš rikiuotės dalių ūkio vedėjas, vienas apskrities intendantas ir Kontrolės skyriaus atstovas – nariai. Prireikus tarybos posėdžiuose gali dalyvauti ir Valstybės kontrolės atstovas.

5. Intendantūros taryba svarstė šiuos klausimus: a) Intendantūros metinę sąmatą ir kreditų reikalavimus, kurie viršijo sąmatą, b) gamybos planų, sąlygų, kainų nustatymo ir daiktų priėmimo bei laikymo taisyklės, c) gautus skundus, kvotas, susijusias su gamyba ir Intendantūros reikmenų tiekimu, d) Intendantūros sutarčių neįvykdymo laiku priežastis, e) kitus klausimus, kuriuos svarstyti teikdavo krašto apsaugos ministras, kariuomenės vadas ar kariuomenės intendantas.

6. Kariuomenės intendantūrą sudarė: a) Bendroji dalis, b) Maisto dalis, c) Prekių dalis, d) Transporto dalis, e) Piniginė buhalterija, f) Maisto buhalterija, g) Nuolatinė daiktų priėmimo komisija¹¹¹.

¹⁰⁹ Kariuomenės dalių įstaigų kronika, *LCVA*, f. 384, ap. 3, b. 534, l. 87.

¹¹⁰ *Ten pat.*

¹¹¹ Krašto apsaugos ministro J. Šimkaus 1921 11 23 įsakymas Nr. 271 kariuomenei, *LCVA*, f. 384, ap. 1. b. 37, l. 351.

Pagal 1921 m. lapkričio 18 d. patvirtintus Kariuomenės intendantūros etatus Nr. 76, joje tuo metu buvo, be intendanto ir 2 jo padėjėjų, 1 veterinarijos gydytojas, 2 pirmos rūšies ypatingųjų reikalų karininkai, 3 antros rūšies ypatingųjų reikalų karininkai, 3 trečios rūšies ypatingųjų reikalų karininkai, 2 ketvirtos rūšies ypatingųjų reikalų karininkai, 77 karo valdininkai, 3 viršilos, 23 vyr. puskarininkiai, 18 j. puskarininkių, 2 grandiniai, 11 eilinių kareivių ir 4 laisvai samdomi tarnautojai. Jai priklausė 5 gurguolės arkliai ir 3 vežimai¹¹². Kariuomenės intendantas karo vald. V. Grudzinskas su savo padėjėju plk. ltn. Kostu Šalkausku darbą Intendantūroje organizavo pagal atskiras dalis (skyrius), kurių skaičius ir pavadinimai dažnai keitėsi.

1. Bendroji (administracijos) dalis. Ji tvarkė intendanto įsakymus, sudarydavo mėnesinius algų mokėjimo lapus, gaudavo pinigus, juos išmokėdavo ir tvarkė šių išmokų atskaitomybę. Be to, referuodavo intendantui ar jo padėjėjui apie kasdienes reikalus. Aptariamojo laikotarpio pradžioje dalies personalą sudarė jos viršininkas, raštvedys, išdininkas, mašininkė ir raštininkė¹¹³. Laikui bėgant, šios dalies funkcijos keitėsi, darbų apimtis sparčiai didėjo.

1922 m. spalio 22 d. kariuomenės intendantas karo vald. V. Grudzinskas, kaip komandiruotas į užsienį aukštojo mokslo išėiti, buvo atleistas iš einamų pareigų. Kariuomenės intendantu buvo paskirtas plk. J. Koreva¹¹⁴. Po Nepriklausomybės kovų gyvenimui pamažu grįžtant į taikos meto vėžes, išlaikyti didelį Intendantūros įstaigų skaičių buvo neracionalu. Prasidėjo spartokas jų likvidavimo darbas. Daugiausia jų buvo uždaryta 1923 m.¹¹⁵ 1924 m. viduryje karo vald. V. Grudzinskui baigus aukštuosius karo intendantūros mokslus užsienyje, plk. J. Koreva buvo atleistas iš kariuomenės intendanto pareigų. Į jas grįžo karo vald. V. Grudzinskas¹¹⁶. Intendantūros darbai intensyvėjo. Jos dalys pradėtos vadinti skyriais (žr. 1 schemą „Kariuomenės intendantūros struktūra 1924 m.“)¹¹⁷.

¹¹² Laikinieji Kariuomenės intendantūros etatai Nr. 76, patvirtinti Steigiamojo Seimo ir l. e. prezidento pareigas A. Stulginskio 1921 11 18, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 77, l. 77–78.

¹¹³ V. Statkus, *Lietuvos ginkluotos pajėgos...*, p. 559.

¹¹⁴ Krašto apsaugos ministro inž. mjr. J. Sližio 1922 10 20 įsakymas kariuomenei Nr. 229 § 2, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 47, l. 319; tų pačių metų įsakymas Nr. 232 § 4, *ten pat*, l. 324.

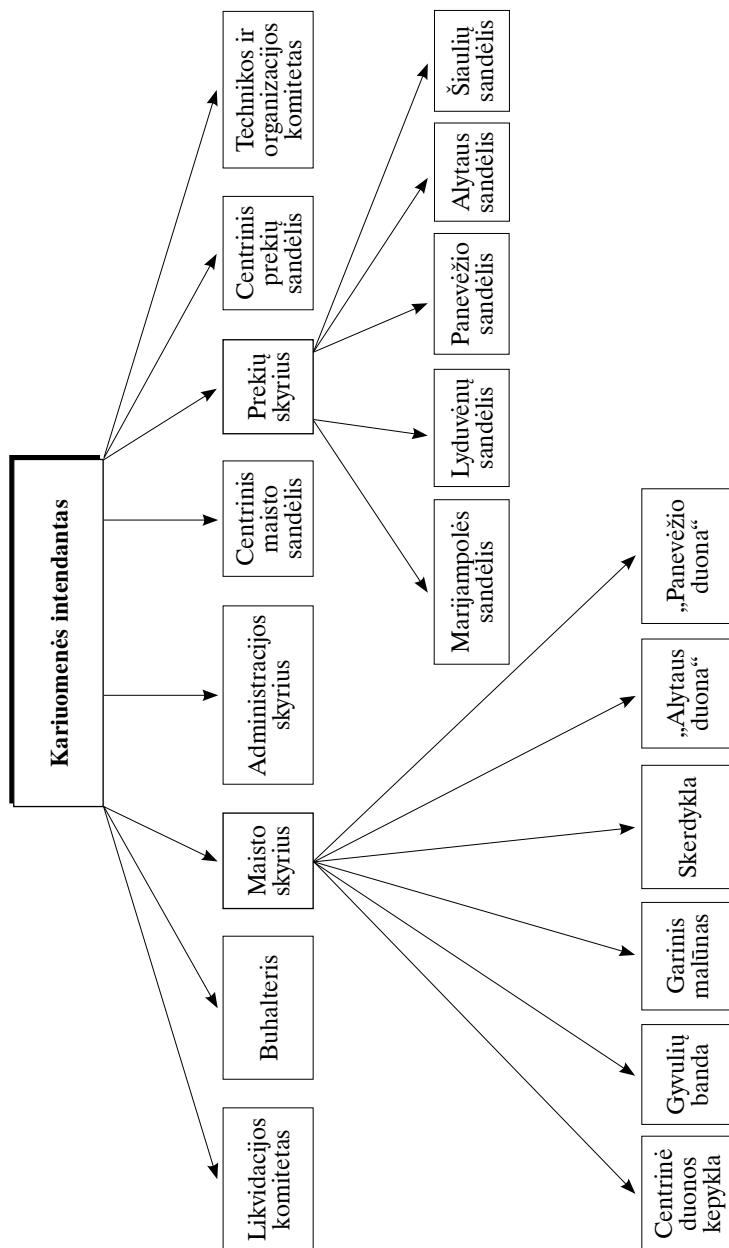
¹¹⁵ Krašto apsaugos ministro inž. mjr. J. Sližio 1924 01 11 įsakymas Nr. 1 §§ 1–3, *LCVA*, f. 507, ap. 7, b. 133, l. 1–2.

¹¹⁶ Krašto apsaugos ministro plk. T. Daukanto 1924 08 28 įsakymas kariuomenei Nr. 90 §§ 2–3, *LCVA*, f. 384, ap.1, b. 63, l. 111.

¹¹⁷ Schema sudaryta remiantis *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 452, l. 192.

1 schema

Kariuomenės intendantūros struktūra 1924 m.

1925 m., baigę intendantūros mokslus užsienyje, į kariuomenę grįžo plk. ltn. J. Sutkus ir kpt. K. Navakas. Jie aktyviai prisidėjo prie tolesnio Intendantūros darbo tvarkymo. 1926 m. pradžioje įsteigus Tiekimų valdybą, karo vald. V. Grudzinskas buvo paskirtas jos viršininku, o iki tol buvęs jo padėjėju plk. ltn. J. Sutkus – kariuomenės intendantu¹¹⁸. Tų pačių metų sausio mėn. karo vald. Teodoras Peteris tapo kariuomenės intendanto padėjėju, plk. ltn. J. Acus-Acukas – Technikos ir organizacijos komiteto pirmininku, plk. ltn. P. Valantiejus – centrinio sandėlio viršininku, o plk. ltn. P. Pagirskis – Intendantūros dirbtuvių viršininku¹¹⁹. Nuo tų metų į kitų valstybių intendantų kursus buvo siunčiama vis daugiau karininkų. Dar 1925 m. pabaigoje buvo patvirtinti ir nuo 1926 m. sausio 1 d. įsigaliojo nauji Intendantūros taikos meto etatai Nr. 4. Remiantis jų sąrašu, Intendantūroje turėjo būti 84 karininkai, 17 viršilų, 74 vyr. puskarininkiai, 19 j. puskarininkių, 31 grandinis, 182 eiliniai kareiviai ir 86 laisvai samdomi tarnautojai. Numatyta turėti 5 jojamus arklius ir 80 važiuojamų, 100 vežimų¹²⁰.

Tačiau atsižvelgiant į karininkų intendantų trūkumą ir taupant lėšas, 1926 m. rugsėjo 10 d. Karo tarybos posėdyje Intendantūros taikos meto etatai buvo pakoreguoti. Po to Intendantūrai turėjo priklausyti: Bendrasis skyrius, Piniginė buhalterija, Maisto ir pašaro bei Prekių skyriai, Priėmimo komisija, Intendantūros dirbtuvės, centrinis maisto sandėlis ir malūnas, centrinis prekių sandėlis, duonos kepykla, gurguolės transporto rinktinė, Alytaus, Marijampolės, Vilkaviškio, Panevėžio, Šiaulių, Ukmergės ir Kėdainių kepyklos, Šiaulių ir Lyduvėnų sandėliai. Intendantūroje turėjo tarnauti 47 karininkai, 173 laisvai samdomi tarnautojai, 1 viršila, 3 vyr. puskarininkiai, 9 j. puskarininkiai ir 42 eiliniai, priklausyti 4 jojami ir 62 važiuojami arkliai, 47 vežimai¹²¹.

1928 m. pradžioje kariuomenėje tarnavo tik 3 aukštąjį specialų intendantūros tarnybos mokslą išėję karininkai, be to, tais metais šiuos mokslus turėjo baigti dar vienas karininkas. Toks specialistų intendantų skaičius buvo per mažas. Tuo metu kariuomenės aprūpinimo klausimai, siekiant, kad jis būtų tikslus, nuolatinis ir pigus, šalies parengimo ekonominei mobilizacijai, krašto išteklių tyrimo, tiekimo karo atveju ir kitos svarbios taikos ir karo meto kariuomenės aprūpinimo problemos negalėjo būti operatyviai

¹¹⁸ Krašto apsaugos ministro L. Bistro 1926 01 06 įsakymas kariuomenei Nr. 3 § 2 ir § 4, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 73, l. 7.

¹¹⁹ Tiekimų viršininko V. Grudzinsko 1926 01 25 įsakymas Nr. 3 §§ 3–4, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 163, l. 3.

¹²⁰ Tiekimų viršininko taikos meto etatai Nr. 4, patvirtinti 1925 11 27 ir įsigalioję nuo 1926 01 01, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 193, l. 13.

¹²¹ Intendantūros taikos meto etatai Nr. 7, patvirtinti Karo tarybos posėdyje 1926 09 10, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 499, l. 10–11.

sprendžiamos, nes tam nei materialiai, nei teisiškai nebuvo tinkamai pasirengta. Šiam darbui dar gyvenant taikos sąlygomis reikėjo turėti specialiai parengtų karininkų. Kariuomenės vadovybės skaičiavimais, tokių karininkų reikėjo turėti mažiausiai 19. Aukštąjį intendantūros išsilavinimą tuo metu buvo galima įgyti tik užsienyje. Šiam tikslui reikėjo kasmet pasiūsti specializuotis intendantūros srityje bent po 2 karininkus. Šie karininkai turėjo būti aprūpinti taip pat kaip ir karininkai stipendininkai.

Atsižvelgdami į tai, tuometis Ministras Pirmininkas, I. e. krašto apsaugos ministro pareigas, prof. A. Voldemaras ir tiekimo viršininkas int. plk. lt. V. Grudzinskas per Biudžeto tikrinimo komisiją 1928 m. balandžio 19 d. kreipėsi į Ministrų Kabineta, prašydami apsvarstyti šį klausimą ir leisti Krašto apsaugos ministerijai, be iki tol siunčiamų stipendininkų, pasiūsti į užsienį specializuotis intendantūros srityje dar 2 karininkus, kurie galėtų naudotis visomis stipendininkų teisėmis¹²².

Per praėjusius 10 nepriklausomos Lietuvos gyvavimo metų Kariuomenės intendantūra atliko didelį tiek tiekimo, tiek ir organizacinį darbą ir, galima sakyti, šiuo atžvilgiu neatsiliko nuo kitų kariuomenės dalių ir įstaigų. Deja, neišvengta ir trūkumų. Daugiausia jų atsirado dėl darbuotojų nepatyrimo ir nepakankamo pasirengimo intendantūros specialisto darbui.

1929 m. pabaigoje Intendantūros vadovybėje vėl buvo pokyčių. Kariuomenės intendantą plk. J. Sutką lapkričio 28 d. paskyrus Tiekimų skyriaus viršininku, tą pačių metų gruodžio 23 d. intendanto pareigos buvo patikėtos plk. lt. Kaziui Navakui. Jis šias pareigas ėjo iki sovietinės okupacijos pradžios. Kariuomenės intendanto padėjėjas plk. J. Acus-Acukas buvo perkeltas į Tiekimų valdybos Technikos ir organizacijos komiteto pirmininko pareigas¹²³. Kariuomenės intendanto padėjėju buvo paskirtas int. plk. Vincas Butauskas.

20 a. 4-ajame dešimtmetyje išryškėjo šios pagrindinės Intendantūros veiklos kryptys: kvalifikuotų kadro ugdymas, organizacinės veiklos tobulinimas ir mobilizacinių kariuomenės aprūpinimo planų rengimas ir tikslinimas (pritaikymas mobilizacijai). Pažymėtina, kad minimo laikotarpio pradžioje kariuomenei reikalingi intendantai buvo rengiami atitinkamose užsienio aukštosiose mokyklose. Tačiau, einant šiuo keliu, sunku buvo parengti didesnę diplomuotų intendantų skaičių, nes KAM paprastai negalėdavo skirti atitinkamai stipendijų. Neturėta net intendantų pagrindinės specialybės karininkų komplektavimo plano. Todėl intendantų rengimas buvo atsitiktinis,

¹²² Ministro Pirmininko ir I. e. krašto apsaugos ministro pareigas prof. A. Voldemaro ir tiekimų viršininko int. plk. lt. V. Grudzinsko 1928 04 19 skubus raštas Nr. 2446 Ministrų Kabinetai, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 241, l. 32

¹²³ Krašto apsaugos ministro plk. lt. J. Variakojo 1929 11 28 įsakymas Nr. 87 § 1, 1929 12 23 įsakymas Nr. 89 § 5 ir §6, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 91, l. 180 ir 185.

be jokios sistemos. Taigi tebebuvo smarkiai juntamas šios specialybės karininkų trūkumas. Tik 1934 m. didelėmis pastangomis prie Vytauto Didžiojo karininkų kursų buvo įkurtas ir Intendantų skyrius. Intendantų kursų metodiniu inspektoriumi buvo paskirtas intendantas plk. ltn. Kazys Ramanauskas¹²⁴. Jis tiesiogiai priklausė Vyr. štabo viršininkui. Apskritai šio skyriaus programa atitiko kitų valstybių tokių pat mokyklų programas.

Į pirmąją skyriaus laidą buvo priimta nedaug klausytojų – vos 8 karininkai. Tokiu nedideliu jų skaičiumi apsiribota dėl to, kad, kursus baigus daugiau karininkų, būtų kilę tam tikrų sunkumų juos įdarbinant, nes Intendantūros tarnyba neturėjo daug etatų. Kadangi nuo sumanymo steigti Intendantų skyrių iki numatytos jame mokslo pradžios buvo likę mažai laiko, klausytojai į šią laidą buvo priimti ne konkurso būdu, o vadovybei parinkus juos iš karininkų, norinčių šiuos kursus lankyti¹²⁵.

Mokytis šiame skyriuje dėl lėšų taupymo buvo gan sudėtinga, nes programos dalykus klausytojai turėjo išeiti trijose mokymo įstaigose: Vytauto Didžiojo karininkų kursų Generalinio štabo skyriuje, Intendantų skyriuje ir Vytauto Didžiojo universitete. Šios laidos mokslas prasidėjo 1934 m. rugsėjo 20 d. ir tęsėsi iki 1937 m. birželio 28 d. Kursantai įgijo nemažai teorinių ir praktinių žinių¹²⁶. Be šių klausytojų, buvo išleistos kelios administracijos karininkų kursų laidos. Intendantūros karininkų rengimo kursuose duomenys pateikti 3 lentelėje.

Intendantūros spec. karininkų rengimas 1925–1937 metais¹²⁷

Metai	1925	1928	1930	1932	1934	1937	Iš viso
Baigė intendantūros akademijas užsienyje	1	1	1	2	4	–	10
Baigė intendantų kursus Lietuvoje	–	–	–	–	–	7	7
Priskirti kitų specialybių intendantai	–	–	–	–	–	2	2
Iš viso	1	1	1	2	4	9	19

¹²⁴ Krašto apsaugos ministro gen. ltn. P. Šniukštos 1934 08 10 įsakymas Nr. 75 § 2, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 111, l. 120.

¹²⁵ Kariuomenės intendantas brg. gen. K. Navako 1938 03 03 slaptas raportas Nr. 2119 kariuomenės tiekimo viršininkui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 475, l. 94.

¹²⁶ Plk. K. Ramanauskas, Vytauto Didžiojo karininkų kursų intendantų skyriaus I laidą išleidžiant, *Kardas*, K., 1937, Nr. 13, p. 309–310.

¹²⁷ Lentelė sudaryta remiantis kariuomenės intendantas brg. gen. K. Navako 1938 03 03 slaptu raportu Nr. 2119 kariuomenės tiekimo viršininkui, *LCVA*, f. 1, ap. L, b. 475, l. 94.

Atsižvelgiant į tai, kad kariuomenėje taikos metu intendantūros srityje dirbo apie 245 karininkai, nurodytas 3 lentelėje parengtų kvalifikuotų karininkų skaičius pernelyg mažas. Nepaisant to, intendantų rengimas kuriam laikui buvo visai sustabdytas, o kandidatų į užsienio aukštąsias intendantūros mokyklas per dvejus metus neatsirado.

Tačiau gyvenimui nestovint vietoje aukštasis karo mokslas tapo reikalingas ne tik rikiuotės, bet ir intendantūros tarnybos karininkams. Intendantūros sritis, kariuomenei vykdant vis daugiau uždavinių, darėsi sudėtingesnė, plėtojosi kiekybiškai, tobulėjo kokybiškai. Šios aplinkybės vertė rūpintis reikalingų ir trūkstamų specialistų rengimu pirmųjų penkerių metų (1938–1942) laikotarpiu. Tai numatydama, Intendantūros vadovybė pasiūlė kariuomenės vadovybei, pirmiausia tiekimo viršininkui, atsižvelgiant į krašto ekonominę padėtį, jų rengimą patikėti vienai mokymo įstaigai – Vytauto Didžiojo karininkų kursams – ir padalyti jį į dvi dalis: 1) prie Gen. štabo kursų Intendantų skyriaus IV laidos 1939 metais iš 12 karininkų sudaryti II, o 1941 metais taip pat iš 12 karininkų – III laidą ir parengti diplomuotus intendantus; 2) organizuoti trumpalaikius 6 mėn. trukmės intendantų kursus kitų specialybių karininkams¹²⁸.

Intendantų rengimas Vytauto Didžiojo karininkų kursuose pasiteisino, nes buvo pigus ir geras. Pigus dėl to, kad dalis paskaitų buvo klausoma kartu su Gen. štabo kursų klausytojais, dalis – Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakultete. Tik šešis dalykus (disciplinas) dėstyti reikėjo kviesti specialius lektorius. Geras tuo, kad bendrame karininkų rengimo procese klostėsi viena doktrina, stiprėjo karių vieningumas. Be to, nuo 1939 iki 1942 metų kasmet siūlyta siųsti po vieną karininką į užsienio aukštąsias intendantų mokyklas pasitobulinti, nes labai svarbu buvo daugiau sužinoti apie kariuomenių aprūpinimo pažangą svetur. Į užsienį turėjo būti siunčiami karininkai, baigę Vytauto Didžiojo karininkų kursų Intendantūros skyrių, nes studijų žinių gilinimas užsienyje galėjo duoti daug naudos rengiantis intendanto tarnybai.

Kitų specialybių karininkams, dirbantiems intendantūros karininko darbą ne tik pačioje Intendantūroje, bet ir bet kuriame kitame kariuomenės padalinyje, pagal šį planą buvo numatyta rengti trumpalaikius 6 mėn. intendantų kursus. 1939 m. turėjo būti pasiųsti buvę ir numatyti skirti dalių ir įs-taigų ūkio viršininkai, ūkio kuopų ir būrių vadovai, ūkio karininkai – iš viso 20 žmonių, 1940 m. – siųsti dalių maisto tiekėjus, raštvedžius, skaitvedžius, išdininkus, buhalterius ir pan. – taip pat 20 žmonių. 1941 m. – tų pačių specialybių kaip 1939-aisiais, o 1942 m. – kaip 1940-aisiais darbuotojus.

Ūkio viršininkams rengiamuose kursuose, panašiai kaip 1933 ir 1935 m. administracijos kursuose, turėjo būti dėstomas bendras aprūpinimo kur-

¹²⁸ Kariuomenės intendanto brg. gen. K. Navako 1938 03 03 raportas Nr. 2119 kariuomenės tiekimo viršininkui, *ten pat*.

sas, nes ūkio viršininkai negalėjo apsiriboti vien intendantūros sritimi. Jų, kaip ir kitų pareigūnų, kontingentas dalyse iki tol buvo komplektuojamas iš administracijos ir kartais iš rikiuotės karininkų. Ateityje ūkio viršininkai ir kiti ūkio pareigūnai turėjo būti skiriami iš intendanto specialybės karininkų, kaip kad tuo metu buvo praktikuojama kitų valstybių kariuomenėse (pvz., SSRS, Lenkijos ir kt.). Remiantis Karinės tarnybos įstatymo 252 straipsniu, administracijos karininkų korpusas turėjo būti panaikintas, todėl visi divizijų, būstinių ir valdybų intendantai, ūkio dalių viršininkai, raštvedžiai, išdininkai ir kiti ūkio pareigūnai buvo priskiriami intendantams. Kadangi dauguma administracijos karininkų dirbo intendantūros srityje, buvo logiška priskirti juos intendantams. Tik intendanto specialybę, remiantis Karinės tarnybos įstatymo 23 straipsniu, siūlyta skirti į dvi dalis – pagrindinę ir šalutinę. Pagrindinei turėjo būti priskiriami baigusieji specialųjį aukštąjį intendantūros mokslą, o intendanto A specialybei (A – aspirantas kandidatas) – kitų specialybių karininkai, lanke tik trumpalaikius 6 mėn. kursus¹²⁹.

Intendantūros vadovybės plane intendantų gretoms papildyti buvo nurodyta: 1) administracijos karininkams, kad įgytų reikiamą kvalifikaciją, leisti pereiti į intendanto A specialybę ir baigti trumpalaikius 6 mėn. kursus, 2) taip pat sudaryti palankias sąlygas ir tiems karininkams, kurie dėl įvairių priežasčių negalėjo patekti į intendantų kursus, o norėjo įgyti šią specialybę, – leisti laikyti egzaminus pagal programą, maždaug prilygstančią intendantų kursų programai (toks intendanto specialybės karininkų korpuso papildymo būdas buvo naudojamas ir kai kuriose užsienio valstybėse, pvz., Prancūzijoje), 3) Intendantūros įstaigose ilgą laiką dirbusiems administracijos karininkams, įgijusiems nemažai patirties, taip pat baigusiems administracijos kursus anksčiau (1933 ir 1935 m.), suteikti teisę prašyti būti priskirtiems intendanto A specialybei. Pagal tokį komplektavimo planą per 5 metus buvo galima parengti apie 120 diplomuotų ir nediplomuotų A specialybės intendantų. Kartu su jau baigusiais jie būtų sudarę apie 60 proc. bendro skaičiaus (245) karininkų, dirbančių intendantūros srityje.

Pažymėtina, kad tuo metu nepatenkinamai atrodė ir maisto tiekėjų, raštvedžių, išdininkų, skaitvedžių ir kitų žemesniųjų ūkio pareigūnų sudėtis. Tokią padėtį reikėjo skubiai keisti, nes, išleidus Karinės tarnybos įstatymą, jų skaičius dėl amžiaus ribos gerokai sumažėjo. Minėti pareigūnai taip pat daugiausia buvo administracijos karininkai. Kariuomenėje taikos metu tarnavo 120 etatinių administracijos karininkų, tačiau karo metu šis skaičius būtų pašokęs iki 390. Taigi ir karo metu būtų pritrūkę šioms pareigoms tinkamai parengtų karininkų.

Tuo metu buvo rengiami visų specialybių atsargos karininkai. Jų pavyz-

¹²⁹ *Ten pat*, l. 94–95.

džiu buvo siūloma sudaryti ir intendantų aspirantų būrį prie Karo mokyklos. Intendantų aspirantų būrį buvo galima lengvai sudaryti iš ekonomistų, komersantų, agronomų ir kt., nes tokio pasirengimo aspirantų kasmet būdavo pakankamai. Toks intendantų aspirantų būrys, be pagrindinio kurso, turėjo dar išeiti tiekėjo, raštvedžio, išdininko ar kt. panašius mokymo kursus. Baigę šiuos kursus, jie būtų pakelti į A specialybės jaunesnius leitenantus ir išleisti į atsargą. Norintieji likti tarnyboje, atlikę stažuotę ir išlaikę papildomus egzaminus, būtų paskirti į maisto tiekėjų, raštvedžių, išdininkų, skaitvedžių ir kitas pareigas. Iki tol į tokias vietas buvo skiriami daugiausia jauni rikiuotės karininkai. Jų skyrimas į šias pareigas buvo labai nuostolingas valstybei, nes ne tam jie net 3 metus buvo rengiami Karo mokykloje¹³⁰. Taip pertvarkius karininkų intendantų komplektavimo tvarką, ši specialybė būtų radusi savo vietą, o intendantų tarnyba „įstatyta į tinkamas vėžes“.

Intendantūros spec. darbuotojų komplektavimo 1938–1942 m. plano duomenys pateikti 4 lentelėje.

4 lentelė¹³¹ Tikrosios tarnybos intendantų 1938–1942 m. spec. komplektavimo planas

Eil. nr.	Metai Komplektavimo būdai	Karininkų skaičius					Iš viso
		1938	1939	1940	1941	1942	
1.	Organizuoja prie Vytauto Didžiojo karininkų kursų Gen. štabo IV ir V laidų Intendantų skyriaus II ir III laidas	–	12	–	12	–	24
2.	Parenka kandidatus į užsienio aukštąsias mokyklas	–	1	1	1	1	4
3.	Organizuoja 6 mėn. intendantų kursų prie Vytauto Didžiojo karininkų kursų	–	20	20	20	20	20
4.	Parenka kt. specialybių karininkus, tinkamus laikyti intendanto specialybės egzaminus	–	–	5	5	5	15
5.	Parenka kitų specialybių karininkus, tinkamus būti intendantais	4	2	2	2	–	10
	Iš viso	4	35	28	40	26	133

¹³⁰ *Ten pat.*

¹³¹ Lentelė sudaryta remiantis kariuomenės intendanto int. brg. gen. K. Navako 1938 03 03 slaptu raportu Nr. 2119 kariuomenės tiekimo viršininkui, *ten pat.*, l. 94.

Kariuomenės intendantas parengė intendantų kursų mokymo ir egzaminų laikymo programas, tvarkaraščius, sąmatą, parinko lektorius, egzaminų komisijos narius ir pristatė tvirtinti kariuomenės vadui¹³².

Tų pačių 1938 m. rugpjūčio 5 d. kariuomenės intendantas brg. gen. K. Navakas pateikė tiekimo viršininkui administracijos karininkų kursų mokymo planą ir juose studijuosiančių karininkų sąrašą. Rašte motyvuotas sprendimas steigti kursus teigiant, kad Karo mokykloje karininkai nepakankamai gerai parengiami ūkio pareigūnų pareigas eiti. Specialus mokslas ūkio karininkams buvo ne mažiau reikalingas negu rikiuotės karininkams, nes ši sritis, gausėjant kariuomenei keliamų uždavinių, darėsi komplikuočiau, tiek kiekybiškai, tiek kokybiškai nuolat kito, tobulėjo. O rikiuotės karininkas, paskirtas į ūkio tarnybos pareigas, neturėdamas tinkamo teorinio ir praktinio pasirengimo, nesugebėdavo šių pareigų tinkamai atlikti. Šis motyvas vertė rengti ūkio pareigūnus nors ir trumpalaikiuose kursuose. Tuo metu buvo daug rikiuotės karininkų, paskirtų eiti ūkio karininkų pareigas, kuriuos būtinai reikėjo siųsti į administracijos kursus. Šių kursų minimali trukmė buvo 5,5 mėn. Jie turėjo prasidėti 1938 m. spalio 1 d. ir baigtis 1939 m. kovo 14 d. Per šį laikotarpį glaustai turėjo būti išdėstyti svarbiausi ir reikalingiausi dalykai. Lėšų šiems kursams steigti ir jų veiklai finansuoti Kariuomenės intendantūra turėjo. Kandidatų į kursus buvo pakankamai. Į šiuos kursus buvo numatyta pašaukti 15 ūkio viršininkų, atskirai stovėjusių batalionų 7 karininkus ūkio reikalams, priedangos pulkų 3 ūkio kuopų vadus ir 3 divizijų štabų komendantus¹³³. Kariuomenės vadas brg. gen. S. Raštikis, susipažinęs su šiuo tiekimo viršininkui atsiųstu raportu, tokių kursų rengimo idėjai pritarė, tačiau juos sutrumpino iki 4 mėn.¹³⁴.

Būsimo karo akivaizdoje 1940 m. balandžio mėn. dėl Kariuomenės intendantūros rengiamų ūkvaizdžių kursų savo teigiamą nuomonę pareiškė ir Kariuomenės štabo III skyrius. Tuo metu visiems karo meto vienietams reikėjo 1 993 ūkvaizdžių. Turint galvoje, kad dalis kursantų (apie 10 proc.) dėl nepažangumo ar kitų priežasčių galėjo šių kursų nebaigti, karo metu reikėjo ūkvaizdžių skaičių padidinti 10 proc., t. y. užuot į kursus pasiuntus 1 993 asmenis, pasiųsti 2 186. Iš kiekvienos divizijos į vieną kursų laidą planuota siųsti po 30 žmonių. Buvusios 3 pėstininkų divizijos vienu metu galėjo parengti 90 ūkvaizdžių. Išleidžiant kasmet po 2 laidas, per metus

¹³² *Ten pat*, l. 97.

¹³³ Kariuomenės intendanto brg. gen. K. Navako 1938 08 05 slaptas raportas Nr. 2768 kariuomenės tiekimo viršininkui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 475, l. 101.

¹³⁴ Kariuomenės štabo viršininko brg. gen. J. Černiausko 1938 09 16 rezoliucija, *ten pat*.

būtų parengta 180 ūkvaizdžių. Taigi, kad karo metu visi ūkvaizdžiai baigtų minėtus kursus, būtų prirėkę 12 metų.

Tuo metu atsargoje buvo 262 kursų nebaigę kareiviai. Įtraukus ir juos į reikalingų karo metu ūkvaizdžių skaičių (1 993), dar būtų trūkę 1 731 ūkvaizdžio. Tokiam jų skaičiui parengti būtų reikėję 10 metų. Toks laikotarpis būtų buvęs per ilgas, todėl jį teko sutrumpinti per pusę – iki 5 metų. Prieita prie nuomonės, jog per metus reikėtų parengti bent 360 ūkvaizdžių, o divizijos vieną laidą turėtų sudaryti ne 30, o 60 kursantų. Dar buvo nesutvarkyti kai kurių ūkio sričių reikalai – raštvedybos ir atskaitomybės, norėta pertvarkyti ir pačią atskaitomybę. Todėl pirmiausia ir siekta visa tai pertvarkyti, o tik po to naujais pagrindais rengti ūkio pareigūnus – ūkvaizdžius. Be to, ūkvaizdžių mokymo programoje iki tol nebuvo minima aviacija, vaidinusi labai svarbų vaidmenį. Todėl rekomenduota ir ją įtraukti į šią programą¹³⁵.

Iš to, kas pasakyta, matyti, jog paskutinį nepriklausomos Lietuvos gyvavimo dešimtmetį Kariuomenės intendantūros kadru rengimui buvo skiriama vis daugiau dėmesio ir pasiekta neblogų rezultatų.

Be kadru rengimo, Administracijos daliai teko rūpintis ir kitais administraciniais klausimais. Kaip minėjome, valstybėje ir kariuomenėje iki 3-iojo dešimtmečio pabaigos vis dar nebuvo pasibaigę organizaciniai procesai. Seni įstatymai ir instrukcijos daugeliu atvejų nebetiko, o naujų nebuvo. Padėtis Intendantūroje sparčiau ėmė keistis 1929 m. pabaigoje, jai pradėjus vadovauti plk. lt. K. Navakui. Per kelerius metus buvo likviduota nemažai nedidelių ir neproduktyvių Intendantūros įmonių ir įstaigų, o likusios pagal galimybes buvo mechanizuotos, sustiprintos kvalifikuotais specialistais. Iki 1937 m. pradžios galutinai nusistovėjo Kariuomenės intendantūros įstaigų ir įmonių skaičius. Pagal 1935 m. gegužės 1 d. pradėjusius galioti karo meto etatus Intendantūros skyriuose dirbo 397 karininkai, 4 818 kareivių, 7 civiliai tarnautojai, iš viso 5 932 žmonės (tarp jų 710 padienių, sezoninių ir kt. laikinų darbuotojų). Jai priklausė 1 440 arklių, 54 lengvieji vežimai, 550 gurguolės vežimų, 10 lauko virtuvių, 8 automobiliai, 7 motociklai ir 11 dviračių¹³⁶.

Praėjus trejiems metams įsitikinta, jog šiuo trumpu laikotarpiu etatinių pareigūnų skaičius buvo per mažas. Numatytas Kariuomenės intendantūros personalas vos spėdavo atlikti einamuosius darbus, kurių apimtis pastaraisiais metais gerokai padidėjo, o apie organizacinę darbą neteko ir galvoti, nes jo nebuvo kam dirbti. Taigi būtinai reikėjo kai kurių dalių ir įstaigų

¹³⁵ Kariuomenės štabo III skyriaus vadovybės 1940 04 nurodymai dėl Kariuomenės intendantūros ūkvaizdžiams rengiamų kursų, *LCVA*, f. 924, ap. 5, b. 590, l. 46.

¹³⁶ Kariuomenės intendanto plk. K. Navako trumpa Kariuomenės intendantūros žmonių ir turto 1935 m. santrauka, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 402, l. 293–294.

dirbančio personalo skaičių padidinti ir jo teises išplėsti. Kariuomenės intendantas brg. gen. K. Navakas 1938 m. birželio 18 d. kariuomenės tiekimo viršininkui plačiai išdėstė motyvus, dėl kurių siūlė padidinti dirbančio personalo skaičių ir išplėsti kiekvienos Intendantūros dalies ir įstaigos teises¹³⁷. Taigi, Administracijos dalis Intendantūroje dirbo darbą, kurį kariuomenės dalyse atlikdavo ūkio ir rikiuotės dalys. Tik šis darbas buvo mažesnio masto ir jį dirbo mažiau žmonių. Be to, Administracijos dalis turėjo aprūpinti visą kariuomenę įvairiais blankais ir atskaitomybės knygomis. Ji šių reikmenų pakankamai nupirkdavo, turėjo jų atsargų, išduodavo kariuomenės dalims ir įstaigoms ir privalėjo atsiskaityti už tam išleistus pinigus ir išdalytus reikmenis. Šiam tikslui 1936 m. buvo išleista 84 988 Lt, 1937 m. – 90 000 Lt, 1938 m. sąmatoje buvo numatyta išleisti 110 000 Lt¹³⁸.

Atlikus kariuomenės dalių dislokaciją, atsirado kur kas daugiau reikalų, tad reikėjo ir dažniau važinėti. Dėl pasikeitusių aplinkybių darbų apimtis dar padidėjo. Tai rodo ir tam tikslui asignuoti kreditai: 1936 m. buvo išleista 675 587,83 Lt, 1937 m. asignuota 789 737 , o išleista – 1 036 692,35 Lt. 1938 m. asignuota 805 000 Lt, bet iš anksto buvo žinoma, jog tų kreditų nepakaks, todėl juos reikės papildyti, kaip tai buvo padaryta 1937 m. Kasmet jai buvo pervedamos gana didelės pinigų sumos: 1936 m. pervesta, o 1937 m. išmokėta ir atsiskaityta už 1 382 858,80 Lt. Tai buvo numatyta daryti ir 1938 bei 1939 metais¹³⁹. Šie skaičiai taip pat rodo didėjančią darbų apimtį. Administracijos dalies viršininko pareigas ėjo adm. mjr. Alfonsas Antanaitis¹⁴⁰. 1940 m. birželio 1 d. šioje dalyje tarnavo 41 karininkas, 12 civilių tarnautojų, 2 kareiviai, turėta 20 arklių¹⁴¹.

2. Maisto ir pašaro dalis. Ji rūpinosi maisto produktų kariams ir pašaro arkliams įsigijimu ir jų paskirstymu kariuomenės daliniams. Pagal Steigiamojo Seimo ir einančio Prezidento pareigas A. Stulginskio 1921 m. lapkričio 18 d. patvirtintus Laikinosius Kariuomenės intendantūros etatus Maisto ir pašaro dalį sudarė viršininkas (karininkas) ir 12 karo valdininkų: viršininko padėjėjas, mėsos tiekimo vedėjas, daržovių ir pašaro tiekimo vedėjas, odų tiekimo vedėjas, 2 vyr. raštvedžiai, 2 j. raštvedžiai, raštvedys-skaitvedys, j.

¹³⁷ Kariuomenės intendantas brg. gen. K. Navako 1938 10 18 slaptas raportas Nr. 150 kariuomenės tiekimo viršininkui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 540, l. 83–88.

¹³⁸ *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 540, l. 88.

¹³⁹ Kariuomenės intendantas int. brg. gen. K. Navako 1938 06 18 slaptas raportas Nr. 153 kariuomenės tiekimo viršininkui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 540, l. 88.

¹⁴⁰ Kariuomenės intendantūros ir jai priklaususių įstaigų karininkų ir civilių tarnautojų 1939 01 01 sąrašas, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 502, l. 15.

¹⁴¹ Kariuomenės intendantūros Administracijos dalies sudėtis 1940 06 01, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 636, l. 38.

skaitvedys, mechanikas, 3 raštininkai (viršila, vyr. puskarininkis ir j. puskarininkis), 2 raštininkai-mašininkai (vyr. puskarininkiai) ir pasiuntinys (eilinis kareivis)¹⁴².

Nepriklausomybės kovoms vykstant ir joms pasibaigus, kariuomenei reikalingas maistas iš ūkininkų kurį laiką dar buvo rekvizuojamas. Šią tvarką buvo įvedusi Tiekimo ir maitinimo ministerija, kuri maistą rinko pasitelkusi „suėmimo“ komitetus, vėliau tai darydavo apskričių intendantai. Tačiau šis darbas vyko sunkiai. 1921 m. rekvizicijų buvo surinkta tik apie 70 proc. numatyto kiekio. Pagrindinės nesėkmės priežastys: a) netobulai dirbo „suėmimo“ komitetų aparatas, b) per daug reikėjo atlikti fizinio darbo (ypač išrašant paskirstymo korteles), c) blogai dirbo vietinės savivaldybės. Be to, ūkininkai per rekvizicijas stengėsi atiduoti blogesnės rūšies grūdus.

1921 m. sausio 16–18 d. vykusiame apskričių savivaldybių atstovų ir apskričių intendantų suvažiavime buvo konstatuota, kad vietoj rekvizicijų geriau būtų iš ūkininkų supirkinėti grūdus. Tačiau tuo metu to daryti dar nebuvo galimybių. Tam trukdė šios priežastys: 1) sunki krašto finansinė padėtis, 2) politinė padėtis, 3) gyventojų nepasitenkinimas, nepastovios rinkos kainos ir kt. Vis dėlto nutarta rekvizicijas mažinti ir 1921 m. surinkti pusę raguočių galvijų ir ¼ bulvių kiekio, o riebalų ir vilnos visai neimti. Buvo palikta tik visa javų ir pašaro surinkimo norma¹⁴³. Tuo metu, be kariuomenės, Intendantūra dar privalėjo aprūpinti Sveikatos departamento ir savivaldybėms priklausančias ligonines, Raudonojo Kryžiaus ligonines, tremtinių punktus, kalėjimus, apskričių arešto namus ir geležinkelininkus. Minėto suvažiavimo dalyviai nutarė: 1) ateityje maisto produktais aprūpinti tik kariuomenę ir tremtinių punktus, o visas kitas minėtas įstaigas – tik iki 1922 m. sausio 1 d., 2) stengtis pereiti prie rekvizicijų pinigais.

Atsižvelgiant į nevienodą žemių derlingumą, suvažiavime buvo nustatyti apskričių ūkių koeficientai:

Alytaus –	2,0	Rokiškio –	2,5
Ežerėnų –	0,5	Seinų –	0,5
Kauno –	2,5	Šakių –	3,25
Kėdainių –	2,75	Šiaulių –	3,25
Kretingos –	2,25	Tauragės –	2,5
Marijampolės –	3,25	Telšių –	2,5
Mažeikių –	2,50	Trakų –	0,5

¹⁴² Laikinieji Kariuomenės intendantūros etatai Nr. 76, Steigiamojo Seimo ir einančio prezidento pareigas A. Stulginskio patvirtinti 1921 11 18, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 77, l. 77.

¹⁴³ Apskričių savivaldybių atstovų ir apskričių intendantų suvažiavimo 1921 01 16–18 darbuotės santrauka, *LCVA*, f. 384, ap. 2, b. 181, l. 29.

Panevėžio –	3,0	Ukmergės –	2,0
Pasvalio–Biržų –	3,5	Utenos –	1,5
Raseinių –	2,75	Vilkaviškio –	4,0 ¹⁴⁴

Kariuomenės intendantūra 1921–1922 metais patvirtino rekvizicijų kariuomenei aprūpinti sąmatą:

1. Rugių – 1 130 000 pūdų
2. Kviečių – 230 000 „
3. Miežių – 200 000 „
4. Avižių – 850 000 „
5. Žirnių – 60 000 „
6. Bulvių – 250 000 „
7. Mėsos, raguočių gyvojo svorio – 200 000 „
8. Mėsos, kiaulienos gyvojo svorio – 10 000 „¹⁴⁵

1920–1921 m. rekvizicijų metu Intendantūrai pavyko surinkti: rugių – 74 proc., kviečių – 66 proc., miežių – 82 proc., žirnių – 93 proc., avižių – 69 proc., bulvių – 91 proc., raguočių – 77 proc., riebalų – 60 proc.¹⁴⁶ 1921–1922 m. rekvizicijos buvo surenkamos dar prasčiau. Buvo surinkta: rugių – 32 proc., kviečių – 29 proc., miežių – 30 proc., žirnių – 36 proc., avižių – 44 proc., bulvių – 27 proc., raguočių – 45 proc., kiaulių – 38 proc., riebalų – 36 proc.

1922 m. sausio mėn. veikė 37 Intendantūros maisto sandėliai, skerdykla Kaune, 1 muilo dirbtuvė, garo malūnas Kaune, 9 duonos kepyklos, buvo laikoma 14 gyvulių bandų¹⁴⁷. Dėl anksčiau minėtų aplinkybių aptariamąjį laikotarpį pradžioje kariai buvo maitinami prastai (žr. 5 lentelę).

¹⁴⁴ *Ten pat.*, l. 32.

¹⁴⁵ Kariuomenės intendantos karo vald. V. Grudzinsko patvirtinta 1921–22 m. rekvizicijų sąmata, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 184, l. 33.

¹⁴⁶ Kariuomenės intendantūros darbuotės 1921 m. santrauka, *LCVA*, f. 384, ap. 2, b. 333, l. 27.

¹⁴⁷ *Ten pat.*

5 lentelė¹⁴⁸ Eilinio kareivio maisto dienos daviny 1921 m. pradžioje

Eil. nr.	Produkto pavadinimas	Dienos daviny	
		Svarai	Skatikai
1.	Duona	2	–
2.	Mėsa	–	48
	arba silkės	–	72
	arba mėsos ar žuvų konservai	–	48
	arba kiaulienos mėsa	–	32
3.	Riebalai	–	10
4.	Kruopos, žirniai, pupelės arba ryžiai (pagal galimybę)	kruopos duodamos 3, žirniai – 1, pupelės – 2, ryžiai – 1 kartą sekmadieniais	
5.	Bulvės	1	–
6.	Daržovės: džiovintos	–	4
	arba žalios	–	32
7.	Druska	–	6
8.	Kvietiniai miltai	–	8
9.	Pipirai	–	¼
10.	Svogūnai	–	2
11.	Kava	–	3
	arba arbata	–	¾
12.	Cukrus	–	10

P. S. Dienos davinio kaina – 4 auksinai ir 59 skatikai.

Siunčiant kareivius tarnybos reikalais, vietoj anksčiau minėto dienos davinio buvo išmokama grynais 6 auksinai¹⁴⁹. To meto sąlygomis šiek tiek geriau buvo maitinami tik Karo mokyklos mokiniai – jų dienos davinio kaina siekė 7 auksinus ir 17 skatikų¹⁵⁰. Nuo 1922 m. sausio 1 d. šis maisto daviny dar pagerėjo – jo kaina buvo 10 auksinų ir 69 skatikai. Be to, kiekvienam Karo mokyklos mokiniui maistui pagerinti papildomai dar buvo išmokami 9 auksinai¹⁵¹. Išsiaiškinti, kokia padėtis, ir maitinimui pagerinti Gen. štabas

¹⁴⁸ Lentelė sudaryta remiantis krašto apsaugos ministro plk. lt. K. Žuko ir einančio tiekimų viršininko pareigas mjr. S. Zaskevičiaus 1921 03 18 įsakymu kariuomenei Nr. 58 § 13, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 37, l. 92.

¹⁴⁹ *Ten pat.*

¹⁵⁰ *Ten pat.*

¹⁵¹ Krašto apsaugos ministro J. Šimkaus 1922 01 19 įsakymas kariuomenei Nr. 16 § 4, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 47, l. 25.

1922 m. liepos 6 d. patvirtino kariuomenės inspektoriaus gen. lttn. S. Nas-topkos vadovaujamą komisiją, į kurią įėjo ūkio inspektorius plk. J. Koreva, plk. lttn. gyd. P. Sližys, vyr. gyd. V. Bendaravičius ir vet. gyd. mjr. A. Skač-kauskas. Ji susipažino su padėtimi I pėst. divizijos 1-ajame, 3-iajame ir 4-ajame pėstininkų pulkuose, II pėst. divizijos 2-ajame, 5-ajame ir 8-ajame pulkuose, III pėst. divizijos 6-ajame, 7-ajame ir 9-ajame pėstininkų pulkuose ir IV pėst. divizijos 10-ajame, 11-ajame ir 12-ajame pėstininkų pulkuose, Atskirajame gudų batalione, I kavalerijos divizijos 1-ajame husarų, 2-ajame ulonų ir 3-iajame dragūnų pulkuose, keliose artilerijos baterijose, aviacijoje, keliose komendantūrose ir priėjo prie šių išvadų:

1. Bendra karių išvaizda rodo, jog jie nėra kupini sveikatos. Jų akyse nespindi energija ir jaunystė. Dalis 1921 m. šaukimo karių fiziškai nėra su-brendę kariuomenei.

2. Prasta karių išvaizda – nepakankamos mitybos padarinys. Duona daug kur labai blogos rūšies (ypač Panevėžio ir Alytaus kepyklų). Duonos dienos 800 g davinys kareiviams, pripratusiems namie prie didesnio jos kiekio, per mažas ir jį reikia padidinti iki 1 kg. Kareivių maistas per liesas – daug kur trūksta riebalų. Mėsa nepaprastai liesa, duodama supjaustyta gabalėliais sriuboje. Joje daug kaulų, todėl nėra ką valgyti.

Komisija siūlė mėsos davinį nuo 40 g padidinti iki 60 g. Nurodyta at-kreipti Intendantūros dėmesį į perkamus gyvulius. Konstatuota, jog duona kepama iš blogų miltų (rugių su ašakomis), dažnai pusžalė. Nuolat trūko daržovių. Maistas buvo labai vienodas: kasdien kruopos, blogos rūšies žir-niai, dažnai jis kėlė karių pasibjaurėjimą, todėl nebuvo visas suvartojamas. Siekiant pagerinti maisto kokybę, Intendantūrai nurodyta: 1) sutvarkyti maisto tiekimą ir padidinti jo normas; reikalauti, kad „suėmimo“ komitetai priimtų į savo sandėlius švarius, gerai išvalytus javus, 2) kontroliuoti ma-lūnus, 3) sutvarkyti kepyklų krosnis ir reikalauti iš jų valdininkų sąžiningo požiūrio į darbą ir kt.¹⁵²

Atsigaunant krašto ūkiui ir gerėjant Intendantūros darbui karių maitini-mas taip pat pastebimai pagerėjo. 1924 m. spalio 1 d. kareivio maisto dienos davinio kaina siekė 1 Lt 53,9 ct, kareivio raštininko – 2 Lt 7,63 ct, kariūno – 2 Lt 14,5 ct, ligonio: paprasto – 1 Lt 64,5 ct, silpno – 2 Lt 20,25 ct¹⁵³. Dar ryškesni teigiami karių mitybos pokyčiai 20 a. 3-iojo dešimtmečio pabaigoje (žr. 6 lentelę).

¹⁵² Komisijos 1922 08 07 aktas Nr. 265, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 378, l. 23–30.

¹⁵³ Krašto apsaugos ministro plk. T. Daukanto 1924 11 20 įsakymas Nr. 122 § 2, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 63 (lapai nenumeruoti).

6 lentelė¹⁵⁴ Kariūnų, kareivių raštininkų ir eilinių kareivių dienos maisto daviniai nuo 1928 m. sausio mėn.

Eil. nr.	Produkto pavadinimas	Dienos daviniai			
		Kariūno		Kareivio raštininko ir eilinio kareivio	
		Kiekis (gramais)	Kaina (centais)	Kiekis (gramais)	Kaina (centais)
1.	Ruginė duona	1 000	60	1000	60
2.	Mėsa: jautiena	410	68,47	260	43,42
	arba kiauliena	300	–	140	–
	arba mėsos konservai	320	–	200	–
	arba silkė	470	–	300	–
3.	Riebalai	80	49,6	50	31
4.	Kruopos košei	–	–	40	3,2
5.	Kruopos sriubai	140	11,2	140	11,2
	arba skaldyti žirniai	120	–	120	–
	arba kvietiniai miltai (75 proc.)	140	–	140	–
	arba ryžiai	140	–	140	–
6.	Bulvės	700	10,6	400	6,1
7.	Daržovės (žalios)	240	4	140	2,4
8.	Druska	25	0,275	25	0,275
9.	Kvietiniai miltai (75 proc.)	–	–	30	2,85
10.	Kvietiniai miltai (1-os rūšies)	150	15,75	–	–
11.	Cukrus	68	7,616	42	4,704
12.	Kava	10	1,303	6	0,783
	arba arbata	4	1,428	3	1,07
13.	Prieskoniai	–	2	–	1,25
	Iš viso	–	232,242	–	168,252

Pastabos: 1. Kiekvienam kariūnui valgiui pagaminti buvo skiriama po 75 ct, kareiviui raštininkui – 70 ct.

2. Kava buvo vartojama 6 kartus, arbata 1 kartą per savaitę. Arbatai pirkti kiekvienam kareiviui raštininkui ir kareiviui buvo duodama po 7,5 ct,

¹⁵⁴ Lentelė sudaryta remiantis krašto apsaugos ministro plk. T. Daukanto 1928 02 09 įsakymu kariuomenei Nr. 14 § 2, l. 225.

kariūnui – 10 ct vienam dienos daviniui.

3. Silkės buvo valgomos 1 kartą per savaitę – penktadieniais. Nesant Kariuomenės intendantūros sandėliuose silkių, buvo vartojama jautiena.

Dar 1923 m. gegužės 11 d. Ministrų Kabinetas leido KAM tarnaujantiems kariuomenės įstaigose galeistingosioms seserims: 1) nemokamai duoti kareivio maisto davinį ir 2) komandiruotės metu leisti važiuoti geležinkelio 2-ąja klase¹⁵⁵. Nuo 1928 m. sausio 1 d. buvo padidintas ir ligonių kareivių maisto davinys: 1) paprastas – 175,859 ct, 2) padidintas – 214,609 ct, 3) karininko – 335,751 ct, sanatorinis – 435,66 ct¹⁵⁶.

Kariuomenės intendantūrai superkant maistą ir pašarą per kooperatines organizacijas, 1930 m. pradžioje kai kuriose kariuomenės dalyse kilo abejonių dėl kainų tikslumo. Apie tai kartais buvo rašoma jų pranešimuose, kurie nustatyta tvarka buvo pateikiami aukštesniesiems viršininkams. Šiuose pranešimuose dėl produktų pirkimo tvarkos ir kainų buvo atkreipiamas dėmesys į vietos ir Kariuomenės intendantūros sudarytose sutartyse nurodytų kainų skirtumus.

Reaguodamas į tai, kariuomenės intendantas plk. lt. K. Navakas aiškino, jog tiekimo organai minėtus maisto pirkimus atliko griežtai laikydamiesi vyriausybės nustatytos tvarkos. Pavyzdžiui, Ministrų Kabineto nutarimu mėsa kariuomenei buvo tiekama tarpžinybinės komisijos nustatytais kainomis ir pristatymo sąlygomis. Minėtą tarpžinybinę komisiją sudarė Krašto apsaugos, Žemės ūkio, Finansų, Vidaus reikalų ministerijų ir Valstybės kontrolės atstovai. Svarstydamas tiek produktų kainas, tiek jų pristatymo sąlygas, minėta komisija turėjo galvoje ne tik vietos rinkos kainas, bet ir bendrą šalies ekonominę padėtį. Tuo atveju, kai provincijoje mėsos ir riebalų kainos buvo mažesnės už komisijos nustatytą sutarties kainą, nebuvo pagrindo manyti, kad sutarties kaina per aukšta. Reikėjo žinoti, jog tuo metu Kauno įgula sudarė 50 proc. visos mūsų kariuomenės, o Kauno rinkos mėsos ir riebalų kainos gerokai prašoko sutarties kainas. Kai rangovas provincijoje (ir tai ne visur) už šiuos produktus mokėjo mažesnėmis, negu sutartyje nurodytosios, kainomis, Kauno įgulai šiuos produktus teko pirkti brangiau. Galiausiai žemos provincijos produktų kainos išlygindavo aukštesnes Kauno rinkos kainas.

Pažymėtina, jog 1930 m. grūdų pirkimo srityje susiklostė ypatinga padėtis. Ankstesnių metų geras grūdų derlius sudarė nepalankias rinkos sąlygas – pasiūla buvo didesnė už paklausą. Dėl šios priežasties grūdų kainos krito. Ministrų Kabinetas, vadovaudamasis bendrais ūkio politikos dėsniais, nustatė kitas grūdų kainas, kuriomis kooperatinės organizacijos turėjo mo-

¹⁵⁵ *Ten pat*, l. 4.

¹⁵⁶ *Ten pat*, l. 9.

kėti ūkininkams. Šią kooperatinėms organizacijoms skirtą prievolę privalėjo kontroliuoti atitinkami Žemės ūkio ministerijos organai. Kariuomenės intendantūros sudarytose grūdų pirkimo sutartyse buvo pateiktos vyriausybės nutarimu nustatytos kainos. Taigi, vadovaudamosi tuo pačiu nutarimu kooperatinės organizacijos privalėjo grūdus pristatyti kariuomenei. Pastebėjusios, kad kooperatinės organizacijos superka kariuomenės reikmėms grūdus iš ūkininkų ne vyriausybės nustatytais, o mažesnėmis kainomis, kariuomenės dalys konkrečius faktus turėjo pranešti kariuomenės intendantui, o šis į tokius atvejus atitinkamai reaguoti. Taigi, maisto produktų ir pašaro kariuomenės reikalams tiekimo organizacija buvo susijusi su bendra krašto ūkio politika. Centralizuoto tiekimo gaires nustatė vyriausybė, o tiekimo organai buvo tik šios politikos vykdytojai¹⁵⁷.

Lietuviai, kaip žinome, visada mėgo skaniai ir sočiai pavalgyti. Atsižvelgiant į tai, vadovybės pastangomis jau 1932 m. buvo pasiekta, kad mūsų kareivio dienos maisto davynys būtų geras ir maistingas. Jis dargi buvo kaloringesnis už kai kurių Europos valstybių (kad ir kaimyninių) maistą. Mūsų kareivio maisto davynys tuo metu buvo planuojamas iš anksto ir buvo skirtas mėnesiui. Tai sudarė galimybę jį įvairinti. Vieno kareivio mėnesio maisto davynys kainavo 41 Lt 77,45 ct, metų – 508,26 Lt. Be to, šv. Kalėdų ir šv. Velykų proga (4 dienas) jis buvo pagerinamas. Vieno kareivio maisto davinių „pagerinti“ kainavo 4,95 Lt. Šv. Velykų šventėms dar buvo skiriamas 6 kiaušinių priedas – 1,26 Lt. Lietuvos nepriklausomybės švenčių metu (vasario 16 ir rugsėjo 9 d.) ir kiekvienos kariuomenės dalies maistui pagerinti buvo skiriama po 1,25 Lt, iš viso – 3,75 Lt. Priesaikos dieną kareivio maistui pagerinti buvo skiriama 0,19 Lt. Taigi, iš viso kareivio maistui pagerinti buvo skiriama 10,15 Lt, o per metus jo maistui buvo išleidžiama 518,41 Lt¹⁵⁸.

Komplikuojantis tarptautinei padėčiai, kariuomenės tiekimo viršininkas brg. gen. Z. Gerulaitis 1938 m. balandžio 24 d. priminė kariuomenės intendantui brg. gen. K. Navakui, kad karo atveju Lietuva didesnio produktų pertekliaus neturėsianti, o kartais gali jų ir trūkti. Kadangi mūsų kareivio karo meto maisto davynys nebuvo mažas (ypač duonos, mėsos, gal ir riebalų normos), manyta, jog, pajutus produktų trūkumą, skirti tokį maisto davinį nebūtų tikslinga. Jis siūlė nustatyti ir pateikti sumažinto karo meto maisto davinio projektą¹⁵⁹. Atsižvelgiant į tai, krašto apsaugos ministro

¹⁵⁷ Kariuomenės intendanto int. plk. lt. K. Navako 1930 02 11 raštas Nr. 5687 III karo apygardos viršininkui, *LCVA*, f. 520, ap. 1, b. 139, l. 53.

¹⁵⁸ *LCVA*, f. 1, ap.1, b. 321, l. 1.

¹⁵⁹ Kariuomenės tiekimo viršininko brg. gen. Z. Gerulaičio 1938 04 24 slaptas raštas Nr. 2012 kariuomenės intendantui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 542, l. 93.

brg. gen. K. Musteikio 1939 m. sausio 31 d. įsakymu Nr. 8 (§ 3) buvo nustatyti nauji kariūno, aspiranto, kareivio ir jūrininko mėnesiniai 30 dienų maisto daviniai, ši tvarka įsigaliojo nuo tų metų sausio 1 d. (žr. 7 lentelę).

7 lentelė¹⁶⁰ Kariūno, aspiranto ir jūrininko mėnesiniai 30 dienų maisto daviniai 1939 m. sausio 1 d.

Eil. nr.	Produkto pavadinimas	Kariūno ir aspiranto			Kareivio			Jūrininko		
		kiekis gramais	Kaina		kiekis gramais	Kaina		Kiekis gramais	Kaina	
			li-tais	cen-tais		li-tais	cen-tais		li-tais	cen-tais
1.	Ruginė duona	19 500	4	9,5	25 500	5	38,5	25 500	5	35,5
2.	Jautiena (mėsa)	12 300	11	68,5	7 500	7	12,5	9 000	8	55
3.	Lašiniai arba kiaulių papilvės, šoninės bei nugaros	2 400	6	24	1350	3	51	3000	7	80
4.	Sviestas	–	–	–	450	1	57,5	1200	4	20
5.	Pienas (litrasis)	–	–	–	2	–	40,0	4	–	80
6.	Miežinės kruopos	900	–	33,3	900	–	33,3	900	–	33,3
7.	Kvietiniai mil-tai (75 proc.)	4000	1	60	1 500	–	60	–	–	–
8.	Skaldyti žirniai	600	–	28,2	1 650	–	77,55	1200	–	56,4
9.	Lakštiniai	330	–	29,7	480	–	432	480	–	43,2
10.	Druska	750	–	8,25	750	–	8,25	750	–	8,25
11.	Miežinė kava	150	–	6	90	–	3,6	150	–	6
12.	Cukrus	2250	2	16	1350	1	29,6	1560	1	44
13.	Bulvės	21 000	–	–	12 000	–	–	12 000	–	–
14.	Daržovės	6000	–	–	4 200	–	–	4200	–	–
15.	Prieskoniai	–	21	62	–	1	35	–	4	50
Iš viso, be daržovių ir bulvių		–	48	45,45	–	22	87	–	34	11,65

¹⁶⁰ Lentelė sudaryta remiantis krašto apsaugos ministro brg. gen. K. Musteikio 1939 01 31 įsakymu kariuomenei Nr. 8 § 3, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 134 (lapai nenumeruoti).

Pastabos: 1. Karo policijos auklėtiniams kasdien, be kareivio maisto daavinio, buvo skiriama po 35 ct (maistui pagerinti).

2. Vietoj jautienos (mėsos) vieną kartą per savaitę buvo duodama žuvies.

3. Bulvių ir daržovių davinių vertę, nelygu rajonas ir igula, nustatydavo kariuomenės dalys pagal Tiekimo valdybos aplinkkraščiuose skelbiamas sezonines kainas.

1939 m. spalio mėn. Kariuomenės intendantūrai iškilo itin dideli uždaviniai. Dauguma jų buvo neaiškūs. Lietuvos vadovybei tų pačių metų spalio 10 d. su SSRS vyriausybe pasirašius anksčiau minėtą savitarpio pagalbos sutartį, pagal kurią nustatytose Lietuvos vietose buvo leista laikyti sovietinių sausumos ir oro pajėgų dalinius, visų pirma reikėjo išsiaiškinti šių įgulų aprūpinimo sąlygas ir mūsų teritorijos išteklius. Intendantūros vadovybė pageidavo, kad šios dalys neturėtų reikalų arba jų turėtų kuo mažiau su mūsų krašto rangovais ir pirkliais ir apsirūpintų pirkdamos iš kooperatinių organizacijų.

Pirmiausia reikėjo išsiaiškinti aprūpinimo galimybes, susitarti su atitinkamais valdžios organais, iš kur sovietinių įgulų dalys gaus tiekinius, kokiomis sąlygomis, kokia bus atsiskaitymo už juos tvarka, kaip jos bus aprūpinamos maistu, pašaru, statybinėmis medžiagomis, darbo jėga, kuru, elektra, medikamentais, kaip rengiamasi kovoti su arklių ligomis, kokia bus apgyvendinimo tvarka ir t. t.¹⁶¹

Kariuomenės intendantas brg. gen. K. Navakas 1939 m. spalio mėn. raporte kariuomenės tiekimo viršininkui Sovietų Sąjungos kariuomenės Lietuvoje aprūpinimą maistu ir pašaru siūlė organizuoti tam tikra tvarka:

1. Visas aprūpinimas turėjo būti centralizuotas. Tai atlikti reikėjo pavesti mūsų Kariuomenės intendantūrai. Jo manymu, pirkti produktus patiems sovietinių pajėgų atstovams nereikėjo leisti. Sovietų vadovybė turėjo pranešti kariuomenės intendantui, kur, kiek ir kokių produktų reikės tais metais, o Kariuomenės intendantūra šiuos produktus nupirkti. Kai kurių produktų – duonos, miltų, kruopų, žirnių, avižų – tiekimą siūlė pavesti „Lietūkiui“ ir jo kooperatyvams, „Maistui“ – tiekti mėsą ir riebalus, „Pienocentru“ – pieną, sviestą ir kt. Bulves, daržoves ir šieną būtų tiekę kiti rangovai. Kariuomenės intendantūra su jais turėjo sudaryti sutartis, o rangovai – tiekti produktus tiesiog Rusijos įguloms, iš jų gauti kvitus ir pateikti Kariuomenės intendantūrai, kuri juos apmokėtų. O produktus iš rangovų turėjo priimti Rusijos įgulos. Kiekvienoje įguloje turėjo būti mūsų Intendantūros karininkas, kuris būtų rangovo ir sovietų kariuomenės tarpininkas, spręstų vietoje nesusipratimus ir užtikrintų Rusijos kariuomenės ir mūsų Intendantūros

¹⁶¹ Int. plk. K. Pažemecko raštas kariuomenės intendantui 1939 m. spalio mėn., *LČVA*, f. 1, ap. 1, b. 508, l. 7.

ryšį. Visus reikalavimus ir įvairias pretenzijas, susijusias su maistu ir maitinimu, rusai turėjo perduoti šiam karininkui. Maisto davinys ir produktų proporcijos turėjo būti tokios pat kaip ir Lietuvos kariuomenėje, produktų kainos – nustatomos taip pat mūsų kariuomenėje nustatyta tvarka. Mobilizacinių atsargų SSRS kariuomenei laikyti nevertėtų.

2. Dėl produktų tiekimo, atrodo, sunkumų neturėjo kilti – jų Lietuvoje turėta pakankamai. Sunkiau tik buvo dėl nederliaus patiekti nustatytą kiekį šieno ir avižų. Taip pat kartais galėjo kilti sunkumų ir dėl importo trukdžių tiekiant produktus, kurie buvo importuojami iš užsienio, pavyzdžiui, druską ir pan. Todėl su SSRS kariuomenės atstovais reikėjo tartis, kad jie turės pasirūpinti importuoti Lietuvoje dėl minėtų priežasčių trūkstamus produktus. Ypač teko pabrėžti pašaro importo būtinybę. SSRS kariuomenės aprūpinimą smulkiais prekėmis reikėjo pavesti ekonominei karių bendrovei, kuri galėjo įsteigti jos įgulse savo krautuves¹⁶².

Kaip minėjome anksčiau, 1939 m. lapkričio 9 d. iš Finansų, Krašto apsaugos ir Žemės ūkio ministerijų atstovų buvo sudarytas specialus komitetas SSRS ginkluotosioms pajėgoms maistu ir pašaru aprūpinti. Jo pirmininkas buvo dr. Juozas Urmonas, Krašto apsaugos ministerijos atstovas – int. plk. lt. B. Svilas. Daug pastangų padėjusios ir gana sėkmingai tvarkiusios karių mitybos reikalus Intendantūros, pirmiausia jos Maisto ir pašaro dalies, darbuotojai atliko itin didelį darbą tiek užtikrinant kariuomenei būtiną arklių skaičių, tiek aprūpinant juos pašaru. Tai buvo aštri problema. Be karinės jėgos kurį laiką neįstengta surinkti jų tiek, kiek reikėjo frontui. Iki 1921 m. sausio 1 d. buvo surinkta 380 000 pūdų šieno, arba 55,1 proc. reikiamo kiekio. Rekvizuoti rengtasi 4 500 arklių, kariuomenėje jų turėta 7 000¹⁶³. Pašarui surinkti ir rekvizicijoms paspartinti krašto apsaugos ministras ir einantis vyr. kariuomenės vado pareigas plk. lt. K. Žukas 1921 m. sausio 5 d. paskelbė instrukciją rekvizicijų būriams. Joje buvo skelbiama:

1. Pritrūkus kariuomenei pašaro ir apskričių intendantams nesugebant surinkti reikiamo jo kiekio, kariuomenės dalys siunčia apskričių intendantams pagalbon specialius rekvizicijų būrius.

2. Kiekvienas būrys sudaromas iš 2 karininkų ir 16 kareivių.

3. Būriai turi teisę atlikti rekvizicijas tik tose vietose ir rekvizuoti išteklius tik tų asmenų, kuriuos nurodo apskričių intendantai ar valsčių viršaičiai.

4. Būriai turi teisę rekvizuoti tik tai, ką nurodys apskričių intendantai ir

¹⁶² Kariuomenės intendantas brg. gen. K. Navako 1939 10 17 raportas Nr. 1034 kariuomenės tiekimo viršininkui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 508, l. 7.

¹⁶³ KAM intendantūros maisto ir pašaro dalies viršininko 1921 01 03 slaptas raportas Nr. 1 tiekimo viršininkui, *LCVA*, f. 384, ap. 2, b. 18, l. 1.

tik drauge su Intendantūros atstovu.

5. Rekvizicijos turi būti vykdomos dalyvaujant savivaldybių atstovams.

6. Turi būti sudaromas rekvizuotų pašarų sąrašas arba išrašomas kvitas 2 egzemplioriais.

7. Gyventojas, neturintis šieno ar dobilų, gali juos pakeisti vasariniais šiaudais proporcingai pagal kainų skirtumą.

8. Rekvizuotą pašarą valsčius su savo atstovu turi pristatyti į artimiausią Intendantūros sandėlį ir gauti kvitus.

9. Savo žygiuose būriai gali naudotis pastotėmis, vadovaudamiesi to meto galiojančiomis taisyklėmis.

10. Už būrio prasižengimus turi atsakyti jo vyresnysis.

Krašto apsaugos ministras reikalavo ypač pagreitinoti pašaro rekvizicijas Vilkaviškio, Marijampolės, Šiaulių, Rokiškio, Panevėžio, Telšių, Mažeikių, Kretingos, Tauragės, Raseinių ir Pasvalio apskrityse¹⁶⁴. Tomis dienomis I pėst. divizija rinko šieną Kėdainių, Ukmergės, Telšių ir Ežerėnų, II – Rokiškio, Panevėžio ir Utenos, IV – Vilkaviškio, Marijampolės, Alytaus ir Šakių apskrityse. III pėst. divizijai ir Kauno įgulai liko Šiaulių, Pasvalio, Raseinių, Kretingos ir Mažeikių apskritys. Tauragės apskritis buvo skirta Kariuomenės veterinarijos ligoninei. Kauno ir Kaišiadorių apskrityse buvo surinkta visa šieno norma. Kariuomenę buvo sunku aprūpinti ir dėl nesutvarkyto transporto. Daug kartų pašarą teko vežti pastotėmis. Tam tikruose ruožuose buvo nesutvarkytas traukinių eismas¹⁶⁵. Krašto apsaugos ministro 1921 m. sausio 1 d. įsakyme kariuomenės dalims buvo įsakyta siunčiamus rekvizicijų būrius perduoti:

1. 10 pėst. pulkui – 2 karininkus ir 10 kareivių – Marijampolės,

2. 12 pėst. pulkui – 2 karininkus ir 10 kareivių – Vilkaviškio,

3. 3 pėst. pulkui – 2 karininkus ir 10 kareivių – Šiaulių,

4. 5 pėst. pulkui – 2 karininkus ir 10 kareivių – Rokiškio,

5. 8 pėst. pulkui – 2 karininkus ir 10 kareivių – Panevėžio,

6. 9 pėst. pulkui – 2 karininkus ir 10 kareivių – Mažeikių,

7. 1 pėst. pulkui – 2 karininkus su 10 kareivių – Telšių,

8. 1 raitelių pulkui – 2 karininkus ir 10 kareivių – Pasvalio,

9. 2 raitelių pulkui – 2 karininkus ir 10 kareivių – Kretingos,

10. I baterijai – 2 karininkus ir 10 kareivių – Tauragės,

11. II baterijai – 2 karininkus ir 10 kareivių – Raseinių apskrities

intendantų žinion.

¹⁶⁴ Krašto apsaugos ministro ir e. vyr. kariuomenės vado pareigas plk. lt. K. Žuko 1921 01 05 įsakymas kariuomenei Nr. 4 § 1, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 37 (lapai nenumeruoti).

¹⁶⁵ KAM intendantūros skyriaus maisto dalies viršininko 1921 01 03 slaptas raportas Nr. 1 tiekimų viršininkui, *LCVA*, f. 384, ap. 2, b. 181, l. 1.

Šie būriai turėjo pradėti darbą 1921 m. sausio 9 d.¹⁶⁶ Savo ruožtu kariuomenės intendantas karo vald. V. Grudzinskas 1921 m. sausio 9 d. slaptame raporte tiekimų viršininkui, aliarmuodamas apie tikrą pašaro krizę, trūkstant jo krašte ir nesant galimybių gauti užsienyje, ragino susirūpinti ir ieškoti išei-ties. Jis teigė, jog būtų geriausia, jei pačios kariuomenės dalys savo teritorijoje esančiuose dvaruose apsėtų žolėmis tam tikrus plotus. Siūlė tiekimų virši-ninkui iš anksto tartis dėl to su Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerija arba leisti tai padaryti pačiai Intendantūrai, kad iš anksto tam būtų numatyti tam tikri neturintys savininkų dvarai (ūkiai). Tarp tokių buvo minimas Okuličiaus dvaras Jonavos valsčiuje (daugiau kaip 300 ha nenaudojamos žemės), IX for-tas, A. Freda ir kt.¹⁶⁷ Sausio 15 d. krašto apsaugos ministro plk. ltn. K. Žuko įsakymas dėl pašaro rekvizicijos buvo papildytas. Kariuomenės intendantui buvo įsakyta papildomai surinkti visus likusius pašaro išteklius iš ūkių, dides-nių kaip 75 dešimtinės (Suvalkijoje – didesnių kaip 100 margų). Be abejo, rekvizicija pagal įprastas normas tuose ūkiuose taip pat turėjo būti atlikta. Ūkio reikalams nurodyta palikti vienam suaugusiam gyvuliui 20 svarų šieno ir 10 svarų šiaudų dienas, atsižvelgiant į tai, kad arkliai turi būti šeriami iki gegužės 10 d.¹⁶⁸ Pažymėtina, kad tų metų birželio 13 d. Lietuvos kariuomenė-jė turėjo būti 13 500 arklių, o faktiškai jų buvo tik 7 280¹⁶⁹.

Tuo metu pašaro stoką Lietuvoje lėmė tai, kad pievų buvo mažai ir tos pa-čios – prastos. Mūsų krašte nebuvo upių, kurios plačiai užlietų šalia esančias lankas. Kariuomenės intendanto karo vald. V. Grudzinsko teigimu, „mūsų pievos – tai arba pripuolamai išmėtyti „papieviai“, arba slėnios balotos pie-vos, arba šienaujamos aikštės, pamiškiai, pakrūmiai, o užliejamų derlingų lankų buvo labai maža“. Beveik nebuvo kultūrinių pievų. Vyraujant trilaukio ūkio sistemai, dobilų ir kitų žolių buvo nepakankamai sėjama, kur kas mažiau negu iki Pirmojo pasaulinio karo, nes be mineralinių trąšų jos blogai augo.

Iki karo, kai mūsų kraštas neturėjo savo kariuomenės, net esant ne-blogam derliui, mūsų ūkininkai, ypač vidutiniai ir smulkieji, visada pašaro stokodavo. Visiems buvo gerai žinoma apie galvijų išsekimą pavasario pra-džioje dėl prasto šėrimo žiemą. Todėl mūsų ūkininkai, įpratę laikyti daug

¹⁶⁶ Krašto apsaugos ministro ir e. vyr. kariuomenės vado pareigas plk. ltn. K. Žuko 1921 01 05 įsakymas kariuomenei Nr. 4 § 1, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 37 (lapai nesunumeruoti).

¹⁶⁷ Kariuomenės intendanto karo vald. V. Grudzinsko 1921 01 09 slaptas raportas Nr. 4 tieki-mų viršininkui, *LCVA*, f. 384, ap. 2, b. 181, l. 2.

¹⁶⁸ Krašto apsaugos ministro plk. ltn. K. Žuko 1921 01 15 įsakymas kariuomenei Nr. 10 § 1, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 37, l. 33.

¹⁶⁹ KAM Generalinio štabo Rikiuotės skyriaus sudėties dalies viršininko žinios apie etatinį-fak-tinį arklių skaičių ir jų trūkumą kariuomenės dalyje 1921 06 13, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 160, l. 9–10.

galvijų, pašarą labai brangino, vengdavo jį išleisti iš savo ūkio, stengdavosi jo dar prisipirkti ar nuomodavo pievas. Žmonės buvo įsitikinę: „Prastas ūkininkas, kuris parduoda savo ūkio pašarą.“ Tuo metu geriausios buvo dvarų pievos. Bet jie atliekamas pievas arba išnuomodavo, arba prastesnes tiesiog išganydavo, tačiau neparduodavo. Dėl to didesni ir didieji ūkiai pašaro į turgų neveždavo. Lengviau būdavo surinkti daugiau grūdų – jų kiekvienas ūkininkas atveždavo parduoti į turgų. Grūdų Lietuvoje paprastai buvo surinkama iki 60 proc. skirtos normos.

O apsirūpinti pašaru buvo sunkiau. Trejų paskutinių metų praktika parodė, kad kariuomenės reikalavimus sunku, o kartais tiesiog neįmanoma buvo patenkinti tiekiant vien savo krašto pašarus. Šieno kasmet buvo surenkama nepakankamai. Dėl šieno ir vasarojaus nederliaus ir nelaukto gyvulių skaičiaus padidėjimo 1921 m. susiklostė ypač sunki padėtis. Iš numatyto kiekio (830 000 pūdų) tesurinkta vos 500 000. Todėl po Naujųjų metų iškart ir teko imtis kraštutinių priemonių – paskelbti pašaro rekviziciją *padidintomis kainomis*, imant iš ūkių, didesnių kaip 70 dešimtinių, visus atliekamus pašaro išteklius. Nors buvo imtasi kraštutinių priemonių ir dar apie 44 000 pūdų šieno buvo gauta iš Latvijos, dėl pašaro stygiaus susidariusi padėtis liko kritiška. Norint išvengti 1921–1922 m. pašaro krizės ir su ja susijusių sunkumų, būtinai reikėjo gauti užsienyje mažiausia 200 000 pūdų šieno¹⁷⁰. Krašto apsaugos ministrui inž. mjr. J. Sližiui sutikus, nuo 1923 m. liepos 15 d. kariuomenės dalims ir karo įstaigoms buvo leista pačioms rinkti pašarą¹⁷¹, už jį mokant rinkos kainą, bet neviršijant nurodytos atskiriems rajonams vieno centnerio šieno kainos:

1. Kauno rajone – 6,0 Lt
2. Šakių ir Raseinių rajonuose – 5,0 Lt
3. Šiaulių rajone – 5,5 Lt
4. Kėdainių rajone – 5,5 Lt
5. Panevėžio rajone – 5,5 Lt
6. Rokiškio rajone – 5,0 Lt
7. Ežerėnų (Zarasų) rajone – 4,5 Lt
8. Utenos rajone – 5,0 Lt
9. Anykščių rajone – 5,0 Lt
10. Ukmergės rajone – 5,25 Lt
11. Alytaus rajone – 5,0 Lt
12. Marijampolės rajone – 6,0 Lt

¹⁷⁰ Kariuomenės intendanto karo vald. V. Grudzinsko 1921 07 01 slaptas raportas Nr. 84 krašto apsaugos ministrui, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 181, l. 15.

¹⁷¹ Krašto apsaugos ministro mjr. inž. J. Sližio 1923 07 21 įsakymas kariuomenei Nr. 139 § 4, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 54, l. 185.

13. Vilkaviškio rajone – 6,5 Lt

14. Telšių rajone – 4,5 Lt

15. Klaipėdos krašte: a) Klaipėdoje – 4,5 Lt,

b) įskaitant ir atvežimą į vagoną Klaipėdos krašto geležinkelio stočių rajone – 4,5 Lt¹⁷²

Visa atsakomybė už pašaro pirkimą (kad tai būtų padaryta laiku) ir jo priėmimą į kariuomenės dalių sandėlius teko divizijų intendantomams¹⁷³. Rug-sėjo 12 d. visos kariuomenės dalys ir karinės įstaigos privalėjo pačios visiems metams apsirūpinti šiaudais čiuziniams ir pakratais arkliams. Už šiaudų centnerį leista mokėti provincijoje iki 2,5 litų, o Kaune – iki 3 litų¹⁷⁴.

Taikos laikotarpiu ir taupant lėšas pamažu buvo mažinamas tiek pačios kariuomenės, tiek jai reikalingų arklių skaičius. Antai 1929 m. sausio 1 d. kariuomenės reikmėms turėjo būti laikomi tik 2 557 arkliai: artilerijos poreikiams – 412, jojamų – 1 628, važiuojamų – 517¹⁷⁵. Tačiau galimo karo atveju buvo numatyta juos mobilizuoti ir skaičių padidinti iki 13 500¹⁷⁶.

Tenka pažymėti, jog kariuomenės arklių aprūpinimo pašaru problema buvo itin aktuali per visą nepriklausomos Lietuvos gyvavimo laikotarpį ir kariuomenės vadovybei bei Intendantūrai kėlė nemažai rūpesčių. Vadovybė kasmet skelbė aplinkraščius Intendantūrai, kad atkreiptų dėmesį į arklių aprūpinimo pašaru svarbą ir sureguliuotų jo kainas. Pavyzdžiui, vadovaujantis krašto apsaugos ministro aplinkraščiu 1937–1938 m. sezonui, t. y. nuo 1937 m. liepos 1 d. iki 1938 m. liepos 1 d., kariuomenės dalims, perkančioms iš pašaro gamintojų dovilus, šieną ir šiaudus, leista mokėti už centnerį (50 kg): dovilų – iki 6,50 Lt, šieno – 5,50 Lt, šiaudų – 3,00 Lt.

Kariuomenės dalys privalėjo pačios stengtis supirkti pašarą tiesiog iš gamintojų. Jeigu dėl kokių nors priežasčių kuri nors kariuomenės dalis tiesiogiai iš gamintojų pašaro įsigyti negalėjo, buvo leidžiama pirkti jį varžytinių, rungtynių ar kitu kuriuo nors įstatymų nustatytu būdu. Kad tai galėtų daryti, kariuomenės dalis privalėjo gauti specialų kariuomenės intendanto leidimą. Kariuomenės dalys, perkančios pašarą netiesiogiai iš gamintojų,

¹⁷² Kariuomenės intendanto plk. J. Korevos vadovaujamos komisijos, 1923 07 05 nustačiusios pašaro (šieno ir šiaudų) kainas, protokolas, *LCVA*, f. 516, ap. 1, b. 70, l. 233.

¹⁷³ *Ten pat*, l. 232.

¹⁷⁴ Kariuomenės intendanto plk. J. Korevos 1923 09 12 aplinkraštis Nr. 2/6705 visų divizijų intendantomams, vietinės kariuomenės brigados vadui, Karo technikos valdybai, karo sanitarijos viršininkui ir inžinerijos pulko vadui, *ten pat*, l. 268.

¹⁷⁵ Arklių skaičius kariuomenėje 1929 01 01, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 270, l. 1.

¹⁷⁶ Karo veterinarijos viršininko vet. gyd. plk. lt. P. Kvedaro 1929 03 15 slapto pranešimas Nr. 64 tiekimo viršininkui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 296, l. 63.

negaudavo premijų savo ekonominiams ištekliams papildyti¹⁷⁷. Kilus karo grėsmei, arkliams pirkti Kariuomenės intendantūrai buvo skirta 5 750 000 litų¹⁷⁸. 1939–1940 m. sezonui, t. y. nuo 1939 m. liepos 1 d. iki 1940 m. liepos 1 d., kariuomenės dalims, perkančioms pašarą, leista mokėti anksčiau aptartomis sąlygomis ir nustatytomis didžiausiomis kainomis už vieną centnerį: dobilų – iki 6,25 Lt, šieno – 5,50 Lt, šiaudų – 3,00 Lt¹⁷⁹.

Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, buvo uždrausta kai kuriuos žemės ūkio produktus išvežti iš Lietuvos. Šis draudimas galiojo ir palyginti taikiu laikotarpiu, t. y. Lietuvai ir SSRS pasirašius savitarpio pagalbos sutartį ir atsiradus jos kariuomenės įgulų mūšų krašte. Laikui bėgant šis draudimas buvo panaikintas, išskyrus avižų ir avikailių eksportą. Avižų eksportas 1939 m. sudarė 18 000 tonų (1938 m. derliaus), tačiau 1940 m. padidėjus arklių skaičiui kariuomenėje ir krašte (internuota apie 4 000 arklių – V. L.), dėl sovietų kariuomenės arklių avižomis aprūpinimo ir apskritai dėl avižų poreikio padidėjimo krašte sulaukus menko šieno ir dobilų derliaus, Kariuomenės intendantūra 1940 m. buvo priversta pati pirkti iš „Lietūkio“ avižų 4 000 tonų daugiau negu 1939 m. Tokiomis aplinkybėmis eksportuoti avižas buvo neracionalu, o karo atveju neabejotinai jų būtų trūkę. Avikailių eksportą teko sulaikyti dėl sunkesnio vilnų milinėms importo ir dėl nemažo avikailių, kurių ištekliai krašte nebuvo dideli, kariuomenei poreikio¹⁸⁰.

Kariuomenės intendantūros Maisto ir pašaro daliai nagrinėjamo laikotarpio pabaigoje vadovavo int. plk. lt. Balyš Svilas. Be to, joje dirbo maisto ir pašaro tiekimo vykdytojas adm. mjr. Vladas Bandžius, sutarčių vykdytojas adm. mjr. Stasys Krukauskas, buhalteris int. kpt. Juozas Bačkis ir skaitvedys civ. tarn. ats. kpt. Antanas-Vytautas Plaušinitis¹⁸¹.

3. Prekių dalis. Tai buvo viena iš svarbiausių Intendantūros dalių, nes joje buvo atliekamas milžiniškas darbas, be kurio tinkamai pasirengti karui buvo neįmanoma. Ši dalis aprūpino kariuomenę visu Intendantūros tiekiamu turtu, išskyrus maistą žmonėms ir pašarą arkliams bei raštinės reikme-

¹⁷⁷ Kariuomenės tiekimo valdybos 1937 07 14 slaptas aplinkraštis Nr. 2, *LCVA*, f. 516, ap. 1, b. 177, l. 9.

¹⁷⁸ Kariuomenės intendanto padėjėjo int. plk. V. Butausko 1939 04 17 slaptas-asmeniškasis raštas Nr. 2204 Kariuomenės tiekimo valdybos mobilizacijos reikalų vedėjui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 472, l. 53.

¹⁷⁹ Kariuomenės tiekimo valdybos slaptas aplinkraštis Nr. 3, *LCVA*, f. 516, ap. 1, b. 127, l. 12.

¹⁸⁰ Kariuomenės intendanto brg. gen. K. Navako 1940 01 18 slaptas raportas Nr. 20037 kariuomenės tiekimo viršininkui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 542, l. 73.

¹⁸¹ Kariuomenės intendantūros karininkų ir civilių tarnautojų sudėtis 1939 01 01, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 502, l. 15.

nis. 1921 m. prekių dalyje tarnavo 1 karininkas, 4 karo valdininkai, 1 viršila, 2 vyr. puskarininkiai ir 2 j. puskarininkiai¹⁸².

Prekių dalis kariuomenės aprūpinimo srityje vykdė šias funkcijas:

1. Tikrino ir derino kariuomenės dalių ir įstaigų turto ateinantiems metams reikalavimus.

2. Pirko reikalingą kariuomenei turtą – tiek įvairias medžiagas, tiek gaminius.

3. Teikė reikiamų gaminių gamybos užsakymus Intendantūros, artilerijos ir privačioms dirbtuvėms.

4. Kontroliavo nupirkto iš rangovų ir užsakyto dirbtuvėse turto tiekimą.

5. Skirstė ir išduodavo kariuomenės dalims ir įstaigoms priklausantį turtą.

6. Kontroliavo turto judėjimą kariuomenės dalyse ir įstaigose.

7. Tikrino kariuomenės dalių ir įstaigų pinigų reikalavimus turtui, kuris nebuvo tiekiamas, įsigyti, taip pat kaip jie naudojami turtui remontuoti, laikomi kaip karo meto ištekliai turtui konservuoti, baltinių skalbimui ir t. t.

8. Susirašinėjo su kariuomenės dalimis ir įstaigomis dėl turto išdavimo ir pinigų asignavimo. Šioje srityje teikė nurodymus kariuomenės dalims ir įstaigoms raštais ir aplinkraščiais.

9. Susirašinėjo su kariuomenės tiekimo viršininku, Valstybės kontrolės pareigūnais, rangovais, Finansų ministerijos Mokesčių departamentu, mokesčių inspektoriams, kainų tvarkytoju ir kitais dėl tiekiamo turto pirkimo, sutarčių sudarymo, jų vykdymo, likvidavimo ir atsiskaitymo.

10. Susirašinėjo (paprastai ir slaptai) su įvairiomis įstaigomis, įmonėmis ir asmenimis Prekių dalies veiklos klausimais.

11. Dirbo mobilizacinį darbą, kuris tiesiogiai buvo susijęs su Prekių dalimi.

12. Priimdavo įvairius interesantus pagal savo kompetenciją.

13. Rūpinosi perkamo turto kokybe ir pavyzdžiais.

14. Sudarinėjo paprastų ir nepaprastųjų išlaidų sąmatas.

15. Sudarinėjo pirkimo planus ir atlikdavo kitus čia neišvardytus darbus¹⁸³.

Nepriklausomybės kovoms pasibaigus, Intendantūros padėtis buvo labai sunki. Visko trūko. Sandėlyje drabužių beveik, o avalynės visiškai nebuvo. Atsižvelgdamas į tokią padėtį, kariuomenės intendantas V. Grudzinskas 1921 m. sausio 29 d. apie tai susirūpinęs įspėjo tiekimo viršininką, prašydamas visų pirma užpirkti drabužių ir avalynės:

a) Skubiausiai reikėjo: 10 000 porų pusbačių, 10 000 antklodžių ir

¹⁸² Laikinieji Kariuomenės intendantūros etatai Nr. 76, patvirtinti Steigiamojo Seimo 1921 11 18, *LCA*, f. 929, ap. 5, b. 77, l. 78.

¹⁸³ Kariuomenės intendantas brg. gen. K. Navako 1938 0618 slaptas raportas Nr. 153 kariuomenės tiekimo viršininkui, *LCA*, f. 1, ap. 1, b. 540, l. 87.

54 000 m. drobės autams.

b) Iki tų metų balandžio 1 d. turėjo būti atvežta į Kauną: 30 000 vnt. kelnų, 30 000 vnt. palaidinių, 40 000 vnt. apatinių marškinių arba drobės, 40 000 vnt. apatinių kelnų arba drobės, 6 000 vnt. chalatų ligoniams, 50 000 vnt. paklodžių arba drobės, 40 000 vnt. užvalkalų arba drobės, 10 000 vnt. antklodžių, 40 000 vnt. impilų pagalvėms arba drobės, 20 000 vnt. čiužinių, 10 000 porų pusbačių, 30 000 vnt. aprišalų kojoms, 100 vnt. lauko virtuvių.

c) Iki tų metų liepos 1 d. turėjo būti pristatyta: 30 000 vnt. milinių, 40 000 vnt. mundurų, 30 000 vnt. kelnų, 20 000 vnt. apatinių marškinių, 20 000 vnt. apatinių kelnų, 30 000 vnt. apatinių šiltų marškinių, 30 000 vnt. šiltų kelnų, 40 000 vnt. šiltų pirštinių, 50 000 vnt. paklodžių, 40 000 vnt. užvalkalų, 10 000 vnt. antklodžių, 20 000 vnt. čiužinių, 25 000 porų pusbačių, 5 000 porų ilgų batų¹⁸⁴.

Nesulaukęs tiekimų viršininko nei paramos, nei atsakymo, intendantas karo vald. V. Grudzinskas tų pačių metų vasario 21 d. pakartojo, kad kuo greičiau reikia siųsti komisiją į užsienį drabužių ir kitų reikmenų pirkti. Visiškai nebeturima baltinių, marškinių, apatinių kelnų, paklodžių, užvalkalų ir kt., o viršutinių drabužių užteks tik savaitei. Be to, neliko antklodžių, o autai kareiviams nebeišduodami nuo praeitų metų, nes jų nebėra, kaip ir medžiagos jiems siūti¹⁸⁵. Prie šio rašto buvo pridėtas tais metais reikalingų kariuomenei daiktų sąrašas. Iš jo matyti, jog tuo metu reikėjo įsigyti užsienyje 30 pavadinimų būtiniausių daiktų už 25 089 750 auksinų, 11 pavadinimų daiktų buvo galima nusipirkti vietoje iš varžytinių už 1 944 175 auksinus. Iš viso šiems būtiniausiems reikmenims įsigyti reikėjo 27 033 175 auksinų¹⁸⁶. Pažymėtina, jog valdiškais drabužiais tuo metu nebuvo aprūpinami net mobilizuoti karininkai, – jiems buvo skiriamos 1 500 auksinų pašalpos aprangai įsigyti¹⁸⁷.

Iš pateiktų duomenų matyti, jog tuometis kariuomenės aprūpinimas buvo menkas, trūko pačių paprasčiausių ir įvairiausių priemonių, kuriomis vietos pramonė negalėjo aprūpinti ir kurioms įsigyti reikėjo daug lėšų. Sun-ki kariuomenės padėtis ne kartą buvo svarstyta vyriausybės posėdžiuose. 1922 m. rugsėjo 18 d. Ministrų Kabinetas leido Krašto apsaugos ministerijai

¹⁸⁴ Kariuomenės intendanto karo vald. V. Grudzinsko 1921 01 29 skubus slaptas raportas Nr.10/21 tiekimų viršininkui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 146, l. 81.

¹⁸⁵ Kariuomenės intendanto karo vald. V. Grudzinsko 1921 02 21 visiškai slaptas raportas tiekimų viršininkui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 146, l. 1.

¹⁸⁶ Kariuomenės intendanto karo vald. V. Grudzinsko žinios apie kariuomenei reikalingų daiktų 1921 m. skaičių, *LCVA*, f. 384, ap. 2, b. 181, l. 5.

¹⁸⁷ Kariuomenės intendantūros kanceliarijos viršininko 1921 01 13 raštas Nr. 407 Sanitarijos skyriaus viršininkui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 156, l. 9.

mažesne kaina išduoti karininkams ir karo valdininkams po vieną drabužių komplektą: milinę, švarką (mundurą) ir vienas viršutines kelnes. Atsižvelgiant į ją gavusio algos dydį, šio drabužių komplekto kaina turėjo svyruoti nuo 3 000 iki 8 000 auksinų. Nustatyta suma turėjo būti išskaitoma kas mėnesį iš drabužius gavusiojo algos¹⁸⁸. Tenka pažymėti, jog iki 1922 m. pabaigos Kariuomenės intendantūra nebuvo aiškiai nustatčiusi, kiek ir kokių tiekimo dalykų reikia mūsų kariuomenei. Jos aprūpinimas buvo epizodinis, numatytas tik faktiniam žmonių ir arklių skaičiui. Rimtų, perspektyvių, apgalvotų planų neturėta. Dėl to Intendantūros sandėliuose nebuvo jokios atsargos didesnei kariuomenei aprūpinti.

Lietuvos pramonė dar tik buvo pradėjusi kurtis ir negalėjo aprūpinti Intendantūros darbužiais, apavu, uniformomis, ekipuote ir kitais dalykais. Tiesa, minėtu laikotarpiu šis tas buvo nuveikta: kariuomenės reikmėms Juodupėje (Rokiškio apskr.) pradėjo dirbti O. Trėjaus gelumbės fabrikas, Šiauliuose – Choronzickių ir Frenkelio odų fabrikai, Kaune – Falkausko avalynės fabrikas, Visliekio muilo ir Rozmarino konservų dirbtuvės. Nuo to laiko šių fabrikų gaminamų prekių užsienyje teko pirkti vis mažiau. Tačiau Intendantūra, už kariuomenės aprūpinimą atsakinga institucija, šiuo atveju neturėjo jokių parengtų planų ir konkrečių vadovybės nurodymų. Visiškai neturėta šioje srityje ir kvalifikuotų kadru. Aprimus karo veiksmams, kaip ir visa mūsų kariuomenė, Intendantūra pradėjo ruošti taikos meto gyvenimui. Tai, ką buvo galima daryti per karą, ne visada ir ne visur tiko taikos metu. Karo laikų veiklos metodai taikiu laikotarpiu dažnai buvo draudžiami, todėl Intendantūra, kaip kariuomenės ūkio skyrius, turėjo daug ką pradėti tvarkyti iš naujo. Tačiau tokiai pertvarkai atlikti nebuvo tinkamų, kvalifikuotų specialistų.

Kaip jau minėjome, atsižvelgiant į tai 1922 m. spalio 20 d. kariuomenės intendantas karo vald. V. Grudzinskas buvo atleistas iš einamų pareigų ir komandiruotas į Čekoslovakijos intendantūros mokyklą. Mjr. J. Acukas buvo pasiūstas į Vokietiją susipažinti su cheminės technologijos sritimi¹⁸⁹. Laikinais paskirtas į kariuomenės intendanto pareigas ūkio inspektorius plk. J. Koreva iškart kreipėsi į krašto apsaugos ministrą, prašydamas nurodyti:

1. kokia bus nustatyta kariuomenės sudėtis nuo 1923 m. sausio mėn. 1 d.;
2. ar, kilus karui, reikės turėti nustatytam kariuomenės skaičiui drabužių ir baltinių atsargą;
3. ar, kilus karui, padidės (ir kiek procentų) mūsų kariuomenės žmonių ir arklių skaičius;

¹⁸⁸ Ministrų Kabineto reikalų vedėjo 1922 09 22 raštas Nr. 2917 Krašto apsaugos ministerijai, *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 239, l. 174.

¹⁸⁹ **Plk. J. Acukas**, Kariuomenės intendantūra, *Mūsų žinynas*, t. 15, K., 1928, p. 547–548.

4. jei padidės kariuomenė, ar numatytam mobilizuoti žmonių skaičiumi reikės tuo metu parengti uniformų ir ekipuotės atsargą.

Kariuomenės intendantas laukė krašto apsaugos ministro nurodymo¹⁹⁰. Kariuomenės intendantūros valdyboje ir provincijos įstaigose tuo metu dirbo 379 tarnautojai¹⁹¹. KAM Centrinės buhalterijos duomenimis, Intendantūros išlaidų kariuomenei aprūpinti būsimais 1923 metais sąmata buvo parengta 35 000 kareivių, 2 000 karininkų ir karo valdininkų bei laisvai samdomų tarnautojų, taip pat 7 700 arklių. Be to, į šį skaičių įėjo pasienio dalių 3 500 kareivių, 100 karininkų bei karo valdininkų ir 1 200 arklių.

Svarstydamą šį sąmatos projektą, Seimo biudžeto komisija 1922 m. lapkričio mėn. ją gerokai sumažino. Dėl to Kariuomenės intendantūra nuo 1923 m. sausio 1 d. galėjo mokėti algas 1 600 karininkų ir karo valdininkų, mokėti algas ir aprūpinti drabužiais – 28 500 kareivių. Pašaras buvo apskaičiuotas 7 500 arklių¹⁹². Taupumo sumetimais 1923 m. buvo prašoma leisti karius kuo ilgesnių atostogų. Be to, kaip minėjome, tais metais buvo išformuota 20 kariuomenės dalių ir karinių įstaigų. Dauguma jų iki tol buvo pavaldžios Kariuomenės intendantūrai.

1923 m. buvo įsteigtas Intendantūros mechaninis avalynės fabrikas Šančiuose. Dėl to gerokai atpigo avalynės kariuomenei siuvimas. Tuo metu buvo techniškai praplėsti visi Intendantūros skyriai. Intendantūros dirbtuvės galėjo atlikti visus kariuomenės užsakymus. Dėl to ji tapo nepriklausoma nuo rinkos kainų ir išvengė spekuliacijos poveikio.

1924 m. pradžioje buvo įsteigtas Technikos ir organizacijų komitetas. Jo užduotis buvo tvarkyti visą Intendantūros darbą pagal formalias technikos ir organizacijos taisykles, taikant nustatytas normas, kad kariuomenei prekės būtų gaminamos taupiai ir kokybiškai. Šis komitetas įkūrė prekių bandymo kabinetą (laboratoriją). Intendantūros darbo racionalizavimas ir normavimas davė ekonominės naudos.

Kartu kariuomenės vadovybė pastebėjo, jog kai kurios dalys įprato reikalauti iš Kariuomenės intendantūros, ko tik nori, kiek ir kada nori. Dažnai jų reikalavimai neatitikdavo kariuomenei nustatytų normų, jie buvo siunčiami net norint gauti smulkių, menkaverčių daiktų, kuriais dalys privalėjo apsirūpinti naudodamos savo ekonominėmis ir ūkio išlaidoms skiriamas lėšas. Taip pat turėta žinių, jog, nepaisant įsakymų kariuomenei reikalavimų

¹⁹⁰ L. e. kariuomenės intendanto pareigas plk. J. Korevos 1922 10 10 slaptas pranešimas Nr. 3/99 krašto apsaugos ministrui, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 354, l. 134.

¹⁹¹ *LCVA*, f. 384, ap. 2, b. 260, l. 14.

¹⁹² L. e. kariuomenės intendanto pareigas plk. J. Korevos 1922 12 14 slaptas pareiškimas krašto apsaugos ministrui Nr. 21, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 408, l. 11.

ir nurodymų, tikrinant sudėvėtus ir toliau naudoti nebetinkamus daiktus, nebuvo kreipiama dėmesio į sudėvėjimo ir netinkamumo priežastis, o stengiamasi kuo daugiau jų pripažinti netinkamais, kad iš Intendantūros galėtų išreikalauti naujų. Tarp Intendantūrai atgabentų daiktų nemažai buvo tokių, kuriais, atlikus smulkų remontą, puikiausiai buvo galima naudotis. Pasitaisydavo ir tokių atvejų, kai tarp Intendantūrai grąžintų daiktų buvo randama tyčia sugadintų. Taip lengviausiu būdu buvo galima atsikratyti nepatikusių daiktų, kad kuo mažiau jie keltų rūpesčių, o visa kaltė tektų Intendantūrai.

Kariuomenės vadovybė teigė, jog tuo metu, kai mūsų respublikos padėtis dar buvo gana sunki, valstybės turtą reikėjo ypač taupyti ir saugoti. Kiekvienas viršininkas visomis išgalėmis privalėjo stebėti, kad turtas, už kurį buvo atsakingas, būtų tinkamai naudojamas. Reikėjo dėti visas pastangas, kad kariuomenės dalys gautų daugiau lėšų, ūkio reikalams skiriami avansai būtų tinkamai naudojami ir iš tų lėšų būtų galima įsigyti reikalingų smulkesnių daiktų ir atlikti remontą. Krašto apsaugos ministras į tai atkreipė visų vadų ir viršininkų dėmesį ir pareikalavo, kad nurodyti trūkumai būtų pašalinti¹⁹³.

Intendantūros Prekių dalis plėtė savo veiklą. 1932 m. liepos 28 d. Ministrų Kabinetas leido KAM sudaryti sutartis su Šiauliuose esančiais Ch. Frenkelio ir brolių Nurokų odos fabrikais, Kruk-Mišaunerio odos fabriku Ukmergėje ir Glezerio odos fabriku Radviliškyje¹⁹⁴. Karių aprūpinimas avalyne iš karto pagerėjo.

Nagrinėjamo laikotarpio pabaigoje susiklostė tokia padėtis, kad vienu svarbesnių reikmenų buvo perteklius, o kitų – trūko. Taip atsitiko ne dėl neapsižiūrėjimo, o dėl įvairių kitų priežasčių. Pavyzdžiui, balnų gamyba neseniai buvo pradėta, kadangi kurį laiką vyko diskusijos ir nebuvo patvirtinto pavyzdžio, o netrukus vėl nutraukta. Kavalerijos viršininkui pasiūlius naują balno konstrukcijos pakeitimą, per mėnesį buvo pagaminama 300 balnų. Kuprinių ir palapinių gamyba susitrukdė dėl to, kad kurį laiką neturėta kai kurių medžiagų joms siūti. Nutarus pirkti vietines medžiagas, vietos fabriškai sudarytas sutartis pradėjo vykdyti tik praėjus vieniems metams. Vežimų ir pakinktų gamybos Kariuomenės intendantūra nebuvo numaćiusi išplėsti iki karo metų lygio, nes juos atnaujinti būtų užtrukę daugiau kaip 100 metų. Kitaip pasakius, jų atsargos būtų supuvusios sandėliuose. Todėl prireikus šiuos reikmenis buvo numatyta rekvizuoti iš ūkininkų. Viršutinių drabužių ir batų šiek tiek trūko, tačiau jų gamyba vyko sparčiai. Taip pat buvo susida-

¹⁹³ L. e. Generalinio štabo viršininko pareigas mjr. J. Griciaus 1923 05 28 aplinkraštis Nr. 532 divizijų bei atskirų dalių vadams ir įstaigų viršininkams, *LCVA*, f. 516, ap. 1, b. 70, l. 197.

¹⁹⁴ Ministrų Kabineto reikalų vedėjo Mašalaičio 1932 07 30 raštas Nr. 395, *LCVA*, f. 1, b. 337, l. 13.

ręs baltinių ir katiliukų bei gertuvių perteklius. Tai įvyko neatsitiktinai. Jų buvo įsigyjama daugiau, nes karo atveju nepaprastai padidėdavo baltinių poreikis ir tada niekas nepaisydavo nustatytų jų nešiojimo normų. Tokiais atvejais jų skaltbimas negalėjo vykti sklandžiai ir laiku. Be to, įvairios lauko ligoninės kartais pareikalaudavo daugiau baltinių, negu buvo numatyta. Todėl jų maža atsarga buvo daugiau negu pateisinama. Katiliukų ir gertuvių perteklius taip pat buvo būtinas, nes karo atveju šių indų pagaminti vargu ar būtų buvę įmanoma – tam neturėta žaliavos. Taip pat abejotina, ar būtų buvę galimybių atsigabenti jų iš užsienio. O karo lauke šie reikmenys greit pametami arba tyčia išmėtomi nešamam krūviui palengvinti.

Intendantūros turto judėjimas karinėse dalyse kasmet vyko labai gyvai. Pažymėtina, kad nemažai buvo daugiau ar mažiau padėvėto turto¹⁹⁵. 1939 m. rudenį daug Intendantūros turto – medvilninių audinių, geležies dirbinių, aliuminio, odos, siuвамųjų mašinų, rašomųjų mašinėlių, žibalo ir kt. – buvo įsigyta užsienyje. Visa jo vertė siekė 3 225 686 litus¹⁹⁶.

Tiesa, vykstant karui Europoje, kariuomenę aprūpinti Intendantūros turtu tolydžio darėsi vis sunkiau. Laikui bėgant, jo kainos ne tik smarkiai išaugo, bet kai kurių reikmenų nebebuvo galima įsigyti ir už didžiausią kainą. Kariuomenės intendantūros vadovybei į tai teko atsižvelgti. Kariuomenės intendantas brg. gen. K. Navakas ir Prekių dalies viršininkas int. plk. lt. J. Drazdauskas 1940 m. sausio 23 d. slaptame raporte kariuomenės vadui brg. gen. S. Raštikiui pateikė išsamią informaciją apie sąlygas, kuriomis Intendantūra dirbo iki Antrojo pasaulinio karo pradžios, ir savo samprotavimus apie tai, kokių sunkumų aprūpinant kariuomenę galėjo kilti šiam karui užsitęsus. Jų nuomone, kariuomenę aprūpinant labai įvairiu Intendantūros tiekiamu turtu, teko susidurti su dviem priešingais veiksniais:

1. Norint aprūpinti kariuomenę pagal visas nustatytas normas turtu, reikėjo turėti tiek kreditų, kiek tas turtas kainuoja. Dėl to kasmet vadovybei buvo pristatomos atitinkamos sąmatos. Išlaidų sąmatose paprastai buvo nurodytos konkrečios kainos, kuriomis už įvairias gėrybes buvo sumokėta anksčiau metais. Iš anksto buvo sunku numatyti rinkos konjunktūrą. Patyrimas parodė, kad įvairių gėrybių kainos buvo labai skirtingos: kartais vienu prekių kainos netikėtai pakildavo, kartais – krisdavo. Dėl to beveik niekada einamaisiais metais kainos neatitikdavo sąmatos kainos. Tad ir išlaidų sąmata

¹⁹⁵ Kariuomenės intendantas brg. gen. K. Navako 1939 03 29 slaptas-asmeniškasis raportas Nr. 1258 apie Intendantūros turto būklę kariuomenės dalyse 1939 01 01, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 509, l. 29.

¹⁹⁶ Kariuomenės intendantas brg. gen. K. Navako 1939 11 14 slaptas-asmeniškasis raportas Nr. 1459 kariuomenės tiekimo viršininkui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 508, l. 100–101.

niekada nebuvo ir negalėjo būti visiškai tiksliai įvykdyta. Ir tai atsitikdavo ne tik dėl skirtingų perkamų prekių kainų, bet ir jų kiekio. Pavyzdžiui, einamaisiais metais avalynė pabrango 10 proc., bet Kariuomenės intendantūra negalėjo palikti 10 proc. kareivių be batų. Kitaip sakant, buvo tokių prekių, be kurių jokių būdu nebuvo galima išsiversti. Todėl, kainoms svyruojant, būtiniausių prekių numatytą kiekį vis tiek tekdavo kasmet užpirkti. Dėl to ne tokiems svarbiems dalykams pirkti dažnai nebelikdavo kreditų. Šį klausimą dar būtų buvę galima kaip nors išspręsti, jeigu visa išlaidų sąmata būtų buvusi patvirtinta. Deja, beveik visada ji atitinkamų instancijų buvo gerokai apkarpomoma. Tai buvo daroma kasmet, vadovaujantis labai teisingu motyvu: „Laikai sunkūs – reikia taupyti.“ Iš aukščiau žiūrint, tam teko visiškai pritari, nes viskas buvo daroma atsižvelgiant į valstybės išteklius. Tačiau tokio taupymo rezultatas nedžiugino – tiekimo įstaiga atsidurdavo nepavydėtinoje padėtyje:

a) ji pagal karo vadovybės nustatytas numatytam turtui įsigyti normas beveik niekada negaudavo tiek lėšų, kiek reikėjo;

b) kariuomenės dalys ir įstaigos *turėjo teisę visada reikalauti* iš tiekimo įstaigos viso turto pagal joms nustatytas normas.

2. Kai kariuomenės dalys užversdavo tūkstančiais įvairių *teisėtų* reikalavimų, kurių, deja, dėl lėšų stokos buvo galima patenkinti didesnę ar mažesnę dalį, tiekimo įstaiga atsidurdavo labai keblioje padėtyje. Kartais kariuomenės dalys, negavusios kad ir ne tokio svarbaus turto (orkestro instrumentų, įvairaus inventoriaus, sporto įrankių, fajetonų, rogučių ir t. t.), iš karto skųsdavosi savo tiesioginiams rikiuotės viršininkams. Šie skundai, neretai raštiški, bet dažniausiai žodiniai, pasiekdavo net aukščiausią kariuomenės vadovybę. O jai susidarydavo išpūdis, jog tiekimo įstaiga netinkamai atliko savo darbą¹⁹⁷. Pažymėtina, jog Kariuomenės intendantūra, kur tik buvo galima ir kiek leido jai skirtos lėšos, darė viską, kad svarbesnieji kariuomenės dalių reikalavimai būtų laiku patenkinti, o kiti – pagal svarbą, atsižvelgiant į skirtus kreditus ir rinkos konjunktūrą.

Dar iki Antrojo pasaulinio karo pradžios buvo pasirūpinta sudaryti svarbesniųjų reikmenų atsargą. Palankiai susiklosčius rinkos konjunktūrai, tai beveik pavyko padaryti. Tačiau viskas vyko sklandžiai tik taikos metu, kai nebuvo trukdoma žaliavų gauti užsienyje. Visai kitokia padėtis susidarė Europoje vykstant žiauriam ekonominiam karui. 1940 m. pradžioje Kariuomenės intendantūros vadovybė buvo įsitikinusi, jog tais metais taikos metu kariuomenė suvartos didelę dalį anksčiau sukauptų karo meto išteklių ir

¹⁹⁷ Kariuomenės intendanturo brg. gen. K. Navako ir prekių dalies viršininko int. plk. lt. J. Drazdausko 1940 01 23 slaptas raportas Nr. 1215 kariuomenės vadui, *LCVA*, f. I, ap. I, b. 549, l. 1.

kad jų nebus galimybių papildyti ne tik dėl lėšų stokos bei prekių brangimo, bet ir dėl sumažėjusių galimybių daugumą prekių gauti iš užsienio.

Pasikeitusiomis sąlygomis vienas iš svarbiausių Intendantūros būdų siekiant kariuomenę aprūpinti turtu buvo taupymas. Jis galėjo būti veiksmingas, jeigu į tai būtų kreipę reikiamą dėmesį rikiuotės pareigūnai, ypač padalinių vadai. Tačiau Kariuomenės intendantūros vadovybė konstatavo, kad rikiuotės pareigūnai daugeliu atvejų į savo dalinių reikalus žiūri abejingai ir net kartais iš aukšto. Tokiais „menkniekiais“, jų požiūriu, užtenka rūpintis padalinio ūkvedžiui, daugiausia – kuopininkui. Intendantūros vadovybės nuomone, jeigu padalinių karininkai būtų taip stropiai prižiūrėję aprangą („dangą“) ir kitą Intendantūros turtą kaip ginklus, neperdėjus galima tvirtinti, kad valstybei būtų sutaupytos milijoninės sumos.

Kariuomenės intendantas brg. gen. K. Navakas rikiuotės pareigūnų abejingumą ir nenorą suprasti mūsų kariuomenės, o kartu ir krašto ūkio reikalus ir sunkumus aiškino šiais pavyzdžiais:

1. Kažkodėl rikiuotės pareigūnų pasąmonėje įstrigusi mintis, jog mobilizacijos atveju visi kariai turi būti aprengti tik naujais drabužiais. Tai įrodė ir 1939 m. rugsėjo mėn. paskelbta dalinė kariuomenės mobilizacija, kai ne tik atsarginiai, bet ir būtiniosios tarnybos kariai dalyse daugiausia buvo aprengti nauja danga. Daugiau ar mažiau dėvėta apranga buvo netvarkingai sujaukta kariuomenės dalių sandėliuose. Toks staigus dangos pakeitimas sutrukdė aprengti naujai suformuotas kariuomenės dalis. Pavyzdžiui, 2-asis ir 5-asis pėst. pulkai, nors ir turėjo pakankamai dangos tiek sau, tiek prie jų formuojamoms dalims, dėl egoistinių sumetimų nesugebėjo „savo“ turėtų išteklių atiduoti „svetimiesiems“. Pažymėtina, jog ir prie šių pulkų formuotų atsargos batalionų vadai labai nenorėjo imti padėvėtos dangos. Rimtai įvertinus mūsų tuometį finansinį pajėgumą, toks valstybės turto priežiūros taisyklių nepaisymas neturėjo būti toleruojamas. Brg. gen. K. Navako nuomone, į mūsų valstybės turtą žiūrėta senosios Rusijos kareivių akimis, jų žodžiais tariant: „Duok Dieve mūsų pulkui nors vieną šūvį į priešą paleisti, ir visi turto trūkumai bus nurašyti.“¹⁹⁸

2. Tuo metu visos kariuomenės dalys iki mobilizacijos turėjo po 3 komplektus dangos: išeiginį, tarnybinį ir darbinį, arba, kitaip sakant, visai naują, padėvėtą ir labiau padėvėtą, bet dar tinkamą dėvėti atliekant ūkio ir kitus darbus. Be to, mobilizacinius kai kurių karinių dalių išteklius sudarė didesnis ar mažesnis dangos kiekis. Tenka konstatuoti faktą, jog kariuomenės dalinių pareigūnai dažnai nesilaikydavo ūkio sričiai skirtų instrukcijų, arba,

¹⁹⁸ *Ten pat*, l. 2.

tiksliau pasakius, tos instrukcijos, kaip antraeilės, neretai net nepasiekdavo vykdomųjų organų. Įvairūs kariuomenės ūkio srities tvarkomieji įsakymai ir aplinkraščiai jos dalyse buvo laikomi privalomais tik šių dalių ūkio viršininkams. Bet, pasak brg. gen. K. Navako, ne kuopos, baterijos ar eskadrono vado pareiga žinoti, kad lauko virtuvė, kurią jam patikėjo valstybė, kainavo apie 6 000 litų¹⁹⁹. Dažnai drabužiai ar avalynė nebuvo kareiviams pritaikomi taip, kaip nurodyta krašto apsaugos ministro įsakymuose. Remdamasis šiais pastebėjimais, kariuomenės intendantas brg. gen. K. Navakas paprašė kariuomenės vado paskelbti kariuomenės dalims šiuos nurodymus:

1. Padalinių vadams ir viršininkams – griežtai vykdyti ūkio srities įsakymus, aplinkraščių ir nuostatų reikalavimus, kaip kad jie buvo vykdomi rikiuotės srityje. Už netinkamą valstybės turto tvarkymą nusikaltėlius kuo griežčiausiai bausti, nes taip valstybei padaromi milžiniški nuostoliai.

2. Kariuomenės dalių vadams griežčiau prižiūrėti ir įpareigoti tai daryti ne tik dalių ūkio, bet ir atitinkamus rikiuotės pareigūnus, kad patikėtas jiems valstybės turtas būtų kuo stropiausiai taupomas naudojant, tinkamai prižiūrimas, o sandėliuose – laiku taisomas.

3. Laikinai uždrausti kariuomenės dalims savo lėšas naudoti prabangos dalykams: ramovėms puošti, teritorijoms gražinti, brangiems fajetonams, puošniems pakinktams pirkti ir kt. Užuoat tai darius, buvo siūloma nors dalį šių lėšų skirti Ginklų fondui.

4. Įsakyti Kariuomenės štabo III ir IV skyriams palaikyti su tarnybų viršininkais glaudesnius ryšius, ypač keičiant kariuomenės etatus ir formuojant naujus dalinius.

5. Kariuomenės vadui įpareigoti Kariuomenės štabą nuodugniai apsvartyti, ar tikslinga dabar Lietuvoje turėti net 3 kavalerijos pulkus. Pažymėtina, kad tuo metu tik vieno raitelio išlaikymas iš Intendantūros turto valstybei kainavo gerokai daugiau, negu bet kurios kitos ginklo rūšies eilinio. Vieno eilinio kareivio išlaikymas per metu valstybei kainavo apie 1 460 litų, o eilinio raitelio – 2 226,5 lito.

6. Brg. gen. K. Navakas abejojo, jog ši brangi ginklo rūšis save pateisins ateities karuose, ir siūlė šios srities specialistams rimtai apsvartyti, ar tikslinga iš mūsų valstybės kuklių išteklių šiais technikos laikais skirti milijonines sumas raiteliams išlaikyti, pridurdamas, kad už tuos milijonus būtų galima įsigyti nemažai tankų ir lėktuvų.

7. Brg. gen. K. Navakas siūlė kariuomenės vadui skubotai nedidinti kariuomenės dalių ir įstaigų etatų, o tai darant – gerai pagalvoti. Kadangi tuo metu kariuomenei reikalingų prekių kainos labai sparčiai kilo, jis rekomen-

¹⁹⁹ *Ten pat*, l. 3.

davo kariuomenės skaičių didinti tik dėl labai svarbių priežasčių²⁰⁰.

Nors šis kariuomenės intendanto brg. gen. K. Navako raportas, kuriame buvo paliesta daug opių Kariuomenės intendantūros veiklos klausimų ir pasiūlymų, buvo adresuotas pačiam kariuomenės vadui brg. gen. S. Raštikiui, dėl nežinomų priežasčių jo tiesioginio atsakymo nesulaukta. Tačiau atsiliepė kariuomenės tiekimo viršininkas div. gen. Z. Gerulaitis, kuris išreiškė nepasitenkinimą dėl to, kad išdėstytais raporte klausimais pirmiausia nebuvo kreiptasi į jį, kaip tiesioginį viršininką, ir savo trumpame atsakyme brg. gen. K. Navakui pareiškė su daugeliu išdėstytų dalykų sutinkąs. Be to, div. gen. Z. Gerulaitis jam pasiūlė atlikti šiuos darbus:

1. Tuo metu nustatytas dangos normas pertvarkyti, pailginant jos dėvėjimo laiką.

2. Kariuomenės dalims, kurios gaudavo visą priklausančių daiktų normą, ateityje skirti jų tik būtinai reikalingą kiekį, o ne tiek, kiek per metus anksčiau jos turėjo teisę gauti.

3. Iš kariuomenės dalių, kurios kai kurio Intendantūros turto turėjo per daug, jį paimti ir perduoti, kam reikia.

Dangos naudojimo klausimais dalinių vadų veiklai suaktyvinti nurodė parengti atitinkamus projektus²⁰¹.

Nagrinėjamo laikotarpio pabaigoje Intendantūros daliai vadovavo int. plk. Juozas Drazdauskas. Šios dalies prekių užpirkimo vedėjas buvo adm. mjr. Vincas Duoba, tiekimo vedėjas – int. kpt. Vladas Černius, sutarčių vykdytojas – adm. mjr. Zigmas Rumša, kariuomenės dalių apyskaitų tikrintojas – int. kpt. Juozas Bukelis, skaitvedys – ats. j. ltn. civ. tarn. Vladas Šalčiūnas²⁰².

Turint galvoje, kad perkamas, gaminamas ir tiekiamas turtas buvo labai įvairus (per vienus metus buvo nuperkama apie 200 rūšių įvairių prekių, o išduodama apie 300 daiktų, kurių pareikalavdavo 66 karinės dalys ir įstaigos). Šiam turtui nupirkti tekdavo surengti apie 70–80 varžytinių, surašyti, įvykdyti ir likviduoti apie 150 sutarčių, išleisti ir atsiskaityti Valstybės kontrolei už maždaug 10–12 mln. litų. Aišku, kad tokiam milžiniškam darbui atlikti personalo, kuris buvo įvardytas atitinkamais etatais, buvo per ma-

²⁰⁰ Kariuomenės intendanto brg. gen. K. Navako 1940 01 23 slaptas raportas Nr. 1215 kariuomenės vadui, *LCVA*, f. 1, b. 549, l. 4.

²⁰¹ Kariuomenės tiekimo viršininko div. gen. Z. Gerulaičio 1940 03 16 slaptas raštas Nr. 340 kariuomenės intendantui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 549, l. 28.

²⁰² Kariuomenės intendantūros ir jai priklaususių įstaigų karininkų ir civilių tarnautojų 1939 01 01 sąrašas, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 502, l. 15.

ža²⁰³. Šiam darbui, kurį dirbo Prekių dalis, atlikti reikėjo kur kas didesnio aukštesnės kategorijos darbuotojų, turinčių platesnes teises, skaičiaus.

4. Mobilizacijos dalis. Ši dalis atliko darbą, kurį buvo galima įvertinti tik mobilizaciją paskelbus. Mobilizacinio darbo svarbos Kariuomenės intendantūros srityje įrodinėti nereikėjo, nes motyvai, dėl kurių jis turėjo būti atliekamas, visiems – tiek štabo, tiek ginklų rūšių ir įvairių tarnybų viršinin-kams – buvo aiškūs, todėl jo reikšmės niekas neneigė. Mobilizacinis darbas buvo itin sudėtingas ir turėjo būti atliktas kruopščiai ir nuodugniai. Tam buvo reikalingi atsidadavę, mokantys saugoti paslaptį, turintys gyvenimo patirties ir atitinkamą stažą aukštos kvalifikacijos, patikimi pareigūnai.

Pažymėtina, kad Kariuomenės intendantūroje mobilizaciniu darbu rimčiau buvo susirūpinta tik 1926 m. rudenį. Tuo metu buvo numatyta, jog pietinio kaimyno agresijai atremti gali tekti mobilizuoti apie 60 000 karių. Sudarant Intendantūros mobilizacinį planą, reikėjo numatyti neliečiamos maisto ir aprangos atsargos kiekį, šioms atsargoms laikyti sandėlių vietas, suregistruoti atitinkamose apylinkėse maisto gamybos įmones (malūnus, kepyklas, pienines ir t. t.), parengti maistui tinkamą gyvulių statistiką, maistui rekvizuoti iš gyventojų personalą ir gauti tam Kariuomenės štabo III (mobilizacijos) skyriaus paskyras. Šis darbas buvo baigtas ir tiekimo viršininko patvirtintas 1927 m. rudenį²⁰⁴.

Galimo Lenkijos kariuomenės įsiveržimo į Lietuvos teritoriją atveju buvo numatyta įsteigti žmonių evakavimo punktus Jonavoje, Kaišiadoryse, Marijampolėje ir Alytuje, arklių evakavimo punktus – Jonavoje, Kaišiadoryse, Marijampolėje ir Alytuje, artilerijos amunicijos sandėlius – Kaišiadoryse ir Marijampolėje²⁰⁵.

Kad mobilizacija galėtų vykti pagal tuo metu galiojusius mobilizacijos tvarkaraščius Nr. 7 ir Nr. 9, ypač svarbu buvo gauti tam reikalingus kreditus. Dar 1928 m. Kariuomenės intendantūra buvo pareiškusi, jog kariuomenė neturinti mobilizacijai reikalingos neliečiamos maisto atsargos ir, jai įvykus, kariai būtų maitinami tik iš vietos išteklių. Todėl, norint išvengti panikos šalyje ir gyventojų nepasitenkinimo, kariuomenės dalių maitinimas mobilizacijos metu turėjo būti iš anksto organizuotas. To meto Rekvizicijų įstatymo projekte numatyta, kad išimtiniais atvejais rekvizicijas gali vykdyti pačios kariuomenės dalys. Pagal mobilizacijos tvarkaraščius Nr. 7 ir Nr. 9 mobiliza-

²⁰³ Kariuomenės intendanto brg. gen K. Navako 1938 06 18 slaptas raportas Nr. 153 kariuomenės tiekimo viršininkui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 540, l. 86–87.

²⁰⁴ V. Statkus, Lietuvos ginkluotosios pajėgos..., p. 560.

²⁰⁵ II karo apygardos štabo viršininko gen. št. plk. Z. Gerulaičio 1928 10 05 slaptas-asmenišką raštas Nr. 2620, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 611, l. 108.

cijos metu rekvizicijoms vykdyti turėjo būti įkurti Intendantūros sandėliai, kadangi pirmosiomis mobilizacijos dienomis jų dar nebūtų, o kariuomenės dalys pačios apsirūpinti reikalingais maisto produktais ir pašaru.

Nelaukdama, kol bus priimtas Rekvizicijų įstatymas, Kariuomenės intendantūra numatė imtis priemonių, kad, vadovaujantis šio įstatymo nuostatomis, pirmosiomis mobilizacijos dienomis reikalingi produktai, kaip išimtinė rekvizicija, būtų paskirstyti kariuomenės dalių aplinkiniams valsčiams. Minėtu būdu buvo numatyta kariuomenės dalis aprūpinti produktais per pirmąsias 14 mobilizacijos dienų, t. y. tol, kol būtų pradėję juos normaliai tiekti įkurti Intendantūros sandėliai. Siekdama sėkmingai įgyvendinti tai, kas numatyta, Intendantūros vadovybė informavo Vyr. štabo Operacijų skyrių, kad apygardų štabai turi atlikti šiuos darbus:

1. Išsiaiškinti, kelioms mobilizacijos dienoms, kiek ir kokių produktų reikės atskiroms įgulų dalims. Aprūpinimas maistu ir pašaru kariuomenės dalių, išvykstančių į žygį divizijų sudėtyje ir liekančių vietoje, būtų nevienodas. Pasirengti žygiui ne vėliau kaip ketvirtą dieną. Tolesnis produktų tiekimas išvykstančioms į žygį dalims turėtų būti toks pat, t. y. atliekamas rekvizicijų būdu pagal atitinkamą žygio kryptį. Kadangi iš anksto numatyti visų žygio krypčių buvo neįmanoma, reikėjo numatyti bent kelias svarbesnes.

2. Liekančios įgulose kariuomenės dalys turi būti aprūpinamos artimiausių valsčių. Produktus įgulų dalims turi pristatyti valsčiai.

3. Mobilizacijos planus parengti ir juos vykdyti mobilizacijos metu apygardų štabai turi pavesti atskirų įgulų arba dalies viršininkams.

4. Intendantūros vadovybė paprašė Kariuomenės štabo vadovybės išdėstyti savo samprotavimus atsižvelgiant į vietos sąlygas, papildyti juos detalėmis ir iki 1929 m. vasario 5 d. jai pateikti²⁰⁶. Pažymėtina, kad karo metu buvo numatyta mobilizuoti apie 83 500 arklių²⁰⁷.

Intendantūros reikmenims įsigyti ir mobilizacijai tinkamai pasirengti 5 metų laikotarpiui buvo numatyta skirti apie 5 mln. litų. Intendantūros reikmenų įsigijimo planas turėjo būti iš anksto gerai apgalvotas ir 5 metus tiksliai ir nuosekliai vykdomas. Sudarant pirkimo planą, reikėjo įvertinti numatytų pirkinių reikalingumą kariuomenei ir pirmiausia pirkti būtiniausių reikmenis²⁰⁸.

²⁰⁶ Intendantūros plk. K. Navako 1929 01 19 slaptas-asmeniškasis raštas Nr. 513 Vyr. štabo Operacijų skyriaus viršininkui, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 654, l. 3–4.

²⁰⁷ Karo veterinarijos viršininko vet. gyd. plk. lt. P. Kvedaro 1929 03 15 raštas Nr. 64 tiekimo viršininkui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 296, l. 63.

²⁰⁸ Tiekimų viršininko int. plk. J. Sutkaus 1931 06 19 slaptas-asmeniškasis terminuotas raštas Nr. 569 kariuomenės intendantui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 296, l. 87.

20 a. 4-ojo dešimtmečio viduryje didėjant Europoje naujo karo grėsmei, kariuomenės vadovybė susirūpino spartesniu Lietuvos ginkluotųjų pajėgų stiprinimu. 1935 m. rugpjūčio 16 d. buvo paskelbta kariuomenės vado gen. št. plk. S. Raštikio direktyva Nr. 5698 kariuomenės mobilizacijai parengti ir vykdyti. Joje buvo išskelti dideli uždaviniai Kariuomenės štabui, jos dalių vadams ir įstaigų viršininkams, taip pat tiekimo ir Intendantūros įstaigoms²⁰⁹. Ja remdamasi Kariuomenės intendantūros Mobilizacijos dalis tų pačių metų rugsėjo 19 d. parengė pagal mobilizacijos tvarkaraščius Nr. 11 ir Nr. 12 mobilizuojamos kariuomenės aprūpinimo Intendantūros tiekinius ir jo vykdymo direktyvą Nr. 2185²¹⁰. Joje buvo pateikti bendri nurodymai, kaip Intendantūros įstaigos mobilizacijos atveju privalo kariuomenę aprūpinti būtiniausiais tiekiais.

Šią direktyvą sudarė 4 dalys. Pirmojoje kalbama apie kariuomenės aprūpinimą maistu ir pašaru. Aprūpinimo laikas, kad būtų geriau pasirengta taikos metu, dalijamas į 3 etapus: 1) mobilizacijos, 2) koncentracijos ir 3) operacijų (pastarasis galėjo sutapti su koncentracijos, o gal net ir su mobilizacijos laikotarpiu).

Mobilizacijos laikotarpiu atsarginiai kareiviai, gavę šaukimo lapelius, vyko tiesiai į nurodytas kariuomenės dalis ir įstaigas. Dalyse ir įstaigose atvykimo dieną jie turėjo būti įtraukti į mitybos planą. Atsarginiai galėjo būti aprūpinti maistu arba gauti nustatytus maistpinigius. Kaip geriau tai atlikti, atsižvelgdami į sąlygas ir galimybes, turėjo spręsti divizijų vadai arba tolygūs jiems viršininkai, dalių vadams pateikus savo pasiūlymus. Taip pat prie apskričių komendantūrų maistu arba maistpinigiais turėjo būti aprūpinti visi atsarginiai, atvykę su arkliais ir vežimais, ir tie, kurie vėliau turėjo būti gražinti namo kaip netinkami arba negavę paskyrimų. Pristatyti mobilizuoti arkliai turėjo būti pradėti šerti dalyse ir įstaigose jau kitą dieną.

Taikos metu veikiančiosios kariuomenės dalys, karo vadovybės nurodymu, buvo įpareigojamos kaupti ir nuolat savo sandėliuose laikyti maisto atsargas: a) žygio dalims, b) užnugario dalims ir įstaigoms. Toliau direktyvoje buvo nurodytas maisto kiekis, normos, duonos ir pašaro atsargos. Koncentracijos laikotarpiu kariuomenės dalys, vykdomos į žygį, turėjo pasiimti iš pulkų šioje direktyvoje pateiktose lentelėse Nr. 1, Nr. 2 ir Nr. 3 nurodytas maisto produktų ir pašaro normas. Operacijų pradiniu ir tolesniu laikotarpiais karius maitinti buvo numatyta iš buvusių Intendantūros san-

²⁰⁹ Kariuomenės mobilizacijai parengti ir vykdyti kariuomenės vado gen. štabo plk. S. Raštikio 1935 08 16 slapta-asmeniška direktyva, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 848, l. 5–24.

²¹⁰ Mobilizuojamai kariuomenei intendantūros tiekmenimis aprūpinti ir vykdyti 1935 09 19 direktyva Nr. 2185, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 848, l. 98–102.

dėlių. Šiuose sandėliuose Intendantūra turėjo sukaupti ir laikyti reikalingus maisto ir avižų arkliams išteklius. Įkūrus Intendantūros įstaigas divizijose ir vietoje (skerdyklas, Intendantūros sandėlius), maistas ir pašaras turėjo būti tiekiami dalimis iš Intendantūros rajoninių sandėlių pagal divizijų ir būstinių intendantų paraiškas.

Pagal mobilizacijos tvarkaraštį Nr. 4 I ir II pasienio divizijų pasienio apsaugos dalys ir kuopos turėjo būti aprūpintos iš vietos išteklių – perkant reikalingus maisto produktus vietoje.

Antrojoje direktyvos dalyje buvo nurodyta, jog uniforma, avalyne, dangai ir kt. daiktais kariuomenės dalys turėjo būti aprūpinamos iš turimos neliečiamos atsargos ir apyvartinių išteklių. Pirmiausia turėjo būti aprūpintos žygio dalys, o užnugario dalys – iš joms laikomų neliečiamos atsargos ir likusių žygio dalių išteklių.

Trečiojoje dalyje nurodyta, kad aprūpinant pinigais turi būti vadovaujantis įstatymais parengta mobilizacijos sąmata ir paskelbta atskiroje direktyvoje.

Ketvirtojoje dalyje sakoma, kad aprūpinimas knygomis, blankais ir kt. reikmenimis turi vykti Tiekimo valdybos nustatyta tvarka²¹¹.

Pagal minėtą kariuomenės vado gen. št. plk. S. Raštikio patvirtintą mobilizacijai parengtą direktyvą Nr. 5698 § 98 divizijų vadai, ginklų rūšių ir tarnybų viršininkai kariuomenės dalių ir įstaigų mobilizaciją turėjo tvarkyti savarankiškai ir tik kilus neišskumų informuoti Kariuomenės štabą.

Kariuomenės intendantūros įstaigoms paradėjus taisyti mobilizacijos planus, provincijos įgulse kilo nemažai neišskumų. Kariuomenės intendantūra, paskelbus karo padėtį, mobilizavo ir įkūrė 54 įstaigas, iš jų Kauno įguloje – 10, provincijos įgulse – 44. Pagal mobilizacijos direktyvą kiekviena iš šių įstaigų turėjo savo mobilizacijos planus, kurie buvo laikomi jų dislokacijos (mobilizacijos ir kūrimosi) vietose. Įstaigų planus taisė tarnybų viršininkai. Mobilizacijos instrukcijose ir direktyvose buvo reikalaujama, kad planai būtų tobulinami, t. y. taisomi, papildomi ir visada atitiktų realias aplinkybes²¹².

Rengiantis mobilizacijai ir didėjant darbo krūviui, reikėjo turėti gero-kai daugiau kvalifikuotų intendantūros darbuotojų, ypač provincijoje. Todėl 1936 m. rugsėjo 15–spalio 15 d. prie Kariuomenės intendantūros iš įvairių karo komendantūrų buvo pakviestas 51 atsarginis ir apsaugos kareivis atlikti „karo pratimų“. Jie buvo perkelti Kariuomenės intendantūros žinion ir paskirti į jos teritorines įstaigas. Po šių pratybų jiems buvo suteiktos atitinka-

²¹¹ Mobilizuojamai kariuomenei intendantūros tiekmenimis aprūpinti ir vykdyti 1935 09 19 direktyva Nr. 2185, *LCVA*, f. 929, ap. 3, l. 98–102.

²¹² Kariuomenės intendanturo plk. K. Navako 1936 10 22 slaptas-asmeniškias raštas Nr. 2500 kariuomenės štabo III skyriaus viršininkui, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 468, l. 48.

mos kategorijos²¹³. 1936 m. pabaigoje kariuomenės dalys buvo įpareigosos savo sandėliuose laikyti nurodytą mobilizacinę maisto atsargą:

a) žygio dalims – 2 atsargos ir 4 manevrinius maisto davinius, taip pat maisto 1 ir 2 mobilizacijos dienoms visiems mobilizuojamiems žmonėms;

b) užnugario dalims ir įstaigoms – 6 maisto davinius pagal taikos meto davinio normas.

Dalys privalėjo turėti šių produktų atsargų: ruginių miltų, sausainių, kruopų, sviesto, taukų, mėsos konservų, skaldytų žirnių, druskos, cukraus, kavos, pipirų ir avižų. Mėsos konservų ir saldinių nurodyta nuolat laikyti po 2 atsargos davinius (300 gramų konservų davinys ir 450 gramų sausainių) karo meto, duonos – 4 taikos meto davinius faktiniam žmonių skaičiui. Mobilizacijos laikotarpiu atsargos daviniui ir žygio manevriniam daliniams reikalingą duonos kiekį turėjo iškepti įgulų dalys pagal parengtus jos kepimo planus. Tam jos privalėjo nuolat turėti ruginių miltų atsargą arba taikos metu laikytos ir karo metu sukauptos duonos atsargos visam žmonių skaičiui (kiekvienam po 6 davinius) skirtumą. Mobilizacijos laikotarpiu mėšą turėjo tiekti tie patys rangovai. Žygio dalys iš tų pačių rangovų turėjo įsigyti mėsos dviem dienoms. Iki tol, kol mėšą galės tiekti divizijų skerdyklos ar Intendantūros sandėliai, galvijais arba mėsa turėjo apsirūpinti (nusipirkti) pačios dalys iš vietos išteklių. Pašaro taikos metu kariuomenės dalys turėjo laikyti:

a) žygio dalys – pėstininkų ir artilerijos pulkai – avižų 1 atsargos ir 4 manevrinius davinius, kavalerijos pulkai – 1 atsargos ir 2 manevrinius avižų davinius. Be to, šieno pėstininkų ir artilerijos pulkai – po 3 davinius, kavalerijos pulkai – po 1 manevrinį davinį. Taip pat nurodyta turėti avižų ir šieno 2 mobilizacijos dienoms visam mobilizuotų arklių skaičiui;

b) užnugario dalys – 6 avižų ir 3 šieno davinius.

Kariuomenės intendantūros žiniomis, koncentracijos, taip pat vėlesniu laikotarpiu dėl kariuomenės aprūpinimo maistu ir pašaru sunkumų neturėjo kilti²¹⁴.

Kariuomenės štabo ir Intendantūros vadovybės nuomone, kariuomenėje karo metu turėjo būti:

1. karininkų – 5 031 (taikos metu jų buvo 1 600);

2. kareivių – 118 757.

1936 m. sausio 1 d. kariuomenės aprūpinimas Intendantūros turtu atrodė taip (žr. 8 lentelę):

²¹³ *Ten pat*, l. 50–51, 53.

²¹⁴ Mobilizuojamos kariuomenės aprūpinimas maistu ir pašaru, Intendantūros 1936 metų duomenimis, *LČVA*, f. 929, ap. 5, b. 468, l. 184.

8 lentelė²¹⁵ Mobilizuojamos kariuomenės aprūpinimas Intendantūros turto
1936 m. sausio 1 d. duomenys

Daiktų pavadinimai	Buvo 1936 01 01 (vienetų)	Trūko (vienetų)	Pastabos
<i>Drabužiai</i>			
Milinės	85 000	40 000	Kautynių daliniams aprangos pakako
Mundurais	85 500	39 500	
Kelnės (viršutinės, vilnonės)	97 000	28 000	
Vasarinių drabužių (palaidinių ir kelnų) komplektai	40 000	–	
Lauko kepurės	85 000	40 000	
Batai	95 000	30 000	
Kelnės (apatinės)	160 000	90 000	
Marškiniai (apatiniai)	272 000	–	
Autai (porų)	257 000	–	
Kailiniai: ilgi	1 500	8 500	Atsargoje daugiau laikyti nereikėjo
trumpi	10 000	17 000	
be rankovių	19 000	61 000	
Diržai susijuosti	82 000	43 000*	* Reikėjo pagaminti kuo greičiau
Kuprinės	50 000	50 000	
Turint galvoje bendrą kariuomenės aprūpinimą, drabužių kiekis buvo patenkinamas. Tuo metu kadrinių karininkų ir civilių tarnautojų buvo per 3 000 pasienio dalyse, policijos ir šaulių – 3 000, įvairių sandėlininkų – apie 4 000. Iš viso – 10 000 žmonių.			
<i>Gurguolė</i>			
Gurguolės vežimai: poriniai	1650 **	5 800	**Daugiau paprastų vežimų gaminti nereikėjo
vienašiai	200	1 300	
Lauko virtuvės	613	–	Reikėjo 551

²¹⁵ Lentelė sudaryta remiantis Kariuomenės intendantūros 1936 m. slapto asmeniniu duomenų priedu, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 468, l. 186.

Pakinktai

Gurguolės pakinktų: komplektų	3 000	4 800
vienkinkių	575	925
Balnai	4 150 (+2 000 užsakyta)	

Mobilizuojamojo amžiaus uniformuotų šaulių buvo apie 12 000, o 10 000 galėjo išsiversti be uniformų.

Mobilizuojamos kariuomenės aprūpinimo Intendantūros tiekimais išleistų direktyvų papildymai ir pakeitimai buvo daromi 1938 m. kovo, gegužės ir birželio²¹⁶ bei 1939 m. liepos mėn.²¹⁷ Visais atvejais jų metu buvo siekiama padidinti mobilizuojamo turto neliečiamąsias atsargas. 1939 m. jų jau pakako 120 000 žmonių kariuomenei aprūpinti.

Kaip jau buvo minėta, dėl 1939 m. menko šieno ir dobilų derliaus smarkiai išaugo avižų paklausa. Tas paklausos padidėjimas taip pat susidarė ir dėl padidėjusio arklių skaičiaus kariuomenėje ir krašte (buvo internuota apie 4 000 arklių iš Lenkijos – V. L.), ir dėl to, kad reikėjo avižomis aprūpinti sovietų kariuomenės arklius. Dėl šių priežasčių Kariuomenės intendantūra 1940 m. pirmoje pusėje buvo priversta nupirkti iš „Lietūkio“ 4 000 tonų avižų daugiau negu 1939 m., o avižų eksportą į užsienį teko uždrausti. Dėl sudėtingesnio vilnų milinėms importo ir dėl nemažo avikailių, kurių ištekliai krašte nebuvo dideli, kariuomenei aprūpinti poreikio teko sulaukyti ir avikailių eksportą²¹⁸.

1940 m. kovo 19 d. Kariuomenės intendantūra pagal mobilizacijos tvarkaraščius Nr. 1–6 priėmė naują (paskutinę) mobilizuojamai kariuomenei aprūpinti skirtą direktyvą Nr. 2100. Joje buvo sukonkretinti Kariuomenės intendantūros uždaviniai galimos mobilizacijos atveju²¹⁹.

Nagrinėjamo laikotarpio pabaigoje Intendantūros Mobilizacijos daliai

²¹⁶ 1938 03 19 Kariuomenei intendantūros tiekmenimis aprūpinti ir vykdyti direktyva Nr. 2170, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 848, l. 166–177; 1938 05 04 Mobilizuojamai kariuomenei pinigais aprūpinti ir vykdyti direktyva Nr. 2420, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 848, l. 152 ir 1938 06 08 Direktyva mobilizuojamai kariuomenei intendantūros tiekmenimis aprūpinti ir vykdyti Nr. 2170, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 848, l. 151.

²¹⁷ 1939 07 15 Mobilizuojamai kariuomenei aprūpinti direktyva Nr. 2490, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 848, l. 202–204.

²¹⁸ Kariuomenės intendanturo brg. gen. K. Navako 1940 01 8 slaptas raportas Nr. 20037 kariuomenės tiekimo viršininkui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 542, l. 73.

²¹⁹ Kariuomenės intendanturo brg. gen. K. Navako 1940 03 19 slapta-asmeniška Mobilizuojamai kariuomenei aprūpinti direktyva Nr. 2100, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1131, l. 68–70.

vadovavo adm. mjr. Kazys Slavinskas. Maisto mobilizacijos reikalų vedėjas buvo adm. kpt. Mykolas Mikolajūnas, pramonės įmonių reikalų vedėjas – int. kpt. Jonas Petraitis²²⁰.

Priėmimo komisija. Įkurta dar 1919 m. Šančiuose. Jos pirmininkas nuo pat įkūrimo dienos buvo karin. K. Ramanauskas. Iš pradžių ji buvo vadinama Kariuomenės turto priėmimo ir apkainavimo komisija²²¹. 1921 m. buvo paskelbtos šios komisijos narių darbo taisyklės. Tų pačių metų lapkričio 18 d. buvo patvirtinti komisijos etatai. Be komisijos pirmininko ir jo padėjėjo, komisiją sudarė 2 karo valdininkai, 1 vyr. puskarininkis ir 1 laisvai samdomas pasiuntinys²²². Galutinai Kariuomenės turto priėmimo ir apkainavimo komisija buvo suformuota 1924 m.²²³ Ilgainiui ji imta vadinti tiesiog priėmimo komisija. Šiai komisijai reikėjo priimti viską, ką nupirkdavo prekių ir maisto dalys. Kadangi šios dalys tam išleisdavo apie 9–11 mln. litų, galima spėti, kokį prekių kiekį tekdavo priimti priėmimo komisijai. Priimdama prekes komisija patikrindavo jų rūšį ir nustatydavo kiekį. Norint tai padaryti, reikėjo šias prekes ne tik apžiūrėti, bet ir atlikti įvairias manipuliacijas: išvynioti, suvynioti, pasverti, išmatuoti, suskaičiuoti ir t. t. Priėmimo komisija, remdamasi atitinkamais įstatymais, buvo priversta tiksliai nustatyti prekių rūšį ir kiekį. Tai reikėjo atlikti, kai buvo perkama manufaktūros medžiagų dešimtimis ar šimtais tūkstančių metrų arba tokiais pat kiekiais įvairios odos. Todėl reikėjo daugiau žmonių, didesnių patalpų ir įrenginių prekėms matuoti, išvynioti, suvynioti ir t. t. Išaugus pirkimo mastui, 1939 m. pradžioje ši komisija, priimdama prekes, ne visada galėjo jas nuodugniai apžiūrėti, nes tam neturėjo pakankamai žmonių ir kitų tinkamų priemonių. Nuodugniai buvo apžiūrima kiekviena oda, avikailiai ir kitos stambesnės prekės, o manufaktūros gaminių ir kitų smulkių prekių buvo patikrinama nuo 1/10 iki 1/3 pateiktų priimti medžiagų gabalų ir prekių, atsitiktinai parinktų iš kiekvienos partijos. Tokia nenormali, įstatymams prieštaraujanti, padėtis negalėjo likti. Kad priėmimo komisija galėtų apžiūrėti visas pateikiamas prekes, reikėjo daugiau kaip dvigubai daugiau priėmėjų, pastatyti 3 kartus didesnius priėmimo sandėlius vietoj esamų, įsigyti dar 3 matavimo mašinas (turėjo tik

²²⁰ Kariuomenės intendantūros ir jai priklausiusių įstaigų karininkų ir civilių tarnautojų karininkų vietose 1939 01 01 slapta sąrašas, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 502, l. 15.

²²¹ *LCVA*, f. 384, ap. 3, b. 534, l. 224.

²²² Steigiamojo Seimo ir e. prezidento pareigas A. Stulginskio 1921 11 28 patvirtinti Laikinieji intendantūros daiktų priėmimo ir apkainavimo komisijos etatai Nr. 80, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 77, l. 81.

²²³ Kariuomenės dalių ir įstaigų kronika, *LCVA*, f. 384, ap. 3, b. 534, l. 224.

vieną – V. L.) ir padidinti eilinių darbuotojų skaičių 12 žmonių²²⁴.

Priėmimo komisiją, vadovojamą pirmininko int. plk. K. Ramanausko, sudarė 4 nariai: pėst. plk. lt. Juozas Kartanas, int. mjr. Vladas Baršauskas, int. mjr. Bronius Pulkauninkas ir civ. tarn. inž. Julius Slavinskas²²⁵.

Piniginė buhalterija. Šis pavadinimas buvo ne visai tikslus, klaidinantis, nes pagrindinis jos darbas buvo ne buhalterija, o piniginio aprūpinimo reikalų tvarkymas: lėšų kariuomenės dalims ir įstaigoms asignavimas, sąmatų ir jų vykdymo planų sudarymas ir kiti ne buhalterijos darbai. Buvo tvarkoma ir buhalterija, kaip ir kitose Intendantūros dalyse, tik jai priklausančios srities.

Buhalterija buvo sukomplektuota vadovaujantis Laikinaisiais etatais Nr. 76, Steigiamojo Seimo ir einančio prezidento pareigas A. Stulginskio patvirtintais 1921 m. lapkričio 18 d. Šioje dalyje turėjo tarnauti 1 karininkas, 7 karo valdininkai, 4 vyr. puskarininkiai, 3 j. puskarininkiai, 2 grandiniai ir 1 eilinis²²⁶.

Iki 1924 m. nepaprastosios karo biudžeto išlaidos nebuvo griežtai atskirtos nuo paprastųjų, todėl neturėta jokio atskiro plano ar sistemos. Nuo tų metų pradėtos rengti kariuomenės sąmatos tapo neatskiriama ir piniginės buhalterijos darbo dalimi. Kaip jau minėjome, 1930 m. sudarytoje pirmojoje Krašto apsaugos ministerijos mobilizacinėje sąmatoje Intendantūrai buvo skirti 7 410 644 Lt. Tačiau vėliau dėl pablogėjusios krašto ekonominės padėties kurį laiką jų visai nebuvo skiriama. 1933 m. jas sudarė tik 649 930,32, 1934 m. – 730 000, 1935 m. – 1 300 000 Lt²²⁷. Didėjant naujo karo grėsmei, Intendantūros piniginė buhalterija iš nepaprastosios išlaidų sąmatos lėšų susisiekimo priemonėms ir arkliams pirkti skyrė šias sumas (žr. 9 lentelę):

²²⁴ Kariuomenės intendantų brg. gen. K. Navako 1938 06 18 slaptas raportas Nr. 153 kariuomenės tiekimo viršininkui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 540, l. 86.

²²⁵ Kariuomenės intendantūros ir jai priklausiusių įstaigų karininkų ir civilių tarnautojų karininkų vietose slaptas sąrašas, 1939 01 01, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 502, l. 15

²²⁶ *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 77, l. 77–78.

²²⁷ 1935–1941 metų nepaprastųjų išlaidų sąmatos vykdymo planas, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 163, l. 7.

9 lentelė²²⁸. Lėšos susisiekimo priemonėms ir arkliams pirkti 1938 m.

Eil. nr.	Apskričių komendantūrų pavadinimai	Lėšos susisiekimo priemonėms pirkti (suma litais)	Lėšos arkliams pirkti (suma litais)
1.	Panevėžio	51 588	350 000
2.	Biržų	32 097	190 000
3.	Rokiškio	28 065	150 000
4.	Utenos	7 650	105 000
5.	Ukmergės	75 270	200 000
6.	Zarasų	7 170	25 000
7.	Kauno	59 550	388 000
8.	Trakų	18 450	120 000
9.	Marijampolės	58 920	355 000
10.	Vilkaviškio	30 300	295 000
11.	Alytaus	34 650	235 000
12.	Seinų	2 490	45 000
13.	Šakių	24 420	275 000
14.	Klaipėdos krašto	59 400	500 000
15.	Tauragės	36 390	190 000
16.	Šiaulių	61 560	410 000
17.	Kretingos	23 580	165 000
18.	Mažeikių	23 550	118 000
19.	Telšių	32 610	146 000
20.	Raseinių	34 350	198 000
21.	Kėdainių	44 220	250 000
	Iš viso skirta komendantūrų einamojon sąskaiton	746 280	4 710 000
	Liko nepanaudotų kreditų	368 720	1 040 000
	Iš viso buvo asignuota 1938 m.	1 115 000	5 750 000

1940 m. gegužės 16 d. kariuomenės intendantas brg. gen. K. Navakas kariuomenės tiekimo viršininkui pristatė pinigines buhalterijos parengtą naują kreditų mobilizacijos išlaidų sąmatą²²⁹. Su ja buvo supažindintas ir krašto

²²⁸ Lentelė sudaryta remiantis kariuomenės intendanto padėjėjo int. plk. V. Butausko 1939 04 17 slaptu asmeniniu raštu Nr. 2204 Kariuomenės tiekimo valdybos mobilizacijos reikalų vedėjui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 472, l. 53.

²²⁹ Kariuomenės intendanto brg. gen. K. Navako 1940 05 16 slaptas-asmeniškias raportas Nr. 1676 kariuomenės tiekimo viršininkui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 541, l. 47.

apsaugos ministras brg. gen. K. Musteikis. Remdamasis 1936 m. birželio 11 d. Valstybės gynimo tarybos nutarimo 5 straipsniu, jis 1940 m. gegužės 31 d. kreipėsi į finansų ministrą, prašydamas skirti lėšų kariuomenės mobilizacijos reikalams pagal pridedamą 11 027 510 Lt sąmatą.

Sąmatoje buvo numatytas vieno mėnesio avansas kariuomenės dalių išlaidoms, kurioms apmokėti pinigų reikės jau pirmosiomis mobilizacijos dienomis, – maistpinigiams, dienpinigiams, maisto produktams, kurių nebus patiekta nustatyta tvarka, pirkti, įstatymo nustatytam algos avansui, turtui taisyti ir patalpoms pritaikyti skirtų lėšų avansui – ir kt. lėšos, kurių reikės praėjus mėnesiui, pavyzdžiui, algoms. Reikėjo sudaryti sąlygas, kad šioje sąmatoje numatytas lėšas kariuomenės dalys galėtų gauti vietiniuose Lietuvos banko skyriuose bet kuriuo metu. Be to, krašto apsaugos ministras brg. gen. K. Musteikis paprašė finansų ministro tuoju pat pervesti sąmatoje nurodytą sumą jo žinion ir duoti nurodymus Lietuvos bankui, kad mobilizacijos išlaidų orderiuose nurodytą pinigų sumą atitinkami Lietuvos banko skyriai visada turėtų ir galėtų ją disponuoti²³⁰ (žr. 10 lentelę).

10 lentelė²³¹ Krašto apsaugos ministerijos 1940 m. gegužės 31 d. slapta sąmata Nr. 605

§	Str.	Išlaidų pavadinimas	Suma (litais)	Pas-tabos
11	1	<i>Atlyginimas</i>		
		<i>I. Algos avansas</i>		
		a) karininkams	2 238 601	
		b) liktiniams puskarininkiams	352 526	
		c) civiliams tarnautojams	263 477	
		Iš viso algos avanso	2 854 604	
		<i>II. Dienpinigiai</i>		
		a) karininkų dienpinigiams mėnesinis avansas	93 720	
		b) karininkų dienpinigiams mobilizacijos laikotarpiu	21 016	
		c) liktinių puskarininkų dienpinigiams mobilizacijos laikotarpiu	8 041	
		Iš viso dienpinigiams	146 167	

²³⁰ Krašto apsaugos ministro brg. gen. K. Musteikio 1940 05 31 slaptas-asmeniškasis raštas Nr. 605 finansų ministrui, *ten pat*, l. 50.

²³¹ Lentelė sudaryta remiantis KAM 1940 05 31 slapta-asmenišką mobilizacijos sąmatą Nr. 605, *ten pat*, l. 48.

		III. <i>Nenumatytoms šio straipsnio išlaidoms 5 % nuo šio straipsnio sumos</i>	150 229
		Iš viso 11 § 1 str.	3 151 000
11	2	<i>Aprūpinimas</i>	
		I. <i>Mityba</i>	
		a) kariuomenės maistui ir maistpinigiams	3 518 714
		b) šaulių maistpinigiams	917 117
		c) pašarui	1 375 723
		d) guolio (šiaudams)	88 788
		Iš viso mitybai	5 954 342
		II. <i>Intendantūros turto pirkimas ir taisymas</i>	
		a) karininkų uniformų ženklams	86 770
		b) puskarininkų ženklams	27 417
		c) dangai taisyti	90 564
		d) pakinktams ir balnams taisyti	53 864
		e) vežimams taisyti	8 637
		f) skalbiniams skalbti	262 965
		g) tabeliniam inventoriui pirkti	199 439
		h) virtuvių inventoriui pirkti	66 716
		i) žibalui ir žvakėms pirkti	38 535
		j) įrankiams pirkti	23 179
		Iš viso turtui pirkti ir taisyti	858 086
		III. <i>Smulkios ūkio ir raštinės išlaidos</i>	
		a) mėnesinis avansas	89 050
		b) vienkartinėms išlaidoms	14 910
		Iš viso smulkioms ūkio ir raštinės išlaidoms	103 960
		IV. <i>Transporto išlaidos</i>	
		Susisiekimo priemonėms įsigyti mėnesinis avansas	34 730
		V. <i>Nenumatytoms šio straipsnio išlaidoms 5 % nuo šio straipsnio sumos</i>	347 882
		Iš viso 11 § 2 str.	7 299 000
		Iš viso Intendantūros išlaidų	10 450 000
12	1	<i>Ginklų remontui ir išlaikymui vieno mėnesio avansas</i>	35 000
		Iš viso ginklavimo išlaidos	35 000
13	1	<i>Smulkiam technikos turtui taisyti ir medžiagoms įsigyti 1 mėnesiui</i>	99 750
		Avansui papildyti 10 % nuo aukščiau nurodytos sumos	9 900

LIETUVOS RESPUBLIKOS KARIUOMENĖ 1918–1940 M.

		Iš viso technikos reikalams	109 650
14	1	<i>Karo aviacijai avansas</i>	
		Technikos reikalams aviacijos daliniams: eskadrilėms, reikmenynams ir kt.	18 060
		Avansams papildyti karo aviacijos viršininko žinioje 15 %	1 800
		Iš viso karo aviacijai	19 860
15	1	Patalpoms pritaikyti ir narams įrengti	178 000
		Ligoninių inventoriui įsigyti	82 000
		Kurui lauko dalims 1 mėnesiui	123 000
		Iš viso butų išlaidoms	383 000
16	1	Karo sanitarijos reikalams avansas	30 000
		Iš viso karo sanitarijos reikalams	30 000
		Iš viso mobilizacinių avansų	11 027 510

Finansų ministras, susipažinęs su krašto apsaugos ministro 1940 m. gegužės 31 d. slaptu raštu Nr. 605, pranešė, kad jo vadovaujama ministerija, atsižvelgdama į Krašto apsaugos ministerijos mobilizacijos sąmatą, skirs reikiamą sumą pinigų ir ją deponuos Lietuvos banko skyriuose, kuriuose bus įteikti mobilizaciniai orderiai teikiamai sumai. Pinigai turėjo būti rezervuoti valstybės izdo lėšų sąskaitoje. Prireikus jie galėjo būti naudojami mobilizaciniams orderiams apmokėti²³². Piniginės buhalterijos darbas reikalavo ne tik didelės teisinės nuovokos rengiant, taikant, tiksliai ir teisingai aiškinant atlyginimų klausimais įstatymus, įsakymus ir taisykles, bet ir ypač didelio atidumo sudarant sąmatas ir jų vykdymo planus, tikrinant piniginius reikalavimus, išrašant orderius, tvarkant pinigų buhalteriją ir orderius, išduodant ir išsiunčiant juos pagal priklausomybę, nes mažiausia klaida galėjo sutrikdyti piniginio aprūpinimo tvarką ir padaryti valstybei daug nuostolių. Čia taip pat buvo galimi neteisėto pinigų išgavimo pagal neteisėtus reikalavimus ir suklastotus orderius atvejai. Todėl šioje dalyje darbas buvo svarbus ir atsakingas ir jį atlikti turėjo būti skiriami aukšto intelekto, patyrę, patikimi, blaiviai mąstantys pareigūnai. Padidėjus pavaldžių ūkių skaičiui (buvo 63, o 1938 m. viduryje – 70), padidėjo ir darbų mastas. Be to, steigiant naujus etatus kartu buvo prašoma skirti naujų darbuotojų. Jų negavus, nuolat tekdavo komandiruoti žmones iš kitų, dažniausiai neveikiančių, įstaigų²³³. Piniginio aprūpinimo dalyje dirbo tik 4 darbuotojai: vyr. buhalteris – adm. plk. lt. Jonas

²³² Finansų ministro slaptas raštas Nr. 29 krašto apsaugos ministrui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 541, l. 52.

²³³ Kariuomenės intendanto brg. gen. K. Navako 1938 06 18 slaptas raportas Nr. 153 kariuomenės tiekimo viršininkui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 540, l. 87.

Švedas, buhalteriai – adm. mjr. Justinas Stanaitis ir pėst. kpt. Vincas Danilevičius, skaitvedys – ats. j. ltn. civ. tarn. Jonas Tupikas²³⁴.

Technikos ir organizacijos komisija. Jau pats pavadinimas nusako jos veiklos kryptį. Techniniam ir organizaciniam tiekimo darbui atlikti Intendantūrai reikėjo turėti tinkamai parengtą ir patyrusį personalą. Šiam personalui teko tikrinti gamybos įmonių pasirengimą galimam karui, Intendantūros gamybos mechanizaciją, sekti technikos ir chemijos mokslo technologijos išradimus, naujoves, stebėti, kaip tai pritaikoma kariuomenės reikalams, atlikti įvairių prekių analizės (per vienus metus apie 1 000), spręsti įvairius su prekių ir maisto produktų komisijų darbu susijusius klausimus, taip pat klausimus dėl netinkamų ir kitų prekių priėmimo. Kaip parodė tuometė praktika, tokiam milžiniškam darbui atlikti reikėjo gerokai didesnio žmonių skaičiaus²³⁵. 1939 m. pradžioje minėtos komisijos pirmininkas buvo int. plk. Jonas Acus-Acukas, komisijos nariai – int. mjr. Otto Milaševičius ir adm. mjr. Vytautas Pupeika, inžinierius technologas – ats. j. ltn. civ. tarn. Kazys Barkauskas, bandomojo kabineto vedėjas – adm. kpt. Vladimiras Demidavičius, raštvedys – int. kpt. Vincas Gogelis, odos technikas – ats. ltn. civ. tarn. Stasys Kumpis²³⁶.

Intendantūros dirbtuvės pradėjo veikti 1919 m. spalio 29 d. Kaune, Šančiuose. Jos buvo skirtos kariuomenės naudojamiems daiktams taisyti. Laikui bėgant visos perkamos ir Lietuvoje gaminamos medžiagos, kurias priimdavo priėmimo komisija, patekusios į Kariuomenės intendantūros dirbtuves, tapdavo įvairiais gaminiais.

Pasibaigus Nepriklausomybės kovoms, Intendantūros dirbtuvės nuo 1921 m. lapkričio 18 d. buvo komplektuojamos vadovaujantis Steigiamojo Seimo ir einančio Prezidento pareigas A. Stulginskio patvirtintais Laikinaisiais Kariuomenės intendantūros etatais Nr. 76²³⁷. Išanalizavus etatus matyti, jog, be vadovybės, administracijos, atskirų rūšių specialistų, mokinių, techninio personalo, tuo metu veikė drabužių siuvykla, kurpių (batsiuvių), derintojų skyriai, virvių dirbtuvė ir gurguolė. Šiuose skyriuose tarnavo 3 karininkai, 8 karo valdininkai, 5 viršilos, 14 vyr. puskarininkių, 11 j. puskarininkių, 3 grandiniai, 208 eiliniai kareiviai, dirbo 5 laisvai samdomi tarnau-

²³⁴ Kariuomenės intendantūros ir jai priklausiusių įstaigų karininkų ir civilių tarnautojų karininkų vietose sąrašas 1939 01 01, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 502, l. 15.

²³⁵ Kariuomenės intendanto brg. gen. K. Navako 1938 06 18 slapta raportas Nr. 153 kariuomenės tiekimo viršininkui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 540, l. 64.

²³⁶ Kariuomenės intendantūros ir jai priklausiusių įstaigų karininkų ir civilių tarnautojų karininkų vietose sąrašas 1939 01 01, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 502, l. 15.

²³⁷ Laikinieji Kariuomenės intendantūros etatai Nr. 76, Steigiamojo Seimo ir e. Prezidento pareigas A. Stulginskio patvirtinti 1921 11 18, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 77, l. 78

tojai. Prireikus dirbtuvėms buvo leidžiama samdyti iki 25 padienių darbininkų. Be to, dirbtuvės turėjo 5 arklius ir 3 vežimus²³⁸.

Nepriklausomybės kovų metu Intendantūros dirbtuvės tik taisė kariuomenės turtą, palyginti per trumpą laiką jos išsiplėtė tiek, kad galėjo gaminti kone visas kariuomenei reikalingas priemones. 1938 m. viduryje jose jau dirbo iki 350 darbininkų (kai kuriuose skyriuose – dviem pamainomis), per metus buvo pagaminama dešimtys ir net šimtai tūkstančių kai kurių daiktų, darbininkams per metus buvo išmokama iki 1 800 000 litų už sunkų ir svarbų darbą²³⁹. Jiems buvo leidžiama dirbti vadovaujantis akordine arba premijų sistema. Tais metais iš įmonės medžiagų buvo pagaminta prekių už 10 443 885,25 Lt. Tai buvo labai įvairūs gaminiai. Tam buvo sunaudota įmonės medžiagų už 6 094 884,74 Lt. Dirbtuvėse vidutiniškai dirbo 278 žmonės ir 125 sezoniniai darbininkai, dirbantys 6 mėn.²⁴⁰ Gamyba buvo normuota, daiktų gamybos užsakymai turėjo būti nustatytu laiku atlikti. Gaminta ne tik Intendantūrai, bet ir kitoms tarnyboms (Ginklavimo valdybai, Tiekimo skyriui, Sanitarijos ir Veterinarijos valdyboms, aviacijai ir kt.).

1940 m. pradžioje dirbtuvės buvo išplėstos – jose veikė 4 skyriai. Labai reikšmingos buvo gamybos vedėjo pareigos – jis turėjo stebėti visų keturių skyrių darbo eigą, kaip vykdomi gauti užsakymai, aprūpinama medžiagomis ir priedais, rengti kitoms tiekimo įstaigoms gaminamų daiktų kalkuliacijas, tvarkyti atsiskaitymo su tomis įstaigomis už joms pagamintus daiktus reikalus ir t. t. Kovo 1 d. Intendantūros dirbtuvių darbuotojų skaičius išaugo iki 463²⁴¹. Dirbtuvių viršininkas buvo adm. plk. Povilas Kabaila, jo padėjėjas – adm. mjr. Antanas Valaitis, raštvedys-iždininkas – adm. kpt. Volde-maras Vachauzas, buhalteris – pėst. kpt. Antanas Grušeckas, iždininkas – adm. kpt. Antanas Šukaitis²⁴².

Centrinis prekių sandėlis. Buvo įkurtas Šančiuose. Jo paskirtis buvo priimti iš rangovų ir saugoti į sandėlį atgabentas prekes, teikti jas priėmimo komisijai vertinti. Komisijai jas priėmus, tą patį turėjo padaryti ir sandėlio vadovybė: jas užpajamuoti, prižiūrėti ir užkonservuoti. Vėliau dalis šių prekių

²³⁸ *Ten pat.*

²³⁹ Kariuomenės intendanturo brg. gen. K. Navako 1938 06 18 slaptas raportas Nr. 153, *ten pat.*, b. 540, l. 85.

²⁴⁰ Kariuomenės intendantūros dirbtuvių gamyba 1938 m., *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 511, l. 67–68, 70–73.

²⁴¹ Krašto apsaugos ministro brg. gen. K. Musteikio 1940 03 20 patvirtinti Intendantūros dirbtuvių slapti karo meto etatai Nr. 158, galioję nuo 1940 03 01, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 510, l. 69.

²⁴² Kariuomenės intendantūros ir jai priklausiusių įstaigų ... sąrašas, 1939 01 01, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 502, l. 16.

(medžiagų) buvo perduodama Intendantūros dirbtuvėms, kuriose tapdavo reikalingais daiktais. Tiek šie, tiek iš rangovų priimti daiktai buvo tiekiami kariuomenės dalims ir įstaigoms. Sandėlyje likę daiktai buvo užpajamuojami, prižiūrimi ir konservuojami, o atėjus tinkamam laikui, taip pat perduodami kariuomenės dalims ir įstaigoms. Po to jie buvo užfiksuojami kaip išlaidos, sudaromi prekių transportai, juos kariuomenės dalys ar įstaigos pasiimdavo pačios arba sandėlis išsiųsdavo geležinkeliais į sutartas vietas.

Nagrinėjamo laikotarpio pradžioje Intendantūros centrinis prekių sandėlis vadovavosi laikiniais Steigiamojo Seimo ir einančio Respublikos Prezidento pareigas A. Stulginskio 1921 m. lapkričio 18 d. patvirtintais eta-tais, kurie buvo įsteigti tų pačių metų gruodžio 1 d. Pagal juos sandėlio viršini-ninkas naudojosi pulkininko leitenanto teisėmis. Sandėlio personalą sudarė 8 karininkai, 2 karo valdininkai, 2 viršilos, 8 vyr. puskarininkiai, 2 j. puskarininkiai ir 2 eiliniai kariai. Sandėliui priklausė 4 arkliai ir 3 vežimai²⁴³.

Sandėlį sudarė 4 skyriai. Pirmajame buvo laikoma karių apranga ir įvairūs jos priedai. Antrasis skyrius buvo naudojamas įvairiems karių maitinimui skirtiems reikmenims saugoti, trečiajame – saugomos avalynės atsargos, susisiekimo priemonės (vežimai, rogės, dviračiai ir kt.), ketvirtajame – patalynė ir jos priedai, čiuziniai ir kt.²⁴⁴ Šiame sandėlyje visą laiką keitėsi prekės, jų apyvarta buvo labai didelė ir sudarė apie 10 mln. litų per metus. Be nuolatinio prekių judėjimo, sandėlio administracijai, tiek aukštesniajai, tiek žemesniajai, teko rūpintis šių prekių saugumu ir konservavimu, t. y. priemonėmis, kurios jas galėjo apsaugoti nuo gedimo, nes jame buvo laikomos įvairios medžiagos (vilnonės, medvilninės, lininės) ir žaliavos (metalas, odos, medis ir kt.), kurios įvairiu laiku skirtingai gėsdavo ir keldavo daug rūpesčių sandėlio administracijai. Be minėtų darbų, administracija tvarkė specialias atskaitomybės knygas sandėlio raštinėje ir skyriuose, ruošdavosi dažniems Valstybės kontrolės patikrinimams.

Turint omenyje tą didelį darbą ir atsakomybę už sandėlio administracijai patikėtą milijoninį turtą, kurį privalėjo saugoti ir už jį atsiskaityti, sandėlio viršininkas ir jo padėjėjas turėjo per mažai teisių. Todėl Intendantūros vadovybė prašė tiekimo viršininką jas išplėsti: sandėlio viršininko bataliono vado teisėmis pareigybę prilyginti pulko vado padėjėjo (VIII kategorijos) pareigybei, o jo padėjėjo kuopos vado teisėmis pareigybę – padėjėjo bataliono vado teisėmis (IX kategorija) pareigybei. Tokiu pat tikslu buvo siūlo-

²⁴³ Laikinieji Intendantūros centrinio prekių sandėlio 1921 11 18 etatai Nr. 85, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 42, l. 68.

²⁴⁴ Centrinio prekių sandėlio turto žinios, 1923 01 15, *LCVA*, f. 516, ap. 1, b. 69, l. 2–4.

ma įsteigti papildomus ekspeditoriaus ir raštininko etatus²⁴⁵. Aptariamojo laikotarpio pabaigoje Intendantūros centrinio prekių sandėlio vedėju buvo paskirtas adm. plk. ltn. Pranas Lubickas, jo padėjėju – adm. kpt. Osmanas Teizeris, o raštvedžiu-iždininku – adm. kpt. Pranas Žitkevičius²⁴⁶.

Centrinis maisto sandėlis buvo įkurtas Kaune, Aleksote. Šiame sandėlyje darbas buvo labai panašus į tą, kurį dirbo centrinio prekių sandėlio darbuotojai, nors, žinoma, būta ir nemažai skirtumų. Svarbiausi iš jų buvo šie: 1) maisto sandėlyje laikomi produktai greičiau gesdavo negu prekių sandėlyje laikomos prekės, todėl jų apsauga šio sandėlio administracijai kėlė kur kas daugiau rūpesčių negu prekių sandėlio vadovybei; 2) daugumą įvairių rangovų į sandėlį atvežamų produktų priimdavo ne priėmimo komisija, bet pati maisto sandėlio administracija (šių produktų per metus tekdavo priimti apie 5 000 tonų); 3) grūdus, išskyrus avižas, sandėlio darbuotojų pastangomis ir priemonėmis tekdavo paversti miltais, kruopomis ir skaldytais žirniais, nes šio sandėlio žinioje buvo malūnas ir džiovykla, kuriuose grūdai buvo paverčiami į maistui tinkamus gaminius; 4) maisto sandėliui kasmet buvo pavedama nupirkti tam tikrą grūdų ir šieno kiekį; 5) maisto sandėliai produktų transportus provincijoje buvusioms kariuomenės dalims ir sandėliams siuntė gerokai dažniau negu prekių sandėlis (vagonais, kaip siuntas, o retkarčiais – kaip bagažą).

Aptariamojo laikotarpio pradžioje centrinis maisto sandėlis vadovavosi laikiniais etatais Nr. 84, 1921 m. lapkričio 18 d. patvirtintais Steigiamojo Seimo ir einančiojo Respublikos Prezidento pareigas. Pagal nustatytus etatus šiame sandėlyje turėjo būti 3 karininkai, 11 valdininkų, 5 viršilos, 5 vyr. puskarininkiai, 3 j. puskarininkiai, 4 eiliniai kareiviai ir 24 laisvai samdomi darbuotojai. Sandėlis turėjo 6 arklius ir 4 vežimus. Prireikus buvo leista samdyti iki 50 padienių darbininkų²⁴⁷.

Dėl maisto ir prekių sandėlių darbo skirtumų maisto sandėlio administracijai kildavo daugiau rūpesčių ir teko prisiimti dar didesnę atsakomybę už jos žinioje buvusiame malūne pagamintus produktus negu prekių sandėlio administracijai. Didėjant darbų mastui, tiek minėtas sandėlis, tiek jo darbuotojų skaičius augo. 1923 m. jame buvo 11 karininkų, 6 viršilos, 3 vyr. puskarininkiai ir 12 eilinių kareivių. Pireikus sandėlio vadovybei buvo leista samdyti dar 8 padieninius darbininkus, o dirbančiųjų už akordinį atlyginimą skaičius

²⁴⁵ Kariuomenės intendantų brg. gen. K. Navako 1938 06 18 slaptas raportas kariuomenės tiekimo viršininkui Nr. 153, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 540, l. 85.

²⁴⁶ Kariuomenės intendantūros ir jai priklausiusių įstaigų ... sąrašas 1939 01 01, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 502, l. 16.

²⁴⁷ Laikinieji Intendantūros centrinio maisto sandėlio 1921 11 18 etatai Nr. 84, patvirtinti Steigiamojo Seimo ir e. Respublikos Prezidento pareigas 1921 m. lapkričio 18 d., *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 77, l. 82.

buvo neribojamas. 20 proc. karininkų ir tiek pat visų laipsnių kareivių galėjo būti laisvai samdomi²⁴⁸. Nuo 1934 m. sausio pradžios šio sandėlio ir garo malūno viršininkas buvo pėst. plk. ltn. Juozas Kartanas²⁴⁹, o nuo 1937 m. sausio 1 d. – adm. mjr. Stasys Grinevičius, jo padėjėjas – pėst. kpt. Kazys Lelešius, raštvedys-iždininkas – pėst. kpt. Antanas Mačiokas²⁵⁰.

Garo malūną Aleksote Kariuomenės intendantūra perėmė iš Tiekimo ir maitinimo ministerijos 1921 m. Pagal Steigiamojo Seimo tų pačių metų lapkričio 18 d. patvirtintus etatus jame turėjo būti vedėjas pulkininko leitenanto teisėmis, 2 jo padėjėjai karo valdininkai, 3 vyr. puskarininkiai, 3 j. puskarininkiai, 11 eilinių kareivių ir 35 laisvai samdomi tarnautojai. Šie etatai galiojo nuo 1921 m. lapkričio 1 d. Garo malūnas nuo 1921 m. lapkričio 1 d. veikė Aleksote. 1921 m. Kariuomenės intendantūra perėmė iš Tiekimo ir maitinimo ministerijos ir Kaune, Aleksote, buvusias muilo dirbtuves. Jose dirbo 1 vyr. puskarininkis ir 3 eiliniai kareiviai. Šios dirbtuvės veikė neilgai – 1924 m. buvo uždarytos²⁵¹. Nuo 1921 m. kariuomenės vadovybė iš Tiekimo ir maitinimo ministerijos perėmė Aleksote veikusią gyvulių skerdyklą ir ją perdavė Intendantūros žinion. Šioje skerdykloje dirbo prižiūrėtojas – kapitonas, jo padėjėjas, laborantas – karo valdininkas, 2 vyr. puskarininkiai (veterinarijos ir raštininkas), 2 j. puskarininkiai (raštvėdys ir sandėlininkas) ir 12 laisvai samdomų darbuotojų (skerdikų, darbininkų). Pireikūs ir kariuomenės intendantui leidus, skerdyklos vadovybė galėjo samdyti papildomai 4 skerdikus ir 4 darbininkus²⁵².

Kiti Intendantūros sandėliai. Aptariamojo laikotarpio pradžioje Šiauliuose ir Panevėžyje buvo įsteigti pirmos rūšies Intendantūros sandėliai. Jų viršininkai buvo majorai batalionų vadų teisėmis. Be minėtų viršininkų, kiekvieno sandėlio personalą sudarė: viršininko padėjėjas (vyr. leitenantas), 3 karo valdininkai (buhalteris, sąskaitininkas ir raštvedys), 5 raštininkai (2 vyr. puskarininkiai ir 3 j. puskarininkiai), 4 budintys sandėlininkai (vyr. puskarininkiai), 4 palydovai (laisvai samdomi tarnautojai), 10 darbininkų (eiliniai kareiviai), 5 vežikai (eiliniai kareiviai). Sandėliams priklausė po 10 arklių ir po 5 vežimus²⁵³. Šie etatai buvo įsteigti 1921 m. gruodžio 1 d. Be to, nuo tų metų

²⁴⁸ Kariuomenės intendantūros centrinio maisto sandėlio 1923 m. taikos meto etatai Nr. 61, *LCVA*, f. 384, ap. 2, b. 409, l. 103.

²⁴⁹ Kariuomenės intendantūros ir jai priklausiusių įstaigų ... 1934 01 01 sąrašas, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 445, l. 189.

²⁵⁰ *Ten pat.*

²⁵¹ *LCVA*, f. 929, ap. 1, b. 77, l. 79.

²⁵² Steigiamojo Seimo ir e. Respublikos Prezidento pareigas 1921 11 18 patvirtinti Laikinieji Intendantūros etatai Nr. 97, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 77, l. 89.

²⁵³ *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 77, l. 83.

spalio 1 d. iki kitų metų kovo 1 d. jie buvo papildyti 5 etatais : 1 raštininko, 1 jaunesniojo raštininko, 1 budinčiojo sandėlininko ir 2 darbininkų²⁵⁴.

Šiuose sandėliuose buvo laikomi maisto produktai ir įvairios prekės. Jie turėjo aprūpinti I ir III pėstininkų divizijų kariuomenės dalis. Be to, Panevėžio sandėlio viršininko žinioje buvo duonos kepykla, kurios produkcija buvo aprūpinama miesto karių įgula. Šiaulių sandėlio viršininkui buvo pavesta prižiūrėti duonos kepimą Šiaulių ir Radviliškio įguloms ir Šiauliuose buvusios Intendantūros kepyklos konservavimo darbus. Šie sandėliai atliko panašų darbą kaip ir centriniai prekių ir maisto sandėliai, tik, žinoma, mažesnio masto. Pažymėtina, kad ir nagrinėjamo laikotarpio pabaigoje sandėliai dar nebuvo atlikę visų funkcijų, kurias turėjo atlikti. Tikėtasi, jog, laikui bėgant, pastačius numatytus specialius pastatus, sandėlių reikšmė dar padidės, nes aprūpinti vietines divizijas tik jie ir turėjo²⁵⁵.

1939 m. Intendantūros dokumentuose minėti sandėliai jau vadinami antros rūšies sandėliais. Šiaulių antros rūšies sandėlio viršininku buvo paskirtas pėst. kpt. Vincas Rauba, raštvedžiu-buhalteriu – civ. tarn. Juozas Baltušis, Panevėžio sandėlio viršininku – pėst. kpt. Juozas Navikevičius, raštvedžiu-buhalteriu – ats. j. ltn. civ. tarn. Stasys Mackevičius²⁵⁶. Tai įvyko dėl kariuomenės vadovybės taupymo pozicijos ir jos nuomonės, jog nebūtina į tokias pareigas skirti aukšto rango karininkų, nes tai gali atlikti ir kvalifikuoti žemesnio laipsnio karo valdininkai. Aptariamojo laikotarpio pradžioje veikė 13 antros rūšies sandėlių. Kiekviename jų dirbo po 1 karininką (kapitoną), 3 karo valdininkus, 1 viršilą, 4 vyr. puskarininkius, 1 j. puskarininkį ir 10 laisvai samdomų tarnautojų, turėta po 4 arklius ir 2 vežimus. Šie etatai buvo įsteigti 1921 m. gruodžio 1 d. Nuo spalio 1 d. iki kitų metų kovo 1 d. jie dar buvo papildyti 1 vyr. raštininko, 1 j. raštininko ir 2 darbininkų etatais²⁵⁷.

Be čia jau minėtų, veikė ir 14 trečios rūšies sandėlių. Sandėliui vadovavo viršininkas (kapitonas), kiekviename dirbo 2 raštininkai (viršila ir vyr. puskarininkis), 2 budintieji sandėlininkai (vyr. puskarininkiai), 2 palydovai (laisvai samdomi) ir 5 darbininkai (laisvai samdomi). Kiekvienam sandėliui buvo skirta po 2 arklius ir 1 vežimą. Šie etatai įsigaliojo nuo 1921 m. gruodžio 1 d. Nuo spalio 1 d. iki kitų metų kovo 1 d. buvo leista juos papildyti

²⁵⁴ *Ten pat.*

²⁵⁵ Kariuomenės intendanto brg. gen. K. Navako 1938 06 18 slaptas raportas Nr. 153 kariuomenės tiekimo viršininkui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 540, l. 84.

²⁵⁶ Kariuomenės intendantūros ir jai priklausiusių įstaigų slaptas sąrašas 1939 01 01, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 502, l. 16.

²⁵⁷ Šios rūšies sandėlių etatai Steigiamojo Seimo ir einančio Prezidento pareigas A. Stulginskio buvo patvirtinti 1921 11 18, *LCVA*, f. 529, ap. 5, b. 77, l. 84.

2 darbininkų ir 2 jaunesniųjų raštininkų etatai²⁵⁸. Šiuo laikotarpiu veikė dar ir 6 ketvirtos rūšies sandėliai. Kiekvieno jų priešakyje buvo viršininkas (karo valdininkas jaunesniojo karininko teisėmis), personalą sudarė raštininkas (j. puskarininkis), 1 palydovas (laisvai samdomas) ir 3 laisvai samdomi darbininkai. Šie etatai įsigaliojo taip pat nuo 1921 m. gruodžio 1 d. 1935 m. šios rūšies sandėlių skaičius padidėjo – buvo įkurtas nedidelis laikinas sandėlis Lyduvėnuose. Ketvirtos rūšies sandėliai buvo kilnojami iš vienos vietos į kitą (pagal poreikį). Jie veikė rekvizicijų surinkimo metu nuo 1921 m. rugsėjo 1 d. iki 1922 m. kovo 1 d.²⁵⁹

Be čia minėtų, buvo dar 5 kilnojamieji didesni ir svarbesni sandėliai. Jų darbuotojų etatai atitinkamų institucijų taip pat buvo patvirtinti 1921 m. lapkričio 18 d. ir įsigaliojo nuo tų metų gruodžio 1 d.: kiekvienam sandėliui vadovavo viršininkas (vyr. leitenanto komandos viršininko teisėmis), turėjo būti raštvedys (karo valdininkas), 2 raštvedžiai (vyr. puskarininkis ir j. puskarininkis), 3 budintieji sandėlininkai (vyr. puskarininkiai), palydovas (j. puskarininkis), 10 darbininkų – eilinių kareivių. Šiems sandėliams buvo skirta po 2 arklius ir vežimą²⁶⁰. 1922 m. gruodžio 22 d. buvo įsteigtas kilnojamas Intendantūros sandėlis Lyduvėnuose, ketvirtos rūšies sandėlis Sedoje (spalio 1 d.) ir panašus sandėlis Pakruojuje²⁶¹. Kaip matyti, kariuomenė turėjo daug sandėlių ir jie buvo išmėtyti po visą kraštą atsižvelgiant į kariuomenės dalių dislokavimo vietas.

Kepyklos. Kariuomenės intendantūra per visą nepriklausomos Lietuvos kariuomenės gyvavimo laikotarpį itin daug dėmesio skyrė duonos kepykloms. Centrinė karinė duonos kepykla veikė Kaune, Šančiuose. 1921 m. jos viršininkas buvo majoras bataliono vado teisėmis, jo padėjėjas – karo valdininkas komandos viršininko teisėmis. Be to, šioje kepykloje dirbo 1 raštvedys (karo valdininkas), 3 raštininkai (1 vyr. puskarininkis ir 2 j. puskarininkiai), 4 budintieji sandėlininkai (1 vyr. puskarininkis), 1 sanitarijos vyr. puskarininkis, 4 duonkečiai (vyr. puskarininkiai), 62 jaunesnieji duonkečiai, 117 darbininkų (eilinių kareivių), 1 ūkvedys (j. puskarininkis), 1 mūrininkas (j. puskarininkis), 1 šaltkalvis (j. puskarininkis), 1 dailidė (j. puskarininkis), 1 elektromonteris (j. puskarininkis), 2 skalbėjos (laisvai samdomos), 1 vežėjas (laisvai samdomas). Buvo skirti 2 arkliai, 1 sunkusis ir 1 lengvasis vežimai. Šie etatai buvo įsteigti 1921 m. gruodžio 1 d.²⁶² Nuo 1934 m. šiai

²⁵⁸ Laikinieji Intendantūros III rūšies sandėlio etatai, 1921 11 18, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 77, l. 84.

²⁵⁹ *Ten pat*, l. 85.

²⁶⁰ *Ten pat*.

²⁶¹ Lietuvos kariuomenės karo veiksmų dienynas, 2 knyga, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 360, l. 31.

²⁶² *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 77, l. 86.

kepyklai vadovavo adm. mjr. Mykolas Tašlikas, vėliau – adm. kpt. Vincas Gogelis, o nuo 1939 m. sausio 1 d. – pėst. kpt. Balys Mitalauskas²⁶³.

Tuo metu lygiagrečiai veikė ir dvi pirmos rūšies duonos kepyklos – Šiauliuose ir Panevėžyje. Kiekvienoje iš jų buvo: viršininkas (kapitonas), vedėjas (karo valdininkas), raštvedys (karo valdininkas), raštininkas (vyr. puskarininkis), 3 budintieji sandėlininkai (vyr. puskarininkiai), 3 duonkečiai (vyr. puskarininkiai), 12 jaunesniųjų duonkepių (j. puskarininkių) ir 54 darbininkai (eiliniai kareiviai). Kepykloms buvo skirta po 4 važiuojamuosius arklius ir 2 vežimus²⁶⁴. Be jau minėtų, aptariamojo laikotarpio pradžioje veikė ir 5 antros rūšies kepyklos²⁶⁵.

Ilgainiui keičiantis kariuomenės įgulų skaičiui, atitinkamai keitėsi ir tų įgulų kepyklų sudėtis. Kepyklos buvo grupuojamos atsižvelgiant į įgulose buvusių žmonių skaičių ir vietos sąlygas. Visos šios kepyklos aprūpino tik vietos įgulas, išskyrus Šiaulių kepyklą, kuri kepė duoną ir Radviliškio įgulai. Laikui bėgant, kepyklose atsirado daugiau kvalifikuotų darbuotojų, pagerėjo ir pačios duonos kokybė. 1938 m. birželio mėn. pagal to meto galiojančius etatus jose buvo 56 karininkai, 148 civiliai tarnautojai (einantys kareivių pareigas) ir 28 kareiviai. Aptariamojo laikotarpio pabaigoje padidėjus kariuomenei, kasmet didėjo ir jos išlaidos išlaidos, taip pat išlaidos įvairiems kepyklos reikmenims įsigyti, einamajam ir organizaciniam darbui gerinti, patyrusiems kadrų rengti ir ruošti galimam karui. Dėl to Intendantūros vadovybė siūlė kariuomenės tiekimo viršininkui didinti ir kepėjų skaičių. Pasikeitusiomis sąlygomis Kariuomenės intendantūrai teko samdyti apie 600 padienių darbininkų amatininkų²⁶⁶.

Galvijų bandos. Kariuomenei maitinti dar nuo 1920 m. Kaune, Alekso te, buvo surinktos ir laikomos 2 pirmos rūšies galvijų bandos. Kiekvienoje jų buvo po 500 galvijų. Jiems prižiūrėti nuo 1921 m. buvo skiriama po 1 prievaizdą (komandos viršininką – karo valdininką), 1 vyr. saugotoją (vyr. puskarininkį), 1 j. saugotoją (j. puskarininkį), 10 laisvai samdomų darbininkų, 1 veterinarijos vyr. puskarininkį ir 2 vežikus (eilinius kareivius), dokumentacijai tvarkyti – 1 raštininką (vyr. puskarininkį). Darbo reikmėms buvo skirta po 4 važiuojamus arklius ir 2 vežimus. Šie etatai galiojo nuo 1921 m. lapkričio 1 d. Prireikus ir kariuomenės intendantui leidus, vienai bandai pri-

²⁶³ LCVA, f. 1, ap. 1, b. 502, l. 16.

²⁶⁴ LCVA, f. 929, ap. 5, b. 77, l. 86.

²⁶⁵ LCVA, f. 929, ap. 5, b. 77, l. 87.

²⁶⁶ Kariuomenės intendantų brg. gen. K. Navako 1938 06 18 slaptas raportas Nr. 153 kariuomenės tiekimo viršininkui, LCVA, f. L, ap. 1, b. 540, l. 83–84.

žiūrėti galėjo būti papildomai skiriami 5 padienių darbininkų etatai²⁶⁷. Be jau minėtų, aptariamojo laikotarpio pradžioje Intendantūrai priklausė taip pat ir antros rūšies galvijų bandos (po 200 galvijų), laikomos prie Šiaulių, Telšių, Ukmergės, Panevėžio ir Marijampolės sandėlių. Kiekvienai bandai prižiūrėti buvo skirta po 1 vyresnįjį saugotoją (vyr. puskarininkį), 4 laisvai samdomus darbininkus, 1 raštininką (vyr. puskarininkį) – dokumentacijai tvarkyti. Prireikus buvo leista samdyti daugiau žmonių nei pagal nustatytus etatus – dar iki 4 padienių darbininkų. 1923 m. balandžio 10 d. dar viena 200 galvijų banda buvo sudaryta prie Utenos sandėlio²⁶⁸. 1921 m. buvo suformuota 12 trečios rūšies galvijų bandų (kiekvienoje po 100 galvijų) prie Tauragės, Marijampolės, Vilkaviškio, Rokiškio, Alytaus, Mažeikių, Joniškėlio, Raseinių, Kretingos, Šakių ir Pasvalio sandėlių. Šioms bandoms prižiūrėti buvo skiriama po 1 saugotoją. Prireikus ir Intendantūrai leidus, dar buvo galima skirti papildomai iki 2 padienių darbininkų²⁶⁹. Tai rodo, jog kariuomenei maitinti buvo sukurtas stambus ūkinis mechanizmas. Tiesa, 1922–1923 m., mažinant kariuomenę, daug ūkio įmonių buvo pamažu likviduotos. Pažymėtina, jog Nepriklausomybės kovų metu veikę pirmos rūšies Panevėžio, Šiaulių, Vilkaviškio, Šakių, Kauno, Raseinių, Tauragės, Telšių, Mažeikių, Pasvalio, Ukmergės, Rokiškio, Utenos, Alytaus, antros rūšies Kėdainių, Kretingos, Biržų, Ežerėnų, trečios rūšies Prienų, Kaišiadorių, Seinų ir Lazdijų vadinamieji „suėmimo“ komitetai iš pradžių buvo vadunami apskričių intendantūromis. Tačiau jos 1923 m. buvo išformuotos.

Transporto būrys. Dar 1920 m. liepos mėn. buvo baigtas formuoti Intendantūros transporto batalionas. Jo paskirtis buvo nugabenti ten, kur reikia, tiekimo įstaigų gautą turta, taip pat ir kariuomenės dalis (į provinciją, o iš jos – į Kauną). Nuo 1920 m. lapkričio 20 d. transporto viršininku buvo paskirtas plk. ltn. P. Bizokas²⁷⁰. Jo adjutantas buvo vyr. leitenantas, ūkio vedėjas – majoras, ūkio dalies raštvedys – karo valdininkas, išdininkas – karo valdininkas, maitinimo valdininkas, raštininkai: 4 vyr. puskarininkiai, 5 j. puskarininkiai ir 5 eiliniai, raštininkas-mašininkas – vyr. puskarininkis, veterinarijos karininkas-gydytojas – pulkininkas leitenantas, veterinarijos puskarininkis, veterinarijos sanitaras – eilinis, sanitarijos puskarininkiai – 1 vyresnysis ir 1 jaunesnysis, 1 sanitaras – eilinis kareivis, ūkvedžiai – 1 vyr. puskarininkis ir 1 eilinis. Dviem eiliniams kareiviams buvo paskirti 3 važiuo-

²⁶⁷ LCVA, f. 929, ap. 5, b. 77, l. 87.

²⁶⁸ Ten pat.

²⁶⁹ Ten pat.

²⁷⁰ Krašto apsaugos ministro plk. ltn. K. Žuko 1950 12 16 įsakymas kariuomenei Nr. 507 § 7, LCVA, f. 384, ap. 1, b. 23, l. 365.

jami arkliai ir 2 vežimai²⁷¹. Šiame batalione buvo 4 transporto ir 1 palydovų kuopa. Jose tarnavo 9 karininkai, 3 karo valdininkai, 5 viršilos, 41 vyr. puskarininkis, 38 j. puskarininkiai, 18 grandinių ir 420 eilinių. Jam buvo skirti 36 jojami ir 364 važiuojami arkliai ir 191 vežimas²⁷². Transporto batalionas buvo dislokuotas Kaune, Šančiuose.

Be transporto bataliono, veikė Kariuomenės arklių depas. 1921 m. buvo paskelbti šio depo bendrieji dėsniai, o kpt. P. Dirkis paskirtas jo viršininku²⁷³. Tais pačiais metais buvo patvirtinti Intendantūros arklių depo personalo etatai. Pagal juos depo viršininku buvo numatytas majoras bataliono vado teisėmis. Be jo, depo personalą sudarė ūkio vedėjas (kapitonas), raštvedys (karo valdininkas), 2 raštininkai (vyr. puskarininkiai) ir 3 jaunesnieji puskarininkiai, raštininkas-mašininkas (vyr. puskarininkis), veterinarijos vyr. puskarininkis ir kareiviai: 1 viršila, 1 vyr. puskarininkis ir 2 j. puskarininkiai, 25 kareiviai įvairiems darbams dirbti, ūkvedys – vyr. puskarininkis, pašarininkas – vyr. puskarininkis, 2 kalviai – eiliniai kareiviai, dailidė, kurpius, siuvėjas ir virėjas – eiliniai. Be to, 2 eiliniams kareiviams buvo priskirti 2 važiuojami arkliai, 8 vežimai ir 1 lengvas porinis vežimas. Po arklių mobilizacijos ar kitu atveju padidėjus jų skaičiui, į depą galėjo būti paskirti kitų dalinių kareiviai – 4 arkliams prižiūrėti po vieną žmogų ir reikiamas karininkų bei karo valdininkų skaičius²⁷⁴. Nuo 1922 m. kovo 10 d. arklių depas buvo priskirtas Intendantūros transporto batalionui, o kpt. P. Dirkis atleistas iš arklių depo viršininko pareigų²⁷⁵. Iš šių dalinių suformavus transporto rinktinę, plk. lt. P. Bizokas 1926 m. buvo atleistas iš transporto bataliono vado pareigų²⁷⁶. Intendantūros rinktinės vadu buvo paskirtas pėst. kpt. Mikas Tašlikas²⁷⁷, o nuo 1934 m. – adm. kpt. Jurgis Atstupėnas²⁷⁸. 1937 m. transporto rinktinė buvo performuota į transporto būrį. Jo vadas

²⁷¹ Intendantūros transporto bataliono vadovybės etatai Nr. 79, Steigiamojo Seimo ir einančio Respublikos Prezidento pareigas A. Stulginskio patvirtinti 1921 11 28, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 77, l. 80.

²⁷² *Ten pat.*

²⁷³ Kariuomenės dalių ir įstaigų kronika, *LCVA*, f. 384, ap. 4, b. 534, l. 187.

²⁷⁴ Steigiamojo Seimo ir einančio Respublikos Prezidento pareigas A. Stulginskio 1921 11 18 patvirtinti laikinieji Kariuomenės intendantūros arklių depo etatai Nr. 10, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 77, l. 90.

²⁷⁵ Kariuomenės dalių ir įstaigų kronika, *LCVA*, f. 384, ap. 3, b. 534, l. 187.

²⁷⁶ *Ten pat.*, l. 223.

²⁷⁷ Kariuomenės intendantūros ir jai priklausiusių įstaigų karininkų ir civilių tarnautojų karininkų vietose 1934 01 01 ir 1939 01 01 sąrašai, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 502, l. 16.

²⁷⁸ Kariuomenės intendanturo brg. gen. K. Navako 1938 06 18 slaptas raportas Nr. 153 kariuomenės tiekimo viršininkui, *LCVA*, f. L, ap. 1, b. 540, l. 84.

liko adm. kpt. J. Atstupėnas. Gyvenimas parodė, jog transporto būrys dėl transporto priemonių stokos nepajėgė patenkinti visų jam keliamų reikalavimų. Pažymėtina, kad pačioje aptariamojo laikotarpio pabaigoje būrys buvo planuojamos transporto kuopos užuomazga. Ją numatyta buvo sukurti padidinus būryje žmonių, transporto priemonių ir arklių skaičių²⁷⁹.

Karių algos. Kariuomenės intendantūrai teko rūpintis ir karių algomis. Karininkams jos buvo pagrindinis pragyvenimo šaltinis, o kareiviams reikalingos būtiniausioms smulkmenoms įsigyti. Tam tikslui valstybė turėjo skirti daug lėšų. Pasibaigus Nepriklausomybės kovoms, Ministrų Kabinetas ėmėsi šio esminio klausimo. Jau 1921 m. sausio 21 d. buvo parengtas ir priimtas algų kariams nustatymo įstatymo projektas²⁸⁰. Po užsitęsusių diskusijų tų pačių metų kovo 22 d. buvo priimtas Steigiamojo Seimo įstatymas. Jo nustatyta eilinio kareivio mėnesinė alga siekė 120, grandinio – 130, j. puskarininkio – 150, vyr. puskarininkio – 180, viršilos – 250 auksinų. To paties įstatymo karininkams už laipsnį ir pareigų ėjimą buvo nustatyti atitinkami atlyginimai (žr. 11 lentelę).

11 lentelė²⁸¹

Laipsnis	Pagrindinė mėnesinė alga (auksiniais)	Pareigų pavadinimas	Mėnesinė alga (auksiniais)
Leitenantas	800	jaunesnysis karininkas	–
Vyr. leitenantas	850	komandos viršininkas	350
Kapitonas	900	kuopos vadas	500
Majoras	1 000	ne atskirojo bataliono vadas	600
Pulkininkas leitenantas	1 050	atskirojo bataliono vadas	900
		pulko vado padėjėjas	700
Pulkininkas	1 100	pulko vadas	1 200
Generolas leitenantas	1 200	atskirosios brigados vadas	1 350
Generolas	1 250	divizijos vadas	1 600
		korpuso vadas	1 800

Remiantis Steigiamojo Seimo 1921 m. kovo 22 d. įstatymu, leitenantui, vyr. leitenantui ir kapitonui, negavusiems atlyginimo už eitas pareigas, prie

²⁷⁹ *Ten pat.*

²⁸⁰ Ministrų Kabineto 1921 01 21 posėdis Nr. 5, *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 169, l. 15.

²⁸¹ Krašto apsaugos ministro 1921 04 09 įsakymas Nr. 80, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 3, l. 125.

pagrindinio atlyginimo buvo mokamas 200 auksinų priedas. Karo ir laisvai samdomų valdininkų pareigos nustatant algas buvo prilygintos atitinkamoms etatinėms karininkų pareigoms, bet pagrindinė alga, pradedant nuo kuopos vado kapitono, buvo prilyginta dviem laipsniais žemesnio rango karininkų algai. Karo gydytojai pagrindinę algą už laipsnį gaudavo kaip ir karininkai, tačiau už pareigų ėjimą pagal karo gydytojo tarnybos rūšį buvo prilyginti atitinkamas karininkų etatines pareigas einantiems karininkams: I rūšies – divizijos vadui, II rūšies – brigados vadui, III rūšies – pulko vadui, IV rūšies – atskirojo bataliono vadui ir V rūšies – pulko vado padėjėjui. Karininkams, karo gydytojams, karo ir laisvai samdomiems valdininkams, be to, kas mėnesį buvo mokamas 100 auksinų priedas už kiekvieną vaiką iki 14 metų. Šis įstatymas įsigaliojo nuo 1921 m. kovo 1 d.²⁸² Tačiau galiojo neilgai – netrukus atskiri punktai buvo pakeisti ir papildyti (žr. 12 lentelę).

12 lentelė²⁸³ Karininkų atlyginimai nuo 1922 m. sausio mėn. I d.

Laipsnis	Mėnesinė alga (auksiniais)	Pareigų pavadinimas	Mėnesinė alga (auksiniais)
Leitenantas	800	jaunesnysis karininkas	500
Vyr. leitenantas	850	komandos viršininkas	700
Kapitonas	900	kuopos vadas	1 300
Majoras	1 000	bataliono vadas	1 600
Pulkininkas leitenantas	1 050	pulko vado padėjėjas	1 800
Pulkininkas	1 100	atskirojo bataliono vadas	2 400
Generolas leitenantas	1 200	pulko vadas	2 700
Generolas	1 250	brigados vadas	3 000
		divizijos vadas	3 800
		korpuso vadas	4 000
		kariuomenės vadas	6 000
		krašto apsaugos ministro padėjėjas	6 000

Karo valdininkams ir laisvai samdomiesiems tarnautojams, einantiems karininkų ar karo valdininkų etatines pareigas, atlyginimas buvo nustatytas pagal kategorijas: IX kategorijos – 1 200, VIII – 1 400, VII – 1 700, VI – 200, V – 2 500, IV – 2 800, III – 3 200, II – 4 000, I – 4 500 auksinų. Karo valdinin-

²⁸² *Ten pat.*

²⁸³ Krašto apsaugos ministro 1922 04 26 įsakymas Nr. 103 § 1, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 47, l. 161.

kai, išstarnavę Lietuvos kariuomenėje turėdami karo valdininko laipsnį dvejus metus ir einantys karininko pareigas, gaudavo algą pagal atitinkamas karininko pareigas, tik atlyginimas už laipsnį buvo mažesnis – kaip trimis laipsniais žemesnio karininko. Pagal etatus nustatytos karininko pareigos buvo prilygintos karo valdininkų kategorijoms: jaunesnysis karininkas – IX, komandos viršininkas – VIII, kuopos vadas – VII, bataliono vadas – VI, pulko vado padėjėjas – V, atskirojo bataliono vadas – IV, pulko vadas – III, brigados vadas – II ir divizijos vadas – I kategorijai. Be to, priedai ir kitos priemonės už vaikus, nustatytos civilinių valstybės įstaigų tarnautojams, buvo taikomos karininkams ir karo valdininkams. Šis įstatymas įsigaliojo 1922 m. sausio 1 d.²⁸⁴

1922 m. balandžio 10 d. Steigiamasis Seimas priėmė Įstatymą karo lektoriams atlyginti. Juo remiantis, nuo 1923 m. sausio 1 d. už 50 minučių teorijos pamoką Aukštuosiuose karininkų kursuose buvo mokama 70 auksinų; Karo mokyklos specialiajame kurse ir visai kuopai bendrame kurse, karo sanitarijos puskarininkių specialiajame medicinos kurse, karininkų kursuose prie artilerijos, technikos ir raitelių kariuomenės dalių – 50 auksinų, Karo sanitarijos puskarininkių mokykloje – 28 auksinai, Karo mokykloje už statuto pamoką – 14 auksinų, o už gimnastikos pamoką – 14 auksinų²⁸⁵. Specialiose kariuomenės dalyse pamokas karininkams skyrė ir valandų skaičių nustatydavo atitinkamas viršininkas, naudojėsi ne mažesnėmis kaip divizijos vado teisėmis. Už 4 val. trukmės taktikos, topografijos ir fortifikacijos praktikos darbams vadovavimą lauke Karo mokykloje buvo mokama 80, o Aukštuosiuose karininkų kursuose – 140 auksinų²⁸⁶. Nuo 1922 m. liepos 1 d. turėjo įsigaliooti Steigiamojo Seimo pakeistas įstatymas dėl algų nustatymo kariams. Juo remiantis buvo numatyta nustatyti eiliniam kareiviui 210, grandiniui – 240, j. puskarininkiu – 270, vyr. puskarininkiu – 390, viršilai – 600 auksinų mėnesinę algą²⁸⁷.

Tačiau šis įstatymas nebuvo įgyvendintas. Lietuvos vyriausybė, atsižvelgdama į tai, jog pabrangus pragyvenimui dėl markės kurso kritimo kareivių piniginis atlyginimas nebeatitiko to meto pragyvenimo reikalavimų, o su atlyginimais susijusių pataisų priėmimas užsitiesė net iki tų metų rugsėjo mėn. pabaigos, įvedusi Lietuvoje savus pinigus – litus, nutarė kareiviams vietoj 120 auksinų kas mėnesį mokėti po 5 litus. Be to, įvertinusi kareivių išvermę kantiškai laukiant atlyginimo ir patirtus nuostolius dėl markės kurso kritimo, vy-

²⁸⁴ *Ten pat.*

²⁸⁵ Vyriausybės žinios, K., 1922 05 24, Nr. 90.

²⁸⁶ *Ten pat.*

²⁸⁷ Vyriausybės žinios, 1922 10 09, Nr. 109.

riausybė nusprendė paleistiems iš tarnybos spalio mėnesį ir grįžtantiems namo kariams kaip ypatingą užmokestį sumokėti už rugsėjo mėnesį po 6 litus, nors mūsų krašto padėtis ir toliau buvo labai varginga.

Gerindama sunkiu metu karių padėtį, vyriausybė tikėjo, jog Lietuvos kariai tas išlaidas šimteriopai atlygins gerai eidami savo tarnybą, dar daugiau dės pastangų gindami tėvynę²⁸⁸. Vadovaujantis Ministrų Kabineto 1922 m. spalio 31 d. nutarimu, nuo 1922 m. spalio 1 d. nustatyta mėnesinė alga buvo: eilinio kareivio – 5, grandinio – 5,4, j. puskarininkio – 6,3, vyr. puskarininkio – 7,5, viršilio – 10, 5 Lt²⁸⁹. Įvedus savo valiutą litą, nuo 1922 m. rugsėjo 1 d. buvo pertvarkyti karininkų, karo gydytojų ir karo kapilionų (kunigų) atlyginimai (žr. 13 lentelę).

13 lentelė²⁹⁰

Už laipsnį	Mėnesinė alga (litais)	Už pareigų ėjimą	Mėnesinė alga (litais)
Leitenantas	40,0	j. karininkas	25,0
Vyr. leitenantas	42,5	komandos viršininkas	35,0
Kapitonas	45,0	kuopos vadas	65,0
Majoras	50,0	bataliono vadas	80,0
Pulkininkas leitenantas	52,5	pulko vado padėjėjas	90,0
Pulkininkas	55,0	atskirojo bataliono vadas	120,0
Generolas leitenantas	60,0	pulko vadas	135,0
Generolas	62,50	divizijos vadas	190,0
		korpuso vadas	300,0
		kariuomenės vadas	300,0
		krašto apsaugos ministro padėjėjas	300,0

Karo ir laisvai samdomi valdininkai gaudavo šiuos nustatyto dydžio atlyginimus:

²⁸⁸ Krašto apsaugos ministro 1922 11 10 įsakymas kariuomenei Nr. 245 § 1.

²⁸⁹ *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 239, l. 188.

²⁹⁰ Krašto apsaugos ministro 1923 01 26 įsakymas kariuomenei Nr. 17 § 5, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 54, l. 31.

J. karininkas	60,0	pulko vado padėjėjas	125,0
Komandos viršininkas	70,0	atskirojo bataliono vadas	140,0
Kuopos vadas	85,0	pulko vadas	160,0
Bataliono vadas	100,0	brigados vadas	200,0
		divizijos vadas	225,0

Vaikų priedas – 5 Lt

Vietos brangenybės priedai:

A klasės – 100 Lt, B – 5,0 Lt, C – 5,5 Lt

Nuo 1923 m. sausio 1 d. buvo pakeisti ir Krašto apsaugos ministerijos laisvai samdomų tarnautojų atlyginimai. Visi laisvai samdomi tarnautojai, neinantys karininkų arba karo valdininkų pareigų, buvo suskirstyti pagal 7 kategorijas. Per mėnesį tarnautojams buvo mokama: I kategorijos – 80 Lt, II – 90 Lt, III – 100 Lt, IV – 110 Lt, V – 120 Lt, VI – 130 Lt, VII – 150 Lt. Švenčių priedai, nustatyti civilinių valstybės įstaigų tarnautojams, buvo mokami ir Krašto apsaugos ministerijos laisvai samdomiems tarnautojams. Taip pat jiems buvo mokami ir vietos brangenybės bei vaikų priedai²⁹¹. Steigiamasis Seimas 1923 m. vasario 23 d. priėmė naują Karių algų pakeitimo įstatymą²⁹². Juo remiantis, krašto apsaugos ministro įsakymu nuo 1923 m. balandžio 3 d. karininkams, karo gydytojams ir karo kunigams, einantiems atitinkamas karininkų etatines pareigas, už laipsnį ir pareigų ėjimą buvo nustatyti šie atlyginimai (žr. 14 lentelę).

14 lentelė²⁹³

Už laipsnį	Profesinė alga (litas)	Už pareigų ėjimą	Mėnesinė alga (litas)
Leitenantas	80	jaunesnysis leitenantas	100
Vyr. leitenantas	85	komandos viršininkas	110
Kapitonas	90	kuopos vadas	175
Majoras	100	bataliono vadas	220
Pulkininkas leitenantas	105	pulko vado padėjėjas	235
Pulkininkas	110	atskirojo bataliono vadas	250
Generolas leitenantas	120	pulko vadas	320

²⁹¹ L. e. krašto apsaugos ministro pareigas mjr. J.Papeckio 1923 03 12 įsakymas Nr. 44 § 4 kariuomenei, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 54, l. 64

²⁹² *Vyriausybės žinios*, Nr. 63, eil. 563.

²⁹³ *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 53, l. 77.

Generolas	125	brigados vadas	340
		divizijos vadas	380
		korpuso vadas	475
		kariuomenės vadas	700
		krašto apsaugos ministro padėjėjas	700

Karo valdininkams ir laisvai samdomiems tarnautojams, einantiems karininkų ir karo valdininkų etatines pareigas, mėnesiniai atlyginimai buvo nustatyti pagal jų kategorijas: IX kategorijos – 150 Lt, VIII – 170 Lt, VII – 200 Lt, VI – 220 Lt, V – 270 Lt, IV – 300 Lt, III – 350 Lt, II – 400 Lt, I – 450 Lt. Karo valdininkai, išstarnavę Lietuvos kariuomenėje turėdami karo valdininko laipsnį 2 metus, einantys karininkų pareigas, pagal tai gaudavo atitinkamą karininko atlyginimą. Tačiau šis atlyginimas už laipsnį buvo skaičiuojamas pagal trimis laipsniais žemesnio karininko atlyginimą. Etatuose nustatytos karininko pareigos buvo prilygintos karo valdininkų kategorijoms: jaunesnysis karininkas – IX, komandos viršininkas – VIII, kuopos vadas – VII, bataliono vadas – VI, pulko vado padėjėjas – V, atskirojo bataliono vadas – IV, pulko vadas – III, brigados vadas – II, divizijos vadas – I kategorijai. Vaikų priedai, nustatyti civilinių įstaigų tarnautojams, buvo taikomi karininkams, karo valdininkams ir laisvai samdomiems tarnautojams. Šių algų nustatymo kariams įstatymo pakeitimas galiojo nuo 1923 m. sausio 1 d. Ankstesni algų nustatymo kariams įstatymo pakeitimai ir papildymai neteko galios²⁹⁴. Šiame įstatyme buvo nurodyta, kad kariai specialistai, be atlyginimo, turi gauti specialybės priedą: 1) karo lakūnai ir oro žvalgai – 50, 2) šarvuotų automobilių vairuotojai – 15 litų kas mėnesį. Visi kareiviai specialistai buvo skirstomi į 3 kategorijas ir, be atlyginimo, kas mėnesį turėjo gauti specialybės priedą: I kategorijos – 5 Lt, II – 2,5 Lt, III – 1,25 Lt. Be to, Ministrų Kabinetas nutarė nuo 1923 m. balandžio 1 d. skirti nemokamai visiems karininkams ir karo valdininkams po vieną maisto davinį. Centrinio archyvo prižiūrėtojas nuo tol buvo vadinamas Centrinio archyvo viršininku. Ši pareigybė buvo prilyginta karininko pareigybei. Kai kas buvo pakeista ir Aviacijos valdybos etatuose Nr. 45:

1. Kariams, įgijusiems karo lakūno arba oro žvalgo specialybę (vardą), buvo mokama 50 litų daugiau nei kitų ginklų rūšių kariams, turintiems tokį pat laipsnį ir einantiems tokias pat pareigas.

2. Karo lakūnams kareiviams buvo mokama 50 proc. karo lakūno leitenanto pagrindinės algos.

²⁹⁴ *Ten pat.*

3. Už išbandymą ore naujo arba pagrindinai suremontuoto lėktuvo lakūnas gaudavo 25 litus.

4. Už skraidymo valandą kovos arba tarnybos reikalais pilotas ir žvalgas, nesvarbu, kokia jo skraidymo patirtis, gaudavo 10 litų.

5. Už mokymo ir praktinio skraidymo valandą pilotas ir žvalgas gaudavo 5 litus.

6. Nesant kareivių specialistų, vietoj jų galėjo būti priimami laisvai samdomi tarnautojai. Jų galėjo būti ne daugiau kaip 1/3 bendro specialistų skaičiaus²⁹⁵.

1924 m. sausio 22 d. Seimas pakeitė ir Viršturnybinių puskarininkių įstatymą. Juo remiantis liktiniams puskarininkiams buvo skirtas visas kareivio išlaikymas ir mėnesinis atlyginimas: jaunesniesiems puskarininkiams – 50, vyresniesiems puskarininkiams – 70, viršiloms – 100 litų. Tokį pat atlyginimą gaudavo ir liktiniai žandarai. Šis įstatymas įsigaliojo nuo 1924 m. rugsėjo 1 d.²⁹⁶ Remiantis Seimo 1924 m. vasario 27 d. nutarimu, buvo priimtas naujas Karių algų pakeitimo įstatymas: karininkams, karo gydytojams ir karo dvasininkams, einantiems atitinkamas etatines karininkų pareigas, už laipsnį ir pareigų ėjimą buvo nustatyti atitinkamo dydžio atlyginimai (žr. 15 lentelę).

15 lentelė²⁹⁷

Už laipsnį	Mėnesinė alga (litais)	Už pareigų ėjimą	Mėnesinė alga (litais)
Leitenantas	100	jaunesnysis leitenantas	120
Vyr. leitenantas	110	komandos viršininkas	130
Kapitonas	120	kuopos vadas	210
Majoras	140	bataliono vadas	270
Pulkininkas leitenantas	150	pulko vado padėjėjas	280
Pulkininkas	160	atskirojo bataliono vadas	300
Generolas leitenantas	180	pulko vadas	390
Generolas	200	brigados vadas	410
		divizijos vadas	460
		korpuso vadas	570

Kariuomenės vadas ir krašto apsaugos ministro padėjėjas gaudavo vice-

²⁹⁵ Krašto apsaugos ministro 1923 04 03 įsakymas kariuomenei Nr. 61 §§ 15, 18–19, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 54, l. 89.

²⁹⁶ *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 63, l. 19.

²⁹⁷ Lentelė sudaryta remiantis krašto apsaugos ministro plk. T. Daukanto 1924 07 23 įsakymu Nr. 81, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 63, l. 102.

ministro atlyginimą. Tačiau šis Seimo nutarimas ir krašto apsaugos ministro 1924 m. liepos 23 d. įsakymas Nr. 81 § 3 galiojo neilgai. Tų pačių metų birželio 13 d. jis buvo pakeistas karių naudai. Juo remiantis, karininkams, karo gydytojams ir karo dvasininkams, einantiems atitinkamas karininkų etatines pareigas, buvo nustatyti šie mėnesiniai atlyginimai (žr. 16 lentelę).

16 lentelė²⁹⁸

Už laipsnį	Mėnesinė alga (litais)	Už pareigų ėjimą	Mėnesinė alga (litais)
Leitenantas	210	jaunesnysis leitenantas	154
Vyr. leitenantas	222	komandos viršininkas	166
Kapitonas	234	kuopos vadas	252
Majoras	256	bataliono vadas	324
Pulkininkas leitenantas	270	pulko vado padėjėjas	336
Pulkininkas	282	atskirojo bataliono vadas	360
Generolas leitenantas	300	pulko vadas	468
Generolas	330	brigados vadas	492
		divizijos vadas	552
		apygardos viršininkas	640
		korpuso vadas	684
		kariuomenės vadas	1 200
		ūkio ir finansų valdytojas	1 200

1925 m. kovo 24 d. Seimas priėmė įstatymą, skirtą karininkams, karo kapelionams ir civiliams Krašto apsaugos ministerijos tarnautojams, tarnaujantiems Klaipėdos krašte. Visų pirma buvo nustatytas priedas nuomojantiems butus. Be to, tarnaujantiems Klaipėdos mieste ir apskrityje pridėta 20 proc., visose kitose Klaipėdos krašto vietose – 15 proc. pagrindinės (už laipsnį ir pareigas) algos. Karininkai, karo valdininkai, karo kapelionai ir civiliai Krašto apsaugos ministerijos tarnautojai, dirbantys Klaipėdos krašte ir mokantys lietuvių ir vokiečių kalbas (raštu ir žodžiu), gaudavo 20 proc. pagrindinės (už laipsnį ir pareigas) algos priedą. Kaip jie moka vokiečių kalbą, tikrino komisija, kuriai pirmininkavo Klaipėdos krašto gubernatorius, o nariai buvo Švietimo ir Krašto apsaugos ministerijos atstovai. Šis įstatymas įsigaliojo nuo 1925 m. sausio 1 d.²⁹⁹

²⁹⁸ LCVA, f. 384, ap. 1, b. 63, l. 103.

²⁹⁹ Vyr. žinios, Nr. 189, eil. 9281, Vyr. žinios, Nr. 166, eil. 1158.

Karių pensijų įstatymo taisyklėms parengti 1925 m. lapkričio 10 d. buvo sudaryta komisija, kurios pirmininku buvo paskirtas gen. ltn. J. Kubilius, nariais – plk. K. Šalkauskas ir plk. ltn. J. Bobelis, sekretoriumi – kpt. J. Katinas. Šiai komisijai buvo nurodyta:

1. Parengti karių pensijų įstatymui įgyvendinti skirtų taisyklių projektą ir pristatyti jį iki 1925 m. gruodžio 1 d.

2. Iki 1926 m. sausio 1 d. nustatyti, kiek metų kiekvienas karininkas turi būti ištarnavęs, kad galėtų gauti pensiją.

3. Nustatyti, kiek procentų kiekvienas karininkas privalo mokėti pensijų fondui iki 1926 m. sausio 1 d.³⁰⁰

Nors mūsų krašto ekonominė padėtis buvo sunki, Lietuvos vyriausybė visą laiką stengėsi pagerinti liktinių karių gyvenimą ir šį klausimą išsprendė labai palankiai. Nuo 1927 m. kovo 1 d. visi liktiniai puskarininkiai ne tik turėjo būti visiškai kaip kareiviai išlaikomi, bet ir gauti atitinkamą piniginių atlyginimą: viršila – 120, vyr. puskarininkis – 90, j. puskarininkis – 60 litų. Be to, sanitarijos ir veterinarijos liktiniai puskarininkiai, dirbantys psichikos ir užkrečiamųjų ligų skyriuose, gaudavo 10 proc. mėnesinės algos priedą. Prieš šv. Velykas ir šv. Kalėdas visi liktiniai puskarininkiai gaudavo švenčių priedus (pusės pagrindinės mėnesinės algos dydžio). Už kiekvieną vaiką jie gaudavo po 20 litų per mėnesį (vaikų priedą), be to, liktinių vaikai visose valstybinėse mokyklose nemokėjo už mokslą.

Liktiniams puskarininkiams, keliamiems į kitą tarnybos vietą, buvo skiriamos persikėlimo išmokos: vedusiems – vieno mėnesio, nevedusiems – pusės mėnesio atlyginimo dydžio. Sužeisti ar segantys liktiniai puskarininkiai, esantys ligoninėse ar namie, gaudavo algą per 4 mėnesius, po to – tik pusę algos, bet ne ilgiau kaip 4 mėnesius. Dėl ligos ar sužeidimo išleidžiami iš ligoninės ar iš dalies atostogų sveikti, išskyrus sergančius venerinėmis ligomis asmenis, nuo išleidimo dienos gaudavo visą atlyginimą per 6 mėnesius, jeigu jų liga buvo fizinė (kūno), ir per 1,5 mėnesio, jeigu liga buvo psichikos (proto). Psichikos ligomis sergančių liktinių atlyginimą gaudavo jų žmonos ir vaikai, o nevedusių, jeigu jie nebuvo guldomi į gydymo įstaigas, – jų globėjai. Likusiems puskarininkiams buvo taikomas Netekusiems sveikatos kariams, jų šeimoms, o taip pat žuvusiųjų karių šeimoms pensijų įstatymas. Liktiniai puskarininkiai, sąžiningai ištarnavę kariuomenėje 10 metų, turėjo pirmenybę valstybės įstaigose gauti tarnybos vietą. Tokią vietą turėjo įsteigti Ministrų Kabinetas³⁰¹. Liktiniai puskarininkiai gaudavo

³⁰⁰ Krašto apsaugos ministro L. Bistro ir kariuomenės vado gen. S. Žukausko 1925 11 10 įsakymas kariuomenei Nr. 87 § 5, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 70 (lapai nenumeruoti).

³⁰¹ Liktinių puskarininkių atlyginimas, *Karys*, 1927 04 20–26, Nr. 16, p. 152.

vienkartines pašalpas ir vienkartinę pensiją ištarnavę: 1 m. – 2 mėn. algą, 3 m. – 8 mėn. algą, 5 m. – 12 mėn. algą, 10 m. – 24 mėn. algą, ištarnavusieji iki 35 m. amžiaus, išeidami iš kariuomenės, gaudavo vienkartinę pensiją – tiek mėnesinių algų, kiek metų ištarnavo kariuomenėje liktiniais.

Liktiniai puskarininkiai pensijų fonde nedalyvavo, bet buvo nustatyta jiems taikyti Valstybės tarnautojų pensijų įstatymą ta prasme, kad karių ištarnautas kariuomenėje laikas būtų įskaitomas į valstybės tarnautojo pensijai ištarnauti nustatytą laiką be įmokų už jį pensijų fondui. Vadinas, liktiniais, atleistiems iš kariuomenės ir gavusiems valstybės tarnybą, nieko neįnešusiems į pensijų fondą, buvo sutrumpintas pensijai gauti reikalingas laikas tiek metų, kiek jie buvo ištarnavę kariuomenėje³⁰².

Lietuvos vyriausybė taip pat rūpinosi ir tik pradėjusiųjų karininko tarnybą materialine padėtimi. 1928 m. liepos 19 d. Ministrų Kabinetas leido Krašto apsaugos ministerijai mokėti kariams, kuriems buvo suteiktas pirmasis karininko laipsnis, drabužiams įsigyti nustatyto dydžio pašalpas: 1) baigusiems Karo mokyklą – 1300, kitiems – 900 litų. Šis nutarimas įsigaliojo nuo 1928 m. sausio 1 d.³⁰³

17 lentelė³⁰⁴ Karininkų algų su trimečiais priedais
1927 m. pabaigoje lentelė

Laipsnis	Pareigos	Mėnesinis atlyginimas (su priedais)					
		Už laipsni	Už pareigas	Iš viso	Su I trimečiu	Su II trimečiu	Su III trimečiu
Ltn.	J. karinink.	210	154	364	400,40	436,80	473, 20
	Kom. v-kas	210	166	376	413,60	451,20	488,80
	Kuop. vadas	210	252	462	508,20	554,40	600,60
	B-no vadas	210	324	534	587,40	640,80	694,20
Vyr. ltn.	J. karinink.	222	154	376	413,60	451,20	488,80
	Kom. v-kas	222	166	388	426,80	465,60	504,40
	Kuop. vadas	222	253	474	521,40	568,80	616,20
	B-no vadas	222	324	546	600,60	655,20	709,80
	Pulko vado padėj.	222	336	558	613,80	669,60	725,40
Kpt.	J. karinink.	234	154	388	426,80	465,60	504,40
	Kom-v-kas	234	166	400	440,00	480,00	530,00

³⁰² *Ten pat.*

³⁰³ Ministrų Kabineto reikalų vedėjo 1928 07 25 raštas Nr. 798, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 241, l. 46. Karininkų materialinio aprūpinimo 1927 m. pabaigoje duomenys pateikti 17 lentelėje.

³⁰⁴ Lentelė sudaryta remiantis *LCVA*, f. L, ap. 1, b. 206, l. 172.

Lietuvos kariuomenės aprūpinimas (1921–1940)

	Kuop. vadas	234	252	486	534,00	583,20	631,80	
	B-no vadas	234	324	558	613,80	669,00	725,40	
	Pulko vado padėj.	234	336	570	627,00	684,00	741,00	
	Ats. b-no vadas	234	360	594	653,40	712,80	772,20	
Mjr.	Pulko vadas	234	468	702	772,20	842,40	912,60	
	J. karinink.	258	154	412	453,20	494,40	535,60	
	Kom.v-kas	258	166	424	466,40	508,80	551,20	
	Kuopos vadas	258	252	510	561,00	612,00	663,00	
	B-no vadas	258	324	582	640,20	698,40	756,60	
	Pulko vado padėj.	258	336	594	653,40	713,80	772,20	
	Ats. b-no vadas	258	360	618	679,80	741,60	803,40	
	Pulko vadas	258	468	726	798,60	871,30	943,80	
	Plk. ltn.	B-no vadas	270	324	594	653,40	712,80	772,20
		Pulko vado padėj.	270	336	606	666,60	727,20	787,80
Atsk. b-no vadas		270	360	630	693,00	756,00	819,00	
Pulko vadas		270	468	738	811,80	885,60	959,40	
Brg. vadas		270	492	762	838,20	914,40	990,60	
Div. vadas		270	552	822	904,20	986,40	1068,60	
Plk.	Atsk. b-no vadas	282	360	642	706,20	770,40	834,60	
	Pulko vadas	282	468	750	825,00	900,00	975,00	
	Brg. vadas	282	492	774	851,40	928,80	1006,20	
	Div. vadas	282	552	834	917,40	1000,80	1084,20	
Gen. ltn.	Brg. vadas	306	492	798	877,80	957,60	1037,40	
	Div. vadas	306	552	858	943,80	1029,60	1115,90	
	Apyg. vadas	306	640	946	1040,60	1135,20		
Gen.	Div. vadas	330	552	882	970,20	1058,40	1146,60	
	Apyg. vadas	330	640	970	1067,00	1164,00		

P. S. Kariuomenės vadui buvo mokama 1200 litų per mėn. – V. L.

Be to, karininkai gaudavo švenčių priedus: prieš šv. Kalėdas ir šv. Velykas – pusės mėnesinės algos dydžio. Tikrosios tarnybos karininkai butams nuomotis taip pat gaudavo priedus: a) vedę – Kauno įguloje – 15 proc., kitose vietose – 12 proc. pagrindinės algos; b) nevedę – Kauno įguloje – 12 proc., kitose vietose – 10 proc. pagrindinės algos. Karininkų vaikai iki 14 metų gaudavo priedą – po 20 litų per mėnesį³⁰⁵.

To meto Lietuvos visuomenė, bent tam tikra jos dalis, manė, jog kareivio išlaikymas valstybei nedaug kainuoja. Pasigirdavo net ir tokių samprotavi-

³⁰⁵ Karių algos 1928 m., *LČVA*, f. 929, ap. 2, b. 999, l. 68.

mų: kareivis, esą, visai dovanai „slūžija“: jis gauna vos 5 litus per mėnesį, vadinasi, per metus – tik 60 litų. Argi taip buvo iš tikrųjų? Kas sudarė eilinio kareivio išlaikymo išlaidas? Svarbiausios pozicijos čia buvo alga, maistas ir drabužiai. Tačiau buvo dar daug kitų smulkesnių ir ne tokių apčiuopiamų išlaidų. Iš pradžių aptarkime svariausias ir labiausiai juntamas:

1. *Alga*. Kaip jau minėjome, eilinis kareivis per mėnesį gaudavo 5, per metus – 60 Lt.

2. *Maistas*. Kareivio maisto dienos davinys buvo geras ir maistingas, net kaloringesnis už kai kurių Europos valstybių (bent jau kaimyninių) kariuomenių karių davinius. Nustatyta vieno mėnesio kareivio maisto davinį buvo galima pajairinti. Toks mėnesio davinys kainavo 41 Lt 77,45 ct, o metų – 508,26 Lt.

Be to, šv. Kalėdų ir šv. Velykų švenčių metu (4 dienas) buvo duodamas pagerintas maistas. Vieno kareivio davinio pagerinimas kainavo 4,95 Lt. Šv. Velykų proga dar buvo duodamas priedas – 6 kiaušiniai, t. y. 1,26 Lt. Lietuvos nepriklausomybės švenčių metu (vasario 16 d. ir rugsėjo 9 d.) ir kariuomenės dalies šventės maistui pagerinti buvo skiriama 0,19 Lt. Taigi iš viso kareivio maistui per metus buvo skiriama 518,41 Lt³⁰⁶.

3. *Muilas*. Kareiviui nusiprausti mėnesiui buvo duodama 400 g muilo. Metams kareiviui skiriamas muilas kainavo 7,20 Lt³⁰⁷.

4. *Pirties išlaidoms per metus* vienam kareiviui vidutiniškai buvo skiriama 6,60 Lt³⁰⁸.

5. *Skalbiniams skalbti* vienam kareiviui metams vidutiniškai buvo skiriama (neskaitant muilo – žr. 3 punktą) 22,5 Lt³⁰⁹.

6. Kareiviui buvo duodamas *čiužinys*. Jo šiaudams įsigyti vienam kareiviui buvo skiriama per mėnesį 36 ct, per metus – 4,32 ct³¹⁰.

7. *Kuras* buvo skiriamas valgiui gaminti ir kareivinėms šildyti:

a) valgiui virti kiekvienam kareiviui metams buvo skiriama 1,32 m³ mal-kų (1 m³ kaina – 19,5 Lt), kurioms pirkti reikėjo 25,74 Lt;

b) kareivinėms šildyti vienam žmogui per 5,5 mėn. (nuo spalio 15 iki balandžio 1 d.), skiriant 0,22 m³ mėnesiui, per metus susidarydavo (kai m³ kaina 19,5 Lt) 23,60 Lt³¹¹. Iš viso kurui metams buvo skirta 49,34 Lt.

8. *Drabužiai, avalynė ir šarvai*. Kareiviui buvo duodami viršutiniai drabu-žiai (milinė, munduras, palaidinė, žieminė ir vasarinė kelnės, žieminė ir

³⁰⁶ Krašto apsaugos ministro 1931 m. įsakymai kariuomenei Nr. 11 § 1, § 2 ir §4.

³⁰⁷ Įsakymas kariuomenei 1926 m., Nr. 112 § 40.

³⁰⁸ Įsakymas kariuomenei 1928 m., Nr. 56 §§ 8–10.

³⁰⁹ Įsakymas kariuomenei 1931 m., Nr. 22 §15.

³¹⁰ Įsakymas kariuomenei 1925 m., Nr. 95 § 7.

³¹¹ Įsakymas kariuomenei 1926 m., Nr. 16 § 1.

vasarinė (su kokarda) kepurė, avalynė (batai ir pusbačiai), skalbiniai (2–3 poros), patalynė ir šarvai³¹². Visa tai, atsižvelgiant į dėvėjimo laiką, vienam kareiviui vidutiniškai kainavo per metus 380 Lt. Be šių, gana svarių išlaidų, buvo apskaičiuotos ir smulkesnės vieno kareivio per metus patiriamos išlaidos: *buto, apšvietimo ir inventoriaus* – apie 155,0 Lt; *apgin-klavimo ir šaudymo* – apie 120 Lt; *gydymo* – 20,0 Lt; *vežimo* – 22,0 Lt; *švietimo ir mokymo* – 33,0 Lt. Iš viso eilinis kareivis per metus valstybei kainavo 1398,27 Lt, per mėnesį vidutiniškai – 116,66 Lt.

Ši mėnesinių išlaidų suma, žinoma, nebuvo visiškai tiksli, nes mažesnės išlaidos (buto, gydymo, švietimo ir kt.) buvo apskaičiuotos teoriškai, o tokie teoriniai skaičiavimai galėjo būti atlikti įvairiai. Čia pateiktos minimalios išlaidos, t. y. tik tos, kurios tiesiogiai buvo susijusios su kareivio išlaikymu, tarnyba ir gyvenimu. Tačiau šie skaičiai gana tiksliai atskleidžia faktinę padėtį.

Specialiųjų dalių kareivių išlaikymas kainavo šiek tiek brangiau, ypač artilerijos ir kavalerijos, nes jų ginkluotė, šaudmenys (kardas, pikė, sviediniai) ir mokymas buvo brangesni. Brangesnės buvo ir uniformos (ypač raitelių). Vidutiniškai specialiųjų dalių kareivio išlaikymas kainavo apie 120 litų per mėnesį, grandinio ir puskarininkio – daugiau tik dėl šiek tiek didesnės algos: 1) grandinio – 40 ct, 2) j. puskarininkio – 1 Lt 30 ct, 3) vyr. puskarininkio – 2 Lt 50 ct ir 4) viršilos – 5 Lt 50 ct.

Kaip matyti, tikrosios tarnybos puskarininkių išlaikymas mažai tesiskyrė nuo eilinio kareivio išlaikymo – skirtumas buvo visai nežymus. Tačiau liktinius puskarininkius, kaip minėjome anksčiau, išlaikyti valstybei kainavo gerokai brangiau negu tikrosios tarnybos atitinkamo laipsnio kareivius. Šio skirtumo žymią dalį sudarė alga, nes jie per mėnesį gaudavo: j. puskarininkis – 60 Lt (skirtumas – 53,70 Lt), vyr. puskarininkis – 90 Lt (skirtumas – 82,50 Lt), viršila – 120 Lt (skirtumas – 109,50 Lt). Be to, beveik visi liktiniai puskarininkiai vietoj kareivio maisto davinio kasdien gaudavo maistpinių – po 2,25 Lt (skirtumas – $2,25 \times 30 = 67,50$ Lt). $67,50$ Lt – $41,77$ Lt = 23, 73 Lt. Liktinio kareivio išlaikymas per mėnesį kainavo:

- a) pėstininko: j. puskarininkio ($116,66 + 1,30 + 53,70$) – 171,66 Lt,
vyr. puskarininkio ($116,6 + 2,50 + 82,50$) – 201,66 Lt,
viršilos ($116 + 5,50 + 109,50$) – 231,66 Lt,

b) specialiųjų dalių:

- j. puskarininkio ($120 + 55$) – 175 Lt,
vyr. puskarininkio ($120 + 85$) – 205 Lt,
viršilos ($120 + 115$) – 235 Lt.

Faktiškai liktinio puskarininkio išlaikymas, kaip minėjome, kainavo dar

³¹² Įsakymas kariuomenei 1931 m., Nr. 14 § 1.

brangiau (butas arba butpinigiai, vienkartinės pašalpos ir kt.)³¹³. Kaip matyti, Lietuvos kareivis aptariamuoju laikotarpiu buvo gerai aprūpintas ir jo išlaikymas valstybei nemažai kainavo. Tai žinodamas, kiekvienas stengėsi tarnauti taip, kad jam skirti pinigai nenueitų niekais, kad jis taptų geru kareiviu – savo tėvynės gynėju.

Kariuomenės uniformos. Pirmieji mėginimai sukurti mūsų kariuomenės uniformą sutapo su pačios kariuomenės formavimo pradžia. Iki aptariamojo laikotarpio pradžios kariuomenės vadovybei jau buvo pasiūlyta keletas jos projektų. Tačiau pirmas konkretus žingsnis šioje srityje buvo žengtas 1919 m. sausio 12 d., kai tuometis krašto apsaugos ministras karin. M. Velykis, jo žodžiais tariant, „galutiniam sutvarkymui formos“ (uniformos – V. L.) paskyrė tiekimų viršininko karin. S. Nastopkos pirmininkaujama komisiją. Ją sudarė karin. R. Liormanas, karin. K. Musteikis, karin. E. Adankavičius ir pakviestas dailininkas K. Sklėrius³¹⁴. Padirbėjusi šiek tiek daugiau kaip mėnesį, ši komisija parengtą uniformos projektą įteikė kariuomenės vadovybei. Krašto apsaugos ministro karin. M. Velykio 1919 m. vasario 21 d. įsakymu Nr. 35 § 6 buvo patvirtinta laikinoji Lietuvos kariuomenės uniforma³¹⁵. Nors joje buvo įvairių užsienio kariuomenių uniformas primenančių detalių, vis dėlto stengtasi panaudoti ir tautinių elementų. Po to buvo sukurtos 1920-ųjų, 1923-ųjų, 1927-ųjų, 1931-ųjų ir 1934-ųjų metų kariuomenės uniformos. Kiekviena iš jų buvo žingsnis naujo lietuviškos uniformos modelio ieškojimo kelyje. Jas įvedant, tiek iš karių, tiek iš visuomenės buvo sulaukta ir šiltų pritarimo, ir kritikos žodžių. Jas nuosekliai aptarė ir įvertino istorikas Jonas Vaičėnionis³¹⁶. Vykstant esminiams pokyčiams kariuomenės modernizavimo laikotarpiu ir siekiant uniformą padaryti pigesnę, patogesnę ir paprastesnę, Respublikos Prezidentui A. Smetonai pritarus, 1940 m. gegužės 15 d. buvo patvirtinta nauja kariuomenės uniforma ir pateiktas smulkus jos aprašymas ir dėvėjimo taisyklės³¹⁷. Visus uniformos pakeitimus buvo numatyta įgyvendinti iki 1942 m. gegužės 15 d., jos dėvėjimo taisyklės turėjo pradėti galioti nuo 1940 m. liepos 1 d. Deja, dėl istoriškai susiklosčiusių nepalankių aplinkybių to padaryti nespėta.

³¹³ Kiek valstybei kainavo kareivis 1932 m., *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 321, l. 3–4.

³¹⁴ Krašto apsaugos ministro karin. M. Velykio 1919 01 12 įsakymas Nr. 15 § 14, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 3, l. 15.

³¹⁵ Krašto apsaugos ministro karin. M. Velykio 1919 02 21 įsakymas Nr. 35 § 6, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 3, l. 35.

³¹⁶ **J. Vaičėnionis**, *Lietuvos kariuomenės uniformos istorija 1918–1940 m.*, Apie Lietuvos kariuomenę, Lietuvos archyvai, 1999, k. 12, p. 49–62.

³¹⁷ Krašto apsaugos ministro brg. gen. K. Musteikio 1940 05 15 įsakymas kariuomenei Nr. 45, *LCV*, f. 384, ap. 1, b. 87, l. 87–115.

III. KARO BUTŲ VALDYBA

1919 m. gegužės 12 d. reorganizavus Krašto apsaugos ministeriją, jos Tiekimo skyriuje buvo išskirta atskira Butų dalis³¹⁸. Jos uždavinys buvo rūpintis Krašto apsaugos ministerijai priklausančiomis kareivinėmis ir kitais pastatais, žemės sklypais, jų priežiūra ir kt. klausimais.

Iki tų pačių metų liepos mėn. pradžios Kaune ir kitose Lietuvos vietovėse vokiečių kariuomenė buvo užėmusi kareivines ir daug kitų pastatų. Todėl buvo juntama laisvų butų „krizė“. Palikdami kareivines, besitraukiantys vokiečiai visą bent kiek vertą inventorių vežėsi į Vokietiją, tačiau dažnai didelę jo dalį sulaužydavo ar užteršdavo. Kai kurias kareivines vokiečių kareiviai išsikeldami buvo net padegę. Inžinerijos ir Butų dalims nuolat tekdavo kovoti su vietos vokiečių kariuomenės vadovybe. Dirbti buvo sunkiau ir dėl keleto vartojamų kalbų: iš pradžių su ja tekdavo susirašinėti net trimis kalbomis – lietuvių, vokiečių ir rusų, o patyrusių tarnautojų beveik nebuvo.

Apie kokias nors naujas statybas kariuomenėje tuo metu niekas net negalvojo. Vokiečių paliekamas kareivines tekdavo tuojuo paskubomis bent šiek tiek suremontuoti, nes kitaip beveik neįmanoma buvo jomis naudotis. Remontą atlikti trukdė reikalingų specialistų, statybinių medžiagų ir ypač lėšų stoka.

Vokiečių paliekamas kareivines tuojuo „apžiūrėdavo“ vietos gyventojai. Išimdavo tai, kas buvo tinkama, ir pasisavindavo, nes okupacijos metu gyventojai prie to buvo pripratę: jie dažnai ir nepagalvodavo, jog kareivinės ir jų inventorius yra besikuriančios jų valstybės, o kartu ir jų pačių, turtas. Todėl vokiečių paliktas kareivines, kol jas užimdavo mūsų kariuomenės dalys, reikėjo saugoti. Tam tikslui buvo samdomi kareivinių priežiūrėtojai ir net įsteigta sargybos komanda³¹⁹.

Perimamos iš vokiečių kareivinės buvo statytos rusų dar iki Pirmojo pasaulinio karo. Kai kurios jų buvo medinės, vieno aukšto, karo metu labai apleistos ir virtusios beveik lūšnomis. Dauguma jų buvo mūrinės, pastatytos iš raudonų plytų, 2–3 aukštų. Patalpoms šildyti buvo naudojamos malkomis kūrenamos krosnys. Patalpos buvo vėdinamos atidarant langus. Įrengtos prastai, primityviai. Išvietės – rusiško tipo, prausyklose – ilgi loviai su eile vandens čiaupų. Pirčių prie kareivinių nebuvo, kareiviai buvo vedami į viešąsias pirtis. Daugelio jų sumoderninti dėl brangumo buvo neįmanoma. Karų nuskurdintame krašte labai stigo lėšų, todėl 1919 m. spalio 22 d. iki tol buvusi Butų dalis buvo performuota į stambesnę vienetą – Butų skyrių – ir

³¹⁸ Krašto apsaugos ministro karin. A. Merkio 1919 06 05 įsakymas kariuomenei Nr. 83 § 1, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 3, l. 88.

³¹⁹ V. V. Karo butų valdyba sulaukė jau 18 metų, *Kardas*, K., 1937, p. 215.

jam suteikti platesni įgaliojimai³²⁰. Veiklos pradžioje jo darbuotojai mažai tegalėjo pakeisti iki tol buvusią padėtį ir apsiribojo tik pačiais būtiniaisiais darbais: stiklino išdaužytus langus, išorines kareivinių ir kitų pastatų duris, valė krosnis, užterštus šulinius ir kt.

Kuri laiką kariuomenės dalims nuolatinių patalpų nedaug ir tereikėjo, nes, vos susiformavusios, jos buvo greit išsiunčiamos į frontą, o naujai formuojamas atsargines ir kitas smulkias dalis turimose patalpose pavykdavo šiaip taip sutalpinti. Nepriklausomybės kovoms pasibaigus ir kariuomenės dalims grįžtant iš fronto, buvusiose rusų kareivinėse sutalpinti visų nebebuvo įmanoma. Daugybę patalpų teko nuomotis arba sekvestruoti. Tačiau tokiose patalpose gyvenimas buvo nepakenčiamas tiek dėl higienos sąlygų, tiek dėl prastos drausmės. Be to, labai trūko ir įvairios paskirties sandėlių, o išmėtyti brangų valstybės turtą nepritaikytose tam patalpose buvo rizikinga dėl nepakankamos apsaugos ir galimų gaisrų, neminint jau kitų nepatogumų. Visos šios aplinkybės vertė kariuomenės vadovybę pasirūpinti tiek kareivinių ir kitų reikalingų pastatų statyba, tiek šios paskirties kadrų atranka ir rengimu.

Aptariamojo laikotarpio pradžioje Butų skyriui tebevadovavo dar nuo 1919 m. spalio 28 d. į šias pareigas paskirtas inž. Feliksas Vizbaras. Jo padėjėjas buvo inž. Antanas Breimeris. Šiems vadovams talkino inžinieriai ypatingiems reikalams kpt. Petras Pundzevičius, karo vald. Grigorijus Gumeniukas ir kanceliarijos vedėjas karo vald. Augustinas Paltarokas.

Be vadovybės, Butų skyriui sudarė šios dalys: Bendroji, Ūkio, Buhalterijos ir izdo, Karo trobesių ir žemės valdymo, Technikos ir elektros, Medžiagų ir Kuro. Butų skyriui dar priklausė Juros lentpjūvė. Iš viso Butų skyriuje buvo 187 darbuotojai³²¹. Dėl sudėtingų darbo ir gyvenimo sąlygų dalių vedėjai dažnai keitėsi.

1921 m. Butų skyriui iš valstybės izdo buvo skirta 31 578 780 auksinų. Už šiuos pinigus tais metais skyriaus darbuotojų jėgomis buvo atliktas remontas 49 kareivinėse, 24 karininkų flygeliuose, 8 privačiuose namuose, Nemaškčiuose pastatyti 6 laikini artilerijos sandėliai, mokomajame batalione – pirtis ir skalbykla, centrinei duonos kepyklai Kaune – sandėlis, suremontuotos visų raitelių dalių arklidės, A. Fredos dirbtuvėse kariuomenės dalims gaminami baldai, kai kurių kareivinių perdažyti stogai, savo jėgomis paruošta daug malkų patalpoms šildyti. Be to, buvo suregistruoti visi karo trobesiai ir sudaryti jų perdavimo–priėmimo aktai, išmatuoti 2 sklypai 90 ha

³²⁰ Krašto apsaugos ministro gen. lttn. P. Liatuko 1919 10 22 įsakymas kariuomenei Nr. 172 §§ 2–3, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 3, l. 194.

³²¹ L. e. Butų skyriaus viršininko pareigas kariuomenės inž. A. Breimerio 1921 01 01 įsakymas Nr. 1 § 8, *LCVA*, f. 512, ap. 1, b. 5, l. 1–4.

žemės ploto, įsigyta nemažai statybinių medžiagų ir kt³²². Tačiau tai buvo tik būsimų didelių darbų pradžia.

Besikeičiančiomis sąlygomis bandant greičiau karius aprūpinti gyvenamuoju plotu ir pagerinti jų buitines sąlygas buvo vadovaujamosi krašto apsaugos ministro J. Šimkaus 1921 m. liepos 29 d. paskelbtais Butų skyriaus bendraisiais dėsniais, kuriuose buvo sukonkretinti šio skyriaus darbuotojų uždaviniai taikos meto sąlygomis pereinamuoju laikotarpiu:

I. Butų skyrius tiesiogiai pavaldus krašto apsaugos ministrui.

II. Butų skyriaus pareigos:

1. Valdyti visus Krašto apsaugos ministerijai priklausančius trobesius ir kariuomenės bei karo įstaigoms įkurdinti reikalingus pastatus, prireikus statyti naujus ir remontuoti esamus. Kariuomenės dalims ir karo įstaigoms perduoti naudoti karo pastatus kartu su inventoriumi, žeme, o išimtiniais atvejais ir privačius asmenų namus.

2. Laikydamosi nustatytų normų, tiekti kariuomenės dalims ir karo įstaigoms kūrą, šviesą, vandenį ir tvarkyti asenizacijos reikalus bei priešgaisrinius įrenginius.

3. Savo darbams atlikti apsirūpinti reikalingomis medžiagomis, įrankiais ir mašinomis, juos tinkamai laikyti ir naudoti.

III. Butų skyrių sudaro:

1. Jo viršininkas.

2. Bendroji, ūkio, buhalterijos ir išdo, karo trobesių ir žemės valdymo, technikos, medžiagų ir kuro dalys bei

3. Butų skyriaus taryba.

IV. Butų skyriaus viršininkas privalo:

1. Teikti metines ir mėnesines žinias apie savo skyriaus veiklą.

2. Nustatyti kariuomenės dalims, karo įstaigoms, dirbtuvėms racionalias butų, kuro, šviesos (elektros lempučių, žvakių, žibalo) normas.

3. Nustatyta tvarka parduoti nereikalingas ar nevertingas karo medžiagas ir daiktus savarankiškai – iki 20 000 auksinų, daugiau kaip 20 000 auksinų vertės – krašto apsaugos ministrui leidus. Be to, galėjo tvirtinti aktus sugadinto, sunaikinto ar žuvusio turto, Butų skyriaus įkainotą ne daugiau kaip 10 000 auksinų, o aktus turto, įkainoto daugiau kaip 10 000 auksinų, pateikti tvirtinti krašto apsaugos ministrui.

4. Skelbti varžytines, sudaryti komisijas, atlikti kvotas. Be to, pasirašyti sutartis, komisijų nutarimus, įvairių darbų projektus, sąmatas ir sumanymus, prižiūrėti, kaip sudaromos metinės sąmatos, ir jas laiku teikti. Sutartis,

³²² Butų skyriaus trumpa darbuotės santrauka 1921 m., *LCVA*, f. 384, ap. 2, b. 333, l. 30.

kurių sumos viršijo 100 000 auksinų, galėjo tvirtinti tik tiekimo viršininkas.

5. Priimti ir skirti nustatyta tvarka Butų skyriaus tarnautojus.

6. Tvirtinti visus pinigų, numatytų Butų skyriaus sąmatoje, reikalavimus.

V. Butų skyriaus dalys ir jų veiklos sritys:

1. *Bendroji dalis*. Raštinėje turėjo būti tvarkomas visas skyriaus susirašinėjimas ir rikiuotės raštvedyba.

2. *Ūkio dalis*. Ji turėjo rūpintis visų Butų skyriaus tarnautojų išlaikymu, jų algomis ir visu kitu įstatymų nustatyta aprūpinimu, gurguolės, telefonų, baldų ir kitokio inventoriaus, skyriaus būstinės priežiūra ir jos aprūpinimu kuru, apšvietimu.

3. *Buhalterijos ir izdo dalis*. Atlikdavo visas skyriaus pinigines operacijas: a) tikrino visų kitų kariuomenės dalių atsiunčiamus Butų skyriaus sąmatos lėšų reikalavimus; b) tikrino kitų kariuomenės dalių atsiųstas avanso ir kitas Butų skyriaus sąmatos pinigų apyskaitas, rengė naujas apmokėtų piniginių dokumentų bylas; c) vykdė visų skyriaus pristatytų piniginių dokumentų (tabelių, elektros stoties, telefono stoties ir kt. sąskaitų) atskaitomybę ir kontrolę; d) išreikalaudavo iš Valstybės izdo pinigų sumas, jas laikė ir išmokėdavo skyriaus viršininko įsakymu; e) priimdavo į Krašto apsaugos ministerijos kredito sąskaitą įnešamus pinigus Butų skyriaus sąmatai papildyti ir pervesdavo juos Valstybės izdui.

4. *Karo trobesių ir žemės valdymo dalis*: a) vykdė karo trobesių ir žemės sklypų smulkia registraciją, rengė juose buvusio valdiško turto ir inventoriaus sąrašus; b) aiškinosi kariuomenės žemės ribas, matavo sklypus, sudarė ir tikrino tiek paprastus, tiek generalinius planus atliekant visus juos įteisinti reikalingus formalumus; c) saugojo, perduodavo ir priimdavo pagal tam tikrus aktus karo trobesius ir žemę (kariuomenės dalims ir įstaigoms juos užimant ir apleidžiant, taip pat išnuomojant privačiai); d) dalyvaudavo užimamus privačius namus perduodant kariuomenės dalims ir karo įstaigoms, taip pat gražinant juos savininkams, surašant atitinkamus aktus; nagrinėjo, sprendė ir tikrino visas mokėjimo už trobesių nuomą bylas; e) registravo, pateikdama visas reikalingas žinias, privačius namus, užimtus kariuomenės dalių ir įstaigų, kontroliavo kariuomenės apgyventus pastatus – tiek valdiškus, tiek privačius.

5. *Technikos dalis*: a) rengė jau esamų pastatų planus, naujų darbų projektus ir aiškinamuosius raštus, sudarydavo sąmatas, nustatydavo varžytinių sąlygas; b) dalyvavo komisijose: priimant statybines medžiagas, sudarant projektuojamo darbo sąmatas, perduodant darbus iš varžytinių ir juos priimant; c) nustatydavo atliekamų darbų medžiagų kokybę ir tas medžiagas išreikalaudavo; d) kontroliavo darbus, tiek perduotus atlikti iš varžytinių, tiek atliekamus savo jėgomis, tikrino darbininkų tabelius, medžiagų laiky-

mo ir naudojimo tvarką darbo vietose; e) atsakė už Butų skyriaus dirbtuvių darbą (už Juros lentpjūvės – tik techniką), taip pat už kariuomenės žinioje buvusius vandentiekius, šulinius, elektros įtaisus, elektros energijos eikvojimą, asenizacijos darbus, kaminų valymą, stogų nuo sniego valymą; f) vykdė technikos atskaitomybę ir ją kontroliavo kitose kariuomenės dalyse (skyriaus darbuotės srityje) tikrinant atsiųstus atskaitomybės dokumentus.

6. *Medžiagų dalis*: a) tvarkė žinias apie medžiagas ir jų kainas; b) rūpinosi įsigyti Butų skyriui reikalingas medžiagas ir įrankius, taip pat juos tinkamai laikyti ir išduoti; c) prižiūrėjo Butų skyriaus medžiagų sandėlius ir lentpjūves, d) išbraukdavo iš medžiagų knygų panaudotas medžiagas remdamasi teisėtais Technikos dalies patikrintais ir patvirtintais atskaitomybės dokumentais (atskaitomybės dokumentus atsiųsdavo visos kariuomenės dalys ir įstaigos, taip pat ir Butų skyriaus darbų vykdytojai).

7. *Kuro dalis*: a) priimdavo Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijos skiriamus miško sklypus Krašto apsaugos ministerijai kurui ruošti; b) organizuodavo malkų kirtimą ir jų pristatymą šeimyniniu būdu, iš varžytinių atiduodavo pašaliniams tiekėjams arba pavesdavo tai atlikti pačioms suinteresuotoms dalims ar įstaigoms atsižvelgdama į tai, kuris būdas patogesnis ir valstybei pigesnis; c) dalyvaudavo komisijose priimant malkas sandėliuose ir kitose sutartyse nurodytose vietose; d) vežė ir saugojo priimtas ir paruoštas malkas ir išduodavo kariuomenės dalims ir įstaigoms pagal nustatytas normas; e) prižiūrėjo ir kontroliavo kuro sąnaudas, tikrino su tuo susijusią atskaitomybę, nagrinėjo įvairias įstaigų ir privačių asmenų atsiųstas bylas ir pretenzijas kuro klausimais.

VI. *Butų skyriaus taryba*: 1) svarstė ir sprendė principinius ir komplikotus klausimus, iškilusius Butų skyriaus veikloje, 2) tarybos pirmininkas buvo Butų skyriaus viršininkas, nariai – viršininko padėjėjas, vienas ypatingųjų reikalų inžinierius, Butų skyriaus dalių vedėjai, elektros stalo vedėjas (elektros įtaisų klausimais), buhalteris (piniginių operacijų ir atskaitomybės klausimais), kitų kariuomenės dalių ir įstaigų krašto apsaugos ministro skirti atstovai, turintys savo srityje sprendžiamojo balso teisę. Taryba posėdžiaudavo ne rečiau kaip vieną kartą per mėnesį. Tarybos sekretoriaus pareigas ėjo Butų skyriaus kanceliarijos viršininkas.

Šiais Butų skyriaus bendraisiais dėsniais vadovautasi nuo 1921 m. rugpjūčio 15 d.³²³

Tų pačių metų lapkričio 18 d. buvo patvirtinti Laikinieji Karo butų skyriaus etatai. Jais remiantis, šiame skyriuje galėjo būti 18 karininkų, 49 karo

³²³ Krašto apsaugos ministro J. Šimkaus 1921 07 29 įsakymas Nr. 173 § 1, *LCVA*, f. 384, ap. I, b. 37, l. 232.

valdininkai, 4 viršilos, 44 vyr. puskarininkiai, 39 j. puskarininkiai, 10 grandinių, 112 eilinių kareivių ir 93 laisvai samdomi tarnautojai. Skyriui leista turėti 4 jojamus ir 77 važiuojamus arklius, 39 vežikus³²⁴. Tą pačią dieną buvo patvirtinti ir laikinieji Karo butų skyriui pavaldžios Juros lentpjūvės etatai. Pagal etatus minėtoje įmonėje galėjo būti 3 karo valdininkai, 1 vyr. puskarininkis ir 13 laisvai samdomų tarnautojų. Be to, ši lentpjūvė galėjo turėti 8 važiuojamus arklius ir 4 vežimus³²⁵.

Vadovaudamasis minėtais įstatymais Karo butų skyrius plėtė savo veiklą. Tačiau ne visi aktualūs klausimai buvo sėkmingai sprendžiami. 1922 m. liepos 16 d. krašto apsaugos ministras mjr. inž. B. Sližys savo aplinkraštyje Nr. 25 įsakė kariuomenės dalių vadams ir karinių įstaigų viršininkams atkreipti dėmesį į nepatenkinamą kariuomenės dalių aprūpinimą kuru – malkomis. Jame buvo teigiama, jog, iš vienos pusės, tuo klausimu per mažai iki tol rūpinosi Karo butų skyrius, iš kitos – kariuomenės dalys dažniausiai prisimindavo jį tik tuomet, kai jau reikėdavo krosnis kūrenti. Nesusižinojusios su Karo butų skyriumi ir nesilaikydamos duotų nurodymų, jos savavališkai organizuodavo miškų kirtimą, sukeldamos visuomenės pasipiktinimą. Šiai netikusiai praktikai pakeisti krašto apsaugos ministras įsakė:

1. Divizijų vadams neatidėliojant susižinoti ir tiksliai susitarti su Karo butų skyriumi malkų gavimo reikalu nurodant, kur ir kokio malkų kiekio reikės ateinančių rudenį, žiemą ir pavasarį.

2. Karo butų skyriaus viršininkui tiksliai nustatyti, kiek ir kokių malkų bei kokiose vietose skyrius savo jėgomis, dėdamas visas pastangas, galės kariuomenės dalims paruošti.

3. Į malkų paruošų darbus Karo butų skyriaus viršininko prašymu divizijų vadams laikinai komandiruoti jo žinion po 1–2 daugiau šiuos dalykus išmanančius karininkus. Be to, teikti pagalbą transporto priemonėmis ir darbininkais.

4. Visa tai įvykdžius, trūkstamą kariuomenės dalims malkų kiekį pasiruošti pačioms, griežtai laikantis ankstesnių nurodymų kariuomenei³²⁶.

Tuo metu vis daugiau kariuomenės dalių atitraukiant nuo fronto su lenkais linijos (t. y. perėjus kariuomenei į nuolatinės gyvenamąsias vietas – V. L.), reikėjo tam tinkamų patalpų. Viena kariuomenės vadovybė šio klausimo negalėjo išspręsti. Ši problema buvo svarstoma net Steigiamajame Seime, kuriame 1922 m. rugsėjo 27 d. buvo priimtas Privatiems namams, butams, kambariams ir kitiems pastatams sekvestruoti įstatymas. Šie pastatai

³²⁴ Laikinieji Karo butų skyriaus etatai, Steigiamojo Seimo ir einančio Respublikos Prezidento pareigas A. Stulginskio patvirtinti 1921 11 18, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 77, l. 74.

³²⁵ *Ten pat.*

³²⁶ *LCVA*, f. 836, ap. 1, b. 2, l. 134.

galėjo būti sekvestruojami tiek kariuomenės, tiek valstybės reikmėms³²⁷.

Tokiomis sudėtingomis sąlygomis iškilo būtinybė stiprinti pačią Karo butų skyriaus vadovybę. Iki tol skyriui vadovavęs karo vald. A. Breimeris nuo 1923 m. vasario 15 d. buvo atleistas iš pareigų³²⁸, o tos pačios dienos įsakymu inž. Tadas Šulcas priimtas tarnybon laisvai samdomu tarnautoju ir paskirtas eiti Karo butų skyriaus viršininko pareigas³²⁹.

Perėjus kariuomenei į nuolatines gyvenamąsias vietas, teko imtis rimtų priemonių, kad būtų statomi nauji ir remontuojami buvusių kareivinių, sandėlių, arklidžių ir kiti pastatai. Kariuomenės vadovybė jau tais pačiais 1923 metais numatė statyti kareivines artilerijos pulkui Šiauliuose, vienam pėstininkų ir vienam artilerijos pulkui kareivines ir divizijos štabo patalpas Panevėžyje, kareivines pėstininkų pulkui Ukmergėje, pėstininkų pulkui Anykščių–Troškūnų rajone ir kavalerijos pulkui Utenoje. Be to, buvo numatyta statyti artilerijos sandėlius Šiauliuose, o Intendantūros sandėlius – kitose vietovėse.

Krašto apsaugos ministras mjr. inž. B. Sližys įsakė, susitarus su atitinkamais divizijų vadais, per 2 savaites parinkti vietas projektuojamoms kareivinėms, parengti jų statybos darbo planą, gauti iš Žemės ūkio ir valstybinių turtų ministerijos reikalingus žemės plotus šaudymo aikštėms, pratybų aikštelėms prie kareivinių (20–30 ha dydžio) ir stovykloms kiekvienai divizijai įrengti. Parengti projektai turėjo būti pateikti Generaliniam štabui. Pirmiausia buvo numatyta statybos darbus pradėti Šiaulių rajone³³⁰.

1923 m. pabaigoje Krašto apsaugos ministerijos vadovybė subrandino idėją reorganizuoti Karo butų skyrių, o jo iki tol vykdytas funkcijas perduoti Karo technikos valdybai. Tų pačių metų lapkričio 29 d. krašto apsaugos ministras įsakė Karo technikos valdybos viršininkui atlikti reorganizaciją:

1) visiškai likviduoti Karo butų skyrių, vietoj jo įkurti Karo technikos valdyboje Statybos skyrių, kuriam priklausytų apygardų statytojai;

2) taip, kad nuo 1924 m. sausio 1 d. Karo technikos valdybos viršininkui pavaldus Statybos skyrius pradėtų darbą, vadovaudamasis naujais etatais ir nauja sąmata. Šiame įsakyme taip pat nurodyta:

3) už tinkamą aprūpinimą patalpomis iki 1924 m. sausio 1 d. palikti atsakingu Karo butų skyriaus viršininką, tačiau jis privalo teikti Karo technikos

³²⁷ Krašto apsaugos ministro mjr. inž. B. Sližio 1922 12 01 įsakymas kariuomenei Nr. 268, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 47, l. 375.

³²⁸ Krašto apsaugos ministro mjr. inž. B. Sližio 1923 03 29 įsakymas Nr. 49 § 1, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 53, l. 59.

³²⁹ *Ten pat*, b. 54, l. 69.

³³⁰ L. e. Generalinio štabo viršininko pareigas mjr. J. Griciaus 1923 05 05 slaptas raštas Nr. 562 Karo butų skyriaus viršininkui, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 412, l. 112.

valdybos viršininkui visas reikalingas žinias ir galimas priemones;

4) komandiruoti Karo technikos valdybos viršininko žinion Karo butų skyriaus viršininko padėjėją inž. A. Breimerį;

5) nuo 1924 m. sausio 1 d. visus Karo butų skyriaus darbuotojus ir jo visą turtą pagal perdavimo–priėmimo aktus perduoti Karo technikos valdybos viršininko žinion;

6) visoms Karo butų skyriaus byloms ir apyskaitoms likviduoti paskirti plk. K. Šalkausko pirmininkaujama komisiją (jos nariais buvo paskirti: vienas Kariuomenės intendantūros ir vienas Karo technikos valdybos atstovas), kuri turi pradėti darbą 1924 m. sausio 1 d.³³¹

Kartu tuo metu laikinai ėjęs Karo butų skyriaus viršininko pareigas laisvai samdomas inž. T. Šulcas nuo tų metų sausio 11 d. buvo atleistas iš šių pareigų³³². Tų pat metų kovo 14 d. kpt. B. Šemetas buvo paskirtas komisijos Karo butų skyriui galutinai likviduoti pirmininku³³³. Nuo to laiko Karo butų skyrius oficialiai buvo vadinamas Karo technikos valdybos Statybos skyriumi, o kai kuriuose raštuose pagal seną įprotį – Karo butų skyriumi, nes praktiškai vykdė ankstesnes funkcijas. Šis skyrius organizuodavo tik nedideles statybas.

Tuo metu, vykdamas naują kariuomenės dislokacijos planą, kai kurios jos dalys buvo priverstos apsistoti tokiose vietose, kur visai nebuvo kareivinių. 1925 m. pradžioje be kareivinių buvo likę 4 pėstininkų ir 2 artilerijos pulkai, geležinkelių ir 5 mobilizacijos rajonai.

Artilerijos valdybai labai reikėjo atsargų sandėlių. Šiuos sandėlius buvo numatyta statyti provincijoje. Be to, prie buvusių kareivinių Marijampolėje, Vilkaviškyje, Kaune ir Klaipėdoje labai trūko sandėlių amunicijai, malkoms, daržovėms laikyti, arklidžių, tualetų ir t. t. Reikėjo atstatyti karo metu sudegintus pastatus: kareivines Šančiuose, karo ligoninės flygelį Nr. 9, kareivinių flygelius Marijampolėje, Vilkaviškyje ir kt. Be to, įrengti atsargų sandėlius pirmojoje ir antrojoje karo apygardose. Tokius sandėlius buvo numatyta pastatyti ir Panevėžyje bei Šiauliuose.

Iš viso naujoms statyboms buvo numatyta skirti 50 500 000 litų ir statinius pastatyti per 10–15 metų. Antai 1925 metais naujoms statyboms prašyta asignuoti 4 500 000 litų, tačiau asignuota buvo tik 700 000 litų.

Kareivinių remontas turėjo būti baigtas per 2–3 metus, asignuojant kasmet pakartotiniams darbams (kas 5 metai stogų dažymo, sienų ir lubų balinimo ir t. t.) atlikti tam tikras pinigų sumas.

Kaip jau minėta, mūsų ką tik perimtos kareivinės atrodė pasibaisėtina.

³³¹ *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 53, l. 26.

³³² Krašto apsaugos ministro mjr. inž. B. Sližio 1924 02 23 įsakymas kariuomenei Nr. 213 § 1, *LCVA*, f. 929, ap. 4, b. 787, l. 181.

³³³ *Ten pat.*

Jų remontui reikėjo labai daug lėšų ir nemažai techninių pajėgų. Aptaria-
mojo laikotarpio pradžioje (1921–1922 m.) tam tikslui skirtų lėšų sąmatos
buvo labai mažos, bet vis dėlto per tuos dvejus metus buvo nemažai nu-
veikta: suremontuota ir nudažyta daug stogų, įstatyta naujų langų, durų,
pastatyta ar perstatyta krosnių.

Įvedus litą, o kartu ir pabrangus darbo jėgai, 1923–1924 m. patvirtintos
remonto darbų sąmatos buvo tokios mažos, kad apie remonto tęsimą ne-
galėjo būti net kalbos. Didesnių pastatų remonto darbai visiškai sustojo.
Litais gaunamos pinigų sumos buvo skirstomos dalims neišvengiamam re-
montui atlikti ir medžiagoms pirkti.

Tuo metu ypač skubaus remonto reikėjo Fredos, Aleksoto, Kėdainių ir
kitų rajonų pastatams. Šiems darbams atlikti kasmet buvo sudaromi aktai ir
sąmatos, tačiau gaunama tik apie 1/10 prašytos sumos. Tokiomis sąlygomis
daug ko nebuvo galima padaryti, todėl daugybė neremontuojamų patalpų
toliau nyko. Pagal 1925 metų bendrąją sąmatą visų kareivinių remontas sie-
kė apie 6 mln. litų. Tokių išlaidų reikėjo 1000 pastatų suremontuoti, o buvo
asignuota tik 1 mln. litų.

Nesant pakankamai valdiškų kareivinių, už kariuomenės žinion paimtus
privačius butus buvo mokama pagal sekvestro aktus. Tuo metu kariuome-
nei buvo sekvestruojama kuo mažiau butų – tik tie, be kurių jokių būdu
nebuvo galima išsiversti³³⁴.

1926 m. sausio pradžioje Karo technikos valdybos Statybos skyriaus vir-
šininku buvo paskirtas karo vald. A. Breimeris³³⁵. Tų pačių metų rugsėjo
9 d. Karo tarybos posėdyje buvo patvirtinti šio skyriaus taikos meto etatai
Nr. 8. Pagal juos skyriuje buvo viršininkas, raštvedys, 2 raštininkai, 1 sargas,
1 pasiuntinys, 1 vežėjas, jam priklausė 2 važiuojami arkliai ir 2 vežimai. Sta-
tybos skyrių sudarė piniginė buhalterija, karo trobesių ir žemės, projektų,
kuro, apyskaitų, apšvietimo ir statybos dalys. Iš viso skyriuje buvo 14 kari-
ninkų ir 19 laisvai samdomų tarnautojų³³⁶.

Iš pačių pirmųjų statybų paminėtini 1926 m. pradėti darbai Šiaulių apskr.
Gubernijos rajone. Kadangi statybinės medžiagos tuo metu, kaip jau
minėjome, buvo labai brangios, sumanyta Varėnos poligone griaunamų
senų pastatų medžiagas pervežti į Šiaulius ir panaudoti statybai. Statant
teko atsižvelgti į buvusių senų pastatų išplanavimą, t. y. statyti panašius į
buvusius Varėnos poligone. Todėl 1926–1927 m. Gubernijos rajone pasta-

³³⁴ *LCVA*, f. 329, ap. 3, b. 498, l. 27–28.

³³⁵ *LCVA*, f. 929, ap. 4, b. 787, l. 181.

³³⁶ Karo tarybos 1926 09 09 priimti Statybos skyriaus taikos meto etatai Nr. 8, *LCVA*, f. 384, ap. 2, b. 499, l. 14.

tytose kareivinėse nebuvo jokių modernesnių įrenginių – centrinio šildymo, vandentiekio, dušų ir kt.³³⁷

Pirmasis didelis pastatas buvo husarų kareivinės Kaune, pastatytos 1928–1929 m.³³⁸

1929 m. pradžioje Karo technikos valdybos Statybos skyriuje įvyko nemažų pokyčių. Tų metų kovo 13 d. šio skyriaus viršininkas adm. plk. lt. inž. A. Breimeris dėl neigiamos atestacijos buvo atleistas iš kariuomenės. Be to, vadovaujantis naujai patvirtintais taikos meto etatais Karo technikos valdybos Statybos skyrius tą dieną vėl buvo pavadintas Karo butų skyriumi³³⁹. Šio skyriaus plk. lt. Pranas Gladutis kovo 27 d. buvo paskirtas laikinai eiti minėtos įstaigos viršininko pareigas³⁴⁰.

Pagal skyriaus etatus, be viršininko plk. lt. P. Gladučio, projektų ir apyskaitos dalies vedėju tapo plk. lt. J. Vintartas, statybos dalies vyr. techniku – plk. lt. A. Slabšinskas, karo trobesių ir žemės dalies vedėju – kpt. Vytautas Baltrimas, kareivinių kuopos vadu – kpt. Kazys Jasėnas, apyskaitos vedėju – vyr. lt. Juozas Vitkus, vyr. techniku – kpt. Julijonas Šeniauskas ir kt. Iš viso naujajame skyriuje buvo 34 darbuotojai³⁴¹.

Tačiau plk. lt. P. Gladutis šiam skyriui vadovavo neilgai. 1929 m. gegužės 3 d. jis buvo atleistas iš šių pareigų ir paskirtas pionierių bataliono vadu³⁴². Laikinai Karo butų skyriaus viršininko pareigas nuo gegužės 6 d. perėmė inž. Jonas Augustaitis³⁴³, jas ėjo iki 1930 m. gruodžio 13 d.

Tokie dažni karo įstaigų pertvarkymai ir kadru kaita neigiamai veikė Karo butų skyriaus organizacinį darbą ir trukdė sparčiau gerinti karių buitines sąlygas.

1930 m. gruodžio 13 d. Karo butų skyriaus viršininko pareigas perėmė plk. inž. J. Barzda-Bradauskas³⁴⁴, jas ėjo iki sovietinės okupacijos pradžios.

Gaižiūnų poligono statyba ir jo likimas. 1930 m. rudenį Generalinio štabo valdybos vadovybei kilo mintis pakeisti poligono vietą: iš Varėnos apylinkių iškelti jį į Jonavos–Gaižiūnų rajoną. Karo butų skyriaus viršininkui tų metų

³³⁷ V. V. Karo butų valdyba sulaukė jau 18 metų, *Kardas*, K., 1937, Nr. 9, p. 215–216.

³³⁸ V. V. Karo butų valdybai – 20 metų, *Kardas*, K., 1939, p. 245–247.

³³⁹ Ministro Pirmininko ir einančio krašto apsaugos ministro pareigas prof. A. Voldemaro 1929 03 13 įsak. Nr. 24 §1 ir § 9.

³⁴⁰ Ministro Pirmininko ir einančio krašto apsaugos ministro pareigas prof. A. Voldemaro 1929 03 27 įsak. Nr. 27 § 7.

³⁴¹ *LCVA*, f. 512, ap. 1, b. 11, l. 31.

³⁴² *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 91, l. 90.

³⁴³ *LCVA*, f. 512, ap. 1, b. 11, l. 40.

³⁴⁴ Tiekimų viršininko 1930 12 09 raštas Nr. 7125 Karo butų skyriui, *LCVA*, f. 512, ap. 1, b. 12, l. 147.

spalio 10 d. buvo nurodyta skubiai išsiaiškinti, kokios būtų galimybės pasirinkti ten poligonui tinkamą plotą. Galutinio atsakymo, kaip pasielgti su Varėnos poligonu, nebuvo, kol neturėta tikrų žinių. Krašto apsaugos ministras plk. B. Giedraitis įsakė Generaliniam štabui skubiai apie tai informuoti Žemės ūkio ministeriją.

Vyr. štabo viršininkui nurodžius, Generalinio štabo valdybos viršininkas gen. št. plk. Z. Gerulaitis tų pačių metų spalio 29 d. pranešė Žemės ūkio ministerijos generaliniam sekretoriui, kad Jonavos–Gegužinės poligono riboms nustatyti ir 1930–1931 m. reikalingam kirtimui atlikti skiriamas Krašto apsaugos ministerijos atstovas plk. P. Uogintas. Pastarajam įsakyta užmegzti asmeninių ryšį su Žemės ūkio ministerijos atitinkamu atstovu³⁴⁵.

Šiam klausimui galutinai išspręsti reikėjo vyriausybės sutikimo. Dėl to krašto apsaugos ministras plk. B. Giedraitis 1930 m. lapkričio 5 d. motyvuotu raštu kreipėsi į Ministrą Pirmininką, kuriame plačiai išdėstė argumentus, dėl ko naują poligoną įrengti būtina. Jo rašte buvo teigiama, kad kelerių paskutinių metų kariuomenės gyvavimo praktika įtikinamai parodė, jog iki tol jos mokymo reikalams naudotas Varėnos poligonas neatitinka reikalavimų dėl šių priežasčių:

1. Yra ekscentrinis pagrindinių operatyvinių krypčių atžvilgiu.
2. Kariuomenei esant šiame poligone, galėjo sutrikti mobilizacija.
3. Koncentracijos laikotarpiu kariuomenė negalėjo būti panaudota savo dalims sutelkti ir mokyti.
4. Jis yra arti administracinės linijos, todėl nebuvo galima šaudyti įvairiomis kryptimis, taip pat šaudymo metu užtikrinti saugumo ne tik šaudymo zonoje, bet ir dėl jo nedidelio pločio ir ploto – išvengti lenkų užpuolimo pavojaus.
5. Per daug vienodas vietovės reljefas, todėl kariuomenės dalių ir artilerijos šaudymo pratybos buvo nelabai naudingos.
6. Poligonas per mažas ne tik artilerijos šaudymo, bet ir stambesnių kariuomenės junginių pratyboms rengti. (Tačiau kito kariuomenė tam skirto rajono neturėjo, todėl stambesnius junginius mokyti teko tik teoriškai, o tai buvo visiškai neleistina. Todėl būtinai reikėjo Varėnos poligoną praplėsti ir tam nusavinti apie 37,3 km² privačios savininkų žemės.)
7. Susidaro didelės kariuomenės transportavimo išlaidos.

Dėl šių Varėnos poligono trūkumų ir nepatogumų būtinai reikėjo rasti poligonui tinkamesnę vietą, kur artilerija ir kitų rūšių kariuomenė galėtų šau-

³⁴⁵ Generalinio štabo valdybos viršininko gen. štabo plk. Z. Gerulaičio 1930 10 10 labai skubus raštas Nr. 34200 Karo butų skyriaus viršininkui, *LČVA*, f. 929, ap. 9, b. 81, l. 5.

dyti ir manevruoti ir kuri atitiktų saugumo ir strateginius reikalavimus³⁴⁶.

Į viską atsižvelgus poligonui ir buvo parinkta vieta į pietryčius nuo Jonavos: Gaižiūnų, Ruklos dvaro, Gegužinės, Lomenių ir Levintų.

Jonavos rajono poligonas, palyginti su Varėnos poligonu, turėjo privačią:

1. Padėties atžvilgiu Lietuvos kariuomenės mobilizacinių ir operatyvinių planų reikalavimus.

2. Nebeliko taktinio saugumo keblumų.

3. Buvo galima vasarą jame sutalpinti didžiąją dalį kariuomenės, išvesti ją iš kareivinių ir sudaryti sąlygas kariams tinkamai mokytis.

4. Nusavinamas žemės plotas buvo perpus mažesnis – tik apie 17 km².

5. Esant geram susisiekimui, turėjo gerokai sumažėti kariuomenės vežimo išlaidos.

Jonavos poligonas jau artimiausios vasaros sezoną buvo reikalingas kariuomenei mokytis – pageidauta juo naudotis nuo 1931 m. gegužės mėn. Klausimą spręsti vertė ta aplinkybė, kad tiek Varėnos, tiek Jonavos poligonų rajonuose buvo numatyta atlikti žemės reformą ir kaimus išskirstyti į vienkiemius.

Atsižvelgdamas į tai, krašto apsaugos ministras ir prašė Ministrą Pirmininką sumanymui pritarti ir imtis atitinkamų žygių, kad Krašto apsaugos ministerijai būtų perleista valstybinė žemė, kaip nurodyta žemėlapyje, ir, be to, taip pat būtų išpirkta ir Krašto apsaugos ministerijai perleista nurodyta privati žemė – iš viso apie 1736,81 ha³⁴⁷.

Dėl to Karo butų skyriaus viršininkui buvo nurodyta skubiai atlikti parengiamuosius darbus, kurie buvo reikalingi rengiant minėto žemės ploto poligono reikmėms nusavinimo įstatymo projektą³⁴⁸.

Karo butų skyriaus darbuotojai, susipažinę su padėtimi vietoje, nustatė, jog planuojamoje poligonui įrengti vietoje yra 8 kaimai, 1 dvaras ir 17 vienkiemių, gyvena 142 ūkininkai. Be to, šiame plote buvo ir valdžios ūkių, Finansų ministerijai priklausantis 80 ha dydžio Ruklos dvaras su 15 trobesių ir Švietimo ministerijai priklausanti pradžios mokykla, turinti 5 ha žemės ir vieną pastatą. Be to, apylinkėje buvo valdiškų miškų sodinukų ir privačių ūkių³⁴⁹.

Numatytą poligonui skirti plotą sudarė apie 9 000 ha, įskaitant ir apie

³⁴⁶ Krašto apsaugos ministro plk. B. Giedraičio 1930 11 05 slapta raštas Nr. 4479 Ministrui Pirmininkui, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 81, l. 7.

³⁴⁷ *Ten pat.*

³⁴⁸ Tiekimų viršininko plk. J. Sutkaus 1930 11 29 skubus raštas Karo butų skyriaus viršininkui Nr. 6727, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 294, l. 8.

³⁴⁹ Numatytų nusavinti Gaižiūnų–Gegužinės poligono reikalams privačių ir valdiškų ūkių sąrašas, 1931 03 30, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 294, l. 32–35.

1 800 ha žemės ir apie 400 trobesių, priklausančių privatiems savininkams. Šį privatų turtą Krašto apsaugos ministerija savo žinion galėjo įsigyti dviem būdais: laisvai išpirkusi arba remdamasi specialiai tuo tikslu parengtu turto nusavinimo įstatymu. Turto įsigijimo valstybės reikalams procedūra antruoju būdu buvo gana sudėtinga, be to, tam reikėjo skirti kur kas daugiau laiko, negu įsigyjant turtą laisvo išpirkimo būdu.

Kadangi poligono įrengimo klausimas buvo gana aktualus ir juo norėta pasinaudoti jau 1931 metais, norint skubiau įsigyti privačios savininkų žemės plotus, patenkančius į būsimojo poligono teritoriją, buvo sudaryta komisija iš Karo butų skyriaus, Žemės ūkio ministerijos ir Valstybės kontrolės atstovų. Jai buvo pavesta derėtis su savininkais dėl atlyginimo už paimamą iš jų žemę ir trobesius.

Komisija, apžiūrėjusi vietoje ūkius, konstatavo, jog būsimojo poligono žemės 1 ha kaina gali būti didesnė kaip 500–700 litų. Tačiau ūkininkai įrodinėjo, jog, gyvendami šalia miško ir netoli geležinkelio, gaudavo daug pelno iš šalies. Vieni iš jų turėjo nuolatinį darbą miškuose, kiti, pirkdami miško medžiagą, ruošdavo ir parduodavo malkas artimiausiuose miesteliuose, net ir Kaune. Kai kurie ūkininkai turėjo anglių ir smalos gamyklas. Vasarą moterys rinkdavo uogas, grybus ir gana dideliais kiekiais veždavo į Kauną. Taigi, iš šalies kasmet susidaranti pelno suma gyventojams buvo didelė materialinė paspartis.

Taip pat konstatuota, jog poligono rajone yra gana daug mažąžemių ūkininkų, turinčių vos 2–5 ha žemės. Tokiems smulkiems ūkininkams už žemę atlyginus pagal realią jos vertę, kitoje vietoje būtų buvę neįmanoma įsikurti, nes Žemės reformos įstatymas neleido atskirų ūkių skaldyti į mažesnius kaip 8 ha žemės vienetus, o tokiam žemės plotui nusipirkti jie neturėjo lėšų. Taigi, smulkieji ūkininkai buvo nusistatę reikalauti iš valstybės ne mažiau kaip 1 500 litų už vieną hektarą.

Poligonui įrengti 1931 metų išlaidų sąmatoje buvo numatyta 1 mln. litų. Tačiau laisvu sutarimu išperkant iš ūkininkų jų nekilnojamąjį turtą šios sumos toli gražu nebūtų pakakę, nes savininkai prie žemės vertės reikalavo pridėti ir minėtąjį pašalinį uždarbį.

Norint įsigyti poligonui įrengti reikalingą žemės plotą galima prieinamesnėmis kainomis, Karo butų skyriui buvo pavesta išsiaiškinti, ar ūkininkai nesutiktų gauti atlyginimą žeme ir kaip jie vertintų, jei ji būtų duodama poligono apylinkėse ir kitose apskrityse. Buvo nurodyta surinkti žinias apie numatytus išparceliuoti dvarus kitose apskrityse, taip pat pasiteirauti parduodamų poligono apylinkėse dvarų ir ūkių kainų, sužinoti jų plotą, turint galvoje, kad tą žemę būtų galima nupirkti ir išparceliuoti poligono ūkininkams. Žemės ūkio ministerija informavo, jog ji neturi žemės, kurią galėtų

apkeisti į poligono ūkininkų žemę.

Taigi, nepaisant rodomų pastangų poligono reikalams įsigyti žemę laisvo išpirkimo būdu Krašto apsaugos ministerijai prieinamomis kainomis, neturėta pakankamai įtikinamų duomenų, jog bus nustatytos priimtinos ūkininkams jų turto išpirkimo kainos³⁵⁰.

Kartu su šiomis derybomis vyko parengiamieji darbai rengiantis poligonui reikalingą plotą nusavinti remiantis įstatymais. Dėl to turėjo būti sudaryti nusavinamos žemės planai. Šiam darbui atlikti reikėjo gana daug laiko, nes rengtasi nusavinti žemę, priklausančią beveik 150 savininkų, o kiekvienam ūkiui turėjo būti sudarytas atskiras žemės matavimo planas. Matavimo darbai buvo pradėti dar 1930 metais, bet gili žiema privertė juos nutraukti. 1931 m. matavimo darbus buvo galima pradėti tik sniegui ištirpus. Netrukus kreiptasi į Žemės matavimo departamentą prašant atsiųsti 5 matininkus, nes Karo butų skyriuje buvo tik vienas toks specialistas. Išvykus jiems į vietą, tikėtasi, jog iki 1931 m. birželio pradžios pavyks atlikti žemės nusavinimo įstatymo reikalaujamus matavimo darbus. Siųsti daugiau matininkų į poligono plotą buvo neracionalu, nes tuomet jie būtų kliudę vieni kitiems. Skatinant juos sparčiau dirbti buvo numatyta mokėti premijas.

Tiekimų viršininko int. plk. J. Sutkaus slaptame rašte Generalinio štabo valdybos viršininkui buvo teigiama, kad, atlikus matavimo darbus, bus galima pateikti Ministrų Kabinetai žemės nusavinimo įstatymo projektą. Vyriausybei paskelbus šį įstatymą, manyta sudaryti tarpžinybinę komisiją nusavintam turtui įkainoti.

Tiekimų viršininko manymu, turto savininkai, nesutinkantys su komisijos nustatytu įkainiu, turės teisę reikalauti jį perkainoti. Komisija tada privalės dar kartą šį turtą įkainoti. Savininkams su perkainojimo rezultatais nesutinkant, atlyginimo dydį už nusavintą turtą tektų nustatyti vadovaujantis specialiu įstatymu. Kaip matyti, privatų turtą nusavinant vadovaujantis įstatymu reikėjo gana daug laiko tiek techniniam projektui parengti, tiek procesinei teisei įgyvendinti.

Be to, dar teko atsižvelgti ir į pačių ūkininkų reikalus. Palyginti greitai iškrausčius tiek daug ūkininkų, būtų padaryta labai didelė žala, nes per trumpą laiką jie negalėtų susirasti ar nusipirkti sau kitų ūkių. Nesant naujų ūkių, iškelti ūkininkai neturėtų, kur dėti gyvulių, mantos ir ūkio padargų. Be to, staiga vasaros metu nukėlus ūkininkus, būtų likę nesudoroti jų pasėti javai. Norint, kad visi ūkininkai savo ūkius sugebėtų be didelių nuostolių

³⁵⁰ Tiekimų viršininko plk. J. Sutkaus 1931 05 12 slaptas raštas Nr. 205 Generalinio štabo valdybos viršininkui, *LČVA*, f. 1, ap. 1, b. 294, l. 24.

likviduoti, reikėjo duoti jiems tiek laiko, kad galėtų spėti susirasti naujus ūkius ir nuimti javų derlių. Vadinasi, patogiausias laikas nukelti ūkininkus buvo ruduo, kai baigta javų pjūtis ir kiti darbai.

Poligono teritorijoje buvusiam Ruklos dvarui Finansų ministerijos buvo skirtas areštas civiliniam ieškiniui padengti. 1931 m. sausio mėn. jis, įkainotas 180 000 litų, buvo parduodamas iš varžytinių. Tačiau varžytinėse niekas nedalyvavo, nes pernelyg brangiai šis dvaras buvo įvertintas. Antrą kartą varžytines buvo numatyta skelbti tų pačių metų rudenį. Tikėtasi, jog jo pradinė kaina bus mažesnė. Kariuomenės vadovybės nuomone, tuo metu mokėti už dvarą 180 000 litų būtų buvę nuostolinga, nes, be Finansų ministerijos, pretendavo į dvarą dar ir kiti kreditoriai.

Tiekimų viršininkas, pranešdamas Generalinio štabo valdybos viršininkui apie poligono parengiamuosius darbus, pažymėjo, kad numatytą poligono plotą įsigyti – gana kompliktuotas, nemažai laiko užtruksiantis reikalas. Jis pridūrė, kad, nepaisant didžiulių pastangų, poligonu naudotis artimiausiu metu vargu ar bus galima³⁵¹.

1931 m. rugpjūčio 6 d. krašto apsaugos ministras plk. B. Giedraitis pakartotinai priminė Ministrui Pirmininkui ministerijos nusistatymą įrengti artilerijos poligoną prie Gaižiūnų geležinkelio stoties, kartu informavo jį apie vykstančius parengiamuosius poligono įrengimo darbus ir žemei nusavinti reikalingo įstatymo projekto rengimą, nes iki tol tai nebuvo padaryta. Atsižvelgiant į tai, kad poligono įrengimas priklausė ne vien nuo Krašto apsaugos ministerijos, bet ir nuo kitų ministerijų pastangų, be to, buvo susijęs su privačių asmenų reikalais, plk. B. Giedraitis prašė šį klausimą artimiausiu metu pateikti Ministrų Kabinetai svarstyti³⁵².

Ministrų Kabinetas 1931 m. rugpjūčio 18 d. posėdyje patenkino Krašto apsaugos ministerijos prašymą ir leido jai įrengti artilerijos poligoną Gaižiūnų stoties–Graužynės bažnytkaimio–Ruklos dvaro ir Venecijos kaimo vietovėje. Ministerijai buvo nurodyta nustatyti tiksliai poligono ribas ir parengti įstatymo privačioms žemėms nusavinti projektą. Žemės ūkio ministerija buvo įpareigota Krašto apsaugos ministerijos nurodytose vietose iškirsti mišką. Dėl poligono teritorijoje liekančių miškų ir jo žemės valdymo nurodyta minėtoms ministerijoms pačioms tarpusavyje susitarti³⁵³.

Tuo metu poligono teritorijoje esantį Ruklos dvarą tų pačių metų rugsė-

³⁵¹ Tiekimų viršininko plk. J. Sutkaus 1931 05 12 slapta raštas Nr. 205 Generalinio štabo valdybos viršininkui, *ten pat*, l. 25.

³⁵² *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 294, l. 86.

³⁵³ Ministrų Kabineto reikalų vedėjo V. Mašalaičio 1931 08 21 raštas Nr. 453, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 314, l. 15.

jo 14 d. antrą kartą buvo bandoma parduoti iš varžytinių Finansų ministerijos Mokesčių departamento ieškiniams apmokėti. Šio dvaro turtas teismo antstolio buvo įkainotas 185 000 litų. Kadangi tuo metu tokios kainos niekas nepasiūlė, naujose varžytinėse Krašto apsaugos ministerijos sudaryta komisija Ruklos dvarą įkainojo 90 840 litų.

Ruklos dvarą, kaip priklausantį ir būtinai reikalingą poligonui, Krašto apsaugos ministerija, kaip teigė Valstybės kontrolieriui, turės įsigyti – nesvarbu koku, nusavinimo ar išpirkimo, būdu. Dėl to ministerijos vadovybė prašė jo nedaryti jokių kliūčių ministerijai dalyvauti varžytinėse neviršijant 100 000 litų limitu. Perkant tokiomis sąlygomis nuostolių valstybei nebūtų padaryta, nes Krašto apsaugos ministerijos sumokėta varžytinėse suma būtų įtraukta į Finansų ministerijos pajamas³⁵⁴. Valstybės kontrolierius V. Matulaitis su tuo sutiko.

1933 m. pradžioje buvo sudaryta Gaižiūnų poligono statybos provizorinė sąmata. Jam įrengti buvo numatyta skirti:

1. medžio darbams atlikti –	392 490 Lt
2. įvairiems kitiems darbams atlikti –	183 359 Lt
3. langams ir durims įsigyti –	38 579 Lt

Iš viso suapvalinus – apie 710 000 Lt³⁵⁵

Tų pačių metų sausio 19 d. Karo butų skyriaus viršininkas plk. inž. J. Barzda-Bradauskas pateikė tiekimų viršininkui Gaižiūnų poligono karininkams ir kareiviams reikalingų barakų, viryklos, valgyklos, prausyklos, arklidės-pastogės ir išviečių projektus.

Visi pastatai numatyti naudoti tik vasaros metu, todėl buvo atitinkamai suprojektuoti: pamatai turėjo būti iš betoninių stulpų, sienos – lentų, stogas – tolio. Malksnų stogų atsisakyta, nes dėl to statybos pabrangtų 25 proc. ir, baiminantis stiprių vėjų, būtų reikėję sustiprinti visas konstrukcijas. Tačiau karininkams skirtus pastatus buvo numatyta dengti malksnomis³⁵⁶.

Generalinio štabo valdybos IV skyrius 1931 m. Gaižiūnų poligone numatė pastatyti:

1. 8 barakus kareiviams (kad kiekviename būtų galima apgyvendinti po 400 žmonių),

³⁵⁴ Krašto apsaugos ministro plk. B. Giedraičio 1931 08 29 slaptas raštas Nr. 4268 Valstybės kontrolieriui, LCVA, f. 1, ap. 1, b. 294, l. 84.

³⁵⁵ Karo butų skyriaus projektų ir apyskaitos dalies vedėjo plk. ltn. inž. J. Vinarto skaičiavimai, LCVA, f. 836, ap. 1, b. 92, l. 17.

³⁵⁶ Karo butų skyriaus viršininko plk. inž. J. Barzdos-Bradauko 1933 01 19 raportas tiekimų viršininkui, LCVA, f. 836, ap. 1, b. 92, l. 92.

2. 2 barakus vyresniesiems karininkams (kad kiekviename galima būtų apgyvendinti po 83 žmones),

3. 3 barakus jaunesniesiems karininkams (kad kiekviename galima būtų apgyvendinti po 32 žmones),

4. 6 arklides-pastoges (kiekvienoje turėjo tilpti po 48 arklius).

Be to, planuota karininkų ramovę įrengti buvusioje spirito varykloje, pastatyti, kiek reikia, pagalbinių pastatų: viryklų, valgyklų, prausyklų, šulinių, išviečių, suremontuoti ir pritaikyti poligono vadovybei ir Intendantūros sandėliams buvusius pastatus.

Vėliau paaiškėjo, kad arklidžių-pastogių skaičių reikėjo padidinti iki trylikos; be to, buvo numatyta pastatyti sargybos būstinę su dabokle, ligoninę ir gyvenamąjį namą medicinos personalui, atskirą ramovę, nes buvusi spirito varykla jai įkurti netiko – ją numatyta skirti Intendantūros sandėliams. Be to, sanitarijos atstovas iškėlė klausimą dėl skalbyklos ir kareivių drabužių džiovyklos statybos.

Gaižiūnų poligono numatytų statybų planas ir provizorinė visos statybos sąmata buvo pristatyta tiekimų viršininkui ir paprašyta tarpininkauti bei išaiškinti šiuos klausimus: kiek iš viso ir kokius pastatus reikės pastatyti, kiek metų prireiks numatytoms statyboms, koks bus pastatų statybos eiliškumas ir būdai (ar statys pačios kariuomenės dalys, vadovaujant pionieriams, ar šie objektai bus atiduoti iš varžytinių privatiems asmenims statyti).

Kariuomenės inspektoriaus pageidavimu iki 1933 m. birželio mėn. reikėjo pastatyti šiuos pastatus: 2 barakus kareiviams, 2 – karininkams, 6 arklides-pastoges, 1 nuolatinę viryklę, keletą laikinų viryklų miške, 1 prausyklą, išvietes karininkams ir kareiviams, 2 šulinius, suremontuoti ir pritaikyti Intendantūros sandėliams ir gyventi senus pastatus.

Karo butų kainoraščio kainomis šiai statybai reikėjo 207 000 litų (rinkos kainomis). Tačiau faktiškai visa tai buvo galima atlikti išleidus 175 000 litų ar dar mažiau. Statyboms buvo galima naudoti Gaižiūnuose išpjautą miško medžiagą, kuri būtų kainavusi apie 20 000 litų. Tada visai statybai būtų reikėję tik 155 000 litų.

Atliekant minėtus darbus ūkio būdu, iš dalies panaudojant ir kareivius, būtų užtrukę 11 000 kareivių ir 2 000 samdomų specialistų darbo dienų. Kiek reikia, langų ir durų jau buvo užsakyta artilerijos dirbtuvėse. Ūkio būdu atlikti minėti darbai turėjo kainuoti apie 120 000 litų, neskaitant savo miško medžiagos – 20 000 litų.

Visus numatytus poligono statybos darbus atlikti iki 1931 m. žiemos rangovų jėgomis būtų kainavę apie 600 000 litų. Aprūpinant savo medžiaga (apie 750 m³), ši suma būtų sumažėjusi 50 000 litų.

Tolesnei statybai miško medžiagą ruošti Gaižiūnų lentpjūvėje būtų buvę netikslinga. Iš pradžių buvo žadėta, jog ją aptarnaus kareiviai, bet vėliau numatyta šiems darbams dirbti pasamdyti darbininkų.

Karo butų skyriaus viršininkas plk. inž. J. Barzda-Bradauskas pasiūlė jau 3 metus Šančiuose nenaudojamą lentpjūvę perkelti į Gaižiūnus, kur ji būtų panaudota pionierių reikalams ir galėtų kasmet įvairioms reikmėms paruošti kelis šimtus m³ įvairios medžiagos.

Pažymėtina, jog pionierių stovyklos įrengimo išlaidos sąmatoje nebuvo numatytos. Ją turėjo įrengti pionierių batalionas. Tam reikalingus nurodymus turėjo duoti pats Karo technikos valdybos viršininkas, o medžiagas – Karo butų skyrius³⁵⁷.

Kaip matyti, statybas organizuoti sunkiai sekėsi. Atsižvelgdamas į tai, Karo butų skyriaus viršininkas plk. inž. J. Barzda-Bradauskas 1933 m. vasario 10 d. raporte tiekimų viršininkui pakartotinai pageidavo, kad iki tų metų birželio 1 d. būtų atlikti minėti statybos darbai, motyvuodamas tuo, jog parengiamieji darbai jau beveik baigti: sąmatos ir techniniai darbų aprašymai parengti, statyboms vietos parinktos ir galima skelbti varžytines. Jo teigimu, liko neišspręstas tik lėšų klausimas. Norint užbaigti statybas, reikėjo 155 000 litų. Plk. inž. J. Barzdos-Bradausko teigimu, šį klausimą reikėtų spręsti kuo skubiausiai, nes jį užvilkinus, gali nepavykti atlikti visų statybos darbų iki nustatyto termino – 1933 m. birželio 1 d. O skubiai paskelbus varžytines, buvo galima tikėtis jas pradėti mokant mažesnę kainą, negu prasidėjus statybų sezonui.

Atsižvelgdamas į tai, Karo butų skyriaus viršininkas prašė Tiekimų skyriaus viršininką kuo skubiau tarpininkauti, kad nurodyta suma (155 000 litų) būtų greitai asiguota, nelaukiant bendro Krašto apsaugos ministerijos lėšų paskirstymo, sutikti skelbti varžytines ir pradėti statybos darbus. Tuo atveju, jei prašomų lėšų nebūtų galima asiguoti iš nepaprastosios sąmatos kreditų, skiriamų Karo butų skyriui, tarpininkauti, kad jos būtų skirtos kaip avansas iš Krašto apsaugos ministerijos nepaprastosios sąmatos lėšų³⁵⁸.

Įdėjus daug pastangų 1933 m. vasarą Gaižiūnų poligone prasidėjo spartūs statybos darbai. Kadangi daugelis jų buvo forsuojami, kariuomenės inspektorius tų pačių metų rudenį nurodė nemažai pastebėtų trūkumų: pastatų sienose buvo daug plyšių, per kuriuos švilpė vėjas, o esant sausam orui pripūsdavo smėlio ir dulkių net į ginklus ir patalynę. Trūko lentynų atliekamam kareivių turtui sudėti, neužsidarydavo barakų durys ir langai, nes

³⁵⁷ *Ten pat.*

³⁵⁸ Karo butų skyriaus viršininko plk. inž. J. Barzdos-Bradausko 1933 02 10 raportas Nr. 1367 tiekimų viršininkui, *LCVA*, f. 836, ap. I, b. 92, l. 21.

darbai buvo atlikti netiksliai ir paskubomis, per siauri buvo arklidžių stogai, nešvarus šulinių vanduo netiko ne tik gerti, bet ir praustis ir kt.³⁵⁹

Nepaisant sunkumų, poligonas buvo plečiamas. 1935 m. lapkričio 7 d. Ministrų Kabinetas leido Krašto apsaugos ministerijai įsigyti dar 480 ha žemės su joje esančiais pastatais, sodais ir miškais Gaižiūnų poligonui praplėsti³⁶⁰. Tačiau Gaižiūnų poligonas tenkino ne visų kariuomenės ginklo rūšių dalių vadovybę. 1935 m. spalio 11 d. rašte Štabo viršininkui artilerijos inspektorius gen. štabo plk. lt. V. Žilys teigė, jog, atsižvelgiant į saugumo reikalus ir kariuomenės dalių dislokaciją, visas dalis sutraukti į vieną Gaižiūnų poligoną labai nepatogu.

To meto sąlygomis kai kurių kariuomenės dalių arba visai nevertėjo siųsti į Gaižiūnų poligoną, arba buvo galima siųsti dalimis (atskiromis baterijomis) ir visai trumpam laikui, dėl ko poligone tekdavo sudaryti suvestines grupes. O tai turėjo neigiamos įtakos taktikos pratybų ir mokymo kokybei.

Esant tokiai padėčiai, buvo būtina, be Gaižiūnų, turėti dar vieną poligoną. Plk. lt. V. Žilio nuomone, atsižvelgiant į kariuomenės dalių dislokaciją, patogiausia įrengti antrąjį poligoną Tauragės apskrityje (Žvingių–Kvedarnos–Laukuvos–Kaltinėnų–Skaidvilės rajone). Šiame rajone Žemės ūkio ministerijai priklausantį žemės plotą, tinkamą poligonui įrengti, reikėtų pasiūlyti iškeisti į Varėnos poligono žemės plotą ir Varėnos poligoną laikyti Krašto apsaugos ministerijos žinioje³⁶¹.

Karo butų valdybos viršininkas plk. inž. J. Barzda-Bradauskas pranešė Kariuomenės štabo viršininkui, jog, įsteigus poligoną Gaižiūnuose, Varėnos poligoną laikinai pavesta prižiūrėti Miškų departamentui. Iš kariuomenės vadovybės dėl Varėnos poligono nebegavus jokių nurodymų, Karo butų valdyba tuo reikalu nieko ir nebedarė. Jis ir toliau buvo prižiūrimas Miškų departamento vietos miškų administracijos³⁶².

Kariuomenės mokymas Gaižiūnų poligone tęsėsi iki 1939 m. vėlyvo rudens. Tų metų spalio 10 d. pasirašius Lietuvos–Sovietų Sąjungos savitarpio pagalbos sutartį ir pastarajai suteikus teisę nustatytose Lietuvos vietoje laikyti ginkluotąsias pajėgas, Gaižiūnų poligonas buvo perleistas SSRS kariuomenei. Po to mūsų kariuomenės vadovybei teko rūpintis atgauname

³⁵⁹ Kariuomenės inspektoriaus plk. O. Urbono 1933 09 11 raštas Nr. 62573 Karo butų skyriaus viršininkui, *LCVA*, f. 836, ap. 1, b. 92, l. 91.

³⁶⁰ Ministrų Kabineto vedėjo V. Mašalaičio 1935 11 11 raštas Nr. 662 Krašto apsaugos ministerijai, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 403, l. 148.

³⁶¹ Einantis artilerijos inspektoriaus pareigas gen. št. plk. V. Žilio 1935 10 11 raštas Nr. 107 Kariuomenės štabo viršininkui, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 103, l. 39.

³⁶² *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 103, l. 40.

Vilniaus krašte buvusių Pabradės poligonu. Jį perėmus, visų pirma teko surinkti duomenis: koks jo plotas ir ryškesnės topografinės savybės, kurios ginklų rūšys ir kiek karių galės jame atlikti pratimus, kokios karių apgyvendinimo sąlygos ir kt., kas susiję su poligono įrengimu. Kariuomenės vadas brg. gen. S. Raštikis įsakė Karo butų skyriaus viršininkui neatidėliojant tai atlikti ir apie rezultatus jam pranešti³⁶³.

1940 m. balandžio 20 d. Gaižiūnų poligono komendantūra persikėlė į Švenčionėlius. Pėstininkų inspektorius brg. gen. V. Giedrys balandžio 29 d. kreipėsi į kariuomenės vadą, prašydamas pakeisti Gaižiūnų poligono komendantūros pavadinimą – pradėti ją vadinti Švenčionėlių–Pažeimenės poligono komendantūra³⁶⁴.

Sprendžiant šiuos komendantūros organizacinius klausimus, be kitų kariuomenės vado įsakymų, poligono šaudymo pratybų laikotarpiu turėjo būti paskirti du kapelionai. Numatyta įrengti dvi bažnyčias: vieną – Švenčionėlių (pėstininkų) stovykloje, antrą – Pažeimenės (artilėrijos) stovykloje. Iki 1940 m. birželio 13 d. pėstininkų inspekcijai turėjo būti praneštos paskirtų kapelionų pavardės³⁶⁵.

Poligono komendantu buvo paskirtas plk. ltn. P. Traškevičius. Jo nurodymu Pažeimenės poligone vyko valymo darbai ir buvo pradėti kirsti kai kurie miškų plotai³⁶⁶. Tačiau sovietinė okupacija sutrukdė atlikti bet kokius tolesnius poligono tvarkymo darbus.

Kareivinių ir kitų karinės paskirties objektų statyba. 1930 m. pabaigoje Karo butų skyriaus viršininku paskyrus plk. inž. J. Barzdą-Bradauską, šio skyriaus veikloje prasidėjo naujas aktyvių veikslių, gausių statybų ir gerų rezultatų laikotarpis. Šią kryptį nubrėžė Krašto apsaugos ministerijos vadovybė, pakeitusi kai kuriuos pastatų statybos ir remonto taisyklių straipsnius. Daugiau iniciatyvos rudyti statybų ir remonto srityse buvo įpareigos kariuomenės dalys ir įstaigos, kurioms Karo butų skyrius tam skyrė kreditų. Remonto darbams, naujoms statyboms ir įrangai kreditus gauti, naudoti ir už juos atsiskaityti jos buvo įpareigos nustatyta tvarka: turėjo būti iš anksto sudaromos sąmatos, o jose nuosekliai ir smulkiai nurodyti statybos (remonto) darbai³⁶⁷.

Ši aplinkybė vertė kariuomenės dalis ir įstaigas imtis kareivinių ir kitų reikalingų pastatų statybų. Neskaitant smulkesnių statybų, didesni darbai

³⁶³ LCVA, f. f. 929, ap. 9, b. 281, l. 58.

³⁶⁴ LCVA, f. 836, ap. 1, b. 291, l. 7.

³⁶⁵ Ten pat, l. II.

³⁶⁶ Ten pat, l. I.

³⁶⁷ Krašto apsaugos ministro plk. B. Giedraičio 1932 06 02 įsakymas kariuomenei Nr. 35 § 1, LCVA, f. 384, ap. 1, b. 103, l. 67.

buvo atliekami įvairiose vietose pagal iš anksto parengtus statybos planus. Intensyvios naujų kareivinių statybos mastas padidėjo 1934 m., kai kariuomenė imta dislokuoti atsižvelgiant į Lietuvos poreikius. Kariuomenės pastatų statyba buvo atiduodama ir varžytinių būdu privatiems rangovams.

1935 m. birželio 1 d. buvo pakeisti Karo butų skyriaus etatai. Vadovaujantis naujaisiais etatais Nr. 118, Karo butų skyrius nuo 1935 m. liepos 20 d. buvo vadinamas Karo butų valdyba³⁶⁸. Joje, be vadovybės (Karo butų valdybos viršininko plk. inž. J. Barzdos-Bradausko, jo padėjėjo plk. lt. inž. Juozo Šimoliūno ir 8 raštinės darbuotojų), buvo piniginė buhalterija (vyr. buhalteris – Antanas Kirvelis), tikrinimo dalis (vedėjas – mjr. Adolfas Žygas), trobesių ir žemės dalis (vedėjas – mjr. Vladas Vaičius), statybos dalis (vedėjas – civ. tarn. inž. Jonas Kriščiukaitis), projektų dalis (vedėjas – plk. lt. Jonas Vintartas), iš viso – 40 darbuotojų³⁶⁹.

Karo butų valdybos viršininko plk. inž. J. Barzdos-Bradausko teigimu, 1935 m. jo vadovaujama valdyba atliko itin didelį darbą – pastatyta „daugybė naujų pastatų, atsiradę nauji kareivinių rajonai kalba apie nepaprastą darbo įtampą, kokios dar niekuomet nėra buvę“³⁷⁰. Tais metais Karo butų valdybos išlaidos buvo: 1) paprastųjų išlaidų sąmatoje – 2 904 000 litų, 2) nepaprastųjų išlaidų sąmatoje – 4 772 000 litų³⁷¹.

Daugelio kareivinių statybos klausimai buvo svarstomi Ministrų Kabineto posėdžiuose. Antai 1935 m. liepos 26 d. posėdyje, svarstant klausimą dėl Tauragės kareivinių statybos, vyriausybė nutarė leisti krašto apsaugos ministrui patvirtinti su statybos kontora „Mūras“ ir A. Trinkūnu sudarytą Tauragės kareivinių statybos už 327 270 litų sutartį³⁷².

1936 m. kovo 10 d. posėdyje, svarstant Linkaičių artilerijos dirbtuvių statybos klausimą, vyriausybė leido Krašto apsaugos ministerijai patvirtinti su rangovais Jackeliu Kaplanu ir Ch. Romu sudarytą minėtų dirbtuvių pastatų statybos, centralinio šildymo, vandentiekio, kanalizacijos, ventiliacijos ir elektros instaliacijos įrengimo darbų už 1 057 800 litų sutartį³⁷³.

1936 m. gegužės 5 d. posėdyje, svarstant Radviliškio kareivinių statybos klausimą, Ministrų Kabinetas nutarė leisti krašto apsaugos ministrui patvir-

³⁶⁸ Krašto apsaugos ministro gen. lt. P. Šniukštos 1935 07 20 įsakymas kariuomenei Nr. 49 § 10, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 117, l. 6.

³⁶⁹ Karo butų valdybos viršininko plk. inž. J. Barzdos-Bradausko 1935 07 20 įsakymas Nr. 55 §10, *LCVA*, f. 512, ap. 1, b. 19, l. 60–61.

³⁷⁰ 1936 01 01 įsakymas Nr. 1 Karo butų valdybai, *LCVA*, Nr. 512, ap. 1, b. 22, l. 1.

³⁷¹ Karo butų valdybos 1935 m. išlaidų sąmatos vykdymo žinios, *LCVA*, f. 1., ap. 1, b. 423, l. 19.

³⁷² *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 851, l. 95.

³⁷³ *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 907, l. 29

tinti su rangovais M. Grodzenskiu ir A. Rainesu sudarytą kareivinių ir kitų pastatų statybos už 814 000 litų sutartį³⁷⁴.

Karo butų valdybos viršininko plk. inž. J. Barzdos-Bradausko patvirtintame naujų statybų 1935–1936 metais sąrašė išvardyti numatyti užbaigti statyti objektai:

I

Prienuų, Raseinių, Seredžiaus ir Kupiškio rajonuose: 1 kareivinės, valgykla su virtuve, ligoninė, 2 arklidės, 1 pašaro ir 1 maisto sandėliai, 2 amunicijos sandėliai, kapsulių sandėlis, 3 gurguolės sandėliai, 1 kalvė ir dirbtuvė, 1 skalbykla, maisto rūsys ir ledainė, 1 Intendantūros sandėlis ir kitos pagalbinės patalpos. Buvo numatyta užbaigti šias statybas: Prienuose – iki 1935 m. spalio 1 d., o Raseiniuose, Seredžiuje ir Kupiškyje – iki tų metų spalio 15 d., iki 1936 m. liepos mėn. 1 d. – kitus pastatus Prienuose, Raseiniuose, Seredžiuje ir Kupiškyje.

II

Tauragės rajone:

1. 1935 m. didelės statybos vyko Tauragės rajone. Raseiniuose buvo statoma grupė artilerijos pastatų, 5 medinės arklidės, betono rūsys su ledaine, kalvė ir dirbtuvė, 3 gurguolės sandėliai ir pašaro sandėlis.

2. Statomas mūrinės kareivinės buvo numatyta užbaigti iki 1936 m. liepos 1 d., Tauragės dvare – pastatus kavalerijos pulkui, arklides 340 arklių, pašaro ir avižų 480 arklių sandėlius, rūšį ir ledainę. Be to, iki 1935 m. lapkričio 30 d. turėjo būti atliktas senų pastatų remontas ir jie pritaikyti kariuomenės reikmėms.

III

Kėdainių rajone:

Amunicijos ir parako sandėlių artilerijai ir sprogstamųjų medžiagų sandėlių pėstinijai reikėjo užbaigti iki 1935 m. lapkričio 15 d.

IV

Ukmergės rajone:

1. Artilerijos grupei 1935 m. buvo statomos arklidės 239 arkliams, pašaro ir avižų (tam pačiam arklių skaičiui) sandėlis, patrankų sandėlis – 12 pabūklų, gurguolės sandėlis – 40 gurguolių.

2. 1 pėstininkų pulkui – arklidės 43 arkliams ir 2 pašaro (43 arkliams) sandėliai.

3. Artilerijos grupei ir pėstininkų pulkui – maisto sandėlis, sprogstamųjų medžiagų sandėlis, ginklų sandėlis, veterinarijos ligoninė 20 arklių. Visi šie darbai turėjo būti atlikti iki 1935 m. lapkričio 30 d.

³⁷⁴ LCVA, f. 923, ap. 1, b. 907, l. 59.

V

Šiaulių rajone:

1. Gubernijoje – rūšys su ledaine, pašaro sandėlis, 5 gurguolės sandėliai, sviedinių sandėlis, dirbtuvių kalvė. Šiuos darbus buvo numatyta atlikti iki 1935 m. lapkričio 30 d.

2. Zokniuose – karo aviacijos kareivinių statybos darbus planuota atlikti iki 1936 m. gegužės 1 d.

VI

Panevėžio rajone:

Jasnagurkos dvare – pastatyti kareivines 200 žmonių iki 1936 m. liepos 1 d., sviedinių sandėlį, suremontuoti ir pritaikyti buvusius pastatus – iki 1935 m. lapkričio 30 d.

VII

Kauno rajone:

1. Pastatyti Karo mokyklos valgyklą – iki 1935 m. rugsėjo 1 d.

2. Įrengti ventiliaciją Husarų pulko valgykloje – iki 1935 m. liepos 31 d.

VIII

Naumiesčio rajone:

Dalį medinių ūkio pastatų baigti statyti 1935 m., o mūrinius pastatus – iki 1936 m. liepos 1 d.³⁷⁵

Statybos ypač išsiplėtė 1936 metais. Iš Karo butų valdybos tais metais vykdytų statybų pagal sutartis sąrašo matyti, jog tuo metu jos apėmė daugiau kaip 80 objektų. Bene didžiausios statybos vyko Linkaičiuose (20 pastatų), Tauragės mieste ir dvare, Radviliškyje, Seredžiuje, Zokniuose, Kaune ir kitose Lietuvos vietovėse³⁷⁶.

Krašto apsaugos ministro įsakymu tų metų statybos darbų sąrašuose buvo nurodyti sutarti darbų baigimo terminai, baudos už vėlavimą juos atlikti. Iš šių sąrašų matyti, jog Krašto apsaugos ministerijos tais metais darbus, kaip ir anksčiau, tiek privatūs, tiek valdžios statybos rangovai atlikti beveik visuomet vėluodavo. Nevėluojant paprastai buvo atliekami smulkūs darbai arba darbai, kuriems buvo nustatyti ypač ilgi terminai.

Bendros priežastys, dėl kurių vėluota, buvo šios:

1. Statybų terminai apskritai buvo labai trumpi: per vieną sezoną reikėjo užbaigti statyti net stambius objektus, kuriuose turėjo būti įrengtos gana sudėtingos instaliacijos (centrinis šildymas, vietinis vandentiekis, kanalizacija ir pan.).

³⁷⁵ Karo butų valdybos viršininko 1935–1936 metais numatytų užbaigti naujų statybų sąrašas, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 103, l. 22–23.

³⁷⁶ Karo butų valdybos pagal sutartis vykdomų statybų 1936 01–1936 10 13 sąrašas, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 131, l. 31–33.

2. Statybinių medžiagų tiekimas, ypač didesniems objektams, buvo nencentalizuotas: išdžiovintų, tinkamų statybai, medžiagų rinkoje buvo nedaug; beveik visuomet rangovai privalėjo patys pasirūpinti miško medžiaga didesnei statybai; plytų tiekimas, ypač 1936 metais, buvo labai netolygus – pavasarį tinkamų plytų beveik nebelikdavo, pirmosios naujų plytų partijos buvo pagaminamos tik gegužės pabaigoje. Itin sunku buvo gauti čerpių – kai kurių medžiagų įsigyti užsienyje pasidarė sunkiau dėl licencijų; kartais net nebuvo atsižvelgiama į Karo butų valdybos tarpininkavimą siekiant greičiau gauti šias licencijas, susidurta su nelauktomis kliūtimis.

3. Kvalifikuotų darbininkų krašte nepakako, norint, kad darbai vyktų ypač sparčiai. Be to, rangovai vengdavo samdyti didesnę darbininkų skaičių, nes, nesant reguliaraus medžiagų tiekimo, galimos didesnės darbų pertraukos, kurių metu rangovai pagal to meto taisykles vis tiek būtų turėję mokėti jiems atlyginimus.

4. Statybų metu paprastai atsirasdavo įvairių nenumatytų kliūčių. Pavyzdžiui, 1936 m. vyko darbininkų streikai, Kaune užsitęsę apie 20 dienų, be to, statybose Tauragėje kilo ypatingų ir nelauktų sunkumų įrengiant kanalizaciją ir izoliuojant katilinę slankiajame grunte (smėlyje), kas gerokai sutrukdė atlikti statybos darbus³⁷⁷.

5. Karo butų valdybos viršininkas, vadovaudamasis galiojančiais įstatymais ir nutarimais, negalėjo rangovams daryti įtakos, kad darbai pagreitėtų, kaip, pavyzdžiui, atitinkami viršininkai inžinerijos padaliniui, atliekančiam tam tikrą statybos užduotį.

Pagal sutartis, suderintas su galiojančiais įstatymais, rangovas už vėlavimą mokėjo nedidelę baudą – 0,5 proc. per mėnesį nuo neatliktų darbų vertės – ir, be to, atlygindavo dėl to susidariusius nuostolius. Praktiškai kariuomenės dalys retai kada nuomodavo arba sekvestruodavo naujas patalpas dėl neatliktų darbų, todėl rangovai paprastai materialiai nebuvo itin suinteresuoti baigti statybas sutartu laiku.

Rangovui sutartu metu neatlikus darbų, Karo butų valdybos viršininkas turėjo teisę nutraukti sutartį ir konfiskuoti sutartyje numatytą užstatą. Tokiu atveju tam tikra komisija įkainodavo rangovo atliktus darbus, išskaitydavo nuostolius, kurių atsirado dėl sutarties neįvykdymo. Sutarties nutraukimas buvo didelis smūgis rangovui, tačiau tai paprastai ne pagreitindavo, bet užtęsėdavo darbą: sutartį nutraukti buvo galima tik sutarties terminui praėjus, be to, kad ji būtų perduota kitam rangovui, reikėjo nemažai laiko. Naujam rangovui buvo gerokai sunkiau organizuoti darbą, gauti reikalin-

³⁷⁷ Karo butų valdybos viršininko plk. inž. J. Barzdos-Bradausko 1936 10 31 slaptas raportas Nr. 96 kariuomenės tiekimo viršininkui, *LCVA*, f. 929, ap. 1, b. 131, l. 29.

gų medžiagų ir įvairių pastatų elementų (langų, durų, apkaustų ir pan.), kuriuos senasis rangovas paprastai jau būdavo užsakęs arba išrašęs. Dėl to Karo butų valdyba sutarties nutraukti dėl statybos darbų vėlavimo nė karto nebandė, nes vargu ar tai galėjo pagreitinti darbus.

Kad kuo rečiau būtų vėluojama, dažnai statytojus tekdavo kviesti pasi-aiškinti, kartais rašyti jiems pakartotinius išpėjamuosius raštus dėl gresiančių nuostolių, galimo sutarties nutraukimo, dėl nuostatos laikyti juos nepatikimais rangovais, jeigu nepagreitinsią darbų tempo arba nebaigsią jų tam tikru laiku. Rangovų taktika šiais atvejais buvo atitinkama: jie nurodydavo tam tikras nelauktas kliūtis, kartais nepagrįstas, žadėdavo pagreitinti darbus, juos baigti nustatytu laiku, tačiau retai kada savo pažadus tesėdavo.

Iš to matyti, kad statybos darbų sutarties su rangovais terminai negalėjo būti laikomi Karo butų valdybos įsipareigojimais ir kad ji neturėjo pakankamai teisėtų priemonių, kurios priverstų rangovus tiksliai laikytis nustatytų terminų.

1935–1936 m. Karo butų valdybai, staiga pakeitus dislokacijos vietą, teko paskubomis organizuoti ir prižiūrėti daugybę statybų, kurios savo skaičiumi ir verte gerokai pranoko viską, kas iki tol Krašto apsaugos ministerijos buvo statyta, taip pat, turimomis žiniomis, kitų trijų Baltijos valstybių (Latvijos, Estijos ir Suomijos) krašto apsaugos statybas per visą jų nepriklausomo gyvenimo laikotarpį.

Nors Karo butų valdybos aparatas nebuvo pritaikytas taip staiga užgriuvusiam ir dideliam darbų krūviui, o etatai kritiškiausiais momentais buvo ne visai sukomplektuoti, Karo butų valdybai, atsisakius teisėtų atostogų ir dažnai dirbant net ne tarnybos metu, pasisekė įveikti netikėtai iškilusį sunkų uždavinį. Tačiau jokių būdu Karo butų valdyba negalėjo prisiimti atsakomybės už visas vėluojančias statybas, kai laiku atlikti darbai buvo tik išimtiniai atvejai.

1936 m. vienos iš didžiausių buvo Tauragės dvaro ir Radviliškio objektų statybos. Visi šie objektai buvo suskirstyti į dvi grupes: vieną grupę sudarė kareivinės, kitą – valgyklos ir kiti pastatai. Sutartyse buvo numatyti šie statybų terminai:

Tauragėje: kareivinių – iki 1936 m. lapkričio 1 d., valgyklos pastatų grupės – iki 1936 m. rugpjūčio 15 d.,

Radviliškyje: kareivinių – iki 1936 m. gruodžio 1 d., valgyklos pastatų grupės – iki 1936 m. spalio 1 d.

Karo butų valdyba, griebdamasi visų galimų darbų pagreitinimo priemonių, nesitikėjo, kad šių terminų bus tiksliai laikomasi ir nevėluojama. Galvota, jog vis dėlto valgyklos bus pastatytos dar prieš naujokams atvykstant, o kareivinės – iki Naujųjų metų ir kad dalys savo padėčiai pagerinti prireikus rangovo sąskaita išsinuomos savo nuožiūra pagedaujamas patalpas.

Iš turimų duomenų matyti, jog šių kraštutinių terminų bus laikomasi. Kilo abejonių tik dėl Tauragės dvaro valgyklos dalies (apie 1/3–1/4 bendro ploto), kuri galbūt būtų buvusi baigta jau naujokams atvykus, po savaitės.

Pažymėtina, jog vėlavimas šiuose rajonuose iš dalies buvo pateisinamas. Čia įvyko darbininkų streikų, be to, tais metais buvo ypač sunku gauti kai kurių medžiagų (plytų, čerpių ir kt.). Prie šių priežasčių Tauragėje prisidėjo ir tai, kad labai sunku buvo įrengti kanalizaciją ir statyti smėlyne katilinę.

Dėl susidariusios padėties rangovams Trinkūnams raštu buvo pranešta, jog, neužbaigę valgyklos statybos iki lapkričio 1 d., jie bus laikomi ne tik netinkamais rangovais, bet ir kenksmingais piliečiais ir kad tokiu atveju numatyta juos bausti vadovaujantis Ypatingaisiais valstybės apsaugos įstatais, nekreipiant dėmesio į jokių jų pasiaiškinimus dėl vėlavimo. Ši priemonė paskatino rangovus darbus gerokai paspartinti³⁷⁸.

Nors iki 1936 m. pabaigos kareivinių statyba gerokai paspartėjo ir buvo atiduota naudoti nemažai pastatų, kai kur padėtis tebebuvo itin sudėtinga. 1 pėst. divizijos vado gen. ltn. S. Pundzevičiaus 1936 m. gruodžio 19 d. raporte kariuomenės vadui pažymima, jog tuo metu „blogiausia buvo 1 pėst. pulko padėtis“. Dauguma pulko karių buvo sutalpinti taip ankštai, kad vienam kareiviui teko mažiau kaip pusė nustatytos „oro talpos“ normos, o atskirais atvejais siekė tik 39 proc. šios normos. Dalis valdiškų ir privačiai nuomojamų pastatų buvo labai seni, daugiau neremontuoti, šalti, niūrūs tiek iš išorės, tiek viduje, pakeisti juos kitais dėl butų stygiaus Ukmergėje galimybių nebuvo.

Ypač kritiška tokiose perpildytose patalpose padėtis buvo rudenį ir žiemą, kai naktį dėl šalčio ir drėgmės šių gyvenamųjų patalpų nebuvo galima vėdinti atidarant langus. Prie to dar prisidėjo kareivių drabužių, šlapių batų ir autų garavimas. Be to, gyvendami tokiomis sąlygomis, kariai negalėjo naudotis net minimaliais patogumais: neturėjo pakankamai įrengtų prausyklų, o virtuvės ir valgyklos buvo labai ankštos. Kitų kareivinių statyba Ukmergėje buvo numatyta tik 1939–1940 m.

Ne ką geresnė buvo ir Kėdainiuose dislokuotos 3 pėst. pulko įgulos padėtis, nes seni pastatai buvo drėgni ir tamsūs. Be galo ankštai gyveno ir 1 artilerijos pulko II art. grupė Panevėžyje.

Atkreipęs dėmesį į tokią nenormalią padėtį, 1 pėst. divizijos vadas prašė kariuomenės vado peržiūrėti tolesnės statybos suskirstymo planą ir, atsižvelgiant į susiklosčiusią padėtį, priskirti gyvenamųjų patalpų statybą Ukmergėje, Kėdainiuose ir Panevėžyje pirmajai grupei, kurios objektai

³⁷⁸ Karo butų valdybos viršininko plk. inž. J. Barzdos-Bradausko 1936 10 31 slaptas raportas Nr. 96 kariuomenės tiekimo viršininkui, *LCVA*, f. 929, ap. I, b. 131, l. 29–30.

būtų neatidėliotinai statomi jau 1937 m., pirmiausia – Ukmergėje³⁷⁹.

Ukmergės kareivinių statybos klausimas 1937 m. rugpjūčio 12 d. buvo svarstytas Ministrų Kabineto posėdyje. Jame buvo nutarta leisti krašto apsaugos ministrui patvirtinti rangovui A. Trinkūnui atiduotą 544 000 litų vertės rangos sutartį atlikti Ukmergės kareivinių statybos darbus³⁸⁰.

Tų pat metų rugpjūčio 14 d. Ministrų Taryba (nutarimas Nr. 523) leido krašto apsaugos ministrui patvirtinti angaro ir kitų pastatų statybos ir vidaus bei lauko įrenginių įrengimo Pajuostėje už 418 780 litų rangos sutartį³⁸¹.

Tačiau iš karo butų viršininko 1938 m. vasario 4 d. slauto raporto kariuomenės tiekimo viršininkui matyti, jog daugeliui planuotų 1 pėst. divizijos statybų trūko lėšų, be to, smarkiai pakilo kai kurių medžiagų kainos, stokota kvalifikuotos darbo jėgos sudėtingesniems darbams atlikti (pačioje Karo butų valdyboje buvo per mažai darbuotojų, kad galėtų statybas, kurių mastas Lietuvoje vis didėjo, kontroliuoti)³⁸².

1939 m. pradžioje Karo butų valdyboje, be vadovybės, buvo piniginė buhalterija (buhalteris – adm. mjr. Antanas Kisielis), tikrinimo dalis (vedėjas – inž. mjr. Adolfas Žygas), trobesių ir žemės dalis (vedėjas – inž. mjr. Vladas Vaičius), statybos dalis (vedėjas – civilis tarnautojas Jonas Krisčiukaitis) ir projektų dalis (vedėjas – inž. plk. lt. Jonas Vintartas). Iš viso valdyboje dirbo tik 22 darbuotojai (3 etatinės vietos buvo laisvos)³⁸³.

Minėtu laikotarpiu Karo butų valdyba vadovavosi statyboms 1937–1941 metais patvirtinta nepaprastųjų išlaidų § 4 sąmata. Ją sudarė 2 dalys. Pirmojoje sąmatos dalyje pagal minėtą planą buvo numatytos šios statybos:

1. Karo sanitarijos valdybai Šiauliuose – gurguolės sandėliai dezinfekcijos kameroms ir sanitariniams vežimams laikyti 1941 m.	– 25 000 Lt
2. Karo ligininės pastato Kaune kapitalinis remontas 1940 m.	– 270 000 Lt
3. 1 pėst. pulkui Ukmergėje kalvė ir ginklų dirbtuvės 1941 m.	– 30 000 Lt
4. 3 pėst. pulkui Raseiniuose turto sandėlis 1939 m.	– 25 000 Lt

³⁷⁹ I pėst. divizijos vado gen. lt. S. Pundzevičiaus 1936 12 19 raportas Nr. 5667 kariuomenės vadui, *LCVA*, f. 509, ap. 1, b. 490, l. 228.

³⁸⁰ *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 946, l. 91.

³⁸¹ MT 1937 08 14 nutarimas Nr. 523, *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 953, l. 58.

³⁸² *LCVA*, f. 509, ap. 1, b. 490, l. 318.

³⁸³ *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 502, l. 6.

5.	Kėdainiuose:	
	a) valgykla ir virtuvė	– 240 000 Lt
	b) gurguolės sandėlis 1940 m.	– 12 000 Lt
	c) maisto 545 žmonėms rūšys 1941 m.	– 28 000 Lt
	d) 350 m ² turto sandėlis	– 60 000 Lt
6.	5 pėst. pulko Prienuose turto sandėlio rekonstrukcija 1940 m.	– 25 000 Lt
7.	7 pėst. pulkui Tauragėje:	
	a) kareivinės 2 kuopoms 1940–1941 m.	– 510 000 Lt
	b) daboklė 20 žmonių ir sargybos buveinė 1940 m.	– 35 000 Lt
8.	Naumiestyje – kareivinės vienai kuopai 1940 m.	– 270 000 Lt
9.	8 pėst. pulkui Šiauliuose – kareiviams valgykla-virtuvė 1938 m.	– 400 000 Lt
10.	Varniuose:	
	a) maisto 560 žmonių rūšys 1939 m.	– 30 000 Lt
	b) sandėlis	– 40 000 Lt
11.	9 pėst. pulkui Marijampolėje – kareivinės artilerijos grupei (be 1 baterijos) su valgykla ir virtuve 1940–1941 m.	– 560 000 Lt
12.	1 artilerijos pulkas Aušros kaime:	
	a) kareivinės su valgykla (pusė normos) 1941 m.	– 320 000 Lt
	b) ginklų dirbtuvės 1941 m.	– 25 000 Lt
13.	Šarvuočių rinktinei Radviliškyje – maisto rūšys 1941 m.	– 27 000 Lt
14.	II inžinerijos batalionui Radviliškyje – 300 m ² turto sandėlis 1939 m.	– 50 000 Lt
15.	Gaižiūnų poligonui:	
	a) medinės kareivinės 54 žmonėms su valgykla ir virtuve 1939 m.	– 40 000 Lt
	b) kareiviams barakas ir atskira valgykla su virtuve 1937 m.	– 50 000 Lt
	c) karininkams barakas ir atskira valgykla su virtuve 1937 m.	– 40 000 Lt
	Iš viso	– 3 112 000 Lt

Antrojeje sąmatos dalyje buvo išvardytos 1937–1941 m. plane nenumatytos, bet būtinos statybos:

1.	Marijampolės įgulai – skalbyklos pagrindinis remontas ir įrengimas	– 30 000 Lt
2.	2 pėst. pulkui Šančiuose – gurguolės sandėlis	– 12 000 Lt
3.	Priešlėktuvinės apsaugos rinktinei Palangoje – pastogė amunicijai, ginklams ir autopriemonėms	– 8 000 Lt
4.	Karo aviacijai:	
	a) Zoknių aerodrome – aviacijos bombų sandėlis	– 40 000 Lt
	b) Aviacijos mokyklai ir kareivinių statybai pradėti	– 200 000 Lt
5.	Gaižiūnų poligonui:	
	a) kelmams rauti	– 20 000 Lt
	b) mūrinei pirčiai su skalbykla pastatyti	– 15 000 Lt
	c) karininkų valgyklos ir poligono štabo patalpos Ruklos dvare	– 50 000 Lt
	d) taikiniams įrengti	– 50 000 Lt
6.	Įvairioms kariuomenės dalims Alytuje, Kėdainiuose, Radviliškyje, Ukmergėje – karvelynams įrengti	– 12 000 Lt
7.	3 dragūnų pulkui Tauragėje – raitosios baterijos pabūklų sandėlis	– 12 000 Lt
8.	Kariuomenės štabui Kaune:	
	a) pastato Nr. 1 pagrindiniam remontui atlikti ir centrinio šildymo sistemai įrengti	– 100 000 Lt
	b) pastato Nr. 3 trečiam aukštui pastatyti, centrinio šildymo sistemai įrengti ir suremontuoti (arba 3 aukštų namui Miško ir Gedimino gatvių kampe pastatyti)	– 340 000 Lt
9.	Šaudykloms Seredžiuje, Raseiniuose, Prienuose, Alytuje, Kėdainiuose, Tauragėje, Naumiestyje, Radviliškyje, Šančiuose (2 pėst. pulkui), Ukmergėje, Zokniuose, Fredoje (karo aviacijai), Vilkaviškyje įrengti	– 270 000 Lt
10.	Karo butų valdybai:	
	a) „Elektros“ bendrovei	– 53 000 Lt
	b) už nusavintą žemę Gaižiūnų poligone sumokėti	– 300 000 Lt
	c) pil. Zubovienei už namus ir sklypą sumokėti	– 45 000 Lt
	d) užsiangažuota iš praeitų metų	– 385 000 Lt
	e) baldams įsigyti	– 200 000 Lt

f) nenumatytoms išlaidoms ir techniniam personalui samdyti	– 250 000 Lt
Iš viso	– 2 452 550 Lt
Iš viso	– 5 574 550 Lt³⁸⁴

Taigi, kaip matyti, minėtu laikotarpiu kariuomenei reikalingų pastatų statybos vyko įvairiose Lietuvos vietose pagal planą ir buvo įgavusios didelį mastą.

Tačiau dėl 20 a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje sparčiai didėjančios įtampos Europoje, artėjančio karo grėsmės Lietuvos kariuomenės vadovybė buvo priversta tobulinti kariuomenės dalių dislokaciją ir kartu tikslinti numatytą statybų sąmatą. Su tuo susijęs buvo ir 1939 m. balandžio 19 d. įvykęs išskirtinis Karo tarybos posėdis, kuriam pirmininkavo krašto apsaugos ministras brg. gen. K. Musteikis. Jame dalyvavo Kariuomenės štabo viršininkas div. gen. S. Pundzevičius, tiekimo viršininkas brg. gen. Z. Gerulaitis ir III pėst. divizijos vadas div. gen. M. Reklaitis, kavalerijos viršininkas brg. gen. K. Taltat-Kelpša, karo butų viršininkas brg. gen. inž. J. Barzda-Braduskas, Kariuomenės štabo III skyriaus viršininkas gen. št. plk. A. Šova, I skyriaus viršininkas gen. št. plk. L. Rupšys ir IV skyriaus viršininkas gen. št. plk. B. Gertus. Posėdyje buvo svarstytas numatytų kariuomenei statybų plano papildymas ir dalinis pakeitimas dėl pokyčių kariuomenės dalių dislokacijoje (žr. 18 lentelę).

18 lentelė³⁸⁵

Statybos objektai	Numatytos lėšos (litais)	Nuspręsta		Pastabos
		vykdyti	atidėti	
<i>Šiaulių įgula</i>				
a) 8 pėst. pulkui valgykla su virtuve	400 000	vykdyti	–	
b) gurguolės mokestis	25 000	–	atidėti	
c) arklidės	55 000	vykdyti	–	
d) amunicijos sandėlis	10 000	„	–	
e) pabūklų garažas	30 000	„	–	
f) karo sanitarijos sandėlis dezinfekcijos kameroms ir sanitarijos vežimams	10 000	vykdyti	atidėti	

³⁸⁴ Karo butų valdybos 1939 metų nepaprastųjų išlaidų § 4 sąmata, *LCVA*, f. 929, ap. 9, l. 29–30.

³⁸⁵ Lentelė sudaryta remiantis Karo tarybos posėdžio protokolu, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 282, l. 16–18.

Lietuvos kariuomenės aprūpinimas (1921–1940)

g) aviacijos bombų sandėlis Zokniuose	40 000	„	–	
<i>Kauno įgula</i>				
karo ligoninė	300 000	–	atidėti	
<i>Kėdainių įgula</i>				
a) 3 pėst. pulkui sandėlis	60 000	–	„	
b) pašaro sandėlis	30 000	vykdyti	–	
<i>Varnių įgula</i>				
a) arklidės	85 000	„	–	
b) amunicijos sandėlis	10 000	„	–	
c) 2 gurguolės sandėliai	27 000	„	–	
d) mūrinis garažas	15 000	„	–	
e) turto sandėlis	60 000	„	–	
<i>Marijampolės įgula</i>				
9 pėst.pulko statyboms	100 000	–	atidėti	
<i>Panevėžio įgula (Aušros km.)</i>				
2 artilerijos pulko kareivinės	320 000	vykdyti	–	
<i>Plungės įgula</i>				
a) gurguolės sandėlis	12 000	–	atidėti	
b) rūmų remontas	45 000	vykdyti	–	
<i>Gaižiūnų poligonas</i>				
a) taikinių įrengimas	20 000	„	–	
b) medinių kareivinių valgykla ir virtuvė	40 000	–	atidėti	
c) pirtis	15 000	–	„	
d) aviacijos dal. gyvenamasis barakas (vietoje slėptuvės)	11 000	vykdyti	–	
<i>Raseinių įgula</i>				
2 artilerijos pulko garažas	14 000	„	–	
<i>Palanga</i>				
a) pastogė aviacijos technikai	10 000	–	atidėti	
b) turto sandėlių pailginimas (Raseiniuose ir Prienuose)	50 000	–	„	
c) įrengti šaudyklas (Šančiuose, Vilkaviškyje, Raseiniuose)	60 000	vykdyti	–	
d) vandentiekio įrengimas įvairiuose rajonuose	30 000	„	–	iš paprastųjų lėšų
e) džiovyklų įrengimas (Raseiniuose, Prienuose, Šiauliuose)	25 000	„	–	

f) Prezidento dvare sargybos būstas	15 000	„	–
g) baldams (lovoms, spintoms)	70 000	„	–
h) įvairiems nenustatytiems darbams	38 000	„	–
i) žemei pirkti (poligone ir kt.)	265 000	„	–
j) numatyta įvairioms statyboms	436 000	„	–
k) „Elektros“ bendrovės akcijoms	61 000	„	–
l) įvairioms nenumatytiems išlaidoms	48 000	„	–
<i>Telšių igula</i>			
Pirmiausia statyti arklides, pašaro, ginklų, technikos turto sandėlius ir garažą			
	2 842 000	2 195 000	647 000

1939 m. rugpjūčio 8 d. Ministrų Kabineto posėdyje atskirai buvo svarstytas klausimas dėl kareivinių statybos Telšiuose. Vyriausybė nutarė leisti krašto apsaugos ministruui tvirtinti perduodamą akcinei bendrovei „Statyba“ minėtų kareivinių ir valgyklos Telšiuose statybos už 800 000 litų rangos sutartį³⁸⁶.

Kaip matyti, vyriausybė ir kariuomenės vadovybė lėšų krašto ginkluotųjų pajėgų statyboms skyrė gana daug. Planuota nemažai nuveikti ir 1940 m. Kadangi statybinių medžiagų Lietuvoje turėta nedaug, 1939 m. lapkričio 22 d. karo butų viršininkas brg. gen. J. Barzda-Bradauskas kreipėsi į kariuomenės Tiekimo valdybos viršininką, prašydamas tarpininkauti reikalingą 1940 m. statyboms turtą ir medžiagas išsigyjant užsienyje. Sudarytame ir tiekimo viršininkui pateiktame sąraše vyravo cementas, geležies gaminiai, stiklas, įvairių rūšių skarda, dažai, centriniam šildymui, ventiliacijai, vandentiekiiui, kanalizacijai įrengti reikalingos medžiagos, motoriniai siurbliai, akmens anglis (kuras) ir kt. Iš viso prekių už 3 000 800 litų³⁸⁷.

Pažymėtina, jog tuo metu visose statomose kareivinėse buvo įrengiamas centrinis šildymas, vandentiekis, kanalizacija, ventiliacija, dušai, modernios virtuvės. Kareivinių rajonuose buvo sodinami medžiai, gėlynai ir taip kareiviai pratinami gyventi tvarkingoje aplinkoje.

Aktyvi Karo butų valdybos veikla ir statybos kariuomenės poreikiams tenkinti sparčiai vyko iki 1939 m. vėlyvo rudens. Kaip žinoma, pagal 1939 m. spalio 10 d. pasirašytą Lietuvos–Sovietų Sąjungos savitarpio pagalbos sutartį netrukus į tam tikras Lietuvos vietas įvedus sovietinius dalinius padėtis iš esmės ėmė keistis. Sovietų kariuomenei teko perleisti labai svarbų mūsų

³⁸⁶ Ministrų Tarybos 1939 08 08 posėdžio protokolas, IV p. „Telšių kareivinių statybos klausimas“, *LČVA*, f. 923, ap. I, b. 1294, l. 149.

³⁸⁷ Karo butų valdybos viršininko brg. gen. J. Barzdos-Barausko 1939 11 22 slaptoji raportas Nr. 12040 kariuomenės tiekimo viršininkui, *LČVA*, f. 1, ap. I, b. 508, l. 87–88.

ginkluotosioms pajėgoms Gaižiūnų poligoną su visais jame buvusiais pastatais, Alytaus–Prienu kareivines, Kirtimų aerodromą su sandėliais ir daug kitų atgautų Vilniuje pastatų ir skubiai persikelti į nepritaikytus saviems kareiviams įkurdinti statinius.

1939 m. pabaigoje, vykstant karui, kariuomenės vadovybė nebeturėjo galimybių įsigyti reikalingų statybinių medžiagų. Vienas iš pagrindinių jos uždavinių buvo pritaikyti savo kariuomenės reikmėms atgautą apleistą Švenčionėlių–Pabradės poligoną ir kai kurias kareivines Vilniuje ir tęsti pradėtų objektų statybos darbus. Tam tikslui Lietuvos kariuomenės vadovybė 1939 m. gruodžio 27 d. įgaliojo karo butų viršininką brg. gen. J. Barzdą-Bradauską ir Kariuomenės štabo I skyriaus viršininką plk. L. Rupšį pasirašyti su SSRS kariuomenės vadovybe susitarimą dėl žemės plotų kaip mokomųjų laukų naudojimo ir statybinių medžiagų įsigijimo³⁸⁸.

Tačiau per trumpą iki sovietinės okupacijos likusį laikotarpį nieko reikšmingesnio jau nespėta nuveikti.

1940 m. birželio 1 d. Karo butų valdyboje dirbo 15 karininkų ir 39 civiliai darbuotojai³⁸⁹.

IŠVADOS

1. Lietuvos kariuomenės rengimo ginti tėvynę tarpukario laikotarpiu (1921–1940 m.) eiga lėmė daugelis veiksnių. Šiuo atveju visų pirma išskirtina ginkluotųjų pajėgų materialinio aprūpinimo problema. Kariuomenės materialinis aprūpinimas priklausė nuo krašto ekonominio pajėgumo, tinkamai ugdytų kadro kariuomenės ūkiui tvarkyti ir visos tautos teiktos materialinės bei moralinės paramos.

Po užsitęsusio Pirmojo pasaulinio karo, vokiečių okupacijos ir Nepriklausomybės kovų krašto ūkiui atsidūrus kritiškoje padėtyje, didelį išbandymą patyrė ir mūsų ginkluotosios pajėgos: trūko lėšų, maisto, pašaro arkliams, aprangos, ekipuotės, susisiekimo priemonių ir kitų būtiniausių reikmenų. Sunkią padėtį dar labiau komplikavo dažni Lenkijos kariuomenės provokaciniai veiksmai, vykdomi Lietuvos pašonėje, ir apskritai jos agresyvi politika mūsų valstybės atžvilgiu.

2. Tokiomis sąlygomis itin didelė atsakomybės našta gulė ant Tiekimo valdybos ir jai pavaldžių įstaigų – Kariuomenės intendantūros ir Karo butų valdybos – darbuotojų pečių. Neturint kitos išeities, siekiant kariuomenę iš-

³⁸⁸ Krašto apsaugos ministro brg. gen. K. Musteikio 1939 12 27 įsakymas Nr. 11278, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 508, l. 119.

³⁸⁹ Karo butų valdybos sudėtis 1940 06 01, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 636, l. 36.

laikyti ir aprūpinti būtiniaisiais reikmenimis, teko panaudoti griežtas priemones: dažnai iš gyventojų rekvizuoti, nusavinti būtiniausius jai reikmenis, taikyti sekvestrus, stiprinti ginkluotosioms pajėgoms skiriamų lėšų kontrolę, tobulinti atskaitomybės formas ir kt.

Ilgai nesulaukdamą teigiamų pokyčių, kariuomenės vadovybė dažnai iniciuodavo Tiekimo valdybos organizacinius pertvarkymus, keitė vadovus ir kt.

1928–1930 m. tiekimo srityje įgyvendinus nemažai organizacinių priemonių (buvo pakeista vadovybė, įsteigta naujų etatų, pradėti rengti galimos mobilizacijos kreditavimo planai atsižvelgiant į to meto kariuomenės aprūpinimo išteklius ir derinant juos su galiojančiais mobilizacijos tvarkaraščiais, karo reikmenų įsigijimo ir vieno mėnesio išlaidų sąmatos ir kt.), padėtis pastebimai gerėjo.

Naujos užduotys Tiekimo valdybai teko 20 a. ketvirtajame dešimtmetyje, ypač jo viduryje. Dėl didėjančios karo Europoje grėsmės kariuomenės vadovybė, taip pat ir Tiekimo valdyba, turėjo imtis skubių priemonių galimai mobilizacijai vykdyti ir dar taikos metu rengtis gynybai.

Nuo 1935 m. sausio 1 d. įsigaliojus Kariuomenės vadovybės įstatymui, tiekimo viršininkas tvarkė ir prižiūrėjo visą kariuomenės aprūpinimą. Jo tiekimo klausimams skirti aplinkraščiai ir nurodymai tapo privalomi visai kariuomenei. Tiekimo viršininkui tiesiogiai pavaldus buvo ginklavimo viršininkas, karo intendantas, Karo butų, Karo sanitarijos ir Karo veterinarijos valdybų viršininkai. Dėl to jo ir Tiekimo valdybos darbo krūvis keleriopai padidėjo.

Politinei ir karinei įtampai Lietuvoje sparčiai augant, 1939 m. rugpjūčio mėn. pabaigoje iš atostogų buvo atšaukti visi tiekimo įstaigų darbuotojai. Prasidėjusio Antrojo pasaulinio karo pirmąją dieną buvo patvirtinta kariuomenės tiekimo įstaigų mobilizacinė sąmata. Tiekimo viršininko nurodymu kariuomenės dalių ir tarnybų viršininkai, be kariuomenės aprūpinimo, privalėjo užtikrinti ir visos valstybės gyventojų aprūpinimą. Daug lėšų pareikalavo ir rūpesčių Tiekimo valdybai kėlė dalinė kariuomenės mobilizacija, Vilniaus miesto ir jo krašto atgavimas, priverstę keisti daugelį ankstesnių sumanymų.

Pagal 1939 m. spalio 10 d. pasirašytą Lietuvos–Sovietų Sąjungos savitarpio pagalbos sutartį tiekimo įstaigos privalėjo aprūpinti maistu ir pašaru mūsų krašte įkurdintas sovietines įgulas. Visa tai iš tiekimo įstaigų pareikalavo didelių pastangų.

Kaip matyti, per visą aptariamąjį laikotarpį Tiekimo valdyba, kaip viena iš svarbiausių kariuomenės įstaigų, gana sėkmingai sprendė itin sudėtingus kariuomenės aprūpinimo klausimus.

3. Tinkamas kariuomenės aprūpinimas ir jos parengimas krašto gynybai nuo galimo priešo neišsivaizduojamas be itin svarbios Tiekimo valdybai pa-

valdžios karinės įstaigos – Kariuomenės intendantūros – veiklos. Jos įstaigos buvo išsidėsčiusios beveik visoje Lietuvoje pagal kariuomenės dalių ir karinių įstaigų dislokacijos vietas.

Šių Intendantūros įstaigų pagrindinė užduotis buvo aprūpinti kariuomenę maistu, pašaru, apranga, ekipuote, avalyne, transporto priemonėmis, arkliais, kanceliariniais ir kitais būtiniaisiais reikmenimis, algoms numatytomis lėšomis. Kariuomenės ūkio tvarkymas priklausė nuo daugelio aplinkybių: krašto ekonominės padėties, vyriausybės dėmesio ginkluotosioms pajėgoms, kvalifikuotų specialistų rengimo, organizacinio darbo tobulinimo, visuomenės paramos ir kt.

Tenka konstatuoti, kad Intendantūra, pradėjusi savo veiklą itin sudėtingomis sąlygomis, per 20 nepriklausomo gyvenimo metų įstengė įveikti jai iškilusius didelius sunkumus – Lietuvos kariuomenė aptariamąjį laikotarpį pabaigoje buvo palyginti gerai aprūpinta.

4. Kariuomenės tiekimo sistemoje išskirtinis vaidmuo teko ir kitai pavaldžiai karinei įstaigai – Karo butų valdybai, kurios užduotis buvo sudaryti kariuomenei tinkamas buties, mokymosi, darbo ir poilsio sąlygas. Išskirtini du pagrindiniai jos veiklos laikotarpiai.

Pirmasis laikotarpis – 1921–1929 metai. Perėmusi iš buvusios vokiečių kariuomenės itin skurdų palikimą, Karo butų valdyba (iš pradžių vadinta Karo butų dalimi, vėliau – skyriumi), menkai finansiškai aprūpinta, be partitės, trūkstant kvalifikuotų statybos srities specialistų, įstengė šiek tiek aptvarkyti apleistus karinius pastatus, aprūpinti juos kuru ir kitais būtiniaisiais reikmenimis. Jai dirbti sunkiau buvo ir dėl dažnų organizacinių pertvarkymų bei vadovų kaitos.

1930–1940 metais (antrasis laikotarpis), pagerėjus krašto ekonominei padėčiai ir kariuomenei skyrus daugiau lėšų, geriau ją aprūpinus statybinėmis ir kitomis medžiagomis bei įvairiais moderniais įrenginiais, pagerėjus darbuotojų kvalifikacijai, labai padidėjo kariuomenės statybų mastas: buvo pastatyta daug naujų kareivinių, dirbtuvių, sandėlių ir kitų būtinų pastatų, kurie ne tik padėjo gerokai pagerinti karių rengimo, mokymo, buties ir kultūrinio gyvenimo sąlygas, bet ir akivaizdžiai pakeitė Lietuvos kraštovaizdį.

Deja, šį statybų procesą pačiame įkarštyje nutraukė sovietinė okupacija.

Įteikta 2010 m. lapkričio 17 d.

PRESTATIONS DE L'ARMÉE LITUANIENNE (1921 – 1940)

Maitre des conférences, Dr. Vytautas Lesčius

Des luttes à propos de la liberté de Lituanie et de l'indépendance en 1918-1920 finies avec succès ne garantissait pas encore du travail régénérateur tranquille et durable en liquidant des suites des luttes mentionnées et des occupations des allemands ainsi que de la Première guerre mondiale. Des couches dirigeants des quelques pays, tout d'abord de la Pologne, qui étaient disposés agressivement par rapport à la Lituanie, complotaient et ambitionnaient de la revanche.

En raison de toutes ces conditions, le gouvernement et le commandement de Lituanie étaient obligés de suivre attentivement des événements qui se passent à coté de l'État, et de concentrer les forces armées dont l'entretien exigeait beaucoup de finances qui étaient aussi nécessaires pour contenter des autres besoins étatiques très importantes. Toutefois, prenant en considération ce que le principal garant était l'armée, elle était donc fortifiée en entreprenant des mesures organisationnelles et autres, tout d'abord en améliorant son prestation matérielle. Une telle position était observée pendant presque toute la période de l'existence de l'État de Lituanie indépendant.

Dans ce cas-là, premièrement le problème de la prestation matérielle des forces armées était distingué, dont la solution était conditionnée par le niveau de capacité économique de la région, de plus les cadres nécessaires pour l'exercice de l'exploitation de l'armée et ensuite le concours financier et morale accordé par tout le peuple.

Dans des telles conditions, une très grande charge de responsabilité levait sur les épaules des travailleurs de la direction d'un approvisionnement et des établissements lui subordonnées – du détail et de la direction des domiciles de la guerre. Sans d'autres solutions, pour l'entretien de l'armée et pour la prestation des attirails les plus nécessaires, il a fallu d'utiliser des mesures strictes : effectuer des fréquentes réquisitions des habitants, une dépossession des affaires indispensables, des séquestres, fortifier aussi le contrôle des ressources financières destinées à des forces armées, des formes de ses comptes et autres.

Après avoir effectué beaucoup de mesures organisationnelles dans les années 1928 – 1930 (le commandement changé, les nouvelles services introduits, les plans de la procédure du crédit d'une nouvelle mobilisation étaient commencés

à préparer en les accordant avec les ressources de la prestation de l'armée et les horaires de la mobilisation commencés à procéder, les devis des dépenses d'un mois et des acquisitions des affaires de la guerre et autres), la situation dans le domaine de l'intendance s'abonnissait d'une manière saillant.

Des nouveaux problèmes pour la direction de l'approvisionnement émergeaient dans la quatrième décennie du XX siècle, notamment dans son milieu. La menace croissante de la guerre approchante en Europe exigeait du commandement de l'armée ainsi que de la direction de l'approvisionnement, de prendre des actions urgentes afin d'effectuer la mobilisation possible et de s'équiper pour la défense lors du moment de la paix.

Dès la date du 1er janvier 1935, après avoir entré en vigueur la loi du commandement de l'armée, le supérieur de l'approvisionnement gérait et contrôlait tout l'approvisionnement de l'armée. Le supérieur de l'approvisionnement présidait au supérieur de l'armement, l'intendant de la guerre et les supérieurs des appartements, des sanitaires et du vétérinaire de la guerre.

Le premier jour de la Seconde guerre mondiale qui a commencé en 1939, le devis mobilisé des institutions de l'approvisionnement militaire était confirmé. Suivant la même obligation du supérieur de l'approvisionnement, les supérieurs des fractions et des conseils à coté de l'approvisionnement de l'armée devaient surveiller l'approvisionnement de tout le pays et de ses habitants. La direction de l'approvisionnement avait beaucoup de dépenses et de préoccupations concernant la mobilisation partielle de l'armée, le repris de la ville de Vilnius et de ses régions, qui obligeaient de changer plusieurs conceptions antérieures.

Selon la convention de la coopération de la Lituanie et de l'Union Soviétique signée le 10 octobre 1939, les institutions de l'approvisionnement devaient alimenter et fournir de fourrage pour les équipes soviétiques installées dans notre région. Pour effectuer tout ces obligations, les institutions de l'approvisionnement devaient s'efforcer beaucoup.

L'approvisionnement de l'armée convenable et sa préparation pour la défense de la région contre le danger possible causé par l'ennemie, n'est pas imaginé sans une activité très importante de l'institution militaire – l'intendance de la guerre, qui est sujet à la direction de l'approvisionnement.

La tâche principale des institutions de l'intendance était de fournir pour l'armée la nourriture, le fourrage, l'habillement, les cuirasses, les chaussures, les véhicules, la cavalerie, les soldes, les matières de l'écriture et les autres attirails les plus nécessaires. L'administration de l'économie de l'armée dépendait de beaucoup de conditions : la situation économique de la région, la sollicitude des gouvernements anciens concernant les forces armées, la formation des spécialistes qualifiés, la rationalisation du travail organisationnel, le secours public et autres.

Il reste de constater que l'intendance, après avoir commencé son activité dans les conditions très difficiles, pendant 20 ans de la vie indépendante elle était en mesure de vaincre les obstacles très grandes – l'armée de Lituanie à la fin du période mentionné était bien équipée.

Au système de l'approvisionnement de l'armée, le rôle exclusif tombait sur une autre institution militaire subordonnée à la direction de l'approvisionnement, dont la tâche était de former les circonstances favorables, comme par exemple des affaires ménagères, des études, le travail ou le repos. Les deux périodes principaux étaient distingués dans son activité.

Le premier comprenait des années 1921-1929. Après avoir repris l'héritage de l'armée allemande très miséreux, la direction des appartements de la guerre (tout d'abord appelée une unité des appartements de la guerre, et ensuite – la section) fournie par les finances très négligeables, sans aucune expérience, avec la manque des spécialistes qualifiés pour les affaires de la construction, était juste de taille à gérer un peu des bâtiments militaires abandonnés, et à les fournir en combustible et en autres attirails nécessaires. Son activité était très embarrassée par les reconstructions organisationnelles très fréquentes et le mouvement des cadres dirigeants.

Lors du deuxième période dans les années 1930-1940, après le renforcement de la situation économique de la région ainsi que l'amplification des finances, et en équipant par les matières de construction et des mécanismes modernes des différentes sortes, après une telle amélioration de l'effectif des ouvriers qualifiés, les constructions militaires acquérait une grande échelle : beaucoup de nouveaux casernements, des ateliers, des celliers et des autres bâtiments nécessaires étaient construits, qui aidaient à améliorer les conditions de la formation, du ménage et de la vie culturelle des soldats, de plus ils avaient changé le paysage.

Malheureusement, ce processus de la construction était interrompu par une occupation soviétique en toute sa fougue.

SUPPLY OF THE LITHUANIAN ARMY (1921–1940)

Assoc. Prof. Dr. Vytautas Lesčius

The successful outcome of the struggles for freedom and independence of Lithuania in 1918-1920 still failed to guarantee to the Lithuanian nation the peaceful long-term remedial and reconstructive works dealing with the liquidation of the consequences of the First World War, German occupation and the mentioned struggles. Some countries, notably – Poland, had the aggressive attitude towards Lithuania among their ruling authorities and weaved the plots of various provocations and sought for revenge. Due to these circumstances the Lithuanian government and military authority were forced to keep track of events close to the state border, to mobilize numerous armed forces, which demanded high costs of their maintenance, while funds were necessary for other vital public needs too. However, given the fact that the army was still the main guarantor of the independence, there were taken both organizational and other measures to strengthen it, primarily by improving its material provision and support. These positions were observed during almost the entire lifetime of the independent Lithuanian state.

In this case, first of all, the problem of material welfare of the armed forces has to be distinguished, which solution was conditioned by level of economic power, developed and managed military personnel, also the material and moral support of all the nation.

Under these conditions, particularly high burden of responsibility laid on shoulders of the members of the Military Supply Board and its subsidiary bodies – the War Commissariat and the Administrative War Council of Housing. In the absence of other recourses to maintain the army and to provide the essential commodities to the armed forces, the strong measures were used: frequent requisitions from the population, expropriation of essential supplies, sequestration, strengthening of the control of funds allocated to the armed forces, application of methods of their accountability and etc.

In 1928-1930 after the number of organisational measures were implemented in the sector of supplies (replacement of management, introduction of new staff, preparing credit plans for possible mobilization, in combination with available resources of the supply of the army and effective mobilization schedules, the acquisition of military supplies and monthly costs esti-

mates, etc.), the situation in the field of supply has noticeably improved.

New challenges arose to the Supply Board in the thirties of the 20th century, especially in the middle of the century. The growing threat of imminent war in Europe demanded from the military leadership, including the Military Supply Board, to take the immediate steps to fulfil the potential for mobilization and to prepare for defence in time of peace.

Since 1935 January 1 after entry into force of the Law on the Armed Forces, Chief of Supply prepared and supervised the entire supply system of the armed forces. The chief of armaments, military commissary, and chiefs of boards of Military Housing, Military Sanitation and Military Veterinary were directly subordinate to the Chief of Supply.

On very first day of the World War II in 1939 the mobilization estimates of the establishments of the military supplies was approved. At the same time the chiefs of military divisions and services according to the obligation of Chief of Supply had to manage the provision of all the state and its residents in addition to the military provision of the army. A lot of funds and worries were caused to the Supply Board by a partial mobilization of the army, the recovery of Vilnius city and its region, that forced to change the number of previous plans and intentions.

Under the Lithuanian-Soviet mutual assistance treaty, signed on the 10th of October in 1939 the supply agencies were required to provide the Soviet crews, settled in our state, with food and feed. The supply agencies had to make the high-tension efforts to fulfil this treaty.

Adequate provision of military forces and its training for national defence against possible enemy is concurrent with the activities of other military establishment – the War Commissariat – essential and subordinate to the Supply Board.

The main task of the offices of War Commissariat was to provide the army with food, feed, clothing, armour, footwear, vehicles, horses, salaries, writing material and other essential commodities. Housekeeping of the army depended on many factors: economic situation in the region, caring about the army by former governments, training of skilled professionals, advancement of the organizational works, public assistance and etc.

It is noted that the War Commissariat, which started its activities in very difficult conditions, during 20 years of the independent life, managed to overcome great difficulties it faced – at the end of the period Lithuanian Armed Forces were rather well equipped.

In the army supply system another military institution subordinate to the Supply Board – Administrative War Council of Housing – had also a

unique role, whose task was to provide the proper conditions for the military staff to keep the household, also to ensure the appropriate learning, working and recreational conditions. Two main periods could be distinguished in its activities.

The first period covered years of 1921 – 1929. After takeover of the very meagre inheritance from the former German army, the Administrative War Council for Housing (firstly it was titled as a Division of Administrative War Board, later as a Department) without strong financial base, without any experience, lacking the skilled professionals in construction sector) managed only minimally to arrange the abandoned military buildings and provide fuel to them as well as other essential commodities. Their work was constantly hardened by the frequent organizational restructuring and alternations of the leading personnel.

During the second period of 1930-1940, during the intensification of the economic situation of the country and attribution of significantly greater funds, better supply of building materials and other materials as well as with variety of modern facilities, improvements in the composition of skilled workers, the military construction has taken on a large scale: many new military barracks were built, also workshops, warehouses and other buildings, which not only helped to improve significantly military training, educational, cultural and living conditions, but also apparently changed the landscape of the country.

Unfortunately, this construction process in its height was interrupted by the Soviet occupation.